

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

IÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti
NAGY MIKLÓS

R E G É N Y E K

9.

JÓKAI MÓR

KÁRPÁTHY ZOLTÁN
(1854)

II. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1963

Sajtó alá rendezte
SZEKERES LÁSZLÓ

Lektorálta
FÁBIÁN PÁL
MOLNÁR JÓZSEF

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1963

AK 268 k 6366

Magy. i. t. 3.
82,452/II

Printed in Hungary

XIV. A TITOK

1840-ben nagy elevenség jellemzé a Pozsony fővárosi életet. Országgyűlés volt, mely ezt a tisztos hajdankori fővárosát Magyarországnak rövid időre galvanizálni szokta. Országgyűlésen kívül bizony igen csendes külseje a derék városnak. Elpusztult várát csak a gettóba rekesztett zsidóság őrzi, történelmi emlékéi királyhalmát körülövi a fű, szép ligeteiben, ha megzendül is valami árva kintorna, alig akad egy-egy szekundánus diák, aki azon elábrándozzék; s ha estenden a nagy tót szekerek végig nem csörtetnének a köves utcákon, fűszaggató zajt ütve vaskarikáikkal, az ember nyolc órákor lefekhetnék aludni, hacsak kedve nincsen százados színdarabokat nézni a szomorú színházban, miket elárvult vándorok adnak elő gyér hallgatók előtt, az üres páholyok mint egy örökké tartó ásitás fordulván a színpad felé, hogy a játszó személy szinte elkívánja az ásitást tőlük. A polgárságnak csak vasárnapja van, hétköznap nem ér rá mulatni, főurak pedig csak nagy gyéren laknak a fővárosban, egy-egy meghasonlott kedélyű delnő, kit a világ kezd nem érdekelni; egy leszállt másodszerű, ki vénségére takarékoskossá kénytelen lenni, s lejtött rakni rozzant kastélyába, hogy a bécsi házbéért meggazdálkodja, és még azután egynémely elhangzott politikai celebritás, aki szeretne közel is lenni, távol is egyszerűen azon helytől, ahonnan büszkesége elűzte s ismét visszavonja. A legfényesebb épületek üresen, laktalan állanak. A roppant országházban eltévedhet a látogató, míg a vissz-

hangos folyosókon találkozik valakivel, akitől megkérdezheti, hogy merre menjen vissza. Az aranypajzsos Grassalkovich-kastély udvarán kaszálni lehet a fűvet, melyet nem gázol egyéb egy gyomorhártya-sérves házfelügyelőnél, s a hercegprímási palotának minden aijtája és ablaka be van zárva, és az nagyon jól van, mert az udvarhosszant labdázó diákok még beüthetnék labdáival, s ha egyszer egy nehézkes, világossárga jármű végig-motoszkál a hallgatag utcákon, abba is olyan békeszerető tátosok vannak fogva, mintha csak fogadásból járnának még a világon, hogy melyikök tudja a másikat kiböjtölni a világból, ők-e vagy a parókás kocsis, vagy a fogatlan duennák és rokokok chevalier-k odabenn a salugádoros hintóban.

Mennyivel más élet, más világ zajgott itt, midőn országgyűlések voltak! Mintha az ifjúság máskor távol lakott volna, s csak most egyszerre térne haza sokadmagával; a zárva volt paloták kapui mind kinyitva, azokon fényes aranypaszomántos huszárokba fogódzott hintók gördülnek ki és be; a csendes polgári házak ablakain nagy szakállú hazafiak arcai könyökölnek elő, a ligetben egzotikus cigányzene búsong, a cukrász-boltok előtt kalpagos, atillás ifjúság üli körül az asztalokat, s a népes színházban *csárdást* kiabálnak!

Színházba az ember nemigen azért járt, hogy a becsületes vándorok művészetét bámulja, s ismereteit öregbítse, mint inkább avégett, hogy ott ismerőseivel találkozzék, s magát az előadás alatt kedvére kifecseghesse. Itt meg lehetne találni a hon legnevezetesebb férfiai, legbájosabb delnőit, s akinek nem volt elég alkalmá Wesselényit hallhatni az országházban, meghallhatá itt kényelmesebben, mert ha a remek férfiú elkezdett suttogni a földszinten, megérthették azt körös-körül valamennyi páholyban szerte.

Egy este a szokottnál is nagyobb tolongás volt a városi színházban; valami jótékony célra rendeztek hangversenyt, s egy Pozsonyban a felsőbb körökben ismeretes delnő, gróf O***né is fel volt lépendő a cél iránti szívességből.

A nemes cél sokakat bevont a színházba, akik különben tájékára sem szoktak menni; még több vonzerővel bírt az ismeretes grófnő fellépte. Az emberek természetesen azt hiszik, hogy egy grófnőt látni a színpadon már magában elég arra, hogy érdekes legyen; de valójában szépen is énekelt. A hangverseny egyéb részei is ügyesen voltak válogatva. Kivétel nélkül mindenki igen szépen énekelt, zongorázott és flótázott, vagy amit kedve tartott.

Mi, nagy urak azért szeretjük különösen az operákat és egyéb zenés előadásokat, mert az ember nem kénytelen odafigyelmezni, beszélhet azalatt a szomszédjával, kacsingathat a szomszédnéjára, vizsgálhatja a páholyokat, fecseghet kedve szerint; azért meghallja a dobot is, a klarinétot is, s ha közbe-közbe valami érdekes anekdotát mond el másnak, vagy éppen elhagyja a termet, hogy egy csésze fagyaltot bezopjon, megint visszajöhet, anélkül, hogy az előadás fonalát elveszítette volna.

A jelen volt delnököt bizonyára sem Tell Vilmos nyitánya, sem a következő cavatinák, sem az ünnepélyes „Eja mater” szimfóniái nem hozták olyan különös izgásba, mint egy fiatal férfi arca, ki ott ült mindjárt az udvari páholy mellett Tarnaváry hétszemélynök páholyában, szemközt a septemvirnével.

Sohasem láttak érdekesebb férfiarcot. Fiatalsága még csaknem leányi széppé teszi, míg nagy szemeiben a férfibátor-ság lángjai égtek, miket ha körülhordott a teremén, elfeledték a terem szépei Mozartot Beethovennel és a színpadon éneklő grófnét velök együtt.

Minden távcső feléje volt fordítva, a mindenünnen célba vevő szép szemek napsugárai alatt égni kellett az ifjú arcának, legalább az oly piros volt, mintha kívül-belül tüzelnék, bár eléggé iparkodott magának oly helyzetet adni, mintha éppen nem jöne zavarba. Igyekezett Tarnavárynével fesztelen beszélgetést folytatni valami igen közönyös tárgy felett, melyet a szép delnő oly arckifejezésekkel fogadott, mintha azt a legér-

dekesebb és mulatságosabb dolognak tartaná. Akik távolról nézték, eleget irigykedhettek rá, milyen jól mulat ezzel a gyönyörű fiúval. Vajon hol vette a septemvirné? Talán rokon-ságához tartozik? Senki sem ismerte, ki lehet. Ki emlékezett volna már rá, hogy évek előtt látta valahol mint gyermeket, mint serdülő fiút. Hogy elválnak az ifjú arcok néhány év alatt. Tarnavárynénak pedig tetszett az, hogy a jelen volt delnők mind oly kíváncsian nézik a vele beszélgető érdekes idegent.

— Ön miatt felgyújtják a delnők ezt a páholyt — szolt csintalanul Tarnaváryné. — Az egész világ látcsövei ide vannak irányozva. Kérem, védje ön magát egy kissé!

— Hogyan? — kérdé az ifjú, a tapasztalatlanság tétova tekintetével.

— Hát vegye fel távcsövet, s nézze vissza az önre nézőket! Ha nem mer rájuk visszanézni, meglássa, hogy megigézik.

Az ifjú szót fogadott, s körülhordá távcsövet; egy helyen megakadt vele, s oda sokáig nézett. Kőcserepyék ültek ott. Háttal a színpadnak és halavány arcát feléje fordítva, Vilma. Az ismeretlen ifjú reszkető kézzel tette le szemüvegét.

— Nos, mi lelte önt? Hogy elhalaványodott egyszerre — szólt meg mosolyogva a vidám septemvirné.

— Én? Óh, dehogy! — mentegetőzék az ifjú, s újra felvette a szemüveget, és vakmerő mozdulattal nézett vele a szemközi páholyokra.

Most döbbsent még csak meg igazán.

Éppen szemtül szemben velök ült egy előtte egészen ismeretlen család, két agg delnő kétfelől és azok között középen egy szép, fiatal, viruló leányka, vidám, piros és mosolygó, oly ismerős és mégis oly ismeretlen, ki amint észrevette, hogy az ifjú odanéz feléje, egyszerre bizalmas fejbólintással üdvözlé őt, ismerősen mosolyogva felé. s azután mind a két delnőnek suttogva mondott valamit.

— De mi lelte önt most újra, kedvesem? — nevette a

septemvirné. — Most megint úgy elpirult, hogy a szeme fejtéig piros. Ön nagyon fogékony az igézetek ellenében.

— Nem tudom — hebegé az ifjú —, valami ismerősöm köszöntött, akit nem ismerek.

— Hol ül? — kérde Tarnaváryné magyarulatkészen.

— Itt éppen velünk szemben. Most ne nézzen kegyed oda, mert mind a hárman ide néznek. Két éltes delnő között ül egy szép fiatal lyánka, aki kétszer is üdvözölni látszott, és én nem tudom, hogy ki lehet.

Tarnaváryné a színpad felé irányzá távcsövet, ami arra való volt, hogy az üveg mellett a kijelölt páholyra nézhessen.

— Azok Szenczy grófék, az öreg grófné és agg hajadon testvérje; hanem a lyánkát bizony én sem ismerem. Még sohasem láttam. Egészen ismeretlen előttem. Bizonyosan valami unokája lehet a grófnénak, akit valahol kolostorban neveltek ez ideig.

— Szenczyék? — találgatá magában az ifjú. — Nem emlékszem rá, hogy ismertem volna őket.

— Ah, menjen ön, mit titkolózik — évődék vele a septemvirné —, hisz az a kis barna valahányszor ide néz ön felé, mindannyiszor mosolyog.

— Pedig én nem ismerem.

— De valahol csak kellett, hogy összejöjjön vele. Gondolkozzék csak felőle!

— Nem emlékezem rá. Úgy tetszik . . . De mégsem lehet. Nem tudom elgondolni, ki az?

A fiatalembert kínzani látszott ez a gondolat, mert csak alig várta, hogy valaki jöjjön a páholyba, azonnal használta az alkalmat a megszökésre, a zseniális báró Berzyre hagyva azt a lovagias kötelességet, hogy a septemvirnét mulattassa.

Az előcsarnokba leérve, közévegyült az ott csoportozó ifjak seregének, kik a lépcsők elejét elfoglalva, várták a hazaszállongó delnők jövetelét, báméskodva a parányi lábacsok után, melyek ilyenkor világosságra szoktak jöni.

Egyik közlők megnézte az ismeretlen ifjút, a többi nem sokat ügyelt rá, könnyű volt neki közöttük elvegyülni.

Odabenn az utolsó darabok járták már, a páholyi közönség része nem várta be a végét az előadásnak, hanem igyekezett a tolongás elől kitakarodni hamarább.

Nemsokára egyik tündéri csoport a másik után szállt alá a lépcsőzeten. Óh, azt meg kell nekik engedni, hogy igen szépek. Mind igen szépek. Sokszor elgondolkozom rajta, hogy minek fárasztják magokat annyira a nagyságos és méltóságos urak szegény közrendű leányok után, mikor saját delnők annyi bájjal vannak felruházva.

Most ismét egy érdekes hölgy pár száll alá a lépcsőzeten. Ez Kőcserepyné leányával. Az anya most is oly büszke szépség, a leány most is oly halovány. Maga a tanácsos hátul jön, karjára akasztva neje sálját, melyet a világért át nem engedne másnak, s oly nyájasan beszélgetve nejével és leányával, mintha az egy idegen asszonyság és idegen kisasszony volna, akiknek udvarolnia kell.

Az egész család szorosan a mi ifjúnk mellett halad el, ki egész illedelemmel megemelinti előttük kalapját, halkan üdvözölve.

A tanácsos úr szerfölötti nyájassággal fogadja köszönését, könyökével szinte elsodor két másikat, aki elfeledett neki köszönni; pedig fogadni lehetne, hogy ő sem ismeri azt a fiatalembert, mint más. A nagyságos asszony hidegen bólint fejével, anélkül hogy érdemesnek tartaná megnézni, ki köszönt neki. Vilma pedig részegzi nagy, sötét szemeit, azután feltekint velők atyjára s ismét anyjára, s anélkül, hogy az üdvözlést csak egy ajkmozdulattal viszonzná, siet előre, a tornác alá robogó hintójukhoz.

Az ifjú különös érzéssel tekintett utána. Olyasvalamit gondolt, mintha sajnálkoznék rajta.

Ez elbámulás percei alatt ismét több meg több csoport vonult végig az előcsarnokon; ő maga sem tudta, hogyan

történt, amint egyszer visszafordult, szem-szemben találta magát azzal a szép ismeretlen nővel, kinek bizalmas mosolygása oly zavarba hozta az imént. Az egyik éltes asszonyságot vezette karján.

Most még vidámabban mosolygott a lyánka, amint őt megpillantá, s kedves gyermeki könnyelműséggel szólítá meg az ifjút:

— Zoltán! Jó estét, Zoltán! . . .

Az ifjú az egész paradicsomot érzé magára szakadni! Ez a hang, ez megmondá neki, hogy ki az ő szép ismeretlenje. Hisz ez az ő szívereklyéje, az ő lelkének örök boldogsága, az ő reménye, hite, vágyódása. Ez az ő kicsikéje, Szentirmay Katinka.

Az ő kicsije! De mennyire megnőtt, megszépült, mióta utoljára látta! Akkor még játszi gyermek volt, most már ékes hajadon. És ő nem ismert volna rá, pedig mindennap gondolt rá; elment volna mellette, és a szépsége látásán érzett bámulatot hűtlenségnek vádolta volna magában a régi eszménykép iránt.

Pedig a lyánka is megismerte őt! Lám, elfeledte arcát mindenki, aki évek előtt látta, és ez rá tudott találni a férfikor által átídomított vonásaira a hajdani játszótársnak, az édes testvérnek

Kinek jutott volna eszébe, hogy egy ilyen pillanatban okosan gondolkozzék; ki emlékezett volna ilyenkor hideg, megfontoló eszmékre? Évekig odajárni a világban, sehol sem menekülhetni egy kedves, bájos emléktől, s azután ismét véletlenül föltalálni a kedves emlék szép ideálját, s akkor elébb gondolkozni rajta, ha örüljön-e a viszontlátásnak vagy ne; az nehezen volna emberi feladat.

Dehogyan gondolt arra Zoltán. Odarohant; röviden bemutatatta magát; ismerték is már híreből; s azzal feledve volt nála minden fogadás, amit valaha Szentirmaynak tett, leánya bővös-bájos szép szemei mellett.

Mennyivel szebb lett a kedves kicsike, amióta nem látá, még szebb, mint képzeletében maga elé bírta hozni. Már nem is merné őt kicsikéjének nevezni, hisz oly karcsú, oly délceg hajadon lett azóta. Aztán talán nem is szabadna azt többet tenni. — Ki tudja? Sok idő elmúlt azóta. Emlékezik-e még a hajadon azokra a boldog óráira a gyermekábrándoknak, amik csak úgy tűnnek elő, mint az álom, ha az ember később visszagondol rájuk, s úgy mosolyoghatna rajtuk, ha szomorúsága engedné. Vajon emlékezik-e még a leányka, miket mondtak ők egymásnak, mikor ott ültek a magános jávor alatt, hogy sohasem fogják egymást elfeledni, hogy amilyen véghetetlen ideig kell még élni, amíg mindketten felnőnek, olyan véghetetlen örömmel fognak gondolni egymásra. Óh, édes, tiszta örömei az ifjú éveknak, milyen rosszak, milyen boldogtalanok, milyen nyomorúak leszünk, mikor megszűntünk fiatalok lenni.

Az első pillanatokban alig talált Zoltán öröme szavakat. Nem győzött betelni az édes látással, csaknem elfeledte az udvariasság nehéz kötelességeit, mikkel azon ismeretlen delnők irányában tartozott, akik Katinkát kísérték. Szentirmayné közel rokonai voltak. Őszintén örültek rajta, hogy Zoltánt megismerheték, kit még azelőtt nem láttak. Reményüket fejezik ki, hogy őket gyakran meg fogja látogatni az országgyűlés alatt. Szentirmayékkal együtt laknak. A kárhozatos akadályt Zoltán és Rudolf között ők sem ismerheték.

Zoltán sietett e reményt a magáévá tenni. Óh, sokszor, igen sokszor fog ő Szenczyékhez menni. Katinka önfeledt örömmel mondta rá, hogy az nagyon szép lesz.

A csarnokajtónál azonban ezúttal el kellett volna egymástól válniok, ha a véletlen sors a szerető szívek kezére nem játszik, mely nem restelli nyilatkozatait gyakran a legcsekélyebb emberekre bízni. Szenczyék hintaja nem érkezett meg időre, a kocsis bizonyosan elmulatott valami rangjához illő társaságban, s elfeledkezett úrnőiről, nem először, nem is utoljára.

— Oh, az a semmiházi, már bizonyosan megint leitta magát — sopánkodék az agg nők egyike, kit még kisasszonynak neveztek; az asszonyság azonban jószívűen biztosítá, hogy gyalog is hazamehetnek, hiszen az idő szép, holdvilág van, s aztán Zoltán lesz olyan jó, hogy elkíséri őket, ámbár kissé messze lagnak.

De hogyné lenne olyan jó; bár a város túlsó végén lagnának, hogy odáig mehetné velök! Karját ajánlá az éltesebb delnőnek.

— Köszönöm Zoltán — szól az mosolyogva —, nem haragszik, hogy így nevezem. Mi csak egymásba szoktunk kapaszkodni Judittal, ő az én gavallérom, én pedig az övé. Tudja: ő kisasszony, én pedig özvegyasszony vagyok, akár-melyikünket megszólna a gonosz világ, ha egy nőtelen legénynyel látnának karonfogva menni, csak maradjon ön Katinka mellett.

A két öreg jót nevetett e tréfán, s egymásba kapaszkodva tipegtek az előrebocsátott fiatalok után, csak arra kérve őket, hogy ne szaladjanak olyan nagyon, mert az ő lábaik már nem olyan frissek, mint voltak Napóleon idejében.

Az ifjú és a leánya eleinte szép illedelmes távolban haladtak egymás mellett, amíg a tolongás árából ki lehetett jutniok; később azonban, ahogy sötétebb utcákba kezdtek hatolni, természetnél fogva közelebb kellett húzódni Katinkának Zoltánhoz, majd egy csúnya nagy kőben megbotlott szegényke, mire Zoltánnak valódi kötelessége lőn, hogy karját ajánlja védencnőjének, s mikor aztán ez az ismerős gyöngéd kezecske ott volt hajdani helyén, ott szíve és karja között, mintha sohasem vált volna el tőle, olyat érzett, mintha egyenesen hazamenne ő is oda, ahova e lyánkát vezet.

Mennyi mondani-, mennyi hallgatnivalójok volt! Óh, arra kevés volna egy hó, egy év, egy egész élet . . .

Most is az az őszinte gyermek volt mind a kettő, akinek egymás előtt nincsen titka, aki nem rejtegeti sem örömét, sem bánatát, sem hajlamait, mert tudja, hogy azok mind osztva

vannak. Katinka elmondta, mennyit emlegették ők Zoltánt ő is s a kisgyermeknek mind. Hogy várták vissza. Tulajdonképpen neheztelni kellett volna, hogy Zoltán őket nem sietett felkeresni, de az neki eszébe sem jutott, s ha egykor gondolatjába ölik is ez a szemrehányás, találni fog ő száz mentséget Zoltán számára, mikkel oly tisztára fogja mosni mint a kristály, mert az igaz szeretetnek az a tulajdonsága, hogy kegyencént önmaga ellen is tudja védni.

Zoltán gyönyörködve függött szemével a beszédes leánya ajkain; mennyi boldogság csak hallgatni is ez ajkak beszédét, s mennyi édes van még azokon túl! Ha valami tündér azt kérdezné tőle ez órában, hogy mit adjon neki az egész világból, beh hamar tudna rá válaszolni.

Milyen kár, hogy a hintó szemközt találkozott velök, s Szenczyné ráismert korhely kocsisára.

Az esküdött mennyre-földre, hogy ő ott állt a színház előtt, de nem vették észre, s rövidebb dolog volt elfogadni a mentséget, mint utánajárni.

Mind a két hölgy megmagyarázta jól Zoltánnak, hol laknak, s Katinka újra elmondta azt neki, mintha azt hinné, hogy így jobban megtartja, s azzal elváltak tőle.

Zoltánnak még vissza kellett menni a színházhoz, hogy Tarnavárynét hazakísérje, ki az utolsó hangot is ki szokta várni, s csak onnan tért ideiglenes szállására haza.

Milyen boldog álmái voltak ez éjjel, egész gondatlansággal engedé át lelkét azoknak, egy édes mosolygásból állt az egész jövő előtte, melytől elfeledett mindent, ami elmúlt.

Még álmában is mindenütt őt látta, ővele járt gazdag, virágos mezőkön, hallgatta édes szavait, gyönyörködött bűbajos, gyermeketeg mosolygásában, átolvadt lelkével őszinte, tiszta szemeibe.

A kedves álomból prózai csöngetés hangja riasztá fel. Pitvarnoka belépett hálószobájába, egy levelet nyújtva át neki, melyet Szenczyék inasa adott át neki.

Zoltán Szentirmay írását ismerte meg a borítékon, s e vonások egyszerre kijózaníták lelkét. Szinte tudta, mi van ezen levélbe írva, akár fel se törte volna.

— „Kedves Zoltán, ön feledni látszik, amit nekem ígért. Ha azt nem akarja, hogy én menjek el Pozsonyból, akkor önnek kell eltávoznia innen. Sz. Rudolf.”

E jéghideg szavak elűzték az álmot a szemről — a szívről. Eszébe juttaták Zoltánnak a kárpátfalvi szomorú jelenetet, rejtélyes fogadásával. Milyen messze elűldözte őt ez a rejtély!

Egész testében reszketett, midőn fölkelt, mint akit a lát gyötör. Megalázva, megtörve, földre verve érezte magát . . .

Egyszerre észrevév, hogy *reszket*. Ő reszket, ki azt hívé magáról, hogy bátor, hogy erős lelkű; reszket egy ismeretlen gondolatból, mint félénk gyermek az éjszakai hangtól. Ő, kit a tengeren, midőn elővett a tengeri lát, azt mondhatá magának: „Én nem akarok, nem fogok beteg lenni!” és fölkelt, és nem lett beteg; ki ha elfáradt, ha nélkülözött, azt mondhatá magának: „Én megtiltom neked, hogy pihenj; megtiltom, hogy éhezél!” most ne mondhatná-e azt lelkének: „Én megtiltom neked, hogy félj!”

Megkeményíté szívét, nem szabad remegni, de meg kell tudni, minő titok az, mely közte és a Szentirmay-család között áll, szemébe kell nézni a hidrának, s fejére gázolni annak, ha még akkora volna is.

Hol kezdje? Egyetlen gondolatja sem volt még rá. Annyit tudott, hogy rögtön el kell utaznia Pozsonyból. A gőzös reggel indult, még azzal elmehetett. Hová? Pestig bizonyosan. Onnan talán tovább.

Sietve elkészült. Inasát hátrahagyta, hogy másnap holmijával kövesse. Ajtaját azalatt tartsa zárva, s ne szóljon senkinek elutazása felől.

Míg a gőzös sietett, addig támadt egy gondolatja; még akkor csak tétova, kifejezetlen eszme volt, de estig kifőzhette azt magában. Leült a lapátkerék elé, órahosszant elnézve, hogy

töri fehér porrá a hullámot a csattogó lapát, millió fehér gyöngyöt hajtva a víz alá, majd meg elnézte sokáig, hogy omlik a fekete füst a magas kémény korona alakú kürtözete közül, sűrű, egymást hengerítő gomolyokat képezve a világoskék égen, azután elállt percig a gőzerőmű mellett, mely szörnyeteg fejét le s fel emelgeti, vaskönyökeivel számtalan egymást kerülgető iját-fiját taszigálva. Az utazók között szép delnők is voltak, akik el nem tudták gondolni, mit nézhet egy ilyen szép, elegáns fiatalember órahosszant az unalmas hulláme gyformaságon, az alakatlan füstfelhőkön, s a gőzgépek változatot nem szenvedő örök küszködésén.

Pedig ő sokat látott és gondolt azalatt.

Amint Pesten kikötött a gőzös, a legelső bérkocsiba vetve magát, Kovács szállására hajtattott.

Kovács már ekkor egy év óta Pesten lakott mint a Kárpáthy-család ügyvédje. A régi öreg ügyvédet, ki János urat kiszolgált, egy év előtt revokálták ama mennyei bíró elé, akitől nincs többé apelláta. Ő már intra dominium van, bírván azt a jószágot, mely egyedül van biztosítva arról, hogy aviticitas útján tulajdonosától vissza nem pereltetik, tudniillik: a sír.

A jövedelmes és nagy fontosságú állomásra nézve igen természetesen a legtöbben vágyódtak az igen tisztelt ügyvédi karból, s nagyon valószínű volt, miszerint a törvényes gyám, a méltóságos septemvir úr valami nagy tekintélyű, tapasztalt és meglett fiskálissal fogja e fontos helyet betölteni, különös ellenszenvvel viseltetvén minden fiatalember iránt, mintha mindegyiknek az orráról látná, hogy ez is egy veszedelmes újító, aki a régi jó rendet fel akarja forgatni, aki vasúton akar járni, és adót akar fizetni.

Annál meglepőbb lehetett tehát, midőn megtudták, hogy a hétszemélynök által ez állomásra alkalmazott egyéniség egy fiatal, most cenzúrázott ügyvéd, akinek még semmi gyakorlata sincsen: valami Kovács vagy kicsoda.

A fölületes vizsgálók ebben valami rendkívüliségre véltek akadni, s a tényt Tarnaváry jellemének egyéb különösségei közé sorozták; pedig az nagyon fölfogható volt; Tarnavárynál a heveskedés, gorombáskodás csak modor volt, azért ő valódi fogékonyással a becsületes, őszinte jellemek iránti tiszteletre, s ha szerette is a zsarnok szerepét, de egyesíté vele a pártfogót. Azon ifjak közül, kik nála töltötték törvénygyakorlataik éveit, ha sok mulatságos úzés-hajtás emlékeit vitték is el tőle magokkal, de később az életben minden alkalomnál tapasztalhatták, hogy a kemény, indulatos ember saját előszeretettel hajlék hozzájuk. Ez előszeretet sehol sem lehetett annyira indokolva, mint a jelen esetben. Tarnaváry tarthatott tőle, hogy ha e rendkívüli pert, mely Zoltán ellen foly, egyikére régi ismerős ügyészeinek bízva, azok nem maradnak menten minden befolyásától azon aggodalomnak, mely őket egyéb ügyeikre nézve Kőcserepy mint tanácsos ellenében leszorítva tartja, míg ez eszes, tudományos ifjú, kinek az első pere lesz, nemcsak hivatási ambícióból, de védenca iránti személyes előszeretetből is, teljes lelkével, hitével fog azon csüggeni.

Még mielőtt Zoltán megérkezett volna, hazahívatá Kovácsot, Zoltán csak két hónappal későbbben jött meg.

Amint Pestre ért az ifjú, egyenesen Kovácshoz sietett, kit késő este is munkában talált.

A fiatal ügyvéd őszinte örömmel látta megérkezni ifjú védencét, kit még külföldön hagyott el. Zoltán mondá neki, hogy az ő szállásán fog maradni, ha szívesen látja. Kovácsnak nagyobb örömet nem is mondhatott volna.

Az ifjú Kárpáthy már szinte egy hétig ott tartózkodott ügyvédje szállásán, s még semmi készületet sem mutatott, hogy máshová akarna menni. Kovács egynehányszor előhozta neki, hogy talán jó volna az ifjú báró számára állandó lakást bérelni ki, de ez mindig kitérőleg felelt, hogy ő jól érzi itt magát, s úgysem sokáig akar Pesten maradni.

Napközben gyakran bevetődött Kovács írószobájába, s gyakran meglepte ügyvédét, midőn az, jöttének neszére, hirtelen eldugta írásait, s mindannyiszor igen zavarodottnak látszék.

Zoltán úgy tett mindig, mintha nem venné azt észre; beszédet kezdett az ügyvéddel, s szórakozottság színe alatt annak írományai közé iparkodott tekinteni. Hanem Kovács oly óvatosan dugott előle mindent, hogy sohasem vehetett észre semmit.

Egyszer mégis oly véletlenül lepte meg az ügyvédet, hogy annak a nagy sietségben nem maradt ideje valamennyi írományt jól összenyalábolni, s amint azokat sebtében íróasztala fiókjába lökte, egy vékony csomag az asztal alá hullott belőle.

Zoltán nagy készséggel sietett azt felvenni, s míg a szerföltt zavarba jött ügyvédnek átnyújtá, hirtelen megtekinté a csomag címzetét:

„Béla Kárpáthy, contra Zoltanum Kárpáthy et Rudolfum Szentirmay!”

Ah, ez hát a göcs! — gondoló magában.

— Micsoda pöröm van énnekem Abellino bátyámmal? — kérdé, közömbösséget színelve, az ügyvédtől.

Kovács iparkodott egész ügyvédi nyugalját összeszedni, ami neki annál rosszabbul sikerült, mennél jobban erősítette. Először is füle hegyeig vörös lett, azután pedig majdhogy ríva nem fakadt. Csak mondani kellett volna neki, hogy sírjon, mindjárt megtette volna.

— Ugyan ne turkáljon az írásaim között nagyságod — kiálta, bosszankodással akarva elütni a dolgot.

— Hát turkálók én? Ez leesett a földre, s én felvettem — szólt Zoltán nevetve, de e nevetés alatt úgy dobogott a szíve!

— No, hát legyen szíves ideadni.

— Mindjárt, mindjárt, jó barátom, hadd nézzek egy kicsinyt bele!

— De instálom, kegyeskedjék nem bontani ki; ott minden szépen rendbe van szedve, alfabét szerint; hányjon el belőle egy párt, akkor aztán én felforgathatom megint az egész levéltárt, amíg ráakadok.

— De hiszen nem hányom el. Nézze meg az ember, hogy félti ön tőlem a saját peremet. Csak szabad tudnom, hogy mi van a saját peremben?

— Ugyan mit nézhet egy unalmas osztályigazítási peren? Ez csak gyermekies kíváncsiság.

— Hozzám fér! — felelt meg e szóra Zoltán, s bontani kezdé a pörcsomagot.

Eddig tréfásan folyt a vitakozás, de amint Zoltán a per kötőlékét feloldá, az ügyvéd egész megilletődéssel lépett hozzá, s érzéstől reszkető hangon kérte, kezeit összetéve előtte:

— Óh, *kedves Zoltán!* Ne nézzen azokba az *átkos* iratokba.

Az ifjú szorongó tekintettel nézett fel ekkor ügyvédjére, s mintha a régi kísértet egész terhével szállna keblére, oly fulladt hangon kérdezé:

— Mi van ebben az írásban?

— Isten ne engedje, hogy ön e kérdésre valaha választ kapjon! Én mondom önnek hitemre, becsületemre, hogy ha valaha fog ön akadni emberre, aki azt tanácsolandja önnek, hogy ez iratokból csak egy sort elolvasson, az önnek halálos, gyilkos ellensége.

Zoltán e szavak alatt mindig görcsöbben szorítá kezei közé az iratokat, hogy szinte összegyűrődtek ujjai alatt, szép arca halovány lett, mint a fal.

— Barátom, igaz jó barátom — szólott reszketeg hangon Kovácshoz. — Ön tudja, hogy engem egy ismeretlen végzet évek óta elkeserülten üldöz, hogy a legboldogabb reményt, amihez ragaszkodtam, valami láthatatlan ok, valami sejtethetlen átok mindig — mindig széttépi szemeim előtt, hogy nekem bűnhődnöm kell, és nem tudom miért, hogy kerülnöm

kell azokat, akiket szeretek, és nem tudom miért. Van-e e pernek összefüggése azzal az átokkal, ami az én szívembe van égetve?

— Én nem felelhetek önnek!

— Úgy itt lakik a kísértet! — kiálta Zoltán, s kezével a perre ütött, míg szemei mondhatlan érzéstől ragyogtak.

Kovács megfogta az ifjú kezét.

— Uram, édes jó uram. Hiszi-e ön azt, hogy van a világon ember, aki önt nálamnál jobban szereti? — egyet kivéve.

— Csak azt az egyet ne említette volna ön most!

— A szemem könnyezik, és a szívem reszket, amint itt kérem önt, és ha az a másik itt volna, éppen így könnyezve, reszketve könyörögne önnek, vesse el kezéből azt az iratot, mert átok és lélekárhozat van annak minden soraiban, mert azon perctől kezdve, amidőn ön azokat megismeré, megszűnt ön fiatal lenni, és lett öreg-öreg ember, megszűnt ön szeretni tudni, és megtanult gyűlölni, irtózni, iszonyodni. Óh, adja ön azt az írást nekem vissza, és ne fürkésze énnálam a titkokat, miket Isten irgalma örökre takarva tartson minden ifjú lélek előtt! Ön még gyermek, oly ártatlan, mint a gyermek, bár oly érett, mint egy férfi. Legyen önben elég férfierő, lemondani e kárhozatos tudnivágyról, s menjen ön azután örülni az életnek, ami tele gyönyörrel van tárva ön előtt.

Zoltán komoly, nyugodt arccal állt Kovács elé, s hideg tekintettel nézett annak szeméibe.

— Édes jó barátom! Mi évekig jártunk egymással, s megtanultuk egymást ismerni. Láthatott ön sok veszélyes próbával szemben; bizonyosságot tehet róla, ha remegtem, hátráltam-e valamelyik előtt. Ha nem mondaná is ön, érzésem, szívem borzadálya mondja, hogy aminő veszély torkában sem az égő hajón, sem az indusok berkében, sem a tűzokádó krátere előtt nem voltam, olyan előtt állok most; de én meg akarom azt ismerni, és ha a halál van ebben az írásban, el akarom azt olvasni, és ha az ördög lakik is benne, előhívom azt onnan.

Három év óta futok egy névtelen kísértet előtt, meguntam már a hátrálást, szembe akarok vele fordulni, meg akarom tőle kérdeni, hogy hűjék és miért üldöz. Én meg akarom ismerni azt a pert, és esküszöm, hogy nem ijedek meg, akármire talállok benne.

— Súlyosan volna ön büntetve esküvéseért, ha azt tenné.

— Fogom tenni!

— Az én tudtommal nem — szólt ekkor Kovács határozottan. — Én becsületszavamat adtam egy férfinak, akit ön éppen oly mértékben szeret, mint amelyben én becsülök, hogy soha önt e per tartalmával megismertetni nem fogom, nem engedem. Én becsületszavamat adtam erre. — Most tessék felbontani az iratokat!

Zoltán e szókra összeköté a percsomagot, s szótlánul visszatette az ügyvéd asztalára.

Kovács hévvel szorítá meg ifjú védenca kezét, alig hallhatólag rebegve:

— Köszönöm, köszönöm . . .

Az ifjú oly, mondhatni elektrikus dühvel nézett az összekötött perre, mint valami gyűlöletes fenevadra, s a gyermeki indulat egész elfojtott hevével tevő rá reszkető kezét:

— Azért ne higgye ez a kísértet, hogy nem fogok vele beszélni.

Azzal eltávozott, és Kovács három hétig hírét sem hallotta védecének, ki most már saját házába költözött, melyet egykor az öreg nábob annak az örömére építtetett, hogy neje Pesten kíván lakni, de amelyben nem lakhatott soha, sem ő, sem felesége.

Zoltán szót fogadni látszott a baráti tanácsadásnak; felkereste a legvidámabb társaságokat, sietett egyik mulatságból a másikba, s midőn olyan jól mulatott, mindenütt arra figyelt, nem hallani-e valami neszét annak, amit ő meg akar tudni.

Egyszer végre nyomára jött, hogy ellenfelének ügyvédje Maszlaczký. Talán őáltala könnyebben hozzájuthatna a perhez?

Egy ízben összetalálkozott vele, s előhozta neki az ügyet. Az ügyész finomul kicsúszott a kérdezősködések alól, biztosítva Zoltánt, hogy ez csak az ügyészek dolga és a védencnek addig, amíg nagykorúságát el nem éri, nincs befolyása az ilyen ügyekre.

De még aznap sietett Maszlaczký úr levelet írni Kőcserepy úrnak, mely e pár rövid szóból állt:

„Már pedzi!”

Azt ugyan rögtön megtehetette volna, hogy a pert az ifjú kértére neki megmutassa, de az köztudomásra jöhetett, s ügyvédi hírnevének sokat árthatott volna; úgysis jól tudta, hogy Zoltán nem engedi magát visszautasíttatni, amerre egyszer megindult.

Egy napon a Városligetben sétálva, Zoltán megpillantott egy nagy bajusszal ellátott patriótát, aki egy jegenyefának vetve a hátát, nagy világmegvetéssel szedegeté elő kopott atillája hátulsó zsebéből az oda elrakott görögdinnyemagokat, melyeket szépen megtisztogatva, evegetett csöndes kényelemmel.

Zoltán megismeré az öreg Bogozyt, kivel még az árvíz idején kötött ismeretséget, s odasietve a vén szittyához, megszólítá:

— Jó napot, Bogozy! Mit csinál itt?

A vén sas félretekintett, s anélkül, hogy a jó napra fogadjistent mondana, felele egykedvűen:

— Ebédelek, ahogy látni tetszik.

— Konfekt talán?

— Nem konfekt biz az, mert ez ebéd. A dinnyéjét megettem vacsorára, a magját ebédre hagytam. Ilyen a szegény legény sorsa gazdag városban.

— Hát még mindig a régi állapotban van? — kérdező Zoltán részvétellel.

— Az a bajom, hogy nem vagyok.

— Tán ismét nem sikerült a cenzúra?

— Az a nagy baj, hogy sikerült.
— Hogyhogy?
— Hát addig, amíg jurátus voltam, csak akadt exmissióm, akcidienciám de amióta felesküdtem, elestem ettől a jótól, s most csak abból éledegek, amit a körmölésből kapok.

— Hát nem folytathat pereket?
— Ugyan ki bízna rám a perét?
— Már miért?
— Mert attól félhetne, hogy a felperest egzekváltatom, vagy beiszom a perét, vagy egy kézre játszom az ellenfelével. Tudja: szegény embertől minden kitelik.

Zoltánt nagyon szomorította ez a cinikus beszéd mód.
— Tehát most mivel foglalkozik?
— Mondtam, hogy körmölgetek.
— Még mindig Maszlaczy úrnál?
— Nála is, másutt is, aki fizet. Tíz krajcárért írok egy ívet. Ha tud valakit nagyságod, utasítsa hozzám, majd én felkeresem.

Zoltánnak egy gondolat ötlött a fejébe.

— De bizony most jut eszembe, énnekem magamnak is volna valami íratni valóm.

— Az Isten áldja meg, nagyságos úr, ne bízsa másra, én leírom egy szó hiba nélkül, olyan szépen, mintha metszve volna. Sok-e?

— Egy egész per. Hanem egy kis utánajárás is kell hozzá.

— Előkerítem én. Hol van? Elmegyek érte Erdélybe is, ha parancsolja.

— Nincs olyan messze. A „Kárpáthy contra Kárpáthy et Szentirmay” pert akarnám leíratni.

— Hisz az legkönnyebb, nagyságod fiskálisa Kovács, minden percben kiveheti.

— Igen, barátom, de azt akarom éppen, hogy ő ne tudjon felőle, mert az a szándékom, hogy az így leírott pert majd elküldöm Londonba egy híres jogtudósnak, hogy adjon

tanácsot iránta, s lássa, nem akarnám Kovácsot azzal megbántani, hogy megtudja, miszerint másutt is kérek véleményyt az övé mellett.

Zoltán úgy hazudott, mintha tanították volna rá.

— Úgy! Értem — szólt Bogozy. — Tökéletesen értem. Tehát ezt nem szabad senkinek megtudni. Ne féljen nagyságod, azért meglesz az. Majd rálesek, mikor Maszlaczkyhoz kerül a per. Egy éjszaka fennmaradok, s míg ő alszik, azalatt lerápiálom az egészet, azután majd leírom abból tisztán.

Zoltán alig bírta rejtve tartani izgatottságát. Mint aki valami jó alkut csinált, sietett foglalót adni Bogozynak. Tíz arany akadt a kezébe, azt odanyomta a vén fiú markába.

— Fogja ezt előre, ha meglesz, még tízenyit adok.

Bogozy a fogásáról azt ítélte, hogy ötkrajcárosok vannak a markában, s csak akkor szörnyedett el, mikor a sárgaságukat megpillantá.

— Csak nem bolondult meg? — mormogá magában. — Nem tudok én ebből visszaadni. Uram, sárgát tetszett adni fehér helyett.

— Csak hadd maradjon. Ha le van írva a per, száz aranyat kap érte.

Azzal elsietett. Bogozy hiába kiabált utána, hogy legalább hát tartson belőle magánál kilencet, ne hagyja nála mind a tízet, mert ő még ma mind elkölte, amúgy meg majd apródonként kikéregetné. Zoltán felkapott lovára, s otthagytá a jámbor Bogozyt, de aki azért csak megette a dinnyemagot mind egy lábíg.

Arannyal fizetni nemigen volt szokás az én emlékeztemre ebben a világrészben, ahol mi lakunk, s ha valaki aranyat adott ki, azt mindig egy nemével a pironkodásnak tette, mert nagyon megnézték érte az embert, s bizonyosan mindenki azt gondolhatta felőle: „Ugyan már hogy tudja elkölteni?” Szegény legénytől még azt is megkérdezték, hogy hol vette, s purifikálni kellett érte magát, hogy tisztességes

úton-módon jutott hozzá; ha pedig rendes életű ember adta ki, abba a gyanúba keverte vala magát, hogy minden más pénze elfogyott, s arra szorult, hogy aranyat költsön; sok helyen nem is tudták, hogy mit kell belőle visszaadni.

Fráter Bogozy a legnagyobb titokban iparkodott túladni a Zoltántól kapott aranyokon; *elcsaklizta* (műszó) *kuttyébereknek* (szinte műszó), felváltogatta ismerős pincéreknél szép suttyomban, de egyen mégis rajtakapták, s híre futamodott, hogy Bogozy aranyakat vált. Kit ölt meg értők?

Megtudták az esetet társai, kik egy irodában dolgoztak vele, s besúgták Maszlaczky úrnak. Maszlaczky úrnak pedig feltűnt a dolog.

Bogozyn egy cseppet sem látszott meg, hogy pénze van, még a könyökén támadt szakadást sem foldoztatta be, pedig másutt is kopott volt már az atillája.

— Ejnye, amice — támadt rá egyszer a principális, mintha csak most venné először észre, mutatóujját mintegy értelmezésül a megszólított atilláján támadt lyukba fúrva —, ejnye amice, nem foldathatná be már egyszer ezt a lyukat itt az atilláján?

— Nem tudnám, hogy miből — viszonzva készen Bogozy, fel sem tekintve a papirosról.

— Hát abból a sok aranyból, amit itt-amott elpredál.

Bogozy neheztelve tekintte fel e szóra.

— Ugyan már ki füttyülte be azt is?

— Hja, van énnekem egy kis madaram, aki nékem mindent megmond. Hol vette maga azt a sok aranyat?

Bogozy gondolkozott rajta, hogy mit találjon ki. Minden jó gondolat messze volt tőle.

— Loptam — felelt végre mulatságos flegmával.

E szóra Maszlaczky úr felüté az orrát.

— Kedves barátom uram, hogy mondhat ilyen szót, hogy „loptam”? Illik az ilyen szó egy diplomatizált férfi szájába? Hogy tudnék én ilyen közönséges gondolkozásmódot meg-

engedni magamnak? Piha! Még csak tréfának is! Én a múltkor néhány aranyat feledtem az asztalomon, amit később nem találtam ott, de én a világ minden kincseért ki nem mondanám ezt a szót, hogy „valaki ellopta”. Énkörülöttem csupa feddhetlen jellemű emberek vannak, s nekem a szemem égne ki, ha valamelyik azt olvashatná ki a szememből, hogy én azt gondolom, hogy ő lopott. A szemem égne ki!

Bogozynak nagy kedve lett volna a tele téntatartót hevenyében Maszlaczky úr szemei közé vágni, nehogy kiégjenek; hanem elgondolta, hogy a leírandó pert másutt nem kapja meg, ha itten összevész, s helyett durcás nyugalommal viszonzá:

— Nehogy azt gondolja a tekintetes úr, hogy én loptam el az aranyát; mert nekem, ha tudni akarja, nagyságos Kárpáthy úrfi adott a múltkor egypárt, tessék megkérdezni tőle, ha olyan nagy kedve van utánajárni.

— Micsoda Kárpáthy úrfi? Melyik Kárpáthy úrfi? — tudakozódék gyorsan a fiskális.

— Hisz azt a vén invalidus gavallért csak nem hívom úrfinak.

— Tehát Zoltán? Mi köze önnek Zoltánhoz? Miért adott az önnek aranyakat?

— Hát mert kértem tőle; mert nem volt mit ennem. Ő pedig ismer még a nagy árvízből, hát adott néhány aranyat. Az neki annyi, mint másnak két garas.

— Kedves barátom — szólta Maszlaczky úr, pozitúrába vetve magát. — Azt én egyáltalában nem szeretem, hogy az énkörülöttem levő adjunktusok vagy jurátusok összeköttetésben legyenek olyan pörfelekkel, akik ellen valami ügyet folytatok. Én nem zárhatok el minden titkot a jurátusaim és adjunktusaim elől, s ezen a csatornán át sok kiszivároghat, amit nem lett volna szabad másnak megtudni. Most éppen a Kárpáthy-féle perben dolgozom, és nagyon megütközve hallom, hogy segédcim egyike éppen akkor indokolatlan ajándékokat

fogad el az ellenféltől, holott én legnagyobb peremet is megszoktam önnek a kezei alá bízni.

Milyen gyönyörűsége lett volna Bogozynak a legeslegnagyobb pert, mi éppen keze alatt volt, megfogni fülénél fogva, s úgy hajítani szerteszéjjel, hogy minden írás kilencvenkilenc felé repült volna belőle; de csak tűrte, a száz aranyra gondolva, s haragjában olyan cifra betűket írt, hogy ember legyen, aki el tudja olvasni.

— Én olyan gondatlan vagyok — pattogott tovább is Maszlaczký úr —, hogy sohasem zárok el semmit, én tele vagyok bizodalommal minden ember iránt, és én nagyon könnyen megadhatom az én bizodalmamnak az árát.

Azután nagy haragosan a szobájába távozott az ügyvéd, maga után csapva az ajtót, s még onnan belülről is sokáig elhallatszott dörmögése, de aki keresztülláthatott volna a falon, hogy utolérte volna a bámulás, azt látva, hogy az ügyvéd e bosszús dörmögésekhez milyen vidám arcot csinál, hogy mosolyog, milyet rándulnak az ajkai, hogy hunyorgat szemcivel, s kezeit nem szűnik meg dörzsölni, s valahányszor elmegy a Kárpáthy-pör mellett, mindannyiszor rejthetlen örömmel tekint reá; csak hogy el nem neveti magát, olyanokat rándul szeme, szája, arca.

Végre magához tér a sok kézdörzsölésből, s örömének annyira nem tud parancsolni, hogy elkezd magában fütyülni, nűg észreveszi magát, s a szájára üt: — odakinn meghallhatják.

A megtöltött csibuk visszaadja nyugalját. Az ilyen pipaféle nagyon alkalmas arra, hogy az ember arcát megfossa minden kifejezéstől.

— Bogozy! — kiált nyájas, kellemetes hangon.

A szólított engedi magát még egypárszor hívatni, s csak azután jön be.

— Hát haragszunk-e még? — kérdi familiáris nyájassággal Maszlaczký a duzzogó besenyőt, mire az fölöslegesnek tartja feleletet adni.

— No ne haragudjék — szól tovább Maszlaczky —, lássa, én heves ember vagyok. Kurta nyakam van, hamar a fejembe megy a vér. Én nem akartam önt megbántani. Nem is önre céloztam. Hiszen régen ismerem már kedves barátomat; ismeri az egész világ; hűsége, férfias szilárdsága, lelkiismeretes hallgatagsága példabeszéddé vált. Ezt öntől senki sem vitatja el.

Bogozy is jónak látta valamit szólni a dologhoz.

— Hiszen csak azt restelltem, hogy a tekintetes úr azok előtt a bikficek előtt szidott le. Négy szemközt nem bánom, mondjon akármit.

— Azt is helyre fogom ütni. Meglássa ön. Fényes elégtélt fogok adni. Én most kénytelen vagyok elutazni néhány napra Pestről. Ez idő alatt önre bízom az egész irodát. Ön ügyeljen fel mindenre! Háljon itt az én szobámban! Minden kulcsot a kezére bízok: a levéltárét, a perköltségi pénztárét, mind. Ön fizesse a frátereket s minden előforduló sportulát és expensát. Ami pénz jön be, azt vegye át és nyugtatványozza. Adok rá felhatalmazást. Egy pörömben kompareálni kell, ott majd ön fog megjelenni helyettem, s felveszi a levátát. A többitől pedig, ami előadja magát, mind pontos naplót fog vezetni, s magának a jurátusok működéseiről teljes tudomást szerez. — Nos tehát meg van-e ön velem elégedve; elhiszi-e már, hogy nem akartam önt megbántani, hogy teljes bizodalمام van hozzá; no?

Bogozy csak mind azt gondolta magában, hogy mégis jobb szeretne ő egypárt az oldalbordái közé suhintani a principális úrnak, hogy tökéletesen meg legyen elégedve, s csak a nyakát tekergette a nagy megtiszteltetésre.

— Adjon hát kezet! — monda Maszlaczky úr, elfogva Bogozy tenyerét, ki engedte azt szorongatni, mint egy darab fát, s amint eleresztette a principális, menten kilódult a szobából, fensőbbbsége érzetében érzékeny fabarackkal tisztelve meg egy apró jurátus fejelágyát, akire gyanúja volt, hogy az árulta el az aranyakat.

Maszlaczky úr pár óra múlva útra készen állt; a vén huszár vitte utána bőrdíjját, köpönyegét. Az irodában tudtára adá a személyzetnek, hogy távollétében Bogozynak fognak engedelmessé válni, akit alteregójának hagy hátra, amiből az következett, hogy amint kihúzta lábát az ajtón, a fráterek mind abban hagyták az írást, Bogozyra hagyva, hogy végezze el, amit ők nem győznek. Amice Bogozy azután, hogy tekintélyét fenntartsa, az úrfiakat együl-egyig mind a földhez verte, kit az ágy alá dugott, kit az asztal alá, kit meg kidobott az ajtón. Egyszóval emberül feltartá a rendet egész délig. Délután nem kellett, mert a fráterek feleslegesnek tartották megjelenni.

Azt szerette csak Bogozy. Háborítlanul maradt az egész szálláson. Első dolga volt a Kárpáthy-féle pert előkutatni. Vett két konc papírost, azt is Budán vette, hogy még csak a papíros se hasonlítson ahhoz, ami az ő irodájokban van. Az iratot pedig egyenesen állította maga elé, ezáltal a betűk hátrafelé dülve, nagyon különbözővé tették azt szokott írásától. Ha valaha napfényre találna jőni, könnyebb lesz az eltagadás.

Maszlaczky úr mindezen dolgok mellett feddhetetlen, becsületes ember. Hát tudhatja ő, hogy mi történik az alatt irodájában, amíg ő távol van? Hát tartozik ő azt megérezni, megszagolni, hogy míg ő jóhiszeműen dolgai után jár, az alatt egy esztelen ember az egész Kárpáthy-pert lemásolja, s átadja annak, akinek azt nem volna szabad látni, s kést üt a szívébe egy ártatlan, semmi rosszat nem sejtő ifjúnak, akinek még csak sejtelve sincs azon undok eszmékről, miket az a per tartalmaz? Nem úgy járt-e ő el e tárgyban, mint derék, meggondolt férfiú; nem róttá-e meg nyilván, több ember hallatára, tanúk jelenlétében segédjének azon gyöngeségét, hogy Kárpáthy Zoltánnal összekötetést kezdett; nem tiltakozott-e azon lehetőség ellen, hogy valaki ellenfelét azon titkokkal meg fogja ismertetni, amik az ő irattárában vannak eltemetve? Tehet-e arról, ha valaki bizodalmaival galádul vissza fog élni; okolhatja-e őt józan ember a következményekért, ha éppen az, akire

rábízta, hogy okirataira felügyeljen, ez okiratok legveszélyesebbikét el fogja árulni? Óh, nem. Bizonyára Maszlaczký úr a leglelküismeretesebb ember, aki még csak nem is gyanítja, hogy mi történhetik azalatt odahaza, amíg őt fontos ügyek távol tartják, s aki legnagyobb lármát fog űtni, ha Kárpáthy Zoltán a rejtett okiratokkal megismerkedik, s ez világ elé kerül, s ezen esetben okvetlen fényes elégtételt fog szolgáltatni a világ előtt: minden irgalom nélkül el fogja magától csapni Bogozyt.

Erre előre készen lehet.

— — — — —
— — — — —

— Holnap estére készen leszek a perrel — ezt súgta Bogozy egy napon Zoltán fülébe, kivel az utcán találkozott.

Ha csak nagyon kevésé lett volna pszichológ a jámbor pacinacita, észre kellett volna vennie azt a szokatlan sápadást, ami az ifjú arcán elvonult e szókra.

— Elvárom önt — monda neki —, kérges tenyerét megszorítva.

Másnap egész délután nem mozdult ki szobájából az ifjú, meghagyva cselédeinek, hogy ha egy ilyen s ilyen alakú úriember tudakozódik utána, azt vezessék fel hozzá; másnak senkinek sem lesz otthon.

Milyen lassan mászott neki az idő, amíg este lett! Százszor megnézte az óráját, s minden hangosabb léptekre az ajtóhoz sietett figyelni. Véghetetlen nehéz volt a várakozás, amíg beesteledik.

Annyira izgatott volt, hogy minden legkisebb zöreire összerendezt, könyveket vett elő, hogy olvasson belőlök, s nem tudott odább menni az első sornál, amit elolvasott sem emlékezett rá, minden óráútés kizavarta a szövegből.

Legérdekesebb tanulmányait vette elő, miket Kováccsal együtt tanult végig, s amint azokon végiglapozott, úgy kezdett emlékezni lassankint az ifjú jó barát értelmes arcára, mint oktatta őt nemes tanácsokkal, mint mondja neki szelíden:

„Ha kedves ön előtt az én szavam és még egy másiké, ki önt még jobban szereti, ne nyúljon ön azon átkos iratokhoz, miket erőszakosan meg akar ismerni; hagyja azokat nem letteknek, nem ismerteknek maradni, ott ahol vannak, énértem és még egy *másik* kedvéért, aki önt oly nagyon szereti!”

És azután feltűnt ennek a *másiknak* emléke előtte, midőn a kárpátfalvi kastély zárt szobáin együtt járt vele oly búsan, oly szomorúan, midőn keblére ölelte őt könnyezve, s oly érzékeny szóval kérte őt, hogy szűnjék meg keresni e bánat, e könnyek okait örökre, hagyja el őt, és sohase tudja meg, miért kellett őtöle megválni.

Elmaradt, elábrándozott ennél a gondolatnál.

Egyszerre rögtöni kocogtatás az ajtón riasztá fel ábrándozásiból. Mintha hívatlan kísértet kopogtatna be, ugrott fel helyéről. Pedig várt reá.

— Ki az?

Legalázatosabb szolgája, Bogozy bókolt be az ajtón, engedelmet instálva, hogy ilyen későn háborgatja a nagyságos urat.

Hóna alatt volt a per.

Zoltán minden vérét fejébe érzé tolni, alig látott, alig bírt szólani, alig felkelni helyéről.

Bogozy úr odahelyezé asztalára a leírott pert, melynek borítékjára nem sajnálta kicifrázott, lapidár betűkkel írni fel a hármias címet.

Zoltán úgy érzé, mintha nem az asztalára, hanem a szívére tette volna azt le, s minden egyes lapnak egy mázsányi terhe volna.

Meg akarta köszönni, de nem jött ki a nyelvén ez a szó. Érzéke megtagadta a köszönetmondást ily átkozott szolgálat-tételért.

Bogozy azt hívé, hogy jó lesz neki leülni, miután annyi lépcsőn felfáradt, s jó mulatságot talált a falakra aggatott képek sorba bámulásában.

Az ifjú merően nézett a per címére, mintha egy baziliszkot nézne szembe.

— Le van ám az írva utolsó betűig — bizonyítá Bogozy, ki kezdte észrevenni az ifjú csodálatos tekintetét. — Nincs benne egy vakarás, sem egy betűhiba. Bár tessék felbontani!

Ő maga akarta meggyőzni az ifjút állítása valóságáról.

Zoltán inte neki, hogy hagyja abban. Ne nyúljon hozzá. Maradjon ott, ahova leült.

Azután kivont fiókjából egy tekercset, abban volt száz arany. Szótlanul odanyújtá Bogozynak.

— Ejnye, tehát csakugyan nem tréfált a nagyságos úr? Pedig bizony Isten, ez sok. Ennyit nem szokás adni. Ejnye, csak már megszolgálhatnám ezt a nagy szívességet; ha parancsolja még a nagyságos úr, leírok akármilyen nagy pert ráadásul.

A jámbor kuturgur sohasem tudta, mi van abban a perben, amit ő Zoltánnak lemásolt; ő az iratok tartalmával nem szokott törődni, csak írt betűt betű után, ahogy maga előtt látta, s ha készen volt vele, el lehetett volna hitetni vele, hogy saját halál-ítéletét írta.

— Legalább ne adott volna ennyi aranyat nagyságod, sokkal jobb szerettem volna bankócédulában — szabódék még egy ideig Bogozy, de miután látta, hogy Zoltán semmit sem felel, csak egyre azt az összekötött per borítékát nézi, elkezdte ajánlani magát, s kihátrált az ajtón, anélkül, hogy Zoltán észrevette volna, mikor ment el és merre.

A gyermekérzelmek egyike, mely bennünket a késő vénségig el nem hagy, az ismeretlenőli félelem.

Egy zárt, beomlott pincebolt, melyet senki sem látott soha nyitva; az ember milyen félve halad el mellette; ki tudja, mi lakhatik abban. Egy távoli jajkiáltás, mikor éjszaka sötét erdőben puszta mocsáros helyen utazunk. Ki tudja, mi kiálthat ott?

Minő kísértetek, minő rémek fognak előjöni, ha felbontod azt a papirosba kötött temetőt! Nem érzed-e előre azt a halottszagot, midőn egyenként felleplezed azt a sok susogó

szemfedele? Nem látják-e szemeid azokban a fekete betűkben a tekergő, vonagló sárbeli férgeket, amik úgy mászkálnak a halott szemfödélén, miután testét megrágták? Nem döbbsz-e meg majd, ha az éjfél fogja ütni, s azt veszed észre, hogy jobb felől, bal felől sápadt alakok ülnek melletted, kiket vakmerő kézzel előhívogattál a sírból, kik téged ismernek, s te is ismered őket, s szomorúan vállaidra teszik kezeiket, s szemeidbe néznek; midőn előtted íróasztalodon ott fog guggolni a pokolbeli fantom, vigyorgó arcával, hegyzett füleivel, s hosszú lábujjait végighúzza az iratok sorain, hogy olvassad tovább, midőn fejed, szíved zúgni fog, mintha tele volna a múlt idő minden gyötrelmes tüneményével, midőn melledet, mint valami nehéz álmot, fogja nyomni a még nehezebb tudás, melyből nincsen felébredés? Undok, átkozott tünemények fogják váltogatni egymást szemed előtt, minő alakokról még sejtelled sem volt, miknek csípése halálos, lehelete dögvész, látása undorító, s ezek közepett fogod látni azoknak képeit, kiket legjobban szeretsz, kínlódva, dühöngve s hasztalan törekedve e csodás, utálatos alakok érintésétől megmenekülni, magokról letisztítani azoknak fertelmes kéznyomait, elhárítani azt a nyúlós, ragadós mérget, miket arcaikra köptek. És te magad ülni fogsz közöttük mint egyetlen, mozdulatlan élő annyi eleven kísértet közepett, kire pokolbeli vigyorgással néznek a gyűlölet alakjai, pokolbeli kínnal az üldözötteké!

Ah, legyen meg! Akármi van e dohos sírban, nyíljék meg! Jőjenek elő, akik benne laknak.

Zoltán felbontotta a pört.

Kertre nyíló szobájába vonult vele vissza, két megelőző terem aajtáját bezárta maga után, senki sem háboríthatá, semmi nesz nem zavarhatta meg.

Mielőtt beletekintett volna, eszébe jutottak jóakaró barátja szavai:

„Most még fiatal gyermek vagy, ha ezt a pert elolvasod, öreg, öreg ember fogsz lenni! . . .”

Lássuk hát, mitől lesz az ember olyan vén!

A legelső irat volt a keresetlevél Kárpáthy Zoltán ellen.

A kelet (dátum) mutatta, hogy akkor Zoltán még csak egyéves volt, midőn a keresetlevél ellene megíratott.

Mit véthetett ő egyéves korában?

Mintha valami élő, haragos szellem zuhogna ott belül, úgy dobogott a szíve. Úgy dobogott, és azután ismét elállt, mint a lejárt órainga.

Tehát azért idéztetett meg ő, mivel nem lett volna szabad születnie, mert az atyja már öreg ember volt akkor.

Tehát öreg ember volt az atyja, és neki nem volt szabad születni.

Még nem értette a talányt. Valóban, Zoltán tizenhat éves volt, és még előtte rejtély volt ez a gondolat. Hiszen szeretni mindenkinek szabad.

Csak olvasd tovább.

Minden sor egy hét, egy hónap, egy esztendő reád nézve.

Következtek a bizonyítékok. Óh, mi utálatos dolgok voltak azokban. Az ifjú arca égett, és teste reszkedett minden ízeiben, mentül tovább olvasá e kárhuzatos, kigondolhatatlan eszméket. A legbűzhödtebb szív fenekén nem származhatnak ilyen gondolatok önmagától, hacsak vetve nincsenek bele!

A forró, égető veríték csorgott arcán, homlokán alá. El akarta hajítani azon iszonyú s azon megölnő iratokat, fel akart ugrani onnan és elfutni messze, messze! Fel akart ébredni ebből az irtózatossá válóból; de nem lehetett, nem lehetett, többé nem küldheté vissza az egyszer előidézett rémeket koporsóikba, végig kellett néznie, hányan jönnek még elő abból a felnyitott sírból; el kellett olvasnia mindent az utolsó betűig, mert ez nem volt álom, hanem nehéz, nehéz, ólomnehéz való!

Ezek az imádott arcok, miknek emléke a kárpátfalvi sötét szobából oly messze utakon eljárt vele, milyen bemocskolva, befertőztetve jelentek meg előtte! A cimborák undok

vallomásaitól bemázolva, a legrettentőbb rémkép volt az atyai arc. Milyen éktelenek a sárral bemázolt vonások. Hát az a halavány nő, kinek szelíd, komolybús anyai arcára oly jó volt visszagondolni, kit bár élve nem látott soha, de kivel álmában sokat beszélt; mily irtóztató volt reá gondolni e meggyalázatlásban! Oly meztelenül, elevenen kimondva ellene a legiszonyúbb vádak, úgy megtépvve, úgy elrongyolva! Ha valaki álmodott már olyat, hogy édesanyját látta koldulva az utcán, hogy facsarodott el szíve álmában: „Édesanyám, hogy jutottál e nyomorba?” — De ez több annál. Olyan bűnvádat hallani kimondva e tiszta, ez angyalarcú nőre, ki gyermekét a sírból is feljár látogatni, aminőt még említeni sem hallott azelőtt, aminőt nem ismert, amiről fogalma nem volt!

Az élet el-elállt szívében. E rémséges alakok elfojtották lélegzetét. Hiába küzdött ellenök, ott ültek mellén, szemébe vigyorogtak pokolbeli nevetéssel, kényszeríték velök társalogni, kényszeríték őket megismerni, s odatarták beundokított arcaikat, hogy csókolja meg őket; üldözték bélpoklos karjaik ölelgetésével, arcára lehettek mirigyves leheletükkel. Óh irtóztatós!

Hanyatt dült, és behunyta szemeit. Úgy nyögött, mint akit súlyos, halálos kór gyötör, s e gyötrellem közepett, ott a pamlagon fekvé elaludt.

És amint elaludt, íme újra látta a kárpátfalvi kastélyt, mintha ott a bezárt szobákban járna ismét, ahova nem hat a napvilág, s az a két festett kép éppen úgy mosolyogna reá, miként akkor, oly tiszta, oly nyájas arccal, s mintha kilépnének rámaikból, s élő, beszélő alakok válnának belőlük, és egy harmadik alak is járulna hozzájuk, az is oly nyájas, de hatalmasabb, erősebb férfialak, s mind a hárman beszélnének hozzá szép, igen szép szavakat, amikből csak annyi marad a lélekben, hogy igen vigasztalók voltak; mind a három alak maga világítja magát, mert napvilág nem jár abba a terembe.

És ezután sok szép, sok kedves dolgot elmondanak neki. Emlékezni azokra nem lehet, de mind olyan jó, olyan érzékeny

szavak azok, hogy a lélek egészen elcsillapul alattok, és a szív görcsös szorongása kitágul, és a könnyek megerednek, és végigcsorognak az arcon.

Zoltán arra ébredt fel, hogy erősen sírt. A párna, melyre arcát lehajtá, egészen át volt nedvesülve.

Egészen megkönnyebbült, megerősödött szívvel érzé magát. Az óra éppen egyet ütött. Tehát az éjféli, a rémek órája elmúlt. Azt átaludta. Tudja isten, ez is vigasztalóan hatott rá.

Sok rémes, sok iszonyító gondolat elveszti erős mérgét az első álom után. Zoltán úgy érzé, hogy most nem látja oly irtózatossáknak az asztalán fekvő iratokat, mint néhány órával előbb.

Hiszen ezek csak az egyik fél vádjai. Még hátravan a másik védelme. A vádlottak ugyan régen a sírban fekszenek, ők nem védhetik magokat; ott fekszenek egymás mellett mind a ketten. Ámde a fényes alakok a visszarémítő álomban *hármán* voltak. Egy hatalmas, arkangyali alak él még közülük, az meg fog felelni majd mind a hármokért. Óh, bizonyára az le fogja mosni atyjának, anyjának halavány vonásiról azt a szennyet, azt az átkot, amit más, utált emberek reájok halmoztak.

Zoltánnak annyi nyugalmat adott e gondolat, hogy midőn Szentirmay legelső védiratát kezébe vette, mielőtt annak olvasásához kezdett volna, felállt, s a nagy éjszakai csendben végigment csendes szobáin; inasa, vadásza mélyen aludtak fekhelyökön. Zoltán elhaladt mellettök, anélkül, hogy felköltene valakit, az ebédlőben poharat keresett elő, pezsgő vizet csinált magának, azt kiitta, s egészen átjőzanulva tért vissza kerti szobájába.

Oly büszkén, oly daccal lépett most a nyitott írásokhoz, mintha mondaná nekik: „Ha van még ismeretlen rémetek, adjátok elő, hadd lássam!”

Pedig még volt.

Következének a védiratok.

A komoly, nemes védelem minden sorában meg lehetne ismerni annak íróját, mintha maga előtt látná őt, ahogy él, ahogy beszél; emberfölötti nyugalommal arcán, villogó haraggal szemében.

Oh, milyen jól esett ezen sorokat olvasnia! A gonosz, lélekégető vádak után e bátor, megvető visszautasítást; a derék, öreg emberek tanúbizonyságait, egyszerű, mesterkéletlen vallomását az ősz cselédnek, a vén jószágigazgatónak, mik a tisztelet égi zománcát lehelték a meggyalázott alakokra.

Szentirmay védiratai lángra gyújták az ifjú elfagyott lelkét. Oly szenvedéllyel tudott megfelelni elleneinek, mintha az ő keserű szívéből olvasta volna azokat. Ő tudta csak leírni a vádlókat tetőtől talpig, úgy amilyenek voltak, undok valóságukban; legázolta őket, letiporta a földig, szemökre hánnya becstelenségöket minden kímélet nélkül. Ah, milyen jó volt ezt olvasni!

És midőn az ő anyjáról szólt, mily tiszta kegyelettel, mily hódolattal említi. Minden fertőből, mit az ármány készített emlékének, üdv tisztán emelte ki őt, s midőn leírta, miként élt, mit szenvedett, miként halt meg, lehetetlen, hogy a legridegebb bíró szemét is el ne futotta volna reá a könny. Ah, milyen jó volt azt olvasni, milyen jó volt fölötte sírni!

A védirat minden gondolatját mély, forró szeretet sugallta, de egy őrangyal szerelme, mely tiszta, önzetlen, jutalomtalan.

Mennyi édes hálát kellett érezni Zoltánnak Rudolf iránt ennyi szeretetért. Ő maga is észrevette azt, hogy e védlevél nem pusztá törvénykezési okirat, mely a holt betűkre hivatkozik; egy élő szózat az, mely megmozdítja az emberi szíveket, hogy azt mondja rá a bíró: „A nem jött tanúkkal, okiratokkal, furfanggal, fortéllyal, mégis ennek van igazza.”

Úgy is történt.

A legelső ítélet fonalát metszé a pernek, a hivatkozott tanú Mayerné, kit Zoltán e percig névről említettetni sem hallott,

s csak a rettenetes perből tudta meg, hogy az neki nagyanyja, e gyalázatos emberkalmár, a leánya tisztasága ellen elvállalt eskütől bíróilag elmozdított.

Tehát mégis van igazság a földön.

A szokatlan lélekrázkódások annyira elfáraszták Zoltán kedélyét, hogy néhány pillanatra félbe kellett hagynia a per olvasását, és saját eszméi folyamának engedni át lelkét.

Mennyi szeretet tűnik ki Rudolf védiratából! Lehet-e megholt anyja nevére nagyobb diadal, mint hogy ily ihlett férfitől védelmeztetik? Lehet-e igazolva egy nő erénye fényesebben, mint ha a legerényesebb férfi mondja: „Én tiszteltem őt!”

De hátha mégis? Hátha akadna gonosz szív, aki a tiszteletet balramagyarázná; ha akadna ördög, aki megragadná az őrangyal kezében a pallost, s rákiáltana: „Látszik, hogy szereted, te magad vétkeztél vele!”

Ah, ki jöhetne ilyen gondolatra? Ki lehetne ilyen átkozott? Ez csak agyrém. Vessd ki fejedből! Felejtse el, mintha nem lett volna.

E rémgondolattól szabadulandó, a per olvasását kezdé folytatni ott, ahol az a bírói ítélet miatt megszakadt, s ismét újrakezdett. — És íme, ott, mindjárt az első lapon írva látta azt a gondolatot, azt a sejtelmet, amit szívéből el akart üzni; megírva világos, érthető betűkben, kifejezve száraz, egyenes szavakban, kimondva, ujjal mutatva.

„Te magad voltál védenced büntársa! Te magad vagy gyámfiad bűnös atyja!”

Ah! Tehát ez azon átok, mely őt Rudolftól elszakítja! Itt az ok, amiért őneki Rudolf házat soha nem szabad többé látni, amiért Rudolf családját örökre kerülnie kell. De örökre?

Összehasonlítá az új idézőlevél kézbesítését azon nappal, melyben Rudolf vele a kárpátfalvi kastélyban találkozott. Az idő összeütt.

Kétségtelen. Ez a csomó, mely megoldásra vár.

Tovább egy betűt sem olvasott a perből. Nem akarta tudni, hogyan vádolják Rudolfot, hogyan védi ő magát. Előtte tisztán állt, mint egy szent.

Nem érdekelte többé a per folyamatja; jobbra dül-e, balra dül-e? Ki nyerhet, ki veszhet benne?

Csak arra gondolt, hogy ha ily botránnyt kivetnek a világba, legyen az igaz vagy hazudság, milyen örök mélység támad öközötte és az egész Szentirmay-család között, milyen begyógyíthatatlan sebeket fog az ütni azon jó, áldott emberek szívében, kiknek azért kell lakolniok, mivel őt szerették.

És ha azon kedves gyermekre gondolt, kinek kettős képét hordta már szívében — a régit és az újat —, milyen szomorúnak látta mind a kettőt.

Még nem tudta, hogy mit fog cselekedni, de annyit érzett, hogy ezt mind ő okozta, s hogy most egy szent, nagy kötelesség fekszik rajta: ezt mind jóvátenni.

Valami homályos eszme borongott már szívében, de még nem tudott magának alakot adni.

Fölkelt, felöltözött, a pert összeköté, s elzárta szekrényébe.

A szürkület éppen mutatkozni kezdett az átelleni házak barna tűzfalai mögött, a távoli háztetők, kémények tündökleni látszottak a kelő napsugártól. Zoltánt űzte valami hazulról.

Heves járkálása neszére ébredtek cselédei, s midőn kilépett az ajtón egészen felöltözve, lovásza azt kérdezé, hogy ne nyergelje-e meg paripáját.

— Nem kell — monda Zoltán —, gyalog akarok kimenni.

— Pedig egészségesebb a lovaglás — jegyzé meg a lovász szokott bizalmasan.

— El akarok róla szokni — szólott odavetőleg Zoltán —, s azután mintha még valamit gondolna, odafordult a régi hű szolgálóhoz, különös tekintettel nézve reá, s kimagyarázhatlan hangnyomattal mondva:

— Szegény fiú, te!

Azzal eltávozott hazulról, a cselédek egymás szeme közé néztek; inkább ők mondhatták volna uroknak: „Szegény fiú!” oly dúlt volt arca.

Leérve az utcára, elkezdett barangolni alá s fel, végigment a leghosszabb utcákon. A reggeli zajtól elevenülő várost egyik végétől a másikig bejárta. „Itt gyárak, ott iskolák fognak épülni” — gondolá egykor magában. A régi Pest mindenütt épülőfélben volt már. Egész új utcák támadtak, s a régiék is megszépültek. Egy ember mennyit tehetne! Egy gazdag ember mennyi áldást áraszthatna erre az országra, jó példával, lelkesítéssel! De mit használ, ha másnál van a lélek, másnál van a birtok, együtt nem tud lenni a kettő.

Az utolsó házakat is elhagyta már; künn rendetlen, homokos, posványos telkek terültek a város körül. Mennyi élet elférne még itt olyan emberektől, kiknek egy kimondott akaratja többet tehet, mint százezrek fáradtsága, milyen nemes eszme volna utolérni évtizedek alatt, amit a múltak századok alatt elhanyagoltak.

Mindig tovább, mindig tovább barangolt a poros, rögos, rendetlen úton, egyszer maga is észrevevé, hogy már nagyon messze eltávozott a várostól.

Ott megfordult, hogy visszatérjen.

Egyszerre előtte áll mind a két város, ahogy könnyű reggeli ködből kiemelkedett palotáit a kelő nap tündérvilággal elárasztá.

Milyen szép és milyen nagy lehetne még!

Mennyi munka, mennyi áldozat, mennyi honszeretet kellene még ahhoz!

És Zoltán szemeiből kicsordult a könny ennél a gondolatnál.

— Én mindebben nem fogok részt vehetni többé!

Már ekkor meg volt érelve lelkében az a gondolat, amit tennie kell, amit megtenni fog.

XV. EGY FÉRFISZÓ

Még akkor is jókor reggel volt, midőn Zoltán andalgásából hazatért; pitvarnokát elküldé ügyvédeért, kéretve Kovácsot, hogy mihelyt érkezése lesz, jöjjön hozzá.

Annyira tele volt a feje a messze jövőendő iránti gondolatokkal, hogy midőn előteremén végighaladt, s ott a nagy, földig érő tükörben megpillantá magát, csodálkozva állt meg, kedve lett volna azt kérdezni magától: „Ki ama fiatalember?” Ha egy meglett, koros férfit látott volna abba a tükörbe tekintve, az legkevésbé sem lepte volna meg. A lélek olyan könnyen vénül! Szinte nehéz volt magával elhitetni, hogy a tegnap este óta csak tizenkét óra múlt el; neki úgy tetszett, hogy az tizenkét esztendő.

Kovács nem sokáig váratott magára, Zoltán még mindig gondolataiban elmélyedve járt alá s fel szobájában, midőn meghallotta barátja ismerős szavát, ki az előteremben tudakozódott felőle. Hirtelen rendbe kellett szednie magát, hogy az előtt zavartnak ne mutatkozzék.

Mosolyognia kellett előtte, nehogy szíve fenekéig engedje látni.

Nyájas kézszorítással fogadta, s kényszeríté, hogy üljön le. Ő maga állva maradt, hogy járkálhasson; e pillanatban nem lett volna képes egy helyben ülni.

— Kedves barátom — szólt vidámságot szenvelgve —, nekem egy sajtáságos önző gondolatom támadt, hanem hiszen az önzés emberi dolog ugyebár?

Kovács csak a fejével bólintott, nem tudva, hogy mit akar ezzel mondani.

— Lássá, én megvalloim gyöngeségemet — kezdé újból Zoltán, egy felkapott tollal mindenféle elképzelhető forgató-sokat elkövetve —, hogy én magamat valami különös derék embernek képzelem. Ez bohóság, de ön előtt megvalloim.

Az ügyvéd ráhagyta, s várta, hogy mi lesz belőle.

— Például — monda Zoltán, s a kezébe vett tollat egészen gömbölyűre hajtotta össze —, én azt hiszem magamról, hogy nekem már van annyi eszem, amennyinél több ezután sem lesz, tíz esztendő múlva sem.

Kovács összefonta a karjait, úgy hallgatá.

— Ne ítéljen el, kedves jó Kovács — monda Zoltán, s most már a toll orrát kétfelé hasította —, én egy kissé nagyra-vágyó vagyok, engem nem elégít ki az, hogy az én jövedelmeimet mások kezelik, s mások határozzák meg, hogy hova tegyem.

Kovács még mindig nem mutatta, hogy ért valamit.

— Teszem föl, nekem annyi új eszmém van, amit szeretnék kivitelbe hozni — folytatá Zoltán, s ezzel már leült Kováccsal szemben, a megkínzott toll egyik orrát begömbölyítve, úgy hogy tökéletes csáklyaformát adott neki, mintha legelőbb is egy hajóhadat akarna megkezdeni —, és nekem arra mind oly kevés eszközöm van, pedig mint mondják, atyám roppant gazdagságot hagyott rám, s nekem még sokáig kell várnom, amíg arról önállóan rendelkezhetem. Meddig is kell várnom?

— Jól tudja ön — viszonzá Kovács szárazon —, még hét esztendeig!

— Az sok, az nagyon sok! — szólt Zoltán felugorva, s lecsapta a széthasgatott tollat. — Addig irtóztató volna várakozni!

— Nagyságod azt akarja megtudni — monda Kovács, okos szeméit az ifjú arcára szegezve —, hogy lehető volna-e nagyságod számára nagykorúsági engedélyt eszközölni?

— Igen, igen, azt akarom. Meg akarom előzni az időt,

mely nem enged oly sebesen haladnom, mint ahogy én akar-
nám. Nagyszerű vállalatok, nagyszerű nemzeti mozgás támad
mindenfélé, és én nem vehetek azokban részt, mert még éveim
hiányzanak, pedig tudom, érzem, hogy sokat, igen sokat tudnék
használni azzal az erővel, mely fiatalságom miatt így meddően
hever.

Kovács úgy szánta e beszéd alatt fiatal védencét, mert a
lelkébe látott annak, s elgondolá, minő kínba kerülhet neki
ez eszméken végigjártatni lelkét, mikor az egészen más gon-
dolat alatt szenved.

— Értem. Értem. Ön nagykorú szeretne lenni — azért,
hogy megismerhesse végzettiljes perét . . .

E szónál vége volt Zoltán erőtetett szerepének; lerogyott
a székre, titka ki volt találva.

— Már ismerem azt — rebege, nyitott fiókjában a leírt
másolatra mutatva, s azután tenyerébe hajtá fejét, és sírt keser-
vesen, ahogy gyermekek tudnak sírni.

Az ügyvéd szomorúan tekintte rá, azután odalépett hozzá
és megölelte.

— Óh, mennyit szenvedtem! — nyögé az ifjú alig hall-
ható panasszal.

— Elhiszem.

Zoltán letörle könnyeit, s nagyot sóhajtvá, reszkető léleg-
zettel szólt:

— Megbocsát ön, hogy ily gyöngén viselem magamat,
midőn éppen azt kellene bebizonyítanom, hogy erős vagyok;
de e könnyekkel tartoztam annak, ki értem még keserűbb
könnyeket hullatott, s akinek még sok mással tartozom, amit
még mind le fogok neki fizetni.

— Ez volt, amitől féltem — sóhajta fel az ügyvéd, valódi
megilletődés hangján.

— Mitől? — kérdé tőle Zoltán csodálkozva.

— Attól, hogy el fogom veszteni ezt a pert, mihelyt ön
ennek létezéséről tudomást kap.

— Bár úgy elveszne az, hogy soha nyoma se maradna.
— Tudom, hogy ön ezt óhajtja, kedves Zoltán; megbocsát, hogy így nevezem most is, a címmel ráérek, majd ha önt teljeskorúnak elismerendik.

— Akkor még kevésbé lesz arra szükség, mert akkor szegény, szegény ember fogok lenni.

— Talán nem egészen.

— Mit mond ön? Akkor ön engemet nem ért. Én ezt a pert meg akarom semmisítve látni.

— Azt tudom. Az ellenfélt nagy áldozatokkal reá fogjuk bírni, hogy lemondjon folytatásáról.

— Nem *áldozatokkal*. Egészen nekik engedem a vitatott tárgyat; lemondok minden jogomról atyám birtokaihoz, címemeiről, születés adta rangomról, s leszek egyszerű polgár, mint más.

— Hová gondol ön?

— Most csak egy gondolatom van, hogy bármi árt szabjanak ellenfeleim a kárhozatos pör megsemmisítésének, én nem alkuszom velök, beléegyezem. Az, hogy azoktól, akiket szívemből gyűlölök, akiknek azt a fájdalmas éjszakát, amit átéreztem, meg nem bocsáthatom soha, miután jogos birtokomról lemondtam, alamizsnát elfogadni nem fogok, mint bizonyos áll előttem. Hogy azután mi történik velem, az a jó Isten dolga. Elég fiatal vagyok még pályát kezdeni magamnak; ott fogom azt kezdeni, ahol más szegény ember; midőn gazdag voltam, jóakaróim sok hízalgő tulajdont ruháztak reám, meg akarom látni, bírok-e azokkal mint szegény ember is. Valami azt súgja bennem, hogy jobb fogok lenni így, mint ha gazdag maradtam volna, de ha bizonyos volnék felőle, hogy az utcák szemetjén halok meg mint hasznavehetlen tagja a világnak, aki csak addig ért valamit, amíg pénze volt, mégis azt tenném, amit elhatároztam magamban. Önnek ki kell eszközölnie, hogy nagykorúsági engedélyt kapjak. Ha e szándékomat vagy ön, vagy Szentirmay rosszul felfogott gondoskodásból

megakadályozzák, akkor nem tudom, mi fog történni! Én csak azt tudom, hogy ha ez undok per a világ elé kerül, és énnekem meg kell várnom azt, amíg hét esztendeig végigkínzanak velem, én ez alatt a hét esztendő alatt elvesztem az eszemet, de izmaim megerősödnek, s hogy akkor nem ölöm-e meg azt, akit utamban találok — azt csak a Mindenható tudja!

— Ön teljes diadalt szerez ellenségeinek.

— Nagyobbat szerzek magamnak, ha be tudom bizonyítani, hogy gazdagság nélkül is meg tudok állani a világban. Én minden munkára kész vagyok. Tudok nélkülözni, tanultam dolgozni. Szomorú dolog volna, ha Magyarországon egy pár munkás kéz el nem tudná tartani gazdáját. És hát végre, ha minden kötél szakad, ha kitűnik utoljára is, hogy nem érek semmit, s ha ezen a téjjel-mézzel folyó földön, mely minden ember számára megtermi kenyerét, csupán számomra nem virulna zöld ág, akkor elmegyek a tengerre, és senkinek sem fogok terhére esni, sem barátaimnak, sem ellenségeimnek.

— Kedves Zoltán! Most hagyjuk el egy kis időre ezt a patetikus tért, s beszéljünk mint filozófok ez ügyről. Azt előre is kimondom, hogy lebeszélni önt azon szándékáról, miszerint a Kárpáthy-pert megsemmisítse, nincs gondolatomban.

— Ezt köszönöm önnek — szólt az ifjú, melegen szorítva meg ügyvédje kezét.

— Hogy ön ezt tenni fogja, arról bizonyos voltam, azt tudtam előre, mihelyt meg fogja ismerni e per tartalmát.

— Örülök e jó véleménynek.

— Fájdalom, hogy én nem annyira örülök rajta. A pernek ily kimenetele előre látható volt. Nyerni, sikert aratni azon az alapon, melyre keresetüket alapíták ön ellenfelei, nem lehetett. Dacára azon igen gyanús pártolásnak, mellyel egy nagy befolyású ember az igazság mérlegét lenyomni törekedett, sokkal több lelkiismeretesség van bíránkban, hogysem ily gyenge okoskodásokat oly súlyos vád bizonyítékául elfogadhatnának.

- Ki lehet azon nagy befolyású férfi?
- S ön nem gyanította volna? Nem látta ön még Kőcse-repy tanácsost mosolyogni?
- Valahányszor találkoztam vele.
- Tehát tudnia kell önnek, hogy akire ő mosolyog, annak legnagyobb ellensége.
- Én nem vétettem neki soha.
- Sőt egyetlen leányát megszabadította ön. Nem is haragból ellensége önnek, hanem amiatt, hogy Kárpáthy Béla cessziót adott neki a Kárpáthy-uradalmakra.
- Hogy lehetne az?
- Maszlaczký, a tanácsos jó barátja, rábeszélte ezt a gyöngé fejű embert, hogy huszonnégyezer forint évi díjért adja át örökre a tanácsosnak a jószág iránti jogait.
- Midőn még a per meg sem volt nyerve.
- Midőn még meg sem volt kezdve. Óh, ezeknek az uraknak bizonyos játéku volt. Azt tudták, hogy a per ily tartalommal sohasem fog ítélet alá kerülni; de volt gondjuk rá, hogy önt majd annak idejében megismertessék vele.
- Megbocsásson. Mentenem kell őket. Én magam jártam utána, hogy e pert megismerjem. Maszlaczký itthon sem volt akkor.
- Maszlaczký sohasem dolgozik saját ujjáival, neki sok kéz áll rendelkezésére. Én meg fogom azt tudni elébb-utóbb.
- Kérem, ezt ne tegye! Olyan ártatlan ember szenvedne tán emiatt, aki egészen az én kedvemért, az én kérésemre fáradozott, aki nem is tudta, hogy mit cselekszik, aki azt hitte, hogy nekem jó szolgálatot tesz ezáltal.
- Jól van. Maszlaczký gondoskodott róla, hogy valaha szeme közé ne vágassák, miszerint a titoktartására bízott ügyet éppen ő segített elárulni, de mégis úgy van. Ez gyalázatos dolog volt tőle, hanem én hát magamra vállalom.
- Hogyan?

— Azt bizonyosan meg fogják kérdezni, hogy kettőnk közül melyikünk ismertette meg önnel a pert. Legyek én az. Tőlem ifjú könnyelműségnek fogják azt venni, de Maszlaczkyt álnoksággal vádolnák miatta. Ne tartozzék ez a kérdés a dologra! Én egyszer mint ügyvéd, másszor mint jó barát állok itt önnel szemben; fogadja, amit mondok úgy, ahogy e két minőség mondatja velem.

Zoltán az ügyvéd karjába ölté kezét, s figyelmesen hallgatott annak szavaira, míg a teremben alá s fel sétáltak egymással.

— Az egész pert megóvja az, hogy Abellino biztosított évdíjat kapott ígéretül Kőcserepytól. Ez ugyan mély titok volna, ha Abellino saját maga száz zaklató hitelező vizsgálatára szigorú hallgatás feltétele alatt tudomásra nem juttatja a dolgot. Így jutottam én is hozzá. Rudolf grófnak nem is szóltam efelől, mert amilyen heves ember ő, s amilyen kényes ügy az egész, ha megtudná, hogy Kőcserepy minő szerepet játszik e perben, képes volna vele rendkívüli dolgokat elkövetni; ami, meggondolva azt, hogy a tanácsos állásánál fogva egykönnyen meg nem sérthető, Rudolf politikai ellenfeleire nézve nagyon kedvező ürügyöt adna őt működése hatályos teréről leszorítani.

— S következhetnék ily eset is gyámatyámra nézve?

— Azt hiszi ön, hogy ha Szentirmay csak egy távoli reményével bírna annak, hogy ez utálatos perben férfira akad, aki legalább megállhat előtte, nem régen karddal vágta volna ketté a csomót? S ez még rosszabb lenne reá nézve, sokkal rosszabb. Üdvösebb, hogy ő Kőcserepyról egyelőre ne tudjon semmit. Abellinót férfias találkozásra nem is hívhatja, mert az nyomorék, vak, tehetetlen, kimerült; Maszlaczkya pedig egy helóta, aki gyávaságával szokott kérkedni; s az igen jó, hogy Szentirmaynak ilyen ellenfelei vagynak. Valamivel különb emberek régen földönfutóvá tették volna.

— És mindezt énmiattam! Nem maradok adós, nem maradok adós annyi szenvedésért! — sóhajtja Zoltán, halavány arcát megtörülve kendőjével.

— Minekünk, illetőleg nekem mint ügyvédnek az a kötelességem: Kőcserepy érdekét elválasztani Abellinóétól, s egyedül az utóbbit vonni a kérdésbe.

Zoltán kezdett nem figyelni arra, amit az ügyvéd beszélt; Kovács az éjszakai virrasztás- s a háborító indulatviharnak, amit kiállott, tulajdonítá az ifjú védenc szórakozottságát, s félbeszakítá beszédét:

— Talán jobb lesz, ha délután beszélünk erről tovább, s most lefekszik ön, és kinyugodja magát.

Zoltán feltekintett rá, nagy, könnyben úszó szemével, s indulattól remegő hangon viszonzá:

— Nekem mindegy, akármit fog cselekedni, én átengedem a vitatott birtokot akárkinek; mindegy rám nézve, ki fog beleülni. Nekem nem kell belőle semmi. Csak egy követelésem van. A kárpátfalvi kastélyban van egy befalazott folyosó, a helység mellett van egy bekerített tér; az a folyosó anyám szobáihoz vezet, ez a kerek tér az ő sírját rejtí. E kettőhöz ne legyen joga senkinek . . .

Az ifjú nem bírta befejezni beszédét. Elfordult, lerogyott térdre egy szék előtt, s arcát karjaiba rejté némán; nem lehetett tudni, hogy sír-e, vagy meghalt.

Kovács részvétlenül nézte, és nem zavarta meg az ifjú tiszteletreméltó fájdalmát, míg az magától ismét föl nem emelkedék.

— Óh anyám, kedves jó anyám!

Karjait az ég felé terjeszté, mintha magához akarná őt onnan ölelni.

— Mennyire meg van gyalázva édes, édes arcod! — susogá magában beszélgetve. — Az a jóságos arc, amely engem mindenüve kísért; jó nemtóm, jó angyalom.

Azután Kovács karjára tette kezét.

— Tegye ön helyettem, amit jónak talál! Nekem ne legyen benne szavam! Az Isten őrizze azokat, akik velem ezt cselekedték, hogy valaha találkozzunk egymással! Végezze ön úgy, hogy én össze ne jöjjek velök soha. Mindenre felhatalmazom önt. De végét vesse a pernek minden áron, minden áron! Oly keserű vagyok, csak most kezdem érezni, képes volnék megölni valakit, talán magamat. Siettesse az ügyet; ha ennek sokáig vége nem szakad, belőlem igen rossz ember fog lenni. Félek magamtól.

— Legyen nyugodt! Én tudom, hogy a szív nemessége a legnagyobb kincs, ha a többit el fogja is ön veszteni, ezt nem hagyom elrabolni öntől soha. A világ ki fog nevetni mint ügyvédet, ön becsülni fog mint barátját.

A két ifjú megölelte egymást. Kovács tanácslá Zoltánnak, hogy túlságosan ne evődjék a gondolattal, iparkodjék szórakozást keresni, mások előtt ne mutassa búját, és most feküdjék le, és pihenje ki magát.

Zoltán csak mindenre a fejét csóválta; megígérte, hogy le fog fekünni. Szüksége is volt rá, mert egész teste olyan volt, mint a tífz.

Midőn Kovács elhagyta, az előszobában meghagyá a pitvarnoknak, hogy délig senki se háborgassa Zoltánt, mert lefeküdt.

— Talán beteg? — kérdé ijedten a hű cseléd.

— Nem nagy baj, csak hogy sokáig fenn volt az éjjel.

A jó ember kétkedő arccal tekintte rá, mintha még többet akarna megtudni.

— Szegény jó fiú te — monda elmentében az ügyvéd.

— Már megint „szegény fiú!” — gondolá magában a szolgálga. — Mit sajnálkoznak ezek őrajta? Előbb az úr, most meg az ügyvéd.

Azt sajnálják „szegény fiú”, hogy ilyen jó, hű szolgának, hogy kell majd más gazdát uralni; mert Zoltán nem lesz többé gazdag; a jó Isten tudja, ki fog majd őrá is gondoskodni.

XVI. ALKU EGY VESZENDŐ LÉLEKRE

Régi mese, s csaknem minden vallás hitregéiben előfordul, hogy egy-egy veszendő lelket kiszemel magának az a furcsa szellem, mely a gonosz elvet képviseli a világban, nevezék azt sátánnak, démonnak, Asmódinak vagy Mephistophlesnek; sokféle neve levén e minden országban kurrentált, de soha el nem fogott föld alatti iparlovagnak, amely veszendő lelket azután, hogy gonoszul ne járjon, egy másik ideális szellem, kit egyszerűen csak angyalnak szoktak nevezni, vesz pártfogása alá, s küszködik azzal a fáradságos munkával, hogy egy nyomorult párát megőrizzen attól a balesettől, hogy saját jókedvéből beleverje az orrát a pocsolyába, ami bizonyára csakis angyaloknak való időtöltés, emberi türelem régen sorsára bízna az ilyen ostoba fickót, s engedné, hogy vigye hát vagy őtet az ördög, vagy ő az ördögöt, ahogy megalkudtak egymással, s nem törődnek velök többet.

Ilyen nem emberi idegeknek való feladathoz fogott a mi ügyvéd barátunk, amidőn felment Pozsonyba, hogy Abellinót lelki eszközökkel az igazság és értelem soha nem ismert útjára térítse.

Néhány hónap letelte alatt sikerült neki védence számára a kívánt engedélyt megszerezni. Nagyon kevés akadállyal kellett megküzdenie; a pártküzdelmek erős befolyása mellett oly egyéniséget, mint Zoltán, örömet látott mindenki önállóvá téve, annyival inkább, hogy még maga a gondnok, Tarnaváry

is helyeslé Zoltán felszabadíttatását a gyámsága alól; hihetőleg örült, hogy megszabadult e nyakára nőtt fiúról felelősségtől.

Amely nap megkapta Zoltán az engedélyt, a másikon már Pozsonyban volt Kovács, s megtudva, hogy Abellino hol lakik, sietett őt felkeresni.

Mint tudjuk, Maszlaczký is éppen odafenn volt akkor.

Az a kis epizód az orvossal gátolá, hogy Abellinót értesítse arról, amit erősen gyanított, miszerint Zoltán csak azért folyamodott nagykorúsági engedélyért, hogy a per fölött önkaratúlag rendelkezhessek. Könnyű volt ezt kitalálnia, miután tudta, hogy az ifjú a per tartalmát megismeré, s rögtön azután folyamodott az engedélyért.

Az ügyvédnek pszichológusnak kell lenni!

Másnap karöltve tért vissza az orvos úrral a fekvő szerencsétlenhez, ki nagyon csodálkozott, azt látva, hogy még nem lőtték egymást keresztül. Arra mindkettő nagyon okos ember volt. Ügyvédek és orvosok nemigen szoktak párbajt víni. Az elsőik igen jól tudják, hogy ez törvényen kívül eső aktus, az utóbbiak pedig ismerik az innen származható fizikai következéseket; azután egy hivatása szellemétől áthatott ügyész azt mindig tartozik szem előtt tartani, hogy ő éppen a támadott vizsgálódások törvényszerű eligazítására van rendeltetve; egy józanul gondolkozó orvos viszont könnyen elképzelheti, miszerint nem azért kapta a diplomáját, hogy sebeket *csindljon*, hanem inkább, hogy azokat *begyógyítsa*; azért a párbajnak e két fakultásnál helye nincsen. Maradjon az elégtételtevés módja könnyelmű grófoknak, báróknak és más olyan embereknek, akik fegyverek kezelésére vannak rendeltetve.

— Kedves nagyságod, hogy érzi magát tegnap óta? Sokkal jobban néz ki; a kedves doktor valóban csodát követ el, valóban remekel.

Ezt Maszlaczký úr mondta.

Doktor úr sietett a bókot visszaadni.

— Két héttel hamarább elhagyandja az ágyát méltóságod, ha azon jó újságokat megtudja, amikkel barátom uram szolgál-ni fog. Maszlaczký úr remek ember. Alig várom, hogy valami perem legyen, hogy rábízhassam.

— Én alig várom, hogy beteg legyek, hogy magamat doktor úrral újjáalkottassam.

— Ugyan mit csinálnak önök? — nyafogott Abellino panaszos, kényes hangon a két egymásnak hízélgő diplomatára.

— Hát mit csinálunk?

— Ne komplementozzanak annyit az *én* jelenlétemben — hozzátevé azonban, nehogy megbántsa a két urat —, *egy beteg ember* jelenlétében.

Vagy úgy?

— Az nem igaz, hogy én jobban vagyok. Inkább egészen odavagyok — nyögé Abellino, alig bírva a száját összeragasztani. — Az önök csúnya veszekedése miatt az egész éjjel lázban feküdtem.

Abellino oly nyögve, szótagolva beszélt, mintha most tanulná a silabizálást ábécéből. A két diplomata engedte magát leckéztetni.

— Csúnya dolog az, egy beteg ember előtt úgy összeveszni. Tudhatják, milyen idegzetes ember vagyok. Három héttel visszaestem a gyógyulásban.

Maszlaczký macskai hunyászkodással szólt közbe:

— Hat héttel előbbre fogja vinni a jó hír kedves nagyságodat, amit ma hozok.

Máskor oly hetvenkedő, most oly tejcukorédes volt. Megvolt annak a saját oka.

— Hát mi az, mondja el — erőködék Abellino. Kín volt hallgatni, ahogy beszél.

Mind a két férfi közelebb lépett az ágyhoz, mosolyogva.

— Zoltán ügyvédje Pozsonyba érkezett, s meg fogja látogatni kedves nagyságodat.

— Hát azután? — kérde a beteg, kinél egészséges korában is nehezen mozogtak az értelem kerekai.

— Hihetőleg egyezkedést kíván ajánlani.

— Minek fárasztja vele magát? Engemet úgyis elvisz már az ördög idestova. Nem várhat addig? Azután majd senki sem háborgatja.

— Az Istenért! Hogy beszélhet így méltóságod? — szólalt meg ekkor az orvos. — Méltóságod éppen most van abban a stádiumban, hogy életműszere újjáalakuljon, még kétheti kúra, azután egy kis friss kirándulás a marienbadi fürdőbe, azután a nyarat Ischlben tölteni, s úgy fog méltóságod hazatérni, mint egy Antónius. Nézzen meg engemet méltóságod, ne mászt; én saját magam kiálltam ezt a kúrát, olyan vékonyrá száradtam, mint egy keszeg; és milyen vagyok most? Tessék rám nézni! Beteges, nyomorék voltam, végrendeletet tettem, fiatal feleségem volt, azt hitte, majd kedve szerint férjhez mehet másodszor; csalatkozott, azért is én éltem túl őt, s én házasodtam meg másodszor.

Abellino elmosolyodott. Arra a gondolatra-e, hogy milyen jó tréfa volt az orvostól túlélni a fiatal feleségét, aki még utána férjhez akart menni, vagy tán arra, hogy még hasonló remény benne is támadhat.

— Semmi organikus baja sincs méltóságodnak, s egészen magához fog térni, mihelyt az élet aggodalmával nem lesz terhelve, mihelyt ismét úri kedvtöltéseit feltalálhatja, utazhatik, mulathat, vadászhat, kényelmesen élhet s több efféle; s e tekintetben tisztelettel kell átengednem a helyet fiskális barátomnak, mint aki gyógyrendszerem e hátralevő részét egyedül képes kiegészíteni.

E képzeletingerlő biztatásokra elevenülni kezdett Abellino csontvázarca; nagy küzdéssel felemelkedett könyökére, s nem vette észre, hogy alig bírja a fejét tartani.

— Igazán? Igazán úgy lesz az, doktor úr? Ha az csakugyan igaz, akkor én kiviszem a diétán, hogy az urat kinevezzék nemeseembernek! Én magam teszem le az indignátusi díjt.

A doktor úr igen hízelgőnek találta ezt a biztatást; *mondhatnékja volt* pedig, hogy inkább tegye az ő kezébe azt az indigenátusi nem tudom mennyit, s neveztesse ki őt parasztembernek.

Kopogtak az ajtón.

— Lehet! Szabad! — kiáltottak mind a hárman.

Jól sejtették. Zoltán ügyvéde volt az érkező.

Kovács szelíd, csendes természetű ember volt, hanem ezt a tulajdonságát nem hordozta az arcán. Kissé túl a rendén is barna volt, alacsony homlokkal, sűrű szénfekete hajjal, vastag szemöldei elől csaknem összeértek, úgyhogy aki közelebből nem ismerte, könnyen azt gondolhatta magában, hogy ezzel az emberrel nem jó volna valami félreeső helyen egyedül találkozni. Meglehet, hogy ez alkalommal még a szokottnál is kevesebb gondja volt arra, hogy nyájasnak lássék.

Elmondta röviden, hogy ő ki és mi, és hogy néhány percnyi beszélgetést óhajtana a nagyságos úrral a tudvalevő perben; emellett néhány oldalpillantást vete a jelen levő két úrra, mely elég világosan látszott kifejezni, miszerint nem bánná, ha ebben az órában műutazáson volnának. Rosszabbat nem kívánt nekik.

Maszlaczky úr észrevette a tekintetet és sietett azt bevágni.

— Mi bizalmas emberei vagyunk a nagyságos báró úrnak; én ügyvédje vagyok, ki jogaira örködni tartozik.

— Én pedig házi és családi orvosa, ki becses egészségére felügyel.

— Mi egy percig sem távozhatunk el tőle.

— Úgy van — erősíté Abellino együgyű túlzással —, ezek az urak itt laknak nálam, itt is hálnak mindig.

Kár volt Kovácsnak meg nem kérdezni, hogy az ágy alatt-e vagy a faliszekrényben.

— Jobb szerettem volna, ha négyszemközt beszélhetünk, de így is el kell azt fogadnom.

— Tessék leülni, kedves kolléga úr! — kínálkozik Maszlaczký úr nagy készséggel, s leültetett minden embert Abellino ágya körül, ez utóbbi nagy bosszúságára, ki azt szeretne volna, hogy mind a hárman tiszteletteljesen állva maradjanak.

— Egyenesen a tárgyhoz szölok. Nagyságodat sem akárom hosszasan terhelni. Nagyságodnak egy pere van védencem ellen, s én fel vagyok általa hatalmazva, e pert nagyságoddal lehetőleg kiegyenlíteni.

— Miután Kárpáthy Zoltán úr önnagysága nagykorúsági engedélyt kapott, ezt előre kellett volna önnek bocsátania — jegyzé meg Maszlaczký úr. — No csak azért mondtam, kedves kolléga úr, hogy az információknál mindig szükséges megtartania logikai rendet. Egy ügyvédnek logikával is kell bírni.

Kovács meg sem köszönte a szíves oktatást, hanem igen lapidáris stílusban folytatá:

— Védencem nevében bátor vagyok nagyságodnak egyezkedési ajánlatot tenni. A Kárpáthy-család birtoka két egyenlő uradalomból áll, egyik a kárpátfalvi, másik a madarasi. Jelenleg mindkettő igen jó karban áll, s célszerű kezelés mellett két-háromszázezer forint évi jövedelmet ad. Védencem rokoni osztályt ajánl nagyságodnak. Bármelyiket tetszik választani az uradalmak közül, azt engedi által, a kérdéses per megszüntetését tűzvén ki feltételül.

Abellinónak a lélegzete elállt ez ajánlatra; már a kezét nyújtotta felé, midőn Maszlaczký úr felpattant helyéről, s hevesen közbeveté.

— Semmi alku! Vagy mindent, vagy semmit, kedves kolléga uram. Egy Kárpáthy Abellino ily ajánlatot nem enged magának tenni, midőn pere végeztéhez közelít. Miért nem tették önök az ajánlatot, midőn a per kezdődött, és miért tetszik most, midőn ítélet alá készül? Mert látják, hogy el fognak mindent veszteni.

Kovácsnak sok felelni valója lehetett volna e kérdésekre, de egy negyedik jelenlétében el kellett hallgatnia véden-

titkát. Maszlaczký nagyon jól tudta, hogy Kovács ezt nem mondhatja ki, de nem sejtethé, hogy egészen más titkot fog kibeszélhetni.

— Uram. Ön az elébb engemet egy becses dologra tanított, hogy az ügyvédnek logikájának kell lenni. Van szerencsém viszont egy másik tanulsággal szolgálhatni. Az ügyvédnek *hűségének* kell lenni védence iránt. Én nem állítom, hogy ez önnek nincs, hanem annyit bizonyosan tudok, miszerint ön védecétől cessziót csikart ki egy harmadik ember részére a Kárpáthy-uradalmak felől, s neki csak holmi koldus-alamizsnát biztosított a másnak elszerzett roppant jövedelemből. És most, midőn én az önök által ígért huszonnégyezer helyett kétszáztezret ígérek önagságának, ön közbelép, hogy ezt meggátolja, mert jól tudja, hogy ha mi kiegyezünk, az adott cesszió minden alapját elveszti, olyan körülmények mellett levén az kibocsátva, melyek be nem következtek, s akkor ön ama harmadik számára vesztette el ez ügyet, melyből védecét magát ki akarta játszani. Ez, uram, olyan tény, amiért önnek védence, ha kedve tartja, önnek holta napjáig tartó hallgatást (szilencium) szerezhet, amiért ön elvesztheti ügyvédi oklevelét. Én bátor vagyok nagyságos Kárpáthy Béla urat egyszerűen felhívni, vajon többnek tartja-e az általunk ajánlott kétszáz-ezer forintnyi jogos és becsületes évi jövedelmet a saját ügyvédje által rátukmált huszonnégyezer forintnyi gúnyos alamizsnánál?

Abellino e szókra kiugrott az ágyból. Mint egy sírból feltámasztott csontváz. Fogai összeverődtek, s a két keze reszketett.

— William! William! — rikácsolá. — Gyere be! Öltöztess fel! Megyek. Azonnal megyek. Szörnyűség ez, gyalázat, amit velem tesznek. A kaputomat, a csizmámat, William!

Maszlaczký közel volt az elájuláshoz. A doktorhoz fordult asszisztenciáért, de az is majd megette.

— Ügyvéd úr! Annak a másik ügyvéd úrnak tökéletes igazsága van! Én szilenciumot adatnék az úrnak! Ilyet még nem

hallottam. Hozzám ne jöjjön közel! Én félek az úrtól. Ez crimen stellionatus!

Maszlaczky úr érzi, hogy még így sohasem volt megakadva életében. Abellino csakugyan az öltözéshez fogott, ámbár minden csontja csak az ágy felé húzta vissza.

— Jól van, nagyon jól van! — dohogott magában a fiskális úr, s ő is elkezdte felső kaputját magára venni. — Csak tessék méltóságodnak azt tenni, amit ellenségei tanácsolnak! Tessék engemet kidoboltatni mint országos csalót, tessék ellenem szilenciumot kéretni, tessék azokat a nagy befolyású urakat, kiknek ügye kedvező állását köszönheti, kompromitálni! Ezt én megérdemlettem, amiért tizenhat esztendeig fáradtam nagyságod ügyében, minden díj nélkül, most legalább egyszerre *nemesemberhez* illő módon megjutalmaztatom. Óh, csak tessék!

Maszlaczky úr e beszéd alatt egész torkig begombolta felsőkabátját, s most meg azon volt, hogy egy irgalmatlan nagy sált a nyaka körül tekergessen, mialatt Abellino William segélyével sem bírt annyira menni, hogy csizmáit felhúzza. Nem volt jártányi ereje. Kénytelennek érzi magát cipőit vétetni elé. Azok meg nem voltak hetek óta kitisztítva, s szépen kizöldültek azalatt. Óh, milyen rendetlen ember vagy te, William!

Maszlaczky úr már a kesztyűit is húzta.

— Én, kedves nagyságos úr, örökre eltávozom. Lesz idő, midőn kedves nagyságod örömet kérdezősködnék utánam, én távol leszek. Menjen nagyságod, ahova hívják! Térjen kedves unokaöccséhez vissza, csókoljon neki kezet, akár az orcáját is! Nagyon hasonlít az édesanyjához. Sőt az édesatyjához is. Igen kedves emlékezet leend nagyságodra nézve övele találkozhatni. Szentirmay gróf is igen jó ember, derék férfiú. Szívesen fogja nagyságodat látni. Kár volt addig is háborúságban élni vele. No de mindezt el fogják nagyságtok egymásnak fedelni. Kibékülnek, megosztoznak, összeölelkeznek. Énnekem

mindezekre semmi gondom többé! Nagyságodnak senki sem vethet karaktertelenséget szemére! Miért vetne? Nagyságod jó keresztény, aki tizenhat évi szenvedést örömezt megbocsát halálos ellenségének egynehány ezer forintért. Én megvallom, hogy nem vagyok oly jámbor szamaritánus. Engem nem bántottak nagyságod ellenségei, nekem nem rabolta el az orrom elől szeretőmet Kárpáthy János úr, engem nem csúfolt, nem szégyenített meg, engem nem járattak tizenhat esztendeig koldulni őseim házába a mindennapi falat kenyérért, engem nem tettek világ csúfjává, de ha énnekem nyújtanák kezeiket, és ajánlanának egy egész világot . . . Én szegény ember vagyok, fejemmel keresem kenyereimet — de én visszautasítanám, s meghalnék inkább az utcasárban, de büszkén. Én, Maszlaczkzy Gábor, aki nem vagyok sem gróf, sem báró, sem gentleman; de azért kezemet nem szorítaná meg az a tenyér, amelyik egyszer avval ütött.

Maszlaczkzy úr e beszéd alatt ismét letekergette a sált nyakáról, pedig senki sem kérte rá.

A szerencsétlen báró a beszéd alatt kínosan összegörnyedt ágyában, nehéz fejét tenyereibe süllyeszté, sovány könyökeit pedig sovány térdeire szegezte, lábszárait vigasztalanul lógatva alá ágya széléről, melyen ült.

William elhozta a cipőit kitisztítva, a báró azokat a fejéhez vágta neki, hiszen két felemás!

Azután ismét hanyatt dült ágyába, magára rántva takaróját, s kósárga szemével merően nézett fel a plafonra.

Kovács összefont karokkal nézett a dühöngő ügyvédre, kinek gúnyos kitöréseit a tehetlenség ömlengéseinek tulajdonítá, s egy szóval sem szakítá félbe.

Maszlaczkzy úr lassanként kigombolta újra felsőkabátját, anélkül hogy felszólíttatnék rá.

— Hadd menjenek az együgyű emberek önkényt a kelepcebe. Ha valakinek kedve tartja a szerencséjét kihajítani az ablakon, ki gátolhatja meg abban? Én nem. Ilyen dolgokkal

nem fárasztom magamat. Elég sok ideig voltam ennek az ügynek bolondja. Nem nagyságod kedvéért, koránse tessék hinni. Ha egy angyal nem kényszerített volna rá, tettem volna tán egy lépést az ügyben? Soha! Igen, egy angyal, aki azt mondta: itt e szegény, sorsüldözte ember mennyivel boldogabb életre volna méltó, segítsük őt felemelni, szerezzük vissza elrablott örökségét, tegyük őt boldoggá, tegyük üdvözültté. Igen: üdvözültté! Tudja ön, mit veszített ez órában? Egy tiszta, ártatlan lélek szeretetét, kinek keze önt ősei javadalmainak teljes birtokába vezette volna be, s ki önt nemcsak gazdaggá, de a legboldogabbá tette volna ez ég alatt. Áldom a Mindenhatót, hogy azt nagyságodnak elébb meg nem mondtam. Legalább így egy ártatlan gyermek kigyógyul abból a képzelgésből, hogy önt boldoggá tehesse.

A derék pszichológus férfiú képes volt saját eljegyzett mátkája kezével kecsgetetni védencét, hogy őt megnyerhesse magának. Gondolá, hogy úgyszem fog ez addig élni.

— Ah, de mit érdeklí ez nagyságodat? Mit gondol nagyságod családi örömeikkel? Csendes otthon, bájos fiatal nő, vidám, csevegő család, derék utódok! Mit gondol nagyságod azokkal?

Óh, pedig Abellino szívének ezek voltak legkedvencebb eszméi, mint minden megvénült bűnösnel szokott lenni.

— Mi szükség nagyságodnak családról gondoskodni? — folytatá éles, metsző gúnnyal Maszlaczký úr. — Hiszen kibékülhet Szentirmay gróffal, s akkor nem szükség családi boldogságról aggodni...

— Uram — kiálta fel Kovács, felpattanva helyéből —, e tárgyról megtiltom önnek beszélni!

A tiltakozás oly hangon s oly mozdulattal volt téve, hogy a jelen levő három férfi mind némává ijedt, s a jámbor orvos ijedtében akkorát kezdett csuklani, hogy féltetni lehetett, miszerint saját magán keresztülesik.

Kovács szemei úgy szikráztak, ajkai úgy remegtek, hogy méltán lehetett attól tartani, miszerint valaki csak a Szent Mihály-kapu melletti házban lakik, azt azon az egy ablakon mind kihajigálja.

Abellino az orráig rántotta magára takaróját, s Maszlaczký úr két lépést hátrált visszafelé. Csak azután jutott eszébe, hogy nem szükség félnie, sőt inkább volna rá nézve óhajandó, hogy bár megütné ellenfele; ezáltal crimen majoris potentiaet követne el, mégpedig két tanú jelenlétében — s ismét közelebb lépett.

— Mit tilthat ön meg énnekem? — szólt kétfelé vágva kabátja elejét mellén. — Azt, hogy védencemet ellenfelei által rászedetni ne engedjem? Azt, hogy beleszóljak egy ügybe, ami engem is érdekel? Vagy mit?

— Azt, hogy Szentirmay grófról tiszteletlen hangon beszéljen! — szólt Kovács határozott egyenességgel.

— Azt én világért sem teszem. Tettem-e valaha? Kivéve, amit kötelességem parancsolt. De bizonyára azt nem engedem Szentirmay grófnak, vagy önnek, vagy Kárpáthy Zoltán bárónak, hogy az általam összeállított per végén védencemet részökre hódítsák. Ha önök felét ígérik a Kárpáthy-uradalomnak, azt én is biztosítom; ha önök ígérik kétharmadát, én ígérem háromnegyedét; ha önök odaígérik egészen, én meg ráadásul egy bájos angyal kezét ígérem hozzá. No tessék árverezni!

E szókkal Maszlaczký úr kihívólag ült le Abellino ágya elé.

— Tessék árverezni!

— Tessék! — akará mondani az orvos úr is, ki ismét Maszlaczký pártjára állt, de a csuklás ismét szó közt kapta, s majd a feje tetején lökte ki a hangot.

Kovács hallgatva tekintett Abellinóra, kinek arcán kínos feszültségben látszott kifejezve lenni az a gondolat, hogy könnyű már őneki százezreket, milliókat, földi angyalokat ígérni — mikor a sír szélén fekszik! . . .

Kovács mély szánalom- és megvetéssel tekintte a tehetetlen, nyomorú emberre, kit minden új szó új gondolatra térített, s ki most annyi visszas befolyás között nem bírtestének, lelkének megállapodást találni.

— Hagyjanak az urak énnekem békét! — nyavalygott, türelmetlenül rugdalva nyoszolyája végét. — Mit háborgatnak az urak egy szegény beteg embert? Menjenek innen; végezzék el egymással, ahogy akarják, csak éntőlem ne kérdezzenek semmit; én nem írok alá semmit, én nem telelek semmire.

Azzal befordult a fal felé, s elkezdett sírni, hogy milyen istentelenség az, hogy őt nem engedik meggyógyulni.

Kovács átlátta, hogy pere el van veszve; annak a nyomorult embernek egy óráig sincs saját akarata

— Holnap reggelig írásban fogom önnel közölni véghatározatainkat — mondta Maszlaczkyhoz fordulva, s azzal vette a kalapját, és eltávozott.

Abellinót annyiba sem tekinté, mintha egy darab fa fekünnék ott előtte, paplannal betakarva. Valóban úgy feküdt ott, mint egy darab fa.

Maszlaczky úr kezeit dörzsölte, s ágaskodott örömeiben; kedve lett volna nyelvvel is csettenteni s felállni a szék tetejére, onnan örülni.

A darab fa megmozdult az ágyban. Meglátta az ott maradt két férfit.

— Hát önök miért nem mentek el? Menjenek! Az Istenre kérem, hagyjanak magamra! Ne jöjjön hozzám senki, nem akarok látni senkit!

Maszlaczky úr vidáman tekergeté nyaka körül nagykendőjét, s odahajolva a beteg feje fölé, édes gyöngédséggel suttagá fülébe:

— Kedves, édes kedves nagyságom. Nemsokára célnál leszünk!

„Nemsokára célnál leszünk.” — sугá utána magában a darab fa, gondolván a minden célok céljára, a fekete sír fenekére.

Maszlaczky úr majd felrúgott asztalt, széket a nagy búcsúvétel közben, s már az ajtó kilincset tartá kezében, midőn a doktor, ki eddig az ablaknál állt és kinézett, visszafordult, fontos gyanakodó képpel mondva:

— Még nem láttam őt a kapun kimenni.

— Kit? — kérde Maszlaczky úr megrettenve.

— Azt az elébb elment embert. Semmi jó sem néz ki a szeméből. Nem mernék vele találkozni este az utcán. Azt hiszem, stilétes pálca volt nála. Úgy nézett barátom uramra, mikor elment, mintha valami rosszra gondolna. És itt ezen a sötét lépcsőn úgy ütheti valaki az embert pofon, hogy azt sem tudja meg, ki volt.

— Doktor úr — szólt Maszlaczky —, menjünk együtt!

— Nem tehetem — szabódék amaz. — Nekem konzultálnom kell a pácienssel, az eltart soká, egy óráig, kettőig is.

— Uram — szólt Maszlaczky a rettegés vakmerő hangján —, ez öntől szívtelenség. Engemet így egyedül hagyni a veszély torkába menni! Ön képes volna elhallgatni, hogy valaki gyilkost kiált, és segítségére nem sietni.

— Én, uram? Én anélkül sem védelmezhetném meg önt, nekem nem az a foglalatosságom. Én békességes ember vagyok, én nem szolgállok senkinek *salvus conductus* gyanánt.

Maszlaczky urat az izzadság verte. Örömei már előrevonták, hogy röpüljön Kőcserepy karjaiba diadalhírével, de azon tudat, hogy szárnyai nincsenek, ismét azon gondolatra hozta, hogy tán jobb volna itt maradni. Végre feltalálta magát. Ott künn az ajtó előtt ácsorgott William, azt körülfogta szépen.

— Lelkem, jó William, ráérsz most ugyebár? Nesze egy tízes, kísérj el hazáig! Csak a bérkocsiállásig, onnan visszajöhetsz! Ugyebár megteszed?

William megtette egy tízesért, hogy elkísérte Maszlaczky urat, ki elől hagyta őt menni a sötét lépcsőn, mint egy avantgarde-ot, a kapun kijutva pedig hátul hagyta fedezetnek.

A békeszerető orvos meglátván az ablakból, hogy Maszlaczký viszi magával Williamot, nagyon természetesen saját becses élteért kezdte remegni.

— Elviszi az egyetlencgy férfit a háztól! Az az ember vissza talál jönni, s mind rendre gyilkolhat bennünket. Az egész emeleten nem lakik más, mint egy vénasszony, szakácsnéjával. Nagyságos uram, én ajánlom magamat! Én senki kedvéért el nem vágatom a gégémet. Alázatos szolgája!

Kapta a kalapját, elfutott; a botját itt feledte, ezért még egyszer visszajött. Bot nélkül nem tanácsos hazamenni, s míg a sötét lépcsőn le nem ért, szüntelen beszélt hátrafelé, mintha oda hátul ötven-hatan állnának, akik őt kísérni szándékoznak, akik bevilágítanak utána. Protestált, hogy ne fáraszák magokat, s csak a kapun kívül mert lélegzetet venni, érezve, hogy itt már mégis a nyilvánosság és a törvények ótalma alatt van.

Az a darab fa pedig odafenn feküdt csendesen, mereven a maga kínlódási helyén. Hogy őneki e percben kincssel tölt ládákat ígértek, hogy őt hosszú-hosszú étellel biztatták, hogy új meg új tarka örömmel, víg étellel, csendes étellel, szeretőkkel, feleséggel, kéjmámorral, családi nyugalommal játszottak szemei közé, hogy a régen óhajtott gazdagság s a vele együtt szomjazott bosszú ott függ megérve kezei előtt, és hogy éppen ez órában senki, egy lélek sincs, aki óréá gondoljon, hogy egy-magára van hagyatva ebben a szegény szobában, ahol minden nyomorúságát hirdeti, hogy sehol, sehol az ég alatt nincsen nálnál nyomorultabb, elhagyottabb ember — mindezekről annyi tudása, annyi érzete sem volt, mint egy darab fának, mint egy elrothadt, elhajított, reves, szúórlötte fának . . .

XVII. A LEMONDÁS

Egy hétnél több nem kellett a hivatalos működések lefolyására. Maszlaczky úr gondoskodott, hogy minden a leggyorsabban haladjon, nehogy Abellino előbb meg találjon halni.

Zoltán ezalatt lement Kárpátfalvára. Keresztül kellett esnie az utolsó kísértésen: elbúcsúzni a régi eszméktől.

Nem ez a gazdagság, nem e birtok, nem e hatalom elvesztése volt az, ami legnehezebben esett lelkének, hanem a hozzájuk csatolt eszmék.

Mennyi jót, mennyi nagyot tudott volna ő tenni, ha mindennek birtokában marad!

Mennyi megkezdett eszme fog veszendőbe menni azáltal, hogy ő egyszerű, birtoktalan fiává válik a hazának, ki majd idestova azzal lesz elfoglalva, hogy saját sorsáért küzdjön, s a közügyekben ne számítsanak rá többé.

Lemondása saját sorsán kívül sok egyéb körülményt hozott zavarba, mikért felelősség háramolt rá. Néhány hónap előtt felbiztatá jobbágyait, hogy az örökváltság nagy eszméjét ők hozzák legelőbb létre, megegyezését előre bírták, a váltásági csekély összeg meg volt határozva, összegyűjtve, s a korszellemmel haladó párt mint diadalára várt azon napra, melyen e nemzetünket újjászülő tény létre fog jőni.

Ennek abban kelle maradnia. Kénytelen volt könnyes szemekkel mondani el a derék emberek küldöttsége előtt,

hogy csak tegyék el boldogabb napokra váltságdíjaikat, s tartogassák azt szerencsésebb napokra, mert ő megszűnik jószágival rendelkezhetni, nem szabadíthatja fel őket, s Isten tudja, milyen urok lesz azután.

Mikor a becsületes ősz emberek utólszor megszoríták kezeit, mikor eltávoztak előle, anélkül, hogy szót tudnának mondani, akkor eszébe jutott egyszer, hogy tán mégis többet áldozott fel, mint amennyit szabad volt áldoznia, hogy a fiúi érzet kötelessége tán nem nyomná le a mérleget, melynek túlsó felében a honpolgár kötelességei vannak letéve. Egy percig gondolkozott rajta, hogy nem méltó-e azon gondolat, melyben egy új nemzedék boldogítása foganszott, arra, hogy három ember élete holtig keserű legyen miatta; hogy nem könnyebben elhordják-e ők, Szentirmay és ő, az egymásért szenvedett gyalázatot, mint ez árva nép, mely önbűne nélkül szenvedni öröklött terheit.

Magasztos volt a gondolat, de Zoltán sokkal erősebb akarattal bírt már ekkor, mint hogy egyszer megkezdett útjából visszatérhetett volna. Odaadta a „nagy hazafi” nevet a „becsületes ember” nevéért; az utókor magasztalását a szívnyugalmaért.

Mi lesz e derék munkás népből, mely másfél évtized alatt boldogságra, lelki jólétre emelkedett Szentirmay gondoljai által, hová fog lesüllyedni ismét egy vesztegető, pazarló, szívtelen úr rendszere alatt, ki csak nyerni, zsarolni tud, s saját fényével elszívja a közjólét életszínét.

Hogy fognak félbenmaradni a megkezdett közintézetek, iskolák, kiseddóvók, takarékmagtárak, hogy változnak majd át béreslakokká, mikben boltokat nyittat az új földesúr, hogy azokon keresztül szíja ki a föld népének valahogy még megmaradt zsírját, hogy szaporodik el orv, tolvaj és zsvány a munkaképtelen vidéken, melynek ápolásához, ha akarna sem értene az új gazda, mert csak a kézzel pusztítani tanulta, s özőn adósságot hoz magával gyarapítás helyett, ami azután szapo-

rodik, gyorsabban mint a féreg, s egy emberélet alatt széthull az egész roppant uradalom, s vad, idegen nevek hasogatják széjjel egyes darabjait.

Keserű volt rágondolni, végigkövetni az egész eszmét, s nem találni abban sehol megállapodást.

Néhány hónap előtt nagy hazafiak felszólítására nevezetes összegeket írt alá közcélú vállalatokra, miknek létrejötté nagy diadala lencde a haladó pártnak, rossz sikere annál nagyobb kudarc a minden javulást ellenzők szemében. Most e kötelezettségeket teljesíteni többé nem álland hatalmában; ki fogják nevetni, le fogják nézni, mint hitvány gyermeket, ki nagy számokat írt le, amiknek mennyiségéről még fogalma sem volt.

Ez a gondolat kínzotta legjobban. Minő arccal fog megjeleni azon komoly férfiak előtt, kik azzal tisztelték meg, hogy aláírásait úgy fogadták, mint egy igazi emberét, s nem kérdezték tőle, hogy hány esztendőös. Még e megaláztatás is várt rá, még erre is készen kellett lennie.

Nehéz volt a kísértet pohara, melyet ki kellett ürítenie, de kiitta azt az utolsó cseppig.

Egy egész napja volt arra, hogy búcsút vegyen azon kedves emlékektől, mik Kárpátfalva minden zugából élő szóval látszottak hozzá beszélni; bejárta a pusztá termeket, a pusztá temetőt, beszélt a pusztá levegővel itt és amott; tele volt az rá nézve élő alakokkal. Estefelé magához hívatta atyja hajdani jószágigazgatóját, a becsületes Vargát, s átadta neki a falakról leszedett családi képeket, a levéltár okiratait, vigye azokat magához, azon pusztára, melyet Kárpáthy János végrendeletileg hagyományozott hű tisztelőjének, s őrizze meg ottan.

A jó öreg ember ajkai görcsösen remegtek, midőn átvette a család ősi emlékeit, s szekerére rakatá. Annyit bírt rebegni ifjú ura előtt, hogy azért ne hagyja el örökre ezt a tájat, legalább néha őt látogassa meg egyszerű pusztáján, melyet áldott emlékü édesatyja jóvoltából bír.

— Köszönöm, jó öreg bátyám — monda az ifjú erőtetett jókedvvel —, meglehet, hogy ha egyszer a világon nem lesz hová lehajtanom fejemet, majd csak megjelenek a kegyed kapuja előtt, s azt mondom, ide jöttem lakni, van-e szüksége kegyelmednek valami béresre?

Varga uram nem találta ezt a tréfát valami elmésnek, s nem késett azt kinyilatkoztatni:

— Édes ifjú uram, nagyon tudnék keseregni az ilyen mondáson, ha nem tudnám, hogy ennyire nem fog jönni a dolog; nagyságod, ha már lemond is uradalmairól, de szűkölködni azért nem fog, mert megboldogult édesatyja végrendeletében több százezer forintra menő összeget hagyott Szentirmay gróf rendelkezésére, azon általános utasítással, hogy azokon hazai vállalatok mozdíttassanak elő. A méltóságos gróf ez összeg nagyobb részét olyan részvényekbe fekteté, mik annak idejében akármikor készpénzzé fordíthatók, s egyik veszteségét pótolja a másik. Ez összegek még mindig elégségesek fognak arra lenni, hogy nagyságodat a szűkölködéstől s a megaláztatástól megőrizzék.

Zoltán egy rettenetes álomból ébredt fel e szavakra. Neki még néhány százezer forintja marad, mellyel rendelkezhetik! Ez megváltó gondolat volt reá nézve. Tehát módjában lesz azon nagy, becsületbeli kötelezettségeket beváltani, mik az egész Kárpáthy-uradalomnál, de az egész kárpáti hegyláncnál is nehezebben nyomták szívét. Helyt fog állhatni azon fogadásokért, amiket tett mint gyermek, s miket úgy tekintének, mint férfi fogadásait! Ez újra fölemelte, ez acéllá edzette szívét! Lehet, hogy e kötelezettségek kielégítése után igazán szegény lesz, hogy semmije sem marad, de mit tesz az! Megmarad a becsület, a férfiszó szent tisztasága, s drága az olyan helyen, ahol arra kell építeni a jövőt . . .

Zoltán kifizetteté a jószágain levő tisztviselők és cselédek egész évi fizetéseit; ki tudja: az új birtokos fogja-e őket továbbra is megtartani?

Mindenről leltárt készített, számadást csinált, hogy az új birtokos rendben találja az egész gazdaságot, s azt ne mondassa, hogy ő valamit elvitt onnan. Még azt a hintót és azokat a lovakat is leltárba íratta fel, amikén idejött; azok is a Kárpáthy-urodalomhoz tartoznak, viselje egészséggel az új birtokos. Ő maga azon a bérelt szekéren utazik vissza, melyen ügyvéde fog megérkezni Pestről, kit minden órán vár.

Kovács pontos ember; éppen akkor hajatott be a kastély udvarára, midőn a gyertyákat meggyújtották.

Minden cseléd, minden ácsorgó jobbágy olyan gyászos képpel nézett eléje. Tudták már, hogy a Kárpáthy-urodalom a jó Zoltán úrfi kezéről egy idegen, még nem is ismert gazda kezére fog kerülni, bár e változás okát még csak sejtelemmel sem bírták utolérni, s mindenki olyan csüggedt volt, mintha saját sorsa változását érezné.

Kovács egy bekötözött iratcsomagot vett ki kocsija üléséből, s azt hóna alá véve az ifjú báró után kérdezősködék. Az ismeretes pitvarnok az ajtóig vezető, ott megmondta neki az ügyvéd, hogy senkit se bocsásson be többé, s azzal belépett a levéltári terembe, hol a Kárpáthy-ősök pallosjogi gyakorlata hajdan úriszékeket tartott, s évégett tágas kandallóval látták el.

Az öreg Vargának gondja volt tüzet rakatni e kandallóba, mert az idő őszi esőkkel járt, s elkelt a meleg szoba. Zoltán elfáradtan ült egy karszékben, inkább lelki, mint testi küzdelemtől, az öreg Varga segített neki hallgatni.

Az ügyvéd megjelenése föleleveníté mind a kettőt, Zoltán eléje ment, míg az a kezében tartott iratcsomót már messziről nyújtá feléje:

— Itt van . . .

Azok az átkos iratok, azok a gyalázatos, utálatos, fertelmes eszmék, miket egy ördögi kiszámítás úgy össze tudott szedni, végre itt vannak letéve, átadva annak a kezeibe, akinek lelkét, életét megmérgezzék, tehet velök amit akar, nem kénytelen tőlök félni, velök álmodni többé.

— Minden irat közötté van? — kérdé Zoltán, midőn a pert remegő kezeibe vette.

— Magam győződtem meg róla; az eredetiek adattak át. A per megszüntnek nyilatkoztatott, a felperes visszavonta keresetét, s Kőcserepy befolyásának sikerült magát e pert a levéltárból kitöröltetni.

Zoltán dobogó szívvel fogá a csomagot, s úgy ahogy összekötve volt, behajítá a kandalló tűzébe.

A három férfi szótlánul állt a kandalló körül, s szemeit le nem vevé az égő percsomóról, mely apródonként foszlánnyá égett. Az egyenkint felhajló tüzes lapok úgy lobogtak a kandalló forró légvonalában, mintha valami pokolbeli kéz hajtogatná fel azokat, hogy még egyszer végigfusson az izzó sorokon, s minden kihamvadt lap foszlánya felrepült a lángok közé, a kürtön kiragadtatva az erős légvonal által, mely úgy bömbölt, úgy üvöltött a szűk kémény csöveiben, mintha valami örülne vagy haragudnék ottan belül. Az egész percsomónak még csak hamva sem maradt ott; minden eltűnt, csupán a kemény borítéktábla hajladozott összeguzsorodva a parázs között, fekete felszínén végigjártak csavargó vonalokban a kőszá tűzférgek, amik halottaikat keresik.

Milyen könnyebbült szívvel sóhajtottak fel mindhárman.

— Nincsen többé!

Zoltán örömtől ragyogó arccal fordult az öreg jószágigazgatóhoz.

— Megírhatja ön Szentirmay grófnak, hogy látta ez iratokat hamuvá égni.

— Még szebben hangzanék ez nagyságod szájából reá nézve — szólta az öreg. — Most már semmi sem gátolja, hogy őt meglátogassa, ők bizonyára nagyon örülni fognának, ha Kárpáthy Zoltán ismét családjuk tagjává fogadtatnék.

— Tudom, jó barátom. De most még korán volna az. Eddig ők tiltottak vissza engem, most én tiltom el magamat.

E percben semmi sem vagyok. És én senkinek sem akarok terhére esni; legkevésbé azoknak, akik szeretnek.

Kovács tetszését inté fejével. Ilyennek ismerte ő Zoltánt mindig. A sorsváltozás nem változtat a jellemem.

— Még egy izenetünk van — szólt, változatlan arccal vonva elő oldalzsebéből egy pecsétet levelet, mely Zoltánnak volt címezve.

A levelet Maszlaczký írta, melyben tömérdek virágos szóhalmaz között tudatja vele, miszerint sikerült neki kieszközölni a jószívű Kőcserepy tanácsostól, hogy *saját jóindulatából* (ez duplán is alá volt húzva) Zoltán számára tizenkétezer forint vitalitiumot rendeljen élete fogytáig, mely nemeslelkűség a derék méltóságos úrnak nagy becsületére válik; másodsor szinte az ő nemeslelkűségének befolyása egy másik nemes lelkű kedélyre idézte elő azt a nemes lelkű eredményt, miszerint Kovács ügyvéd úr ezentúl is megmarad előbbi hivatalában, a Kárpáthy-család ügynökségét a Kőcserepy-családdal váltandván fel, miután ő (ti. Maszlaczký úr) ügyis egészen más állást fog elfoglalni a méltóságos úr családjánál. Jelen levele szolgáljon biztosítékul az ígért dolgok hitelessége felől; egyebekre nézve pedig ajánlja mind a kettőjüknek legszívélyesebb pártfogását stb.

Zoltán egészen elpirult, midőn e levelet végigolvasta. Annyira felingerlé az, hogy minden észrevétel nélkül négyfelé repesztette, s a tűzbe akarta vetni. Csak akkor jutott eszébe, hogy e levél Kovácsot is érdekli, s bánni kezdte, hogy azt elrepeszté, barátja szerencsését akadályozva azáltal; hátha ő elfogadja az ajánlatot.

Egy tekintet e változatlanul komoly arcra ismét más gondolatra téríté. Összemorzsolta a levelet, s a tűzbe vetette.

Csak azután mondta meg Kovácsnak, hogy mi volt abban foglalva.

Nem kételkedett, hogy az ifjú ügyvéd éppen oly megvetéssel hajította volna a neki tett ajánlatot a tűzbe, mint ő

a magáét, s a fiatal jogtudós jobban örült védenice e merényletének, mint bárminő jutalomnak, mely a csalárd emberek előtt megfogható és megszámlálhatóságánál fogva becsben szokott tartatni.

Ő is úgy cselekedett volna, s jólesett neki, hogy Zoltán nem is mondta ki az ellenkezőt.

Másnap még hajnal előtt elhagyták Zoltán és az ügyvéd Kárpátfalvát. Varga ott maradt a jövőendő uraságnak átadni a számadásokat.

Egész csendben távoztak el a kastélyból, mikor még mindenki aludt. Cselédjeitől még este elbúcsúzott Zoltán; a pitvarnok is megtudta, hogy miért hívták őt „szegény fiú”-nak. Zoltán tudára adá, hogy ezentúl nem leendő módjában őt tarthatni.

Midőn a kárpátfalvi vadaskert végéhez értek, mely kétfelől a nagy jegenyefákkal beszegett út mellett terült, éppen akkor jött fel a nap, s a két utazó akkor vette észre, hogy amerre keresztül kellett haladniok, az egész út hossza el volt lepve parasztemberekkel; férfiak, nők és gyermekek álltak el az árokpartokat, s midőn szerény bérkocsiján elhaladt előttük a volt tulajdonos, hangos éljenkiáltással üdvözlék minden oldalról.

Megtudták a jó emberek, hogy mikor utazik el, s bármilyen titokban tevé, rálestek, hogy még egyszer láthassák, hogy utána kiálthassák: „Hordozza az Isten szerencsével! Hozza vissza minél előbb újra!”

Tizenkét lovaslegény rugtatott a fák mellől kocsijához kétfelől. Marci volt a vezetőjük, a megboldogult úr lovásza. Zoltán kérte őket, hogy maradjanak el tőle.

— De biz elkísérnök a világ végeig is!

Egész a tiszai révig elnyargaltak kocsija mellett, csak a parton maradtak el tőle, ott is utána kiálták, kalapjaikkal integetve felé:

— Hozza vissza az Isten minél előbb!

Zoltán eltávozott Kárpátfalváról, anélkül, hogy vesztett örökségére csak egyszer is visszatekintene. Ha a tárgyak is úgy mentek volna vele mindenütt, mint az emberek szívei!

Éjjel sem pihentek meg sehol, váltott lovakon utaztak tovább, s másnap este Kovács laka előtt álltak meg Pesten.

Midőn le akartak szállni, nagy meglepetésökre a Kárpátfalván elhagyott pitvarnok jött kocsiokhoz annak ajtaját kinyitni.

Zoltán nem tudta, mit mondjon neki. A jó fiú hátul a bakon ülve jött el velök Kárpátfalváról.

— Már engemet Zoltán úrfi nem hagyhat el magától, ha nem fizethet is, majd csak megélek valahogy.

XVIII. ROSSZ DIADAL

Veteres migrate coloni!

Amely kapun reggel kihajtatott Kárpáthy Zoltán ősi kastélyából, délben azon csörtetett be a tágas udvarra tekintetes Maszlaczky úr. Egy rossz félfedelű bricskában ült, mert fedett hintóban életveszélyes dolognak tartá utazni, nyakig és sarkig szürke porköponyeg biztosítá a küllevegő befolyása ellen; egyéb történhető veszedelmek ellen pedig elhozá magával fráter Bogozyt, ki Pesttől idáig aludt, s Tamást, a nagyot-hallót, ki ült a kocsis mellett, s az egész úton mindig beszélt a forspontos kocsisokkal; a szekérezörgés miatt és különösen Tamás speciális süketségénél fogva ugyan valószínű, hogy egyik sem hálotta, hogy a másik miről értekezik, de az mind-egy; szegény ember a maga bajáról szokott beszélni, s elég neki látni, hogy más hallgatja.

Az udvaron elébb leszállítá a fiskális úr fráter Bogozyt, hogy tudja meg, nincsenek-e itten kutyák, s ha vannak, csukassa el, kötöztesse meg, veresse vasra s több afféle.

Bogozy azzal a megnyugtató válasszal tért vissza, hogy a *volt* ifjú nagyságos úr emberekkel szokta őriztetni a házát nem oktalan barmokkal; az öreg nábob kedvenc agarai pedig rég megtértek már az ő apáikhoz, csak egy vén ordas él még belőlük, annak sincs már foga, s az is a tisztartónál van biztos őrizet alatt.

Ezt hallva, le mert szállni a fiskális úr, s betért a kastély tornácai elé, meghagyva segédének és huszárjának, hogy csak

mellette maradjanak mindig; olyasmi foroghatott a fejében, hogy a Kárpáthy-családnak valami ősi tisztviselőjétől még kitelik, hogy őt, az új birtokos meghatalmazottját valahol, valami rejtett kaszatömlőcbe letaszítja.

Az öreg Varga fogadta a fiskális urat. Kölcsönösen elmondák egymásnak, milyen minőségben állanak egymással szemközt, s azzal szabad tetszésére bízott Maszlaczky úrnak azon kezdeni, amit legmulatságosabbnak talál. Ha tetszik, mindjárt átveheti a kulcsokat.

— Még nem — szólta a fiskális úr, nagyon meg levén elégedve azon felsőbbbségi öntudattal, miszerint ő járatosabb némely dolgokban, mint ez az öreg ember. — Én nem a jószágot átvenni, csupán csak azt rendbehozni a birtokos megérkezése előtt, jöttem előre. Maga a statutio a birtokos jelenlétében, hivatalos személyek által fog megtörténni, egész ünnepélyes szertartással. Ennek ez a rendje.

Varga uram sokkal rosszabb kedvében volt, mint hogy e kelleetlen oktatásért neheztelhetett volna; igen szépen kérte az ügyvéd urat, hogy tessék hát organizálni minél előbb.

Maszlaczky úr e kék magyar nadrágos s régi divatú, kifent ősz bajuszú embert látva, azt hitte, hogy ez is csak valami vén alárendelt tisztviselő, s iparkodott vele egész magas bizalmasságát éreztetni.

— Csak előre, öregecském; menjen maga előre, nyissa fel az ajtókat, végig akarok menni a szobákon.

Varga uram az öreg Pált hívta elő, hogy teljesítse az ügyvéd úr parancsát. A vén szolga sokkal szomorúbb volt a szokottnál, még a bajusza sem volt kipederve.

— Ő a kulcsár? — kérde Maszlaczky úr.

— Nem kulcsár — felelt Varga uram.

— No kulcsár fog lenni. Vén cselédek már csak kulcsárnak valók, egészen illeni fog annak. Hajdúnak egy kicsinyt vénecske.

Palkó megállta felelet nélkül, s kitérte mind a két szárnyajtót a jövevény előtt, mintha nem fért volna az be az egyikén is.

— Phü! Milyen dohos szag van itt. Micsoda illat ez, kedves öregecském? Ez a szoba tán Kárpáthy János úr halála óta sem volt szellőztetve. Nyissuk ki csak azokat az ablakokat.

Ez a „nyissuk” Pálnak szólt, ki olyan szépen engedelmeskedett, hogy kitört két ablaktáblát a könyökével.

— Óh, óh, óh! Kend ügyetlen ember. Jól van, jól. Nem kulcsárnak való kend, kocsisnak hamarább. Az öreg lovakhoz. Öreg lovakhoz öreg kocsis. Ez így illik össze ugye, hehehe.

Az ügyvéd úr szokás szerint elmés kezdett lenni.

Pál csak annyit gondolt magában, hogy majd leszek én még kertész is, szakács is, csak várj.

Maszlaczky úr minden szobát keresztül-kasul járt. Sehol sem volt a dolgok rendével megelégedve.

— Ezek a csillárok rossz helyen függenek, ezek az ablakok nem elég magasak, az ajtóknak nem erre kellene nyílni; a kandallók kimentek már a divatból, s micsoda festések ezek? Micsoda ronda mázolás! Ezeket papírszőnyegekkel fogjuk befedezni. Óh, így nem maradhat. A Kőcserepy-család sokkal finomabb ízléssel bír, mint hogy ilyen dolgokat megtűrhetne maga körül. A bútorok legalábbis hűszesztendősek. Nono, természetes. Pör alatti jószágra senki sem örömet költ. Ez rendén van. Majd másképp lesz ezután.

A jó Vargának keserves volt ezt hallani, aki jól tudta, hogy Szentirmay gyámi évei alatt a jószág legnagyobb jövedelme nagyszerű javításokba ruháztatott be, míg a pusztaságot paradicsommá változtatták át. — De ugyan mit feleselt volna érte ezzel az emberrel.

Maszlaczky úr aprólékoskodó emberek szokásaként minden zeget-zugot összejárt, padlást, konyhákat, pincéket, s természetesen mindenütt számtalan javítani valót talált; semmi sem volt úgy, ahogy kellett volna. A cselédeket általában igen

szép kilátásokkal biztatta. — „Nem lesz ám azután Csákiék szalmája az uradalom, mint eddig volt. Minden osztálynak meglesz a maga felügyelője, egy főpincemester fog állíttatni a vincellérek és borkezelők fölé, egy főháztartó jön a kulcsárok nyaka közé, okleveles szakács veszi kormányzata alá az eddigi szakácsokat; mindenről számot kell adni; a kocsisok, inasok, lovászok, kertészek mindennap beadják számadásaikat a konyhamesternek, pincemesternek, kertmesternek és istállómesternek, mely úri mesterek viszont számadással és felelősséggel tartoznak az udvarmesternek, és így tovább. Óh, egészen más rendszer fog itt ezután lenni!”

Zoltán egykori cselédei mind próbált, hűséges emberek voltak, akik gyermekségök óta uraik jóvoltából nevedekve, meg sem tűrték maguk között a tolvajt, a csalót; olvasatlan pénz lehetett volna rájuk bízni. Maszlaczký úr mintha arcul verte volna valamennyit. Csak összenéztek, és köszönet nélkül eltávoztak előle.

— Nos, kedves öregecském — monda Maszlaczký úr, kedves bizalmassággal ütve Varga uram vállára —, most még csak egy van hátra: vezessen el engem azon szobákhoz, melyek Kárpáthy Zoltán úr által kivétettek, mint melyeket felnyittatnunk nem szabad. Illik, hogy ismerjük azokat, nehogy a szerződést tudatlanságból megrontsuk.

Varga uram inte neki, hogy menjen Pál után, ő maga hátul maradt, még Tamást is előrebocsátotta.

A hosszú folyosón végighaladva, egy zöldre festett fal előtt állott meg a vén Pál, s ujjával oda mutatva monda:

— Ezek a szobák.

— Másunnan nem lehet beléjük jutni?

— Nem.

— Ez igazán különös kívánság; az embernek így saját lakásán megtiltani a járás-kelést. Ezek a szobák így valóságos holttetemet képeznek ebben a kastélyban.

Bogozynak helyeselni kellett az ötletet.

— Vajon nem szoktak-e innen kísértetek előjárni? —
kérdé tréfásan az ügyvéd úr a vén szolgától.

Az egész komolysággal felelt:

— A jó embert nem kísértik.

Maszlaczky úrnak nagyon tetszett ez a bohó komolyság.
Nem állhatta meg, hogy ne nevessen rajta.

— Mulatságos vén gyerekek. Nem fél a kísértetektől, de hiszi őket. Hát maga kedves öregecském fél-e tőlök?

Varga uram, kihez a tréfás megszólítás intéztetett, szótlanul tekintte az ügyvédre, s ez meglepetve látta, hogy az öregember szemeit elborította a könny.

Az agg férfi hosszan végignézett könnyes szemével a profánus alakon, s azután elfordult tőle, nagyot sóhajtva.

— Az ördögbe, milyen gyöngék ezek az öreg emberek, mindjárt elpityerednek — gondolá magában a fiskális úr.

Varga uram sietett arról a helyről, s csak a levéltári teremben tért annyira magához, hogy szólni bírt.

— Parancsol ön még velem valamit? — kérdé az ügyvédtől. Első eset volt életében, hogy valakit önnök szólított, akinek címe is van. Maszlaczky úrnak fel is tűnt ez a gorombaság. Csak per „ön”.

— Kedves öregecském, hogy írná az én nevemet, ha levelet írna?

— Tekintetes, nemes, nemzeti és vitézlő Maszlaczky Gábor táblai ügyvéd úrnak.

— Ugyé?

— Tehát bátor vagyok tekintetes, nemes, nemzeti és vitézlő uraságotól alázatosan kérdezni, parancsol-e még velem valamit?

— Csak menjen, öregecském, a lakására a másik öreggel együtt, majd ha kelleni fog, előhívatom.

— De én messze lakom innen, s Pál is nálam lakik.

Hol?

— A saját jószágomon, melyet megboldogult Kárpáthy János úr örméltósága hagyományából van szerencsém bírni.

— Tehát ön nem ezen jószág tisztviselője?

— Nem.

Maszlaczky urat e felfedezés nagyon nyájassá tette. Nem nézte ki ebből a kékből járó emberből, hogy saját ura legyen; azt hitte, valami kasznár. Most már kedvében iparkodott járni; kérte, hogy maradjon *nála* ebédre.

— Köszönöm, otthon várnak.

— Igenis, vannak bennünket ebédre — erősíté Palkó, Varga mellé furakozva, s nagyon látszott örülni, hogy Maszlaczky urat itt hagyhatják, amit meg is cselekedtek, megígérve, hogy az ünnepélyes beiktatásnál ismét hivatalos minőségben meg fognak jelenni; addig tartsa magánál Maszlaczky úr a kulcsokat, s mulassa magát, ahogy tudja.

A két öreg eltávoztával Maszlaczky úr sorba feküdte a pamlagokat, kritizálva azoknak rugalmi képességét, s valamennyi órát a kastélyban mind összehasonlított a magáéval; természetesen egy sem járt jól, csak az övé.

De ha rosszul jártak is az órák, azért csak mégis eltelt az idő, s kisebb-nagyobb pontossággal már a három órát is elverték délután, s ilyen időben kivált utas ember gyomra meglehetősen érzékeny szokott lenni.

— Későn ebédelünk — mondogatá Maszlaczky úr, éhségében alá s fel sétálva, azután pedig egy Hugo Grotiust szemelt elő a könyvtárból, azzal kezdett el mulatni, s azonközben szinte négy óra lett már.

— Ez a fatális Zoltán ifjú angolosan szokott ebédelni, öt óraker. Úgy szoktatta a cselédeit. Menjen csak fráter Bogozy, mondja meg a szakácsnak, hogy az én kedvemért térjenek el ezúttal a régi rendtől, hatfélénél többet ne csináljanak, hanem konfektet adhatnak akármennyit, a majonézt, köztünk mondván, nem szeretem, de ha önnek tetszik, megeheti. Bort a fehér villányiból hozzanak, desszerthez a ménesiből. Vadpecsenyé-

ket nem bánom, ha készítenek. Ebben az uradalomban híres fácányos kert létezik. Tésztaeműekből az édeseket szeretem. Magának csináltathat túrós csuszát, az inasoknak pedig parancsolja meg, hogy csak ide terítsenek, úgylis ez lesz az ebédlő, mert könyvtárnak nagyon zajos. Azonközben hozzanak abból a régi szilvóriumából appetitorium végett.

Bogozó az ilyen küldetést számítá a legkedvesebbek közé, s nem is mondatta azt magának kétszer, hanem szaladt ki az ajtón. Oda volt egy álló óráig. Maszlaczky úr azalatt el nem tudta gondolni, hogy mit gondoljon. Mindenféle mulatságot elővett, amivel éhes ember szokta üldözni az időt, az ablaknak állt dobolni, végiglapozott húszféle könyvet, semmi sem maradt azokból a fejében, talált egy tucat kártyát, s rakta vele a Napóleon-pasziánszot, egyszer sem jött ki. Mikor már hetedszer nem jött ki, akkor jelenik meg fráter Bogozó kétségbeesett ábrázattal.

— De ugyan hol jár amice dilectissime, a poklokban?

— Mindenütt, ahova csak lábbal menni lehet!

— Hát miért nem ebédelünk már?

— Hát legelőször is egyetlenegy inas nincsen a háznál, aki asztalt terítsen; másodszer sehol egy szakács, egy kukta vagy csak egy árva szolgáló, aki egy főzőkanalat megmozdítson; következőleg sem hat tál étel, sem konfekt, sem desszertek, sem vad, sem szelíd pecsenyék, sem édes, sem keserű tészták nem egzisztálnak sehol, de még csak tűz sincs rakva, és még csak egy árva ember sincs, akitől meg lehetne kérdezni, hogy hova lettek a többiek.

— De hát hova lettek?

— Most mondom, hogy nincs, aki megmondja.

Ez már aztán jó mulatság.

Maszlaczky úr mérgében füttyöket hányt.

— Hova lettek? Hogy mertek elmenni hír nélkül? A semmirekellő gazemberek! Hát a kamarák kulcsait hol hagyták?

— Azok Varga uramnál maradtak. Kínálta a tekintetes urat, mért nem vette át? Az pedig holnap reggelig vissza nem jön.

— Nem tesz semmit. Gazfickók! Még énvelem dacolnak. Egy sem fogja a lábát többé a kastélyba tenni. Menjen fráter a tiszttartóhoz, mondja meg neki, hogy rögtön ebédet készítesse számunkra. Én parancsolom.

Bogozy sietett, meg is találta a tiszttartó lakását. Maga a tiszt nem volt otthon, hanem egy pirospozsgás gazdasszonyka éppen akkor szedte ki a kemencéből a jó illatos kapros túrós lepényt. A fráter letelepedett a menyecske mellé, körülcirógatta, elmondta neki, hogy az ő ura milyen körmönfont gazember, hogy kiszúrta azt a derék Zoltán úrfit ebből a jószágból. A menyecske jól tartotta a frátert lepénnyel és hideg sülttel; bort is adott neki hozzá, s a két zsebét megtömte boszorkánypogácsával és füstölt kolbásszal estére, de megátkozta a béléit, ha ad belőle a gazdájának.

A fráter aztán megtörülte a száját, s hazatérve Maszlaczký úrhoz, elmondá neki, hogy a tiszttartó nincsen itthon, csak egy vén cseléd van a háznál, az is hinlőben fekszik, s minden kulcs el van zárva.

Maszlaczký úr fújt dühében, mint a cethal, Tamást küldé el másodszor, hogy keressen fel valami boltot, és hozzon akármi ennivalót, ha egyebet nem, szalámit, azt megehetik ecettel, olajjal. Tamás azt mondta, hogy érti; s aztán a boltban kért ecetet, olajat, mert más minden van odahaza.

Maszlaczký urat majd a guta ütötte meg, amint Tamás visszatért, semmit sem hozván magával, mint két üveget ecettel, olajjal.

Hogy vágta a hátához! — „Menjen kend az ördögökbe, s hozzon akárhonnán, ha egyebet nem, hát kenyeret!”

Bogozy pedig majd szétpattant nevetésvágy miatt Tamás tévedésén, s nem állhatta meg, hogy az ajtóban a markába ne dugja saját proviantja egy részét, némajátékkal mutatva, hogy másnak ne adja.

Késő este tért vissza Tamás a boltból a kastélyba, hozván magával egy kitudhatatlan dátumú páros zsemlyét. Az volt Maszlaczký úrnak ebédje és vacsorája, ki maga is megvallá, hogy deákkora óta annál keményebb, szívósabb, haraphatlanabb portékával nem beszélt.

Ha azt az én kedves Kőcserepy barátom tudná!

Kedves Maszlaczký úr ilyen szépen rendbe hozott mindent rendszeralkotó talentumával; úgy, hogy mikor másnap reggel megérkeztek Kőcserepyék, a statuáló hivatalos vendégekkel, szolgabírákkal és alispánokkal, rokonokkal és szomszédokkal, az sem volt, aki a kaput kinyissa előttök, s ha velök együtt Varga uram is meg nem érkezik, s a kulcsok hollétét fel nem fedezi, kénytelenek lettek volna ostrommal bevenni a kastélyt.

Maslaczký úr mint egy szomorú lélek tudósítá kedves barátját, a tanácsos urat, a cselédség rejtelmes eltűnése felől, amint a legelső gratulációk után négyszem közé kaphatta egy percre, míg a több úri vendégek a palota szobáit bámulták, magasztalák, bírálgaták.

— Én meg nem foghatom, mi ütközött a cselédekhez?

— De én megfoghatom — szóla a tanácsos úr. — Ön bizonyosan rájuk ijesztetett jól, egyszerre rendet akart hozni ez elhánytetett nép közé, s azok egész évre ki levén fizetve, szépen búcsút vettek a kapufélfától.

Maslaczký úr bámulatában nem tudott mit felelni.

— Ördöge van önnek, hogy úgy kitalálja egyszerre az igazi okot?

— Már most mi a patvart csinálók ennyi vendéggel? — haragoskodék a tanácsos. — Sem szakácsot, sem egyebet nem hoztam magammal, jól tudva, hogy itt egész személyzet van, s ön kapja magát, előrejön, hogy elkergetse őket. De ki bírta önre, hogy beleavatkozzék? Csak legalább a feleségem itt ne volna; az görcsöket kap, ha megtudja, micsoda rettenetes helyzetbe hozott ön bennünket. Itt az egész úri vendégsereg,

és sem egy inas, sem egy szobaleány, sem egy szakács a háznál. Mit csinál a feleségem, ha megtudja?

Maszlaczky úr nyomorultul érzi magát, mint egy leforrázott kutya. Így leszidatni tulajdon azon kastélyban, melyet az ő fáradságos küzdelme szerzett Kőcserepy úrnak, ugyanazon a napon, melyre mint diadalünnepre számított évek óta. És nem tudott mentségére mit felhozni, hiszen világos volt, hogy lehetetlen szakács nélkül ebédet főzni. Milyen szégyen, milyen gyalázat!

Pedig azt a nagyságos asszony elébb megtudja, mint kellene. Ő azért bocsátá Maszlaczky urat egy nappal előre, hogy lövessen vadakat, készíttesse el a hosszabb munkát igénylő tortákat, zseléket, cukorsüteményeket; intézkedjék, hogy a másnapi vendégség asztala fejedelmileg legyen kiállítva, hogy az egész környék beszélhessen még esztendőik múlva is felőle — s íme még csak tűz sincs a konyhában, és nem tudja az ember, hogy mihez kapjon.

A tanácsosné közel volt az elájuláshoz. Ilyen esetben vége van minden filozófiának. Adjátok egy nőnek Platót és Arisztotelest, és égesse meg a szakács a rántást, veszni kell a bölcsészetnek. A konyhai gondok hatalmasabbak minden teóriánál. Csak próbáljon valaki álmodni olyat, hogy sok vendéget hítt, tele minden szobája úri csoportokkal, s egyre többen jönnek, délre jár az idő, és ő még nem tudja, hogy mit fog nekik főzteni és kivel.

Eveline magánkívül volt, pörölt, jajveszékelt minden szisztéma nélkül; ha most megkaphatja Maszlaczky urat, kiássa a szemeit, minden argumentum a priori mellőzésével.

Szerencse volt, hogy Varga uram megszánta az asszony-ságot, s megvigasztalá azzal az ígérettel, hogy majd ő elhozatja a pusztáról a maga szakácsnéját, süttet, főzet vele, nem lesz semmi fogyatkozás.

Ez kissé megnyugtatta Eveline-t; csak arra kérte még Varga uramat, hogy húzzák mentül tovább a hivatalos eljárás-

sokat, miáltal neki ideje maradjon tisztességesen elkészülhetni az ebéddel.

Ezen tette által Varga uram lett a család becsületének s az egész nemes egybegyűlt társaságnak megmentője, melyért is az összes vendégsereg Kőcserepy tanácsos úrral együtt iparkodott őt oly mértékben kitüntetni, amely mélyen éreztetik Maszlaczky úrral rejthetetlen és igen természetes neheztelősöket.

A jámbor ügyvéd le volt sújtva, le volt gázolva, beszélni sem mert, vagy olyanokat mondott, amiket maga sem értett, a statutiónál figyelmeztetni kellett őt másoknak a szokásos formaságokra; azon gondolat, hogy a nagyságos asszony most őreá haragszik, egészen elvette eszét, bátorságát, öntudatát. Rosszabbnak érezte magát egy inasnál, aki tányérokat tört el, s fél, hogy a béréből lehúzzák.

Estefelé lett vége a hivatalos szertartásnak, mely által Kőcserepy tanácsos a Kárpáthyak uradalmába beiktattaték; akkorra elkészült az ebéd is.

A tanácsosnő filozófhoz nem illő buzgalommal sietett saját kezűleg nagy hirtelen elkészíteni azon süteményeket, mikhez Varga uram pusztai szakácsnéja nem értett. Varga uram s a tisztartók gondosságának sikerült az asztalokat illendő fényel felruháztatni, s ha valami hiányos volt, az tulajdonítatott Maszlaczky úrnak.

Az ebéd elég ízletes volt, a tanácsosnő maga is megjelent az asztalnál, természetesen igen fáradtan, kihevülve; magának kellett szegénynek a pörkölt tortát cifrázni, mert Maszlaczky úr megszöktette a szakácsokat. Minden volt ugyan elég, de még többnek kellett volna lenni. Eveline nem győzött bocsánatot kérni vendégeitől, hogy ily egyszerű vendégségben részesíti őket, hanem tudhatják, milyen balsors érte őket véletlenül, aminek nem ő az oka. És itt minden szem Maszlaczky úr felé fordult, aki szeretett volna a földbe elsüllyedni. Varga úrnak ellenkezőleg, nem győztek eleget hálálkodni, nála nélkül a

legnagyobb zavarban volnának. Varga úr valóságos jóltevője az egész társaságnak, hogy a szakácsnéjét idekölcsonözte.

Varga úr pedig gondolta magában a sok magasztalás alatt: „Bár főzhettem volna számotokra mérget; nem az én hibám, hogy olyan bolond jó ember vagyok.”

Elég az hozzá, hogy ebéd végeztével a jó ősi borok, ami hiányzott a kedélyekből, azt is helyrehozták; ittak egymás egészségeért a jelen volt urak, asszonyságok, mindannyian pedig, és pedig több ízben ismételve a derék háziúr és családjaért, melyet is a háziúr kellő áldomásokkal viszonzott.

Hagyjuk őket ott mulatni. Hasztalan mendemonda, ami ilyenkor történik; nem érdemes, hogy valaki jóllakott emberek beszédét leírja.

Távol az asztalok zajától, a pohárcsörgéstől, a tósztok áldomásaitól, a kastély kertjében sétál két szép leányka egyedül, midőn mindenki figyelme egészen másfelé van vonva.

Az egyik a tanácsos leánya, Vilma, a másik a vak leánya.

Ide, e száz meg száz csztendős arisztokratikus platánfák alá nem hangzik a teremek profánus zaja, ha vannak még tündérei a földnek és égnek, nyugodtan eljátszhatnak a hűs levelek alatt, s mérhetik parányi arasszal a sétáló lyánkák pici lábnyomait.

Liza odadőlt védnöje keblére, ki őt gyöngéden tartja átölelve, úgy sétálnak együtt az angolkert tekervényes útjai kavicsán.

Mind ketten két évvel idősebbek már, mint midőn legutolszor láttuk őket, egyik sem gyermek többé, a vak leányka arca sokkal ragyogóbb még, Vilmáé sokkal halványabb.

Halkal beszélgetnek egymással, még a falevél sem hallja meg, mit mondanak.

— Aztán odajött hozzám, és azt mondta, hogy öleljelek meg szépen, és el ne bocsássam kezedet, mert akkor esni fogsz, mélyen, mélyen.

A vak leány valami álmát beszéli el bizonyosan, amiről azt hiszi, hogy ébren történt. Reá nézve mindegy, akár álom, akár ébrenlét, szemei előtt zárva a fény, csak lelkével lát, s abban összezavarja a kettős lét tüneményeit.

— Úgy ám! Milyen erősen tartott bennüket ölében, tégedet az egyik karján, engemet a másikon, így repült velünk a levegőn keresztül, s alattunk meg a mély víz zúgott. Óh, hogy féltem!

— Sokat álmodol róla, Liza, sokat gondolkodol róla.

— Mindig, mindig. Talán te nem? Mikor olyan sokáig elhallgatsz, és haragszol, ha valaki megszólít, talán nem tudom, hogy olyankor felőle gondolkozol, mikor melletted alszom, kezedet kinyújtod, s nyakamat átöleled velem, talán nem tudom, hogy őrá álmodol olyankor? Én nem láttam, én nem ismerem, én csak annyit tudok róla, hogy amint Istenhez imádkoztam a halálvesztélyben, az ő szava felelt imádságomra, és midőn karjára emelt, kezemet végigcsúsztatám fején, olyan volt, mint a selyem, és arca, mint az égő bársony. És én mégis erről a hangról álmodom annyit s erről a selyemhajról; hát te, aki láttad őt, aki azóta is láthattad, beszélhettél vele!

— Sohasem láttam azóta.

— Nem-e? — szólta egészen elszomorodva a vak leánya.

— Miért nem?

— Messze utazott, igen messze.

— Igen messze! — ismétlé Liza.

Mit tesz az egy vak előtt: „Igen messze”?

— S nem jött még vissza?

— De igen.

— Hát mért nem jön ő is ide? Mit hagy várni magára, annyi időn keresztül? Sok nap elmúlt már azóta, ugyebár? Miért nem jön hozzánk beszélni? Látod, én csak szeretném szavát hallani, vagy ha a kezét megfoghatnám, azt a hatalmas, erős, azt a gyöngéd, selyempuha kezét; de te láthatnád is őt, talán meg is simogathatnád homlokát, mint az enyimet, talán

beszélhetnél vele olyasmit, amin mind a hárman kacaghatnánk. Miért nem tud ő idejönni, ide mihozzánk?

Vilma szíve úgy szorongott, úgy dobogott. Tán meg kellett volna szakadnia, ha ki nem öntheté, ami kínnal telve volt az.

Körültékinte, ha nem hallja-e meg valaki.

Senki sem járt hozzájuk közel, mindenkit elfoglalt a vigalom.

— Kedves Lizám — szólt remegve —, akiről te beszélsz, azt mi nem fogjuk látni soha, azzal mi nem beszélünk soha, azt mi legfeljebb megsirathatjuk titokban.

— Hát nem szeret ő minket? Ha nem szeret, miért jött oda, minket megmenteni; hiszen sokkal jobb lett volna, ha el hagy ott veszni. Vétettünk mi neki valamit? Mi oka van neki minket kerülni?

— Az igen szomorú dolog, kedves lánykám. Lásd, ez egy gazdag ifjú volt, aki, mert maga gazdag volt, jót tett a szegényekkel, s most ő is egyszerre szegény lett, és legjobban fájhat az neki, hogy másokon nem segíthet többé. Földönfutóvá lett. Semmije sincsen.

— Hogyan történhetett az?

— Más emberek elpörölték jószágait, miket atyja hagyott reá, csak azért, hogy ők annál többet hagyhassanak saját gyermekökre.

— Óh, gonosz emberek! — kiálta fel a vak leány elszörnyedve. — Az Isten ne . . .

— Ki ne mondd! — kiálta Vilma, kezével befogva társnéja száját, nehogy kimondja az az őszinte átkot az ő *szülőire*.

— Azok az emberek, akik őt koldussá tették, az én szülőim, és ez a jószág, ez a kastély, melybe ma oly nagy zajjal helyeztek bennünket, az ő igazságos birtoka, ez a kert az ő kertje, és én szeretnék a föld alatt — a föld alatt lenni —, amelyről őt elűzték!

A leányka zokogva dőlt le egy mohos jávorfa tövében, magával vonva gyámoltalan társnéját, ki szintoly hevesen sírt, mint ő, világtalan szemeit az ég felé forgatá, mintha az Istent keresné ott, akit sehol sem lát.

— Minden virág, amit itt látok — folytató a leány zokogva —, azt mondja nekem: ez is az övé volt, ezt is tőle rabolták el; minden ételnél, minden pohárnál az jut eszembe, hogy ő most talán éhezik, szomjazik, s mikor én pihenek csöndes ágyamban, talán őneki nincs hová fejét lehajtani, akit elkergettek az én szülőim ősi örökéből, azért, hogy engemet tegyenek gazdaggá. Óh, ez a gondolat megöl engem!

A vak lánykát úgy megzavarta ez az eszme, hogy sírni is elfelejtett, mintha a túlságos rohamtól megtompultak volna túlérzékeny idegei. Csak tagolatlan szavakat bírt rebegni.

— Őtet tették nyomorulttá — kiálta fel ellenőrizhetlen fájdalomában Kőcserepy tanácsos leánya —, akiért a lelkeket is odaadtam volna, s nekem szerezték meg azt a vagyont, amit az ő átka terhel!

Ha valaki lett volna a kertben, okvetlen meg kellett volna az indulatos szavakat hallania.

— De meghidd, Liza, az Isten nem bocsátja azt meg nekik. Higgyed, hogy szomorú vége lesz ennek! Azzal fogja őket megbüntetni, ami nekik legkeservesebben esik. Egész életökben az volt a vágyódásuk, hogy engemet gazdaggá tegyenek. Énrtem követtek el mindent, miattam bántak olyan igazságtalanul övele; majd megtudod, hogy én meghalok nemsoká, és őnekik nem lesz, akit szeressenek többé.

Milyen szomorú gondolat egy gyermek szívében: „Nem lesz nekik, akit szeressenek többé!”

Odabenn a víg teremben zajosan csendülnek össze a poharak, lelkesült vendégek rivalló hangon kiáltják az *éljent* az új birtokosnak, ki diadaltól ragyogó arccal ült a Kárpáthy családfők ősi székében, s életében talán először igazán szívéből örömmel mosolyog.

Pedig bizony mondom nagyságos tanácsos úr, rossz diadal lehet még ez!

Azt mondják, hogy egyik holló nem ássa ki a másik szemcseit.

A statutio éjszakáján senki sem aludt olyan rosszul a kárpátfalvi kastélyban, mint a mi kedves barátunk, Maszlaczký úr.

Mit ér neki, hogy a Kárpáthyak ellen megnyerte a perét, ha most a Kőcserepyek ellenében kell azt elvesztenie?

A nagyságos asszony keservesen meg van bántva általa. Egész nap egy jó szót sem szólt hozzá, este mindenkitől személyesen elbúcsúzott, őrá pedig rá sem nézett.

Ez kétségbeejtő.

Ha valaki Vilma kisasszony után tudakozódott tőle, azt felelte:

— A konyhán van szegény, neki kell teljesíteni a szakácsné tisztét.

Maszlaczký úrnak mintha a szívébe dőfték volna ilyenkor.

Este bocsánatot kért az elnyugodó vendégektől, ha tán hálósobáikban valami hiányosságot tapasztalandnak.

— Legyenek ezúttal elnézők, csak egy szobaleányunk van, magamnak kellett mindent rendeznem, a Vilma leányommal.

Maszlaczký úr oly bűnösnek, oly minden mentségen alól álló gonosztevőnek érezte magát e szavaknál, hogy szinte jólesett volna neki, ha büntetésből neki nem is vetettek volna ágyat, hanem azt parancsolták volna, hogy feküdjék a pokrócon, melyen Kárpáthy János agarai szoktak hálgni.

Milyen keserves hangulatban lehetett, midőn Tamás lehúzta a csizmáit; Bogozý régen horkolt a másik szobában. Amint lefeküdt, nem volt képes egy szemét is lehunyni; szüntelen azon törte a fejét, hogy tehesse jóvá szertelen hibáját. Szüntelen leveleket írt majd a tanácsoshoz, majd feleségéhez,

egyszer érzékeny levelet, majd meg barátságosan vigat, ismét férfias komolyat, azután meg alázatos meghunyászkodót, s mikor elaludt is, egyre levelet írt, mintha tizenkét Kőcserepy tanácsos volna tizenkét feleségével, s mindeniket megbántotta volna, s mindenikhez írta külön-különféle engesztelő, magyarázó, felvilágosító, behízelgő, figyelmeztető, barátságos, illedelmes, szenvedelmes, gerjedelmes leveleket, hogy mire felébredt, csuron izzadság volt minden hajszála.

Még aludt mindenki a háznál, midőn felkelt, felöltözött, Tamást felrugdalta álmából, gyertyát gyújtatott vele, felcibálta Bogozyt, hogy csináljon neki írótollat, s mind a kettő által titokban a poklok fenekére ajánlatva, nekiült hajnalnak idején a levélírásnak; egy korán éber kakas segített neki gondolkozni az ablak alatt, minden három percben egyet kukorítva, melytől minden jó ötlet szanaszét szaladt menten a fejéből.

Mire a kastély élénkület kezdett, elkészült a levél, tömérédek töreléssel; letisztázta szépen, be is pecsételte gyűrűs címerével, s feltámasztva Bogozyt újra lefektéből, reábizta szörnyen, hogy azzal a levéllel fusson minden késedelem nélkül a nagyságos tanácsosnő asszonysághoz, s kézbesítse neki: de kezét csókolni el ne felejtse.

Jobb időt nem is választhatott volna ki ennél. Este későn meghagyta Eveline Varga uram improvizáló szakácsnéjának, hogy reggel, mielőtt ő felkelne, forraljon vizet teának, a kávé meg készítse el, a teát majd elkészíti ő maga.

— Sohse fáradjon azzal a nagyságos asszony — biztató a túlbuzgó szakácsné. — Majd elkészítem én azt.

— De főzött-e már teát?

— No, de akármennyit.

Ebben hát megnyugodott a tanácsosné, sőt még ki is adta neki a drága illatos pecco-teát az egész bádogszelencével. Reggel azután, mikor a reggelizéshez csengettek, kimegy a konyhára, s kérdi a szakácsnétól, hogy forr-e már a víz a teának.

— Óh, már be is főztem régen.

— Befőzte! Régen! — kiálta fel a tanácsosné, s majd elájult ijedtében.

Természetesen a befőzött tea olyan keserű volt, hogy ha valakinek egy kanállal le kellett volna belőle nyelni, inkább kivallotta volna, hogy megölte az apját.

Eveline szeretett volna valakit találni, akinek fejéhez vágassa az egész teásibriket; a szakácsnéhoz nyilván nem vághatta, mert ez a jámbor a legnagyobb buzgóságból követte el a hibát, azt gondolva, hogy a kínai teával is úgy kell bánni, mint a citromfűvel.

Ekkor jött fráter Bogozó a fiskális levelével.

Dehogyan csókolt kezét, azt sem mondta, hogy itt van. Suttymban letette a levelet a konyhaasztalra, majd meglátja a nagyságos asszonyt, ha arra fordul, maga pedig szépen neutrális tőrre vonult a veszedelem elöl.

Eveline, miután minden felállított elv és rendszer nélkül kidühöngte magát, egyszerre megpillantja az alkalmatlankodó levelet az asztalon.

— Micsoda ez? Hogy jött ez ide? Ki küldi?

Látja, hogy neki van címezve, felbontja, s legelső, ami szemébe ötlük: Maszlaczkó Gábor szépen kikalligráfiazott neve.

Ez jókor jött.

A tanácsosnő szobájába ment vele, hogy elolvassa, ami itt következik:

„— Mélyen tisztelt és keblem minden érzetével innepelt úrnő!

Nincs fájdalom az enyimhez hasonlatos, mely azon öntudásból támad, miszerint én nagyságodnak kellemetlen érzelmeket okozni valék szerencsétlen; én, aki életemet áldoznám fel azért, hogy nagyságod élete csupa kellemetes érzésen folyjon keresztül. Bárha hibám öntudatlanul támadt, nem vagyok képes azt menteni: apellálok csupán nagyságod megbocsátani kész angyali jó szívére, mely engemet e reményre eddig tanúsított kegyei által jogosít. Reményem, miszerint

e rövid ború ismeretségünk egén annál mulékonyabb leend, minél inkább közeledni hiszem azon időt, melyben azon érzelmeimet, miket nagyságod eddig is kitalált, nagyságod lábainál bevallhatom, hová engemet azontúl a legerősebb kapcsok láncolandnak, oly boldogság rég óhajtott érzetével, aminőt csak az én mindent feláldozó fáradalmaim lehetnek képesek jutalmul kiérdemelni stb.”

Maszlaczky úr azt hívé, hogy valami okos dolgot cselekedett, amidőn ezt a levelet megírta.

Eveline arca lángvöröstre gyulladt, amíg azt végigolvasta, s úgy reszketett kezében a papiros, mintha az a szégyenpír lobogtatná, mely arcát égeti.

Magánkívül kiálta szobaleányának, hogy sietve hívja ide férjét.

A tanácsos úr rögtön jött, s meglátva neje felhevült állapotját, aggódva kérdezé, hogy mi baja.

— Nézzed ezt! Olvasd! — rebegé Eveline, a fatális levelet férje kezébe adva.

Kőcserepy úr változatlan arccal futotta át a levelet.

— Mi ez? Mit akar ez az ember mondani? — kérde Eveline indulatosan.

Kőcserepy úr érté, hogy mi az; azt is tudta, hogy mit akar a kis ember mondani. Vilmára céloz minden szavával. Ezt ő jól tudta.

Szépen összehajtá a levelet, s hidegvérrel nyújtá vissza nejének, átkozott nyugalommal felelve:

— Ez, úgy látszik, hogy szerelmi nyilatkozat.

— Nekem! — kiálta Eveline, felszökve helyéből, mint egy tigris s kettészakítva a levelet. — Énnekem?

— Úgy hiszem, hogy neked volt címezve.

De most igazán közel volt Eveline az elájuláshoz.

Lerogyott pamlagára, és elkezdett keservesen sírni dühében, szégyenében.

— Mivel érdemlettem én ezt? Mivel adtam én erre okot?

A tanácsos gonosz hidegséggel mondá:

— Úgy látszik, hogy szokott szívességeidet félreérthette, mert eddig tanúsított kegyekről beszél. Ezt magad szerzedt magadnak. Miután érzéseit előre kitaláltad, nem kellett volna azoknak táplálékot adni.

Így tesz az, aki a meggyulladt zsírt hideg vízzel oltogatja, hogy a láng egyszerre a kéményen csapjon ki.

Eveline indulata nem ismert semmi filozófiai határt, kitöréseiben minden retorikai formát mellőzött; a szégyen leverte, a harag ingerlé, s e két visszás befolyás között egyáltalában nem bírta föltalálni azt a belső harmóniát, amit az antik filozófok a világ fönnállása alapjául fölvettek.

— Iszonytató! Minő gyalázat! Én ilyen embertől...! Óh, ki nem mondhatni! Mivel érdemltem én ezt? Én? Én!

A tanácsosnő szerette volna, ha férje azzal vigasztalandá, miszerint ő sem foghatja meg, mint lehessen valaki oly vakmerő, tekintetét Eveline feddhetlen erényeihez bűnös gondolattal emelni, s hogy Maszlaczky legalábbis megbolondult.

Ehelyett a tanácsos igen hideg nyugalommal mondá neki:

— Édes gyermekem, ez az eredménye az ilyen lélektani bűvárlatoknak. Hasonló okok mindig hasonló következményeket hoznak elő. Te sejtetted, nekem is mondtad, hogy ez az ember irántad különös érzésekkel viseltetik, s tanulmányul akartad őt venni. Emiatt tán elnézőbb voltál iránta, mint kellene; gyakran órákig elbeszélgettél vele, mindig szabad bejárása volt hozzád, szívesen láttad, elvitatkoztatok absztrakt filozófiai tételekről, metafizikus, pszichológikus rendkívüliségekről. — Én nem akartam ellenvetések tenni, én teljes bizalommal akartam megtisztelni nőmet; hanem lásd, a férfiak nagy része olyan, hogy a nőket csak egyoldalúlag ismeri, s egyről-kettőről valamennyire következtet, s néhány olcsó diadal után azt képzei a legbüszkébb, a legerényesebb nőről is, hogy az is csak oly esendő, mint a többi, akiknek büszkesége

meglágyult a meleg szavaktól, s akik kezdték Platón, s végeztek Epicuron, s hogy utoljára nincs olyan férfi, akit a nők meg ne hallgassanak . . .

Kőcserepy úr jónak látá nem zúzni össze jobban Eveline-t elméje fensőbbiségével, ki valóban oly halavány volt már, amilyenné a színpadok minden arcfestéke sem tehetné volna.

— Nemem kell vendégeinkhez — szólt gyöngéden megcsókolva neje halavány homlokát —, mondjam-e azt, hogy a tegnapi szokatlan fáradságtól gyöngének érzed magadat, s nem jelenhetsz meg közöttük?

Eveline némán igenlé a kérdést. A tanácsos eltávozott.

A tanácsosnő pedig sírt haragjában és szégyenében keservesen.

Kőcserepynek csak egy szavába került volna felvilágosítani, hogy semmi oka sincs erre a haragra és szégyenre, de Kőcserepy úr azt az egy szót ki nem mondta.

Eveline sietve előkeresé íróeszközeit úti bőröndjéből, s leült levelet írni: választ Malaczky úrnak.

Kevés gondja volt a trópusokra, periódusokra, stílusa nem volt igen virágos, hanem hangzott ilyenformán:

„Uram!

Én nem vagyok képes Önnek vakmerőségét eléggé méltón viszonzni. Levelére csak megvetéssel felelhetek, s lesz gondom rá, hogy akárhol találkoznom kell önnel, amitől Isten őrizzen meg, ezt a megvetést eléggé érthetőleg tudtára adjam Önnek. Levelét elébb megmutattam férjemnek, s azután a tűzbe vetettem. Több szót vesztegetni nincs akaratom — Kőcserepy tanácsos neje.”

Punktum, pecsétet rá. A szobaleány rögtön vigye el a fiskális úr szobájába.

A vendégek ezalatt végezték a reggelizést, melynél Vilma teljesíté a háziasszony kötelességeit, s egyenkint elbúcsúzza s még egyszer elhálálkodva szertartásosan, készen álló kocsijaikra ültek, s elhagyták a kárpátfalvi kastélyt.

Maszlaczky úr utoljára maradt. Arra várt-e, hogy ott-marasszák, vagy a válasz után epedett, vagy még valami végezni valója volt a tanácsossal — elég az hozzá, hogy midőn az ő kocsija volt már csak az udvaron befogva, ő még ott maradt. Pedig már Vilma kisasszony is eltávozott a teremből, s nem volt ott más, mint maga a tanácsos.

Ez is olyan fagyos, olyan visszatartózkodó volt irányában; Maszlaczky úr háromszor is beszélgetésbe eredt vele víg, bizalmas, humorisztikus beszédbe; a tanácsos úr sohasem volt mosolygásba hozható; végre engedelmet kért, hogy szobájába kell mennie, némely dolgait elintézendő, s azzal otthagytá a fiskálist.

Maszlaczky úr is kénytelen volt felmenni szobájába. A lépcsőkön végiggondolta, hogy vajon mi oka lehet a tanácsos c hideg magaviseletének. Még mindig az inasokért haragszik, vagy tán csak azért kedvetlen, mert neje beteg, vagy talán valami családi jelene volt a tanácsosnével?

Vagy — talán nincs már szüksége az ő szolgálataira többé, nem akarja ismerni, hanem elhajtja, mint egy kifacsart citromhéjat?

Óh! . . .

Ennek a gondolatnak helyet sem engedett agyában.

Sőt kényszeríté magát vígan fütyörészni, midőn szobájába belépett.

Ott pedig várt rá Eveline levele.

A rossz kártyás reszketésével bontá fel a pecsétet, s amint végigfutott a levél nagyon takarékos tartalmán, csak elállt benne a lélegzet; azt képzelé, hogy a székek s asztalok a szobában mind táncra kerekedtek, s forognak körül, mint Klimius Miklós körül a zsemlye.

Jól láttak-e szemei? Magyarul van ez írva vagy valami idegen nyelven, amit csak kriptográf kulcs segítségével lehet elolvasni? Talán módja van az olvasásnak, a páros sorokat ki kell hagyni, s csak a páratlanokat olvasni, mint II. Jakab

leveleit, amiket a börtönbe küldtek neki? — Akár jobbról, akár balról, nem volt annak más értelme, mint hogy kedves Maszlaczky úr, tessék kocsira ülni menten és elkocsikázni innen Istennek hírével.

A derék férfit úgy elkábítá ez a levél, hogy nekiment arccal az ajtónak, s csak akkor vevé észre, midőn a homlokát megütötte benne, hogy be van csukva, s előbb ki kell nyitni, azután lehet kimenni rajta.

Nem is futott, hanem csak úgy bukott le a lépcsőkön, kezében a vészterhes levéllel, be egyenesen Kőcserepy úr szobájába — oly ijedten, mint akit üldöznek.

— Uram! Barátom! Kedves egyetlen barátom!

— Nos? Mi baj? — kérdezé a tanácsos csendes vérrel; még csak a két kezét is hátrattette.

— Olvassa ezt! Olvassa ezt! — lihegé Maszlaczky, nyújtogatva eléje a levelet.

Kőcserepy megtett annyit, hogy az egyik kezét elővette a háta mögül, hogy a levelet átvegye és elolvassa.

Miután elolvasta a levelet a tanácsos, vállat vonított és visszaadta.

Vállat vonított! Hát mit akar ez jelenteni?

— Tetszett olvasni? Mi ez, kedves barátom? Mit jelent ez a levél?

A tanácsos mosolygott. Olyan furcsán mosolygott. Mint mikor valaki azt akarja mondani másnak: „Énnekem most módomban volna igen gorombának lennem, hanem én ahelyett mosolygok, mert ez nekem jobban illik. Én tégedet mostan pofon is üthetnélek, mert megérdemelnéd, és módomban is volna, hanem én inkább mosolygok, mert tudom, hogy az teneked még jobban fáj, hogy az téged kétségbe ejt, ijesz és bosszant egy izromban.”

— Kedves barátom uram. Én meg nem foghatom — hebegé Maszlaczky úr, félelmében úgy a vállalai közé húzva a fejét, hogy még egy arasszal kisebbnek látszott, mint az-

előtt. — Én nem tudom, én nem képzelem, hogy mit véhettem olyan nagyot? Én egy levelet írtam a méltóságos asszonynak, de hiszen abban semmi sértő nem volt. Itt van nálam a fragmentuma.

Amíg Maszlaczky úr zsebeiből előkereste az idézett rondítmányt (impúrum), azalatt a tanácsos folyvást galvanizálta a kicsiny, izgékony embert ráfűggesztett szemével, változatlan mosolyával, egyik lábát szép csendesén rázogatva.

— Ismerem, olvastam — monda azután, midőn az irat előkerült a fiskális úr valamelyik kiforgatott zsebéből.

— Méltóztatott? Igenis. A nagyságos asszony is említi, hogy levelemet megmutatta nagyságodnak.

— Igen természetes. Hasonló leveleket minden *hű és erényes* feleség legelőbb is férjével szokott közleni.

A *hű és erényes* szavak különösen meg voltak nyomva.

A jámbor fiskális most kezdett csak el világosan látni.

— Uram! Kedves nagyságos úr, csak nem méltóztatik arra a gondolatra jönni, hogy én . . .

— Kedves Maszlaczky, énelőttem ez a dolog régóta nem titok. Én szoktam tudni mindent, ami körülöttem történik, azért ha nem beszélek is róla. Minden szó, amit ön nőm előtt mondott, előttem tudva volt azon órában. Nőm régóta sejté azt, amit ön ma írott levelében elárult.

— De az istenért, kedves tanácsos úr, hát nem méltóztatott őt felvilágosítani?

— Nem értem. Hogyan?

— Uram, kedves uram! Kedves tanácsos úr! Én hitem szentségére esküszöm, hogy távol volt tőlem minden gondolat, amivel ily aljasságot elkövethettem volna. A nagyságos asszony nem jól értett engem.

— Már megbocsásson, édes Maszlaczky, ha előttem nőm szavának sokkal több súlya van, mint más bárkiének. Ez nálunk férjeknél nagy gyöngesség, hogy nőnket tiszteljük meg legnagyobb bizalmunkkal, de olyan gyöngesség, ami nekünk jól áll.

Kőcserepy úr mester volt a beszéd félrecsavargatásában.

— De uram teremtmő! Hiszen méltóztatik tudni, hogy engemet egész más vágyak, más remények csatolnak nagyságod becses családjához, hiszen én Vilma kisasszony kezét kívántam megérdemelni, s ebbe méltóztatott kegyesen meg egyezni.

— Annál gonoszabb, uram, annál gonoszabb. Ön a barátság álarcával férközött szívem közelébe; én rokonomul, fiamul vettem fel önt házamba, s ön azon törekedett, hogy e bizalomért engem meggyalázzon. Leányom kezét kérte, s nőmet akarta elcsábítani. Ne szóljon uram, nem akarom mentiségét hallani. Ez olyan tény, melynél megszűnik minden barátság, minden tekintet, mely szétszakít minden köteléket, s nagyon csalatkozik, aki azt hiszi, hogy Kőcserepy, azért mert csendes, udvarias ember, ennél a pontnál engedékenységet ismer. Ez az eset törvényen kívül áll! Ahol engem férji becsületemben megsértettek, ott én nem vagyok sem udvarias ember, sem jó barát, sem tanácsos, ott én csak férfi vagyok, s legyen az tulajdon édestestvérem, aki megbántott, lelövöm vagy kétfelé hasítom! . . .

Maszlaczky úr ijedten ugrott hátra, amint a tanácsos az asztal felé lépett, azt hitte, hogy a papirosnyíró ollóval szándékozik őt rögtön kétfelé hasítani.

Rettenetes dolog az, mikor az ember hosszú esztendőökön át valakivel a legbensőbb barátságban állt, akinek az arcát sohasem látta másként, mint mosolyogva, akinek kegyei által elhalmoztatott, attól egyszerre, mint a száraz mennykőtől megrohantatni, s azt hallani tőle, hogy ketté akarja hasítani!

A tanácsos észrevette szavainak hatását, s nagylelkű biztonsággal monda:

— E helyen védi önt a vendégjog; küszöbömön belől, házi oltárom előtt bármi ellenségem sérthetlenné érezheti magát; de másutt kerüljön ön, mert ha találkozunk még valahol a világban, az csak *golyóval* lesz!

E mérges szavakkal otthagya a tanácsos a kedves barátom uramat, ki sem fiúnak, sem leánynak nem érezte magát e percben, sőt annyira meg volt rémülve, hogy hinni kezdé, miszerint csakugyan elkövette azt a vétket, amivel vádoltatik, s annálfogva tökéletesen megérdemli, hogy őt a tanácsos megragadja gallérjánál fogva, s kidobja az ajtón, mikor aztán egyszer kinn van, akkor fegyverrel essék neki.

Szerencséjére megtalálta a kilincset és kalapját, kifutott a folyosóra, le a lépcsőnkön; otthagya Bogozyt, süket Tamást és a porköpnöyeget, mind a hármat saját sorsukra bízva, felugrott a kocsijába, ígért tíz pengőt a fuvarosnak, ha lóhalálában elviszi Tiszafüredig, s el-kivágtatott a kárpátfalvi kastély udvarából, hogy még vissza sem tekintett; csak a vadaskerten túl mert hátrapillantani, ha nem jön-e utána lóháton a tanácsos puskával, hogy meglője.

Tiszafüredig itatni sem engedett a kocsisnak, még mindig nem levén megnyugodva afelől, hogy a dühödtt férj nem érheti-e utol; sajnált volna ilyen fiatal korában áldozatul esni egy sajnos félreértésnek. De még Tiszafüreden sem érezé magát biztonságban, futtatott át Poroszlóra, eltagadta a nevét a vendégfogadós előtt, bezárkózott a szobájába, s csak akkor kezdett lassankint magához téregetni.

És amint azután magához tért, s nyugodtan végiggon-dolta, amik vele történtek, csak akkor látta át, hogy milyen nagy számár volt ő, hogy ilyen nagy lovat engedett magából csinálni.

Hogy elriasztották abból a házból, amit az ő furfangja szerzett meg a mostani birtokosnak, s milyen szépen megszabadult Kőcserepy attól az ígéretről, hogy leánya kezét öneki adja! Hogy kifizették őtet aprópénzzel, a legapróbb pénzzel a világon. Még örülhetett, hogy a bőrét elvitte onnan szerencsésen.

Ohó, nagyságos uram, nem addig van az; itt van a zsebünkben nagyságod levele, melyben ígéri, hogy az ügyvédi

jutalmul ígért ötszázezer forint elengedéseért a Kárpáthyak elleni per megnyerése után leánya kezét kedves barátja urának adandja. Ám tessék tehát játszani a megsértett férj tragédiáját, hanem az ötszázezer forintot fizesse ki.

Ezt megírta még Poroszlórol Kőcserepynek Maszlaczký, s alig ért haza Pestre, midőn a választ is megkapta rá.

A tanácsos igen szép levelet írt neki; elmondá, hogy csakugyan komolyan hozzá akarta leányát nőül adni, de miután Maszlaczký úr annyira visszaélt barátságos leereszkedésével, azt igen természetesnek találandja, hogy olyan embernek nem adhatja a leányát, aki nejét akarta elcsábítani; ami azonban az összeget illeti, az csak azon világos esetre volt ígérve, ha Maszlaczký úr a kérdéses pert megnyeri; úgy, de nem nyerte meg, mert abban ítélet sem hozatott, az alperes jószántából egyezett meg nagybátyjával, sőt még a per maga is elenyészett, és arra hivatkozni sem lehet; a Kárpáthy-jószágok birtokváltozása tehát nem tulajdonítható az ő fáradságának, hanem inkább Kárpáthy Zoltán atyafiságos érzelmének. Egyébiránt is neki nem volt ügyvéde Maszlaczký úr, hanem Kárpáthy Abellinónak; ha tehát hiszi, hogy valami követelése van, forduljon azzal őellene.

Maszlaczký úr közel volt hozzá, hogy a negyedik emeletből kiugorjék az ablakon.

Mégis azt hiszem, hogy a nagyobb holló kivájja a kisebb holló szemét.

Gondolkozzatok hát rajta, mit nyertetek!

Nagyobb örömmel jártok-keltek-e ti a kárpátfalvi kastély csarnokaiban, nyugodtabb álmodtok annak boltzatai alatt, többet élveztek, többet reményletek, mint azelőtt, mint valaha?

Nem rág-e a féreg legkedvesebb örömeitek gyökerén? Nem mondja-e apa, anya, valahányszor leányára tekint: „Milyen halavány ez a gyermek!”

Nem jár-e az aggodalom előttem, mint az árnyék? Nem beszél-e a lélek néha-néha elégtelen, titkos undortól gerjedt szavakat ott belül, ott a csendes, hallgatag szívben, mikor senki sem kérdezi?

Van-e sejtelmek arról, hogy tulajdon gyermeketek minden tekintete egy súlyos, terhes szemrehányás elmúlt éltetek folyására; gyanítjátok-e azt, hogy ez a komoly gyermek mit gondol olyankor, midőn megvetéssel tekint az ajándékokra, az ékszerekre, ruhákra, mikkel a ti szülői szerelmeitek kedveskedni akar neki, hogy miért veszi el vágyát minden élvezet után, miért feledi tányérján legízesebb falatjait? Érzitek-e annak a titkos, rémületes szellemnek közellétét, ki ott ül mindig köztetek és öközött, a ti szíveitek és az ő szíve között, és elfogdos minden gondolatot, mely egyikőtől a másikhoz szállhat?

Hát a megcsalt, hát a kijátszott társ? Sajnálja, vigasztalja őt valaki? Nem nevet minden ember a kijátszott ügyvéden, kit életében először, de oly csúfosan rászedtek? Nem beszélnek furcsa kalandjáról valamennyi kávéházban, sétányon, színház udvarán, kaszinóban? S jut eszébe valakinek azt mondani: „Szegény Maszlaczky”?

Nem várja-e mindenki, előre kacagva rajta, azt a mulatságos jelenetet, midőn a rászedett ügyvéd tizenhat esztendei kárba veszett fáradságaért régi kliensét ragadja meg, Abellinót, kinek fél lába már a koporsóban, s nem engedi, hogy a másikat is utána húzza, nem engedi meghalni békességgel addig, míg meg nem fosztja attól az alamizsnától, amire ő juttatta, másnak kerítve el roppant gazdagságát? Hogy fognak majd huzakodni, hogy húzzák le egymás képéről az eleven bőrt, hogy szolgáltatnak elégtételt egymáson mindazoknak, kiket valaha megrontottak!

Óh, azt gyönyörűség lesz elnézni!

Kisded udvarszobában, mely csinosan, tisztán, bár szegényesen van bútorozva, íróasztala mellett ül Kárpáthy Zoltán.

Késő már az idő; éjfél régen elmúlt, és ő még mindig ébren van, és dolgozik.

Mindazon kötelezettségeit, miket gazdag korában hazai vállalatok irányában tett, atyja átvett magánhagyományából leróta. Azután nem maradt semmije.

Semmije? Hát a tiszta szív, hát a gazdag lélek semmi?

Nemsokára egyikében legolvasottabb lapjainknak egy útleírás töredékei jelentek meg, melyek költői eszméik, fel-fogásuk újdonsága, eredetiségök zamatja által egészen felvillanyozták a közönség kíváncsiságát az ismeretlen szerző iránt.

Ez ismeretlen új tünemény volt Kárpáthy Zoltán.

Költői vagy politikai volt-e a tér, melynek tehetségeit szentelé? — fogja kérdezni a közvélemény ítése, mert a közvélemény előtt a politikus nevezetesebb ember, mint a költő.

Erre én felelni nem tudok, mert a határvonalat a kettő között nem ismerem. Csak annyit tudok, hogy sohasem olvastam jellemzőbb, élethűbb, tanulságosabb regényeket, mint Széchenyi politikai iratai, és soha meggyőzőbb, áthatóbb politikai műveket, mint Eötvös regényei. A kettő csak együtt valami; kivált nálunk magyaroknál, hol az egyik élete a másikat szüli.

Zoltán rövid időn a legkedvezőbb ajánlatokat nyerte mindazoktól, kiknek a hazai irodalom emelése érdekükben fekszik.

Utazási naplójáért oly árt ígértek neki, mely megszokott nélkülözései mellett évekig biztosíthatá anyagi zavaroktól; már hónapok óta dolgozik rajta. Naponkint tizenhat órát szokott íróasztala előtt ülni.

Ismerői, jó barátai gyakran intik, hogy kímélje erejét, amire ő csak mosolyogni szokott. A lélek nem erőtetni megmagát soha. Mentül többet kérnek tőle, annál többet ad; mentül többet merítnek belőle, annál gazdagabb forrást nyit.

Irodalmunk fejedelme, a feledhetetlen Széchenyi, figyelmezteté egy alkalommal a kegyelt ifjút örök emlékbem maradt életrendi mondatára:

„*Nyolc órát fordíts dlmra, nyolcat munkára, nyolcat mulatságra.*”

Zoltán mosolyogva viszozza:

— Úgy cselekszem: „Nyolc óráig írok munkából, nyolc óráig mulatságból.”

Valót mondott; a költészet istennője olyan kegyes, hogy akik temploma építésével foglalkoznak, azokat mulattatja. Édes munka, mely magával hordozza gyönyörét, mely ahelyett hogy fárasztana, új erőt ad! — — — — —

A lámpa egyformán világított, sötét ernyőjével árnyékban tartotta az egész szobácskát, csupán az íróasztalra vetve egy kerek fényfoltot, melynek dicskörében az ifjú költő arca ragyogott.

Egészen átadta magát pártfogó múzsájának, lelke el volt telve a fényes költészet ábrándképével, s úszott az istenekkel határos világokban . . .

Hiszen ha annyira el nem lett volna merülve, észre kellett volna vennie, hogy szobája ajtaja nagy csendesem felnyílik, s rajta mosolygó kedves alakok lépnek be, elébb egy szelíd, nyájas anyai arc, biztató, mint az oltárképek Boldogasszonyáé, azután egy lengő angyal, búbajos, gyönyörteljes, üdvözítő mosolygással, majd egy komoly, bánatos férfi, vonásaiban mély érzelem és törhetlen erő.

Az ifjú nem érzi e jelenet közeledtét, tán az édes szívdobogás, melynek magyarázhatlan gyönyörét csak a költői kedélyek ismerik, megsúgá neki, hogy jó szellemeitől van körülvéve, de szemei nem látták őket.

A komoly, erős férfialak hátul maradt a szoba árnyékában, az anyai szelíd arc odatámaszkodék az ifjú székére, oly közel hajolva hozzá, hogy ha az a két könnyecsepp szemeből kigördül, az ő fejére fog hullani.

Tán álmodja ő ezt a képet?

Ekkor a gyönyörű, angyalarcú gyermek piciny hókezét az ifjú arca elé teszi, s hátulról befogja gyöngéden szemeit.

Ez a gyönyörtől reszketve ébredesz, kezeivel a sima kezecskéket tapintva, miknek édes érintése a szív mélyéig lehat.

— Ki van itt? — kérdi tőle egy ismerős, csengő hang.

— Te vagy! — sóhajt fel az ifjú gyönyörmámorában, s amint székéről felszökve visszafordul, őket látja maga előtt, jó angyalait, a szelíd, nyájas anyát, kinek karjain felnövelkedett, s a kedves elpiruló hajadont, kinek szűz tekintete mint testvérarc, mint édes álmokkép él szívében.

— Istenem, Istenem! — rebegi, odaborulva Szentirmay Flóra lábaihoz. Egy okos szót nem tud mondani. Hogyan tudna? Csak sír, csak zokog, és úgy örül, olyan boldog.

A szép gyermek, mintha vigasztalná, simogatja gyöngéd kezével az ifjú fejét, mely anyja kezén nyugszik; a két nő éppen oly szegény szavakban, miként ő maga.

Végre odalép hozzá a férfi, s az szólítja meg:

— Kedves Zoltán . . .

E hangra magánkívül szökik fel az ifjú, s az előtte álló férfi keblére rohanva, átölelé azt oly hevesen, oly erősen, mintha szíve akarna meghasadni; karjai görcsösen kulcsolódnak össze körülé, ajkai elhalnak, elnémulnak, s perc múlva ájultan, eszméletlenül hanyatlik össze.

Midőn föleszmél, mindhárman fekhelye körül állanak; többször végighúzza arcán kezeit, mintha nem hinné, hogy nem álmodik. Azok megfogják kezeit, összeszorogatják, megcsókolják homlokát; e szorítás, e csók mind valóság, mind nem álom.

— Te nem akartál hozzánk jönni — szól Flóra mosolyogva, tréfásan —, lásd mi jöttünk el tehozzád, s mármost elviszünk magunkkal, és sohasem eresztünk el többé.

Zoltán kérdőleg tekintte Rudolfra. Helyette Katinka felelt, édes, gyermekes modorával:

— Ismét a mi fiúink fogsz lenni, s nem lesz szabad tőlünk megszökni.

Zoltán még mindig nem bírt felelni.

Végre Rudolf szólt hozzá:

— Amim nekem van, azt megosztom veled, örömet, bánatot. Velünk élsz, velünk örülsz, és hozzánk tartozol örökké. Elfogadod-e?

Zoltán a legunalmasabb, a legostobább ember lett volna a világon, s nem érdemelné, hogy tovább írjam róla ezt a történetet, ha azt felelte volna erre, hogy „nem”.

Szívéhez szorítá Rudolf kezét, összeölelte azokat mind, mind, akiket úgy szeretett; s ebben az órában nem volt boldogabb ember nálánál a földön, hacsak azok nem, akik őt ily boldoggá tették.

— — — — —
Engedjünk szép csendesen elmúlni *négy* egész esztendő. Ezekben az években nagyon gyorsan változott a világ képe. Gyakran néhány év, néhány hónap elég volt arra, hogy ismerhetlenné tegye a múltat, ami legnépszerűbb eszme volt ma, holnap az lehetett a legelvetendőbb; tiszteletben álló nagy jellemek rövidebb idő alatt, mint gondolák, túlélték híreiket, s együgyű, súlytalan emberek juthattak nagy jelentőségre, anélkül, hogy számot adhattak volna magoknak arról, hogy miképpen.

Néha az élet színvonalára merült egy-egy nagy eszme, mely az egész országot forrongásba hozta; a legszenvedélyesebb harcok ütöttek ki; megyéről megyére megújult az indulatos küzdelem, mozgásba hozatott minden faktora a közéletnek, pazarolták a pénzt, édesgették a szavazatokat, státuscínyokat követtek el, csodáit mívelték a hírlapi birkózásnak, két táborra osztották az egész országot, s nevezték egymást haladóknak és maradóknak, szabadelvűeknek és konzervatívoknak, pecsovicsoknak és kubinszkyaknak, fehér és fekete tollasoknak — és aki együtt nem élte át ezt a korszakot, a jövő

ivadék törni fogja rajta a fejét, ha a zászlókra írt jelmondatokat olvasandja, melyek oly éles pártokra osztottak megyét, várost, gyakran még családokat is, hogy miért küzdöttek azok felett oly keserűen, s melyik volt a szabadelvű, melyik a *tartogató* párt, és mi okuk volt egymást így nevezni.

Méltóságos Tarnaváry úr egyike a legindulatosabb, legszenvedélyesebb pártvezéreknek.

Az a csekély körülmény, hogy a méltóságos úr X. megyében a konzervatív párt legerősebb pajzsa, Y. megyében pedig a szabadelvűek leghathatósabb malleusa (így hívják diákul a kalapácsot), senkit se hozzon zavarba az igen tisztelt hazafi jelleme felől; ő és még egy másik ember, meg egy harmadik, meg egy századik és ezredik, valódi szenvedélyből tűzi a zöldasztali politikát, éppen úgy, ahogy az ember szokott szenvedélyes vadász, szenvedélyes dinnyész, szenvedélyes tengerész stb. lenni, minélfogva egy kínálkozó alkalmat sem mulaszthat el, hol valami hatalmas küzdelemre van kilátás.

Úgy állván azonban a dolog, hogy az igen tisztelt státusférfi vagyonainak egy része fekszik X., a másik Y. megyében, ezáltal ő tökéletesen két különböző hemiszfériumra van osztva.

X. megyében derék, tekintélyes, becsületben próbált hazafiakból, tősgyökeres ősnemesekből, tudományos írástudó férfiakból, előrelátó, meggondolt, megfontoló úriemberekből áll a konzervatív tábor, melyet viszont holmi Kutyalvi-féle fráterek ostromolnak, kiknek az ellenzékcsinálás nem egyéb viszkető véralkatnál, s kiktől ha az ember komolyan megkérdezné, hogy mit akarnak, tán magok sem tudnák.

Hogyne volna tehát X. megyében Tarnaváry septemvir úr a konzervatívok erős vára és őriző pásztorja!

Y. megyében viszont megfordítva áll a dolog: itt a tartózkodó tábor feje először is Kőcserepy, akit a Zoltánai per óta szívéből, véréből gyűlöl Tarnaváry; mellette egy csomó

külföldieskedő félvér, negyedvér magyar lord, veszekedő renommisták, rabiátus kortesvezérek, szolgálatkész inaslelkek, kiknek a homlokára van írva az aspiráns név, kik esküsznek mesterök szavára, s kiket Tarnaváry úr még csak lenézni is restell. Viszont ellenökben a septemvir legkedveltebb egyéniségei állanak: Szentirmay Rudolf, akit tisztel, becsül és Kárpáthy Zoltán, kit a közvélemény kegyencei közé számít, s kiről büszkén szokta a hétszemélynök úr elmondani: „Nem hiába, én neveltem a kölyket!”

Hogyne volna tehát Tarnaváry úr Y. megyében az ellenzék pörölye és láncos buzogánya!

Ez, úgy hiszem, oly világos és oly megnyugtató magyarázat, hogy ez után senki sem fog olyasmit szememre vetni, hogy én hasonló meséket most gondolok ki, s csupa malíciából ráfogok becsületes emberekre.

Ilyenformán akárhányszor megtörténik az, hogy egy és ugyanazon országos jelszót a méltóságos úr éppolyan erősen nekivetett vállal segít X. megyében megdönteni, mint amilyen erősen nekiveti aztán a másik vállat ugyanannak a közkérdésnek Y. megyében, hogy felemelni segítse. Ott Kutyfalviékat üti, itt Kőcserepyéket, s biz ő nemigen szokta nézni, hogy mivel üt az emberre. Ūt, ami a kezébe akad.

Nagyszerű megyegyűlés van készülöben X. megye székvárosában; minden jóra való ember arról beszél. Az utcákon faluról bejött nemes atyafiak csoportosulnak, kik közt csoportonként elosztva látszik egy-egy kaputos, atillás hazafi, s ki magyarázza nekik az ügy mibenlétét.

Hogy mi volt e minden szíveket mozgásba hozó kérdés, az keveset tartozik ránk; olyasvalami, ami egy esztendeig élvezte a halhatatlanságot, s azután helyt adott a másiknak, melyen oly feszített erővel küzdöttek az ellenpártok, mintha annak győzelme vagy bukása volna az üdvösség, ami fölött azóta vagy merőben kicserélték már a véleményeiket, vagy egészen egy véleményen vannak felöle mind a ketten.

Nekünk elég annyit tudnunk, hogy e napra az ország leghírhedtebb szónokai jelentek meg a megye fővárosában, hatalmas, tüzes beszélők egyrésztől, kik magokkal ragadják a hallgatóságot — unalmas, lepcsés szónújtogatók másrésztől, kik megkínózzák a gyülekezet türelmét, s megszőktetik a tereméből.

A kérdéses nap reggelén már korán elfoglalják a terem ülőhelyeit, karzatait az előjogos delnők, kik szándékoznak rendületlenül végigvárni a nemes *torna* (turnier) kimenetelét, karmantyúikon büszke lobogtatással viselik a fehér- vagy háromszínű szalagokat, melyek közül az első a Kőcserepy-, a másik a Szentirmay-párt jelvénye.

Jelen gyűlés nagy összemérkőzése volt a pártoknak, megelőzte ez a közelgő követválasztást néhány héttel, s azon végre szolgált, hogy mindegyik párt előadhassa a sarkalatos kérdések fölötti nézeteit; ha lehet, megnyerje ellenfeleit szépszerével, szellemi diadallal, s ha ez nem sikerült — amint-hogy nagyon ritkán sikerült —, akkor azután kezdődtek az eredménygazdagabb stratagémák, a korteskedések, ravaszkodások, nyílt és alattomos apostoloskodások.

Ez előjáték annyival volt érdekesebb magánál a tragédiánál, hogy itt még csupán az emberi szenvedélyek szerepeltek, egyéb hatalmas vis motrix-ok p. o. bor, égett szesz és ezüst húszasok csak a krízis napjaira hagyatván.

A zöld asztal tetején még nem táncolnak sáros csizmákban pőre atyánkfiai, sem az ólmos bot nem szól bele a vitakozásokba; e derék, kardos hazafiak nem azért jöttek ide, hogy egymást kihajigálják az ablakon, s ez a nagy tömeg a székek mögött — ember hátán ember — nem azért tolakodott be a gyűlésterembe, hogy ordításával érthetlenné tegye a szónokok beszédét, hanem mindnyájan feszült figyelemmel, élénk részvétellel járulnak a szellemi harc elé, s ki-ki csak az egyik kezét iparkodik szabadon tartani, hogy kalpagját legyen mivel lebetegteni kedvenc szónokai felé.

A zöld asztal elején ülnek az ország notabilitásai, egyik oldalon Szentirmay Rudolf, hattyúprémes, meggyszín bársonymentében, alatta aransujtásos fehér atillával, bogláros antik kardkötővel karcsú derekán; Tarnaváry kurta nyakával alig látszik ki mentegallérjából, melynek nyusztprémje a két vállát takarja; annyi rajta ezúttal a sujtás és paszománt, hogy nem különben néz ki, mint ha meg volna kötözve vastag aranykötelekkel; beszéd közben azokat a köteleket nagyon szokta tépni. Most az egyik könyökével az asztal közepén van. Velök átellenben ül Kőcserepy tanácsos; ragyogó arcánál csak mentéje ragyogóbb, a kék dzsindzsulya prém közül nagy rubingombok villognak elő tűszemeikkel, s dolmánya mindegyik gombjába egy-egy tökéletes kis óra van foglalva, melyek mind fel vannak húzva, járnak, mutatják az idő mennyiségét, s célkarikái Tarnaváry úr szakadatlan elméncségeknek, ki nem szűnik meg beszéd közben, ahol csak szerét teheti, ezt az óratárlatot odavetett élceivel meglövöldözni; mint például: „Nem járnak együtt az óráink!” — vagy pedig: „Jobban felhúzza az óráit a nagyságos tanácsos úr, ha ezt, meg azt akarja”, — továbbá: „Pedig tudhatná a nagyságos tanácsos úr, jobban, mint akárki más, hányat ütött az óra!” stb. stb. Osztoznak e tréfákban a nemes atyafiak is; Kiss Miska, a hírhedt kortesvezér, ki most is ott áll az asztal alsó végén világoskék viktóriadolmányban, piros hajtókára, fényes pitykékkal, hosszúra nyúlt ülés után nagy pátosszal mondá egy ízben e szavakat: „Mély áhítattal olvassuk a nagyságos úr hazafiúi kebléről, — hogy már háromnegyed ötre!” stb. stb. Más, rövidebb türelmű ember rég leszedette volna az órás gombokat dolmányáról, de Kőcserepy úr azon jellemek közé tartozott, kik csak azért sem engednek, mert mások úgy kívánják; ezek saját maguk mártírjai.

Kőcserepy úr mellett látjuk báró Berzyt, elegáns magyar toalettben, csakhogy az atilladolmányhoz is feltette a fülig érő, magas inggallérokat, s szeme elé csípteté a félszemüveget,

amiért Kiss Miska részéről neki is kijárnak a mulatságos glosszák, mikor feláll beszélni, hogy: „Hajtsa le az álla mellől azt a *kapcát*, mert nem hallani tőle a szót!” meg hogy: „Jöj-jön ki a szobából, s ne beszéljen velünk az *ablakon keresztül!*”

Ennyi fényes alak között a zöld asztal körül csak két egyéniség tűnik fel egyszerű viselete által; az egyik magas, délceg ifjú, egyszerű fekete, prémtelen atillába öltözve, mintegy húsz-huszonegy éves, szép halványpiros arcát sötét, gesztenyeszín szakáll köríti, összefolyva az ajkai fölött szelíden aláhajló fiatal bajusszal; mikor hallgat, olyan nyugodt, olyan szelíd egész tekintete, de látnátok őt, mikor beszél, hogy gyuladnak ki egyszerre arcai, tekintete, szavai magukkal ragadnak; beszédében sokkal több a költészet, mint a logika, éppen azért sokkal veszedelmesebb az, hangja a leglágyabb kérelemtől, mely a honfiszíveket megszelídíti, egész a viharos zengésig hajlékony, mely a tömegeken uralkodik. Ismerik őt férfiak és nők, ifjak és aggok, szeretik, bálványozzák, s leghatározottabb ellenfelei sem biztosak felőle, hogy az ifjú lelkesítő szavai után valaki a női karzatról, aki hozzájuk tartozik, talán saját feleségök vagy leányuk, nem fogja-e önkénytelen elragadtatással kiáltani:

„Éljen Kárpáthy Zoltán!”

A másik megjegyzett alak báró Berzy mellett ül; különös egzotikus arc; a lehetőségig veres, úgyhogy arca felszínén a vékony véretek egész hálózatát lehet pusztá szemmel látni; szénfekete haja magasra simítva, hasonló színű vastag és rövid bajusza kevesellni látszik a helyet az orr és ajk között, s bozontosan kifordul minden viaszkolás dacára a vastag száj elé; az alsó ajk alatt két ujjnyi sima tér van borotválva, ott kezdődik azután egy csomó hosszú, seprőforma kecskeszakáll, mely tökéletesen hasonlít azokhoz, amiket színpadi emberek szoktak magoknak felragasztani. Az egész kép három rikító színnel látszik festve; a borotválások helyén ultramarin, másutt kármin és cinóber, haj és szakáll hamburgi korom.

Sohasem ült hasonló alak a zöld asztal mellett.

Neveli még a botrányt az a körülmény is, hogy a senkitől nem ismert férfi bátorkodott odaülni a tekintetes karok és rendek közé egy burnótszín felsőkabátban, amely lemelegedvén róla, egy szál fekete kvekker tűnt elő alóla közelszörnyedésre.

Tarnaváry urat egészen megigézni látszik e hallatlan tünemény, szemei minduntalan rajta járnak, s minden pillantása világosan azt látszik mondani: „Hát ezt miért nem dobják ki innen?”

Kőcserepy és Berzy urak azonban úgy látszik, hogy jó ismerősök vele, mert szüntelen odahajolnak hozzá vele beszélgetni, mégpedig igen nyájasan, ami őt Tarnaváry szemei előtt éppen nem emeli, legfeljebb szaporítja azt az okadatolatlan gyűlöletet iránta, amit nagyon ideges emberek szoktak érezni először látott alakok iránt, akiknek a képe nem tetszik nekik. Bárcsak szólna ez az ember valamit, hogy beleveszhetne kedvére.

Míg az elnök főispán megjelenik, azalatt ki-ki tölti az időt amivel tudja; a nézők megkérdezik egymástól a szereplők neveit, a csintalan fiatalok torzképeket rajzolnak tollheggyel az ismeretesebb szónokokról, a nyitott ajtók előtt egyre sűrűbb lesz a nép; egy-egy vállalkozó szellem meg is kísérli keresztültörni magát valamelyik padig, hová fél lábát feltehesse.

Végre megnyílnak a középső ajtók, s kilép a főispán, egy simára borotvált arcú, idegen jellegű férfi, ki egészen kicseréltnek látszik magyar öltözetében; azon időben csak a klérus és a katonai státus nem viselt bajuszt, s szokás elleni volt más rendbeli férfit úgy látni.

A kilépőt gyöngé éljenzés fogadja, mit ő a legudvariasabb mosollyal és bókkal viszonz, s midőn székét elfoglalja, éppoly nyájas üdvözlettel köszön jobbra, mint balra, de senkivel sem szorít kezét, s csak messziről látszik, hogy mondana valamit, mert voltaképpen senkihez sem beszél.

Az elnök lemorzsolá a lemorzsolandókat. Elmondá az összegyűlés okait, a napi kérdés tárgyát, mindezt szép halk hangon, mint aki igen jól tudja, hogy neki sem kötelességében, sem érdekében nem áll a tüdejét megerőtetni. Beszéd után egy kicsinyt megint éljeneztek neki, amire ő egy kicsinyt meghajtottta magát, tulajdonképpen a titkárnak kellett volna magát meghajtani, mert a beszédet ő szerezte, hanem más részről őtőle meg elég szép volt, hogy azt megtanulta. Ezt a fáradságot senki sem volna képes oly megilletőleg méltányolni, mint talán a pesti nemzeti színház énekesei, akik legjobban megmondhatnák, milyen nehéz feladat valami egészen idegen nyelven betanulni valamely szerepet, s a tartalom ismeretének kellő hiányában, csak a megfelelő utasításokból (instrukció) tudhatni, hol kelljen mosolyogni, hol a kezét megmozdítani, a hangot felemelni s több efféle.

Nem is szólt ezután semmibe az elnök úr öméltósága, hanem bírta a tekintetes karok és rendekre, hogy csináljanak a kérdéssel, amit akarnak, csakhogy egyszerre ketten ne beszéljenek, maga pedig beburkolózott asztrakános palástjába, s az egész gyűlés alatt gyémánt szoliterjaival játszott; észrevehető volt rajta, mennyire unja ezt az egész előadást.

A szerepek igen célszerűen voltak kiosztva; az ellenzék indítványát egy általunk ismeretlen s bennünket kevésbé érdeklő fiatal szónoknak kelle előhozni, ki felől nyílt titok, hogy a Pesti Hirlap vidéki levelezője, s minthogy ügyesen tud formulázni, azért bízott rá a megelőzőt konferencián az indítványtevés. Ez azután ismét leül, és vele semmi dolgunk többé; hadd írja gyorsírászati jegyeit békével.

Erre a túlsó félen egy agg táblabíró kel fel, hosszú nyuszt-prémes Zrínyi-kabátban, melynek hosszú ujjai úgy eltakarják a kezét, hogy csak olykor-olykor látszik ki a prém közül valamelyik ujj hegye; hasonló sorsa van tompa, elkopott hangjának is, mely úgy egymásba folyik, mintha valaki egy üres hordóba beszélne bele. Csak a jobboldaliak éljenzése,

végzett beszéd után, engedi sejtetni az idegen hallgatóval, hogy a szónok az indítvány ellen beszélt. A jártasabbak ismerik az öregurat mint a megfontolt hazafiság őst, ki tiszteletes örökségül maradt az új ivadékra, minélfogva az első szó mindenkor neki adatik.

Most feláll Szentirmay Rudolf; a nyüzsgés, forrongás egészen elcsillapul a teremben, mindenki ünnepélyes figyelemmel hallgat el, minden arc felé van fordulva.

Beszéde halk, csendes menetű, semmi színpadi fogások, semmi mesterséges ömlengés, egy tökéletes logikai egész az elejétől végig, mely éppen egyszerűségénél fogva hat; egy kristályprizma, mely minden oldalról átlátszó, s minden oldalra szivárványt vet. Velős mondatai meggyőzők, határozottak, állításai hozzáférhetlenek. Nem mond többet, mint amennyit éppen kellett, nem sérti, nem vágja elleneit, de meggyőzi. Nem kacérkodik a karzatokkal, nem iparkodik emfaticus kitérésekkel meghódítani a tömegek ítéletét, úgy beszél, mintha rajta és ellenfelein kívül csak egy megvesztegetlen bíró volna jelen, aki ítéljen közöttük: az a megfeszített Jézus ott a terem legmagasabb polcán!

Midőn beszédét elvégezte, az ember azt gondolná: „Mi szükség itt tovább beszélni? Ezek megcáfolhatatlanok.” A tömegek lassú mormogása bizonyítja a hatást, amit rájuk gyakorolt; az egyiket megszilárdítja, a másikat megingatta. Nyertnek és veszítettnek látszik innenről és túlról a csata.

De halljuk Kőcserepyt. Ő meg fogja menteni a diadalt.

Mint mosolyog! Örökké mosolyog. Végigmosolyog párthívein, hogy lelkeiket újra felelevenítse és ellenfeleit is, pedig azok nem is óhajtották.

Gyönyörű színjátészó, azt meg kell vallani felőle; művész a maga szakmájában. Tud sírni, tud elfogultan szívére utalni; ismeri, minő hatása van a fokonkénti hangemelkedésnek, biztosan kezeli az átjáratokat egyik indulatból a másikba; mikor keserű kezd lenni, azt hinnéd, hogy egy egész fájda-

lommal leküzdött élet beszél belőle; mikor látnoki hévbe jön, mintha egész Magyarország súlya fekünnék keblén, mintha azt a hármast és kettőst keresztet mind ő viselné! Könyörög ellenfeleinek, mint aki testvéreleg szereti őket; feltárja keblét, mindenét felajánlja, ami legdrágább előtte, csak hazáját engedjék neki megmenteni; amellet nem kíméli a legmerészebb szofizmákat, mindenről beszél, ami rettenetes, csak a tárgyról nem; száz okot felhoz, mely állításait igazolja, bárha a kérdéshez éppen nem alkalmazható egy is, s midőn székét ismét elfoglalja, úgy ül le, mint egy mártír, mint egy próféta, ki látta hazája veszedelmét, fel is áldozta volna magát érte örömmel, ha az önzés, a rosszakarat és pártviszálykodás nagy munkáját mindenütt meg nem nehezíté vala . . .

A karzatról taps, a tereméből éljenek zengése kíséri a szónokot, s a hazája sorsát igazán szívében viselő ellenfél is teljes méltánnyal sóhajt fel e remek beszéd hallatára: „Miért nem lett Kőcserepy úr színész? Most ott állhatna, ahol egy Kean, egy Macready, s mennyi dicsőséget szerezhettek magyar nemzetének!”

A tömeg részvéte könnyen megvesztegethető, a pátosz, az érzelem hamar utat talál a szívekhez; többen az asztalon keresztül kezeiket nyújtogatják Kőcserepy úrnak; nagy szükség van rá, hogy Kárpáthy Zoltán felálljon.

Amint az ifjú szép, nemes alakja kiemelkedik a tömeg közül, egyszerre, mint egy jelszóra, a legviharosabb üdvkiáltás támad eléje. Itt jön a nép kegyence, a mindenkitől bálványozott szónok, ki hallgatóit odaragadja, ahova neki tetszik, kinek ritka ötletei, ragyogó mondásai örök emlékül maradnak fenn a zöld asztalok hívei között.

Ah, mint tud ez bánni a szívekkel! S valóban érzi, amit mondott, szenvedélye, indulatai nem állanak hatalmában, elragadják őt magokkal, és elragadnak vele együtt mindenkit, hogy a sűrű éljenzéstől alig lehet beszédjét elvégezni, s midőn végmondataiban bátor önérzettel veszi fel az ellenei által

elhajított kesztyűt, a felriadó zajtól megrendül a terem, hölgyek kendőikkel, férfiak kalapjaikkal integetnek az ifjú szónok felé, ki miután feladatát végzé mint hős, visszavonul mint szemérmes szűzleány, pirulva és szemlesütve.

A tömeg már belejött a zajongásba, s a Zoltán után felállt báró Berznyekey ugyancsak kell könyörögni, hogy egy kis kihallgatáshoz juthasson. Sok halljukozás után végre belekapathatott a zseniális báró óhajtott dikciójába, melynek folytán bőséges alkalma nyílt hetet-havat összehordani az angol meetingek, a dán volksthingek, a spanyol kortezek, a jenk kongresszek, a frank parlamentek, a mongol korultájok és a kaffer vigvangok természetei felől, melyekhez hasonlítva, nagyon sok furcsaság és hiányosság tűnik fel a magyar táblabíró-gyűlések szokásaiban; elmondá azt is, hogy a nagy tekintélyű Pittnek és Foxnak micsoda véleményei voltak a kérdésben forgó tárgy felett, hogy kívánta azt alkalmaztatni Necker és Beccaria s több afféle nevezetes férfiak, kik őneki mind személyes barátai voltak. Ezzel még nem elégette be, hanem egyúttal alkalmat vett magának közrebocsáthatni, micsoda jótétemény az Arcansas és déli Virginia lakóira nézve, nemkülönben Otahayti, Új-Wales és a Carolina-szigetek vadembereinek, hol náluknál civilizáltabb népek gondoskodnak ruházataikról, akik nélkül mai napig tetőtül talpig mezítláb járnának, s soha magok esztől fel nem találták volna a harisnyakötés mesterségét, annálfogva semmi sem volna nevetésesebb, mint ha azt mondanák most, hogy elzárják piacaikról az idegen gyárművek termékeit, és hogy ez a hasonlatosság milyen szépen illik magyar hazánkfiaira, s több effélet, amelyekből senki sem lett okosabb, mint azelőtt volt.

Erre az egzotikus beszédre csak elhallgattak a tekintetes rendek, annyira helyen, időn és eszmejáráson kívüli halmaza volt az mindenféle münchenhauseni csodadolgoknak, hogy egyhirtelen senki sem bírta magát beletalálni az eszmék ellenhelyzetébe.

E rövid időköz alatt feláll az asztal túlsó végén egy kék kurta dolmányos öreg bátyámuram, s egész tréfás naivsággal azt kérdezi a zseniális bárótól:

— Nagyságos uram, mivelhogy olyan sok földet összejárt, meg tudná-e mondani, hogy mi fán terem a lencse?

E minden várakozáson kívül eső ostobaságra, mely primitív együgyűségével minden hosszadalmas cáfolatnál maróbb hatást gyakorolt a zseniális báró fitogtató beszédjére, egyszerre oly általános hahota támadt az egész teremben, mely mind a két párt embereit egyiránt magával ragadta, s melyből öt álló percig nem bírt a tekintetes gyülekezet magához térni, s ezáltal oly dühbe hozta Tivadart, hogy az felkelt az asztaltól, felrúgta a széket, s keresztülvágta magát a sokaságon az ajtóig, rögtön kocsira ült, és elhajtott Pestre.

Ez általános hahota közepett senki sem látszott észrevenni, hogy amaz ismeretlen úr ott a fekete frakkban azzal a kármin és ultramarin színű orcával föláll a zöld asztal mellett, s csak midőn mindenki szemeit törülgeté a nevetés után, akkor ötlött fel, hogy a különös idegen áll a zöld asztal mellett.

Talán bizony beszélni akar? Halljuk, halljuk! No ezt meg kell hallgatni. Tarnaváry úr most mind a két könyökével az asztalon van, úgy várja a beszédet.

Az ismeretlen minden mozdulata, minden arcvonása valami lenéző, kihívó megvetést tanúsít, csak úgy félvállról néz minden emberre, s midőn beszédhez fog, ahelyett hogy a szokásos „Tekintetes karok és rendek!” megszólítást előrebocsátná, egyenesen az „én”-en kezdi.

— Én meg nem foghatom azt a rendetlenséget, amivel ez az egész gyűlés folytatatik! . . .

Az emberek egymás szeme közé néznek. Ilyen hangon nem beszélt még a tens rendekhez senki fia. Hozzá még az ismeretlen kiejtésében volt valami olyan különös, rosszul eső, bosszantó akcentus, mintha Kalotaszegen tanulta volna a magyarságot, s azután Párizsban elfelejtette s Prágában megint

újra tanulta volna. Mindig másutt húzza meg a szókat, mint ahogy kellene, a kettős betűkkel nem bír, s olyan arisztokratikus lassúsággal mozgatja a nyelvét, mintha restelné azt fárasztani ilyen csőcselékért.

— Én ily gyűlést soha nem láttam — folytatá az ismeretlen —, ahol az ember a saját beszédét nem hallhatja a nagy kiabálástól. Mindenféle ködmenes embernek szabad beleszólni az okos urak tanácskozásába. Ez kontraszt! Bölcsesség és durvaság egy szobában. Ez így nem mehet; én felszólítom a méltóságos elnök urat, hogy vagy parancsolja ki a lármázó sokaságot a tereméből, vagy vigyen bennünket más terembe, ahol békével tanácskozhatunk.

No hiszen lett erre lárma; már az utolsó szavait igazán maga sem értette a szónok. „Ki vele! Le vele! Fel vele!” — ordították minden oldalról fenyegető taglejtésekkel; tíz-tizenkét ember a padokról, a karzatról beszélt egyszerre nekihevült arccal a szónokhoz, ki folyvást állva maradt, s lusta szemeit nagy megvetően hordozá körül a háborgó tömeg, melynek haragját sem érteni, sem félni nem látszott.

Csak arra csillapult le a zaj, midőn Tarnaváry fölkelt, s helyre rángatva magán zsinóros mentéjét, inte az elnöknek, hogy szólani akar.

„Majd megfelel ő mindenkiért! Engedjük beszélni, le-
gyünk csak csendesen! Halljuk!”

Olyan hallgatás lett egyszerre, hogy a dongó röptét meg lehete hallani, mely az ablakokat ütögette lomha zizegéssel.

Tarnaváry mondhatatlan dölyffel nézett kétszer alá és fel az ismeretlenen, s éles, öklelő hangon szólt egyenesen hozzá, amint szemközt állt vele:

— Nincs szerencsém tudni, mely ország szalasztá ide uraságodat! Azt sem igen tudom, vannak-e ott örültek házai . . .

„Akción! akción!” — kiálták egyszerre az ellenpárt emberei a sértegető szónok ellen. — „Akción neki!”

Tarnaváry mérges büszkeséggel rántotta elő tárcáját, s odaveté a zöld asztalra.

— Itt van az akció díja! És egyúttal tessék még *másodszor* is kivenni belőle a márkás büntetést, lefizetem előre, mert szándékom van másodszor is okot adni rá.

Azzal folytatá, amit elkezdett.

Szentirmay, aki mellett ült, hasztalan rángatta mentéjénél fogva, csak annyival dühösebb lett.

— Nagyon kétlem, hogy akármely ország megfelelően rendőri kötelességeinek, amely szabadon engedi futni dühös bolondjait; márpedig nem egyéb, hanem dühös bolond az, aki egy alkotmányos megyegyűlésen azt meri indítványba tenni, hogy a részvevő nemesi rendeket zárják ki a tereméből.

A szónok olyan sokat talált mondani, hogy a legvérmesebbek is elszörnyedtek bele, csak a vele szemközt álló alak nem mutatott semmi megindulást. Legfeljebb egyszer felémelé lusta szempilláit, s dühösködő ellenfelét végignézte vele.

— Honnan jött, miért jött ide közénk az úr, ahhoz semmi közöm; ez a terem nyitva áll okosnak, bolondnak; de azt írja fel a füle mellé az úr, bárki fia legyen, hogy nyilvános törvényeinket elébb megtanulja, s tanulja tisztelni, azután nyissa fel e helyen a száját, s máskor eszébe vegye, hogy akik e helyen együtt vannak, nem csűrhe csőcselék, hanem országos rend, aki alkotmányos jogait gyakorolja itten, s az a ködmenes ember ott csak olyan jó nemesember, mint maga a főispán, s olyan joga van neki itt lenni, mint nekem és az úrnak — ha ugyan joga van.

Tarnaváry e szavakkal büszkén veté magát székébe vissza, mint aki nagyon meg van elégedve azzal, amit cselekedett.

Az ismeretlen még mindig állt, s amint a buzogányos férfi leült előtte, indulat nélküli hangon monda neki:

— Ha kívánja tudni uraságod, ki vagyok? Nevem *Dabroni Manó*, erdélyi nemes. Remélem, hogy bővebben meg fogunk egymással ismerkedni.

— Nagyot nőjön! — mondá rá megvető tréfával Tarnaváry.

A főispánt nagyon zsenírozta ez a jelenet. Igen kellemetlenül hatott reá; hevenyén meghajtva magát, felállt székéről, s kijelenté, hogy a mai gyűlést kénytelen felosztatni. Jurátusai nyitották előtte az ajtót, s ő úgy elfutott, mintha attól félne, hogy vissza találják hívni.

A rendek felálltak, s csendes zúgás mellett elkezdtek az ajtókon kifelé nyomulni, ami nagyon lassan mehetett csak, a tömeg sokasága miatt. Ezalatt idejök volt az ismerősöknek egymással beszédbe eredhetni.

— Kár volt az embert olyan keményen megtámadnod — szólt Rudolf Tarnaváryhoz —, a jámbor a száz földön lakott ifjúkorában, azóta külföldön tartózkodott, nagyobbrészt Spanyolországban; biz az nemigen ismerheti alkotmányos szokásainkat.

— Akkor miért nem hallgat? — felelt Tarnaváry. — Fogja be a száját, ha nem ért a dologhoz! Tudom, hogy jövőre majd megrágja, amit kimond.

— Alig hiszem — szólt Rudolf. — Kőcserepyék jól tudják, hogy miért szereztek meg azt az embert magoknak.

— Hát miért?

— Azt majd megtudod.

Tarnaváry otthagya Rudolfot, s előretört az ajtó felé. Az ajtó mellett állt Misztizláv barátunk, ki szinte megijeszté sápadt arcával Tarnaváryt, amint odarohant hozzá.

— Kedves nagyságos urambátyám, az Istenért, mit méltóztatott cselekedni?

— Hát mi a patvart cselekedtem?

— Miért tetszett úgy összetűzni azzal az emberrel?

— Elmenj fickó, engemet leckézni, vagy úgy lehordalak, hogy a lábodon sem állsz meg!

— De hát méltóztatik-e tudni, hogy kicsoda az az ember?

— Hát kicsoda? Tán csak nem angol követ, hogy ne legyen szabad lehordani?

— Ő egy híres . . .

— Micsoda híres? Én sohasem hallottam hírét.

— A leghíresebb párbajvívó egész Európában.

— Hát aztán? — veté oda félvállról Tarnaváry. — Hát aztán?

— Ez egy rettenetes ember — folytatá magyarázatát Misztizláv aggodalmas arckifejezéssel —, aki még eddig akárkivel kiment párbajra, mindenkit megölt.

Misztizláv igen méltányolható okoknál fogva iparkodott mentül halkabban beszélni, hogy kettőjükön kívül senki se hallja, amit előad. Tarnaváry azonban olyan kiabálást követett el, hogy a lépcsők alján is meghallhatták.

— Micsoda? Hát zsvány az? Hát fel kell azt akasztani! Aki embert öl! Hát micsoda bolond ország az, ahol az emberek csak úgy egyre-másra elvagdalthatják egymás gégéjét?

— Kérem alássan — csitítá a fiatalember nagyságos urabátyját —, az ilyesmi nem nyilvánosságos dolog. Párbajok titokban szoktak történni, s olyanformán vannak mindig elintézve, hogy a hatóságok a dolgok folyamáról sohasem vehetnek tudomást. Óh, ez az ember legalább tizenkét olyan párbajt vítt, ahol az ellenfél halva maradt; hát még amikről nem is beszélnek. Spanyolországból is azért kellett neki eljönni, mert előkelő család egyetlenegy fiát szúrta le, csupán azért, mert ez azt állította, hogy a szivar, melyet szí, nem valódi cabanos.

— No iszen jó helyre jött ide! — monda Tarnaváry. — Na velem legyen neki baja, tudom, hogy azt emlegeti meg. Azért hengegett hát olyan nagyon a gyilkos, a sicarius, a brávó; no megállj, kerülj a kezembe!

Misztizláv furcsa kérdéssel tekintte Tarnaváry szemébe: „Tán bizony a septemvir úr keresi az alkalmat, melyben a hírhedett vívót győzhetlensége hírétől megfossa. Az igaz, hogy birkózni nem volna tanácsos vele, mert nagyon meg-

gyomrozná az embert, de kardja aligha volt valaha kihúzva kezében, s löni sem igen próbálhatott egyebet ártatlan nyulaknál.”

Egyszóval Tarnaváry egy cseppet sem ijedt meg azon titok felfedezésétől, mely Misztizláv fogait összevacogtatá, amíg elbeszélte, s e délceg önbizalom ragadni kezdte a fiatalemberre is. Ki tudja, hátha az öreg, éppen azért, mert nem tanult víni, természetes „üsd, nem apád” modorával leverí a Bramarbast.

Tarnaváry azzal szépen hazament a gyűlésről, s nem gondolt többet arra, amit félelmetes öccse beszélt neki. Otthon átöltözött, kényelembe tette magát, megebédelt úri kedve szerint, urafiai megegzaminálta, megdorgálta, s szép nap levén, kiviteté feketekávéját a méhesbe, ahonnan éppen le lehetett látni a szerűiskertre, aholott egy ispán meg egy hajdú felügyelete alatt nyomtattak, szórtak a munkásemberek, onnan fumigálta az egész világot.

Egyszer nagy csörtetés hangjai vonják magokra figyelmét; valami idegen hang tudakozódik utána, s mire hátra tekint, három férfi lép be hozzá a méhesbe; az egyik a híres sicarius, a másik két fiatalember, kiknek egyikében Emánuel barátunkat ismerjük meg, ki szinte hosszú legénnyé nőtt már fel, a másik pedig valami provinciális celebritás, ki mindig párbajok elbeszélésével szokta mulattatni a rászorult hölgyeket, melyek sohasem történtek meg — s minélfogva mint híres párbajsegéd van kikiáltva a megyei székvárosban.

— Hm, jó napot! — szól Tarnaváry egész illendőséggel és biztonsággal.

— Jó napot — viszonzának azok, egymást előrebocsátva.

— Tessék leülni! Van itt szék elég, nem szeretem, mikor a vendégeim állnak, én meg ülök.

Erre fontos arcával előlépett az említettük párbajsegédi celebritás, s a tárgyhoz mért ünnepélyes hangon elkezdé mondogatni:

— Uram! Ön tudni fogja, miszerint minden ember előtt van egy pont, amelyet legkisebb bántalommal érinteni nem szabad, s ez a pont a becsület pontja.

— Tudom hát; bizony nem is tőled fogom azt most tanulni, öcsém!

Az öcsémezésre alig hogy ki nem esett méltóságos szerepéből az ifjú ember.

— Ez a pont az, mely drágább mindenki előtt, mint az élet, mint a vér, mint minden a világon.

— Az is igaz; tessék folytatni.

Folytatta volna is a derék fiatalember, de egy alkalmatlan méh minduntalan körülrongta az orrát, s attól félt, hogy megcsípi, s ez a pont még a becsület pontjánál is erősebben érdekelte, amint nem is késett el-elhárító taglejtésekkel bebizonyítani.

Ekkor Dabroni maga lépett közbe türelmetlenül:

— Uram, ön jól tudja, hogy engemet megsértett.

— Rászolgált az úr — felelt lakonice Tarnaváry, pipája tűzét tollkése szurkálójával felbolygatva.

— Ön e sérelemért nekem elégtétellel tartozik.

— Nem tartozom. Két izromban lefizettem érte a bíróságot, amint láthatta az úr.

— Kénytelen vagyok önt figyelmeztetni, hogy ez ügy nem tréfa! — szólt indulatos hangon Dabroni. — A becsület-sértést ringy-rongy pénzzel kifizetni nem lehet, azzal én meg nem elégszem.

— Hát indítson az úr pert; van bíró, aki ítéletet hoz benne; az nagyon egyszerű dolog.

Emánuel barátunk ajkpittyesztve fordult társához, elég hallhatóan súgva neki:

— Szepeg az öregúr.

Tarnaváry jól hallotta a szót, s a vér a fejében járt már, amidőn Dabroni kihívó tartással egész az orra elé lépett, s emberevő kék-piros orcáját odatartva szeme elé, fogcsikorgatva monda:

— Nem bíróról, nem prókátorról van szó, uram, hanem kardról és pisztolyról; önnek meg kell velem vívni!

Tarnaváry e szóra felugrott székéről.

— Héj, gyilkosok! Haramiák! — ordítá tele torokból. — Bicskás zsványok, gyilkos bojnyikok!

Azok megrettenve mondták neki, hogy de hát ne kiabáljon olyan nagyon, az minden bevett szokás és lovagiasság ellen van, lármát csapni, mikor az embert párbajra hívják; nem hallgatott rájuk, felkapott egy székot, amelyen ült, a másik kezével belemarkolt Emánuel barátunkba, s ott egy csomó üres méhkas közé úgy odavágta, hogy majd ott veszett benne; azzal becsapta az ajtót, nekivetette a hátát, egyre kiáltozva: „Gyilkosok! Rablók! Haramiák!”

A kihívó fél el volt zárva a visszavonulástól azáltal, hogy Tarnaváry úr az ajtóba vetette magát, s közelíteni hozzá semmi szín alatt sem volt tanácsos, mert úgy leüti az embert azzal a székkal, hogy sohasem fog többet párbajt vívni.

A lármára s gyilkos kiabálásra pedig felriadt az udvari cselédség, s a méhállványon keresztül leheté látni, mint rohan minden oldalról a méhes felé cséplő, nyomtató, hajdú és béres, cséppel, szórólapáttal, vendégoldalakkal . . .

„Nem jó dolog lesz itten!” — gondoló magában a két fiatalabb ember, s a hol rést látott a méhes osztályai között, sebtén kibújt rajta, s azzal „Ne hagyj magad!” futott a kerten keresztül. A celebris párbajsegéd sietteben feldönté az útjában álló tele méhkast, az egész raj nekiesett, s bár a fogdmegek markaitól megmenekült is, de e kicsiny párbajvívók, kiknek egész point d'honneur-jöket felfordítá, úgy megszurkálták hegyes spádéikkal, hogy mire hazaért, maga sem ismert magára, egyik arca kétakkorára dagadván, mint a másik.

Emánuel barátunk másfelől csak félfrakkja hátrahagyásával menekült egy utána iramodott civilizálatlan szelindek fogai közül, s végighasította nanking mondhatlanját, amint a sövényen átmászott.

Csak Dabroni maradt meg a csatatéren rendületlenül. Összefont karokkal ott állt a méhes közepén, megvető nyugalma egy percig sem hagyá el.

A béresek és hajdúk odaérkezének, Tarnaváry ekkor kinyitá előttük az ajtót.

— Ahol áll a gyilkos. Az akar engem megölni! — szólt odamutatva Dabronira. — Fogjátok meg, kötözzétek meg!

— Uram — szólt e szóra egészen dühbe hozva Dabroni —, ez alávalóság, ez illetlenség! Ön lovagiatlan ember.

— Én az ország törvényeire felügyelő hivatalnok vagyok, akinek kötelessége önt elfogatni mint ország- s világszerte hírhedett veszekedőt, ki a nyilván- és magánéletben keresve keresi az okot a dulakodásra, s gyilkos módra leöldösi a legbecsületesebb embereket, kiknek nem az volt a dolguk, hogy egész életükben a kardot tanulják forgatni; igen jó helyre jött az úr hozzám, én majd elveszem a kedvét az ilyen lovagias haramiáskodástól. Kísérjétek a vármegyeházára! Ha nem meggy szépszerével, meg kell kötözni!

Dabroni egyszerre fenyegető állást vett, s egy veszett állat hangján ordította:

— Aki hozzám mer nyúlni, halál fia!

— Dehogy halál fia! — monda rá egy hajdú, ki hajdan pandúr volt, s azzal rárohant Dabronira. Kapott ugyan egy olyat a fejére, hogy holmi gyöngye koponya szerteszakadt volna tőle, de már az övé megszokta, s dacára Dabroni ütlegeinek, pofozásainak, átnyalábolta őt, s lerántotta magával a földre, ott azután a többi béresek, cselédek elnyomták; a nagy küzdelemben betörték az orrát, s gonoszul megtiporva, összevissza kötözzék egy hosszú ruhaszárító kötéllé, hogy mozdulni nem volt képes; úgy tették fel egy gyalogtargoncára, s azon szállíták a megyeházáig, átadva ott a várnagynak.

Tarnaváry nagy lármát ütött, törvényes vizsgálatot, bűnvádi eljárást követelt, s Kőcserepynek minden befolyását elő

kelle venni a főispánnál, hogy Dabronit kiszabadíthassa a börtönből, s a további következtetéseket elsimítsa.

A derék gladiátornak azonban el kellett tisztulnia a székvárosból s Pozsonyig meg sem állani, ahol aztán elegendő ideje maradt végigszemlélni azon furcsa prózai expediensen, amilyennel ez az alföldi táblabíró a párbajkihívást viszonzotta. Az ilyesmii a spanyol romantika előtt merőben ismeretlen eset.

Az előleges vitatkozó gyűlések után három hétre volt kitűzve az országgyűlési követek megválasztásának határideje.

A viták terén tökéletes kudarcot vallott Kőcserepy pártja. Azonban még három hetők volt e veszteséget más úton helyrehozhatni.

Az ő követjelölt társa volt Korondy, jelenleg a megye első alispánja, a főispán kegyence, ennél fogva nagy befolyású férfi a megyében; valamennyi ügyvéd és ügyesbajos fél, akinek pere van nála, kénytelen tőle remegni s szükségből pártjára állani.

A tömegek előtt nekik meglehetősen állásuk van, mindkettő köznemes ember, ámbár odahaza büszkébb és hozzáférhetlenebb és követelőbb bármelyik hercegnél; mindazáltal nekik előnyük azt mondhatni a bocskoros választók előtt: „Lássátok, mi éppen olyan közönséges nemesemberek vagyunk, miként ti; veletek egy rangban állunk, jobban ismerjük, hol fáj, mije fáj a szegény nemesembernek; jobban meg tudjuk védeni igazait, mint ezek a mágnási jelöltek, Szentirmay és Kárpáthy, az egyik gróf, a másik báró. Hogy bíznátok ezekre ügyeiteket, hogy várnátok, hogy majd mikor a mágnási osztály el akarja nyomni az alsóbb nemességet, akkor ők emeljenek szót érdekeitekért, hogy saját magok ellen képviseljenek benneteket! . . .”

Másik előnye a Kőcserepy-pártnak az volt, hogy a Szentirmay—Kárpáthy-párt legutóbbi értekezletén szilárdul elhatározá, miszerint ügye szentségét vesztegetésekkel nem fogja befertőztetni.

A praktikusabb hazafiak ugyan ily módon lehetetlennek tarták a győzelmet, s maga Tarnaváry, azt gyanítva, hogy a többség gazdálkodási szempontból egyez az indítványba, felajánlá, hogy ő egymaga kész az összes költségek viselésére; hanem azután addig könyörögtek neki, míg megígérte, hogy nem, egy pohár bort sem fog adni senkinek.

Mennyivel jobban értették ezt a másik párton; míg ezek bölcs beszédekkel jártak faluról falura, az emberek lelkeit hódítva, azalatt Kőcscrepyék a sokkal könnyebben hozzájárulható úton kísérték meg a tömeget: az ingyen és torkon keresztül, melyek, mint tudva van, sokkal értelmesebb orgánusok a szívénél.

Kárpátfalván is nagy konferencia volt. Előtte való napon a tanácsos úr három uzorásnak eladta jövő évi gabna- és gyapjútermését kétszázhuszezer pengőért, melyért rendes idejében még egyszer annyit kaphatott volna, s ennyi pénz levén szekrényében, könnyen beszélhetett.

Fel voltak rendelve a járások, falvak legszázásabb emberei, az előcsahosok, kik tudnak részeg fővel részeg emberek közt beszélni, a kolomposok, kik után a tömeg megindul, vidéki celebritások, kik bár annyira még nem vitték, hogy a zöld asztalnál tudnának beszélni, de a falu házánál, hordó tetején meg lakomákon pompásan el tudják azt ismételni, amit másktól hallottak.

Mindenkinek kiosztották szerepeit: ki melyik járásba megy, hol fognak tanyázni, a falukon rendelet adatott a korcsmárosoknak, hogy ételről, italról gondoskodjanak, s amíg a nemes pártfelekre szükség lesz, ingyen legyen számukra minden, s ha tányért, poharat összetörnek jókedvökben, vagy valamelyiknek az érdeemes atyafiak közül megtetszik a kés, villa, amellyel ebédelt, s azt tévedésből a csizmája szárába találja eltenni, ne üssenek érte lármát, engedjenek mindent történni; a tekintetes urak mindent kifizetnek.

Minden egyes szavazatképes férfiúnak két pengő forint

ígértetett napidíjúl az egész követválasztás folyamára, ingyen dínomdánom egész odáig, tollas bokréta a kalapja mellé, s forsponton szállítás a megye székvárosáig.

A kortesvezéreknék nyílt büdzsé adatott. Ki-ki határozza meg, mennyi pénzre van szüksége, költse, amire jónak látja, s adjon számot tetszése szerint; semmi áldozat nem kíméltetik.

Magok a főfő tekintetes urak is el fogják járni sorba a falukat sallangos parasztszekéren, pitykés dolmányokban, pörge kalapban, úgy, ahogy a többi nemes atyafiak járnak; ott leszállnak a tanyázó testvérek közé, együtt isznak velök, összecsókolóznak a részegebbekkel, meghordoztatják magokat vállaikon, s tartanak olyan beszédeket, hogy a szegény kortes rekedtté ordítja magát az éljenzésben.

Cigányokról is gondoskodva lesz; a nemes törvényhozók nehéz jogaik gyakorlatában meg ne unják magokat, húzzák nekik kedvenc nótáikat.

A legügyesebb népszónokok megbízattak, hogy járják el rendre azon helységeket, ahol a Szentirmay-párt többségben van, térítsék józanabb gondolatokra az embereket; ígérjenek öt-hat pengőt egy szavazatért, mely tőle elpártol s Kőcserepy számára eladó; terjesszék az elégületlenséget közöttük; mondják el nekik, hogy az illetlen szegény emberektől oly áldozatot kívánni, miszerint nyári munka idején saját költségükön menjenek alkotmányos jogaikat gyakorolni, holott Kőcserepy mindenkiről busásan gondoskodik, ami rendén is van, mert azt kívánni falusi embertől, hogy olyan nagy uraknak ingyen szolgáljon, csúnyaság. Áztassák el erősen Szentirmayt és Zoltánt, hogy azok mind a ketten el akarják árulni a nemzetet; hogy azt akarják, miként a nemesember is paraszt legyen ezután; amazok pártvezetőit biztassák, hogy ha megtérnek, a Kőcserepy—Korondy-párt nem lesz irántok háladatlan, e jövő tisztújításon megválasztják őket szolgabíráknak, esküdteknek s több efféle.

Ilyen előkészületek folytak Kőcserepynél éppen, midőn egy ismerős emberünk beállít hozzá a nagy tevékenység közepett.

Ez fráter Bogozy.

Nagyon alázatos képpel jött az atyafi, bátorkodik reményleni, hogy emlékezik rá valahogy a méltóságos úr.

— Hogyne, fiatal barátom, ön Maczlaczkynál praktizált nemde?

Bátorkodik a kérdésre igent mondani; de most már nincsen nála, mert Maszlaczky úr gonoszban törte a fejét, mintha pert akarna indítani őméltósága ellen. Ő ilyen embert nem kíván szolgálni; inkább a méltóságos úrnak ajánlja fel tehetségeit.

A méltóságos úr előtt nagyon jó ajánlólevél a Maszlaczky rágalmozása. Bogozy úr majd lesz bátor igen sok anekdotát mondani róla.

Most pedig igen boldognak érzené magát, ha a méltóságos úr megtisztelné magas bizalma egy sugárával. Az alázatosan folyamodó maga is ebből a vármegyéből való, mégpedig a híres Kokánfalvából, ahonnan a legjobb markú, legjobb torkú kortések szoktak kikerülni. Ő már gyakorlott az efféle eljárásokban. Sok alkalmá volt rá. Országgyűléseken szerepelt, tudja, hogy kell az emberek nyelvén beszélni; ha a méltóságos úr rá merné bízni, valójában senki olyan hatalmasan fel nem lovalná a kokánfalviakat, mint ő.

— Igen örülök ön szép tehetségeinek tért nyithatni, kedves barátom. Miben sem gyönyörködöm annyira, mint midőn fiatal embereket sikerül a józan elvek számára megnyerhetnem. Önt megbízuk ezennel a kokánfalvi nemesség vezényletével. Ne kíméljen ön semmi áldozatot, melyet az ügyre nézve szükségesnek talál. Vegye magához most ezt a kétezer pengőt; ne engedje, hogy nemes barátaink szükségét szenvedjenek; ne mondja, hogy sok lesz, önnek magának is úri módon kell előttük föllépni, hogy respektálják. Mi az ügy érdekében

semmi áldozatot sem sokallunk, és ha sikerül önnek az ottani nemességet ügyünk számára megnyerni, számolhat ön hátlánkra. Egy-két ezer pengőről biztosíthatom önt. Aztán közel van a tisztújítás, a főispán úr hallgat szavunkra, s egy aljegyzői hivatal üres.

A megtisztelt folyamodó bátorkodik megjegyezni, hogy egy actuarius esküdt minősége még inkább betöltené óhajításai netovábbját. Ez még biztosabb kilátásba helyeztetik reá nézve.

Fráter Bogozy ezenfelül még teljesen equipírozott; kapott egy egész új atilladolmányt ezüstgombokkal, nagy hatágú pörge kalapot sallangos szalaggal, melynek cafrangjait, mint mondák, maga a nagyságos asszony hímezte. A filozófus igazi spártai részvétellel osztá meg a férfiak küzdelmeit, egész nap harmadmagával kalapcsokrokat hímezve a közös ügy bajnokai számára.

A lovaggá ütött vén jurátus (bocsánat! fiatal ügyvéd) a jelen volt celebritások által összecsókoltt arccal s megszorongatott kézzel távozik el Kárpátfalváról, zsebében hordván a pátenst, mely számára a felhasználandó forspontok tetszés szerinti mennyiségét elrendelé.

„Ez jó fogás volt — mondák magok közt a Kőcserepypártiak —, a kokánfalvi nemesség igen sokat nyom a latban, mert hírhedett veszekedők mind; azok szoktak legtöbb szék-
ket, ajtót összetörni tisztújításon, s legtöbb beütött fej nekik köszönheti eredetét. Eddigelé inkább látszottak hajlani Szentirmay pártjára, mert Kiss Miska, a Kárpáthy-család régi jó cimborája, tartotta őket pórázon, csak egy ilyen körmönfont fickó, mint Bogozy, lehet képes őket jobb útra téríteni, aminthogy bizonyosan megcselekszik, az semmi kétséget sem szenved; az ember oly alázatos, oly földig lekötelezett úri pártfogói előtt, mint amilyen megátalkodott és impertinens kortesei élén. Arra, hogy egy ilyen kézcsókoló simplex ember olyan előkelő nagy urakat, kik őt asztalukhoz ültették, s kik vele kezét szorítani leereszkedének, megtalálja csálni, ugyan

ki gondolt volna? Hogy lehetne ezt Bogozyról feltenni? Ez minden logikai, minden pszichológiai valószínűségeen kívül esik.

Néhány nappal a követválasztás határideje előtt sorba vették a követjelöltek a falvakat, személyes megjelenésekkel megerősítendő párhíveik bizalmát, mely alkalommal amint Szentirmayék részéről nem hiányzottak a válogatott dikciók, még inkább gondoskodva volt Kőcserepyék által válogatott jó borokról, s mindkettő megtette a maga hatását.

Kokánfalván is megjelent Kőcserepy, s nagy meglepődésére szolgált az egész faluban egyetlenegy józan embert sem találhatni; mindnyájan édes kedves testvéröknek nézték, sorba csókolták, óhajtották, hogy igyék a borukból; vesztetni való rossz volt! Csakugyan nagy hatással kell lenni ennek a Bogozynak a vad tömegekre, hogy rávegye őket, miszerint ettől a bortól leigyák magokat. A fráter impromptu tartott is egy dikciót ott Kőcserepy hallatára, melynek hiányzott ugyan eleje-veleje, de a sok éljenzés és közbekiabálás miatt úgysem lehetett kivenni, hogy vajon a töltött káposzta fölött tart-e apológiát vagy az alagutakról értekezik.

Kőcserepy teljesen megnyugodva hagyá el Kokánfalvát. Bogozy valamennyi „*flúzfán füttyülő*”, „*jégen kopogó*”, „*kifordított subdjú*” s más efféle népszerű epithetonokkal emlegetett szentekre esküvék, hogy az egész falu a miénk! Kiss Miska mutatni sem merte magát Kokánfalván azóta, hogy ő otthon van; azt jól is tette, mert szíjat hasítottak volna a hátából.

Eljött végre a nagy alkotmányos ünnepély napja, melyre oly szent lelkesüléssel egyfelől, mint borfogyasztással másrésztől készülének hetek óta.

Mínthogy a megyeház teremei nem voltak képesek befogadni a választók nagy tömegét, künn a megyeház kövel kerített udvara rendeztetett el számukra. Az erkély alá nagy faállvány emeltetik, melyen a főispán s az ünnepély előkelői

helyet foglaljanak, tarka függönyökkel s háromszínű lobogókkal felékesítve.

A megelőző estvén már tarka látványoknak volt tanúja a székváros; minden oldalról jöttek hosszú szekérsorral a választók tömegei; elül lóhátas legény vitte a lobogót, melyre a választottak neve fel volt írva, melyről a két párt feleit meg lehet ismerni, amire egyébiránt még erősebb különböztető jel volt az, hogy Szentirmay hívei csendesesen, szép rendben vonultak be minden utcán, pompásan öltözött, mentés, délceg lovagoktól vezetve; a szekerek mellett kardos ifjak nyargaltak a rendre ügyelve, s az egész menetet előre kitűzött tanyáikra vezették; míg Kőcserepy korteseit messziről meg lehetne sejtetni a nagy ordításról, mellyel közeledtek; legelső volt a cigánybanda, mely az insurrectionalis marsot húzta, utána mindenik szekéren dalolta összevissza ki-ki a maga nótáját, s valahányszor egy-egy jótorkú embernek eszébe jutott emelt iccés üveggel felállni a szekérben s elordítani magát: „Megállj!” meg kellett állítani a lovait mindenik parasztnak, hadd mondhassa el ökelme a mondókáját.

„A mi nagyságos és tekintetes követjelölteinket, Kőcserepy és Korondy urakat az Úristen éltesse!”

„Ééljen!” — ezer torokból.

S ez így ment minden utcaszegleten. Estefelé már oly muzsikálás és kurjongatás vette fel a várost, mintha minden ember férjhez ment és megházasodott volna benne. Tíz óra felé már egy kicsinyt verekedni is kezdtek, valami tanyát el akartak a tarka tollasok foglalni az egyszín tollasoktól, szerencsére az utóbbiak vezérei közbeveték magokat, és lecsillapíták a vitát, s ilyenformán az egész éjszaka minden nevezetesebb baleset nélkül folyt le, csupán a kortesvezetőknek kellett résen lenni mind a két felekezetnél, hogy valamiképp a farkas be ne lopózzék juhaik közé, s rá ne beszéljen egyet és mást, hogy reggel átálljon az ellenpárthoz.

Az volt a szerencse, hogy a kokánfalviakat nem hozták be a városba. Már az hagyományos dolog volt, hogy őket az

eldöntő nap előtti éjszakán a városon kívül eső „Térjkineki” csárdában szokták hagyni, mert ha éjszakára behozzák, nem marad beveretlen ablak s megveretlen ember a városban. Nekik csak éppen a múlhatatlan órában kellett a hely színén megjelenni.

A Szentirmay-párt hívei rendszeres tömegekben levén felosztva, miket értelmes és nagyhatú férfiak vezettek, sokkal könnyebb volt őket rendben tartani, kormányozni, mint Kőcserepy rakoncátlan hadát, melynek nagy részét a túlságos bővölködés úgy eláztatta, hogy semmi szót be nem vett.

Ennek köszönhető, hogy mindjárt a legelső taktikai előnyt az elsőbbeknek sikerült megnyerni.

A nap kimenetele nagy részben az előnyös álláspont választhatóságától függ, ezt tudja minden hadvezér, aki valaha csatatéren volt; vagy ha nem tudta, a legelső alkalommal bizonyosan megtanították rá. A választási harcmezőn kétségtelenül kedvezőbb helyzete volt annak a seregnek, mely a főispán s egyéb fő-fő urak állványához közelebb férkőzhetett; mert először is az ő kiabálását jobban lehetett hallani, mint ellenfeleieét, kik a túlsó oldalra szorultak, másodsor sokkal könnyebb volt onnan fenyegetőzni, hogy ha a főispán kiáltásait nem akarja meghallani, az egész faalkotványt szétszedik alóla.

Az volt tehát a legelső feladat, hogy korán reggel négy órakor, midőn a megyeház kapui megnyitattak, melyik párt foglalja el hamarább a megyeház udvarát.

Szentirmay választói pontban három órakor hajnalban már mind talpon voltak, s végezve a rövid, de szükséges szív-erősítő reggelizést, szép rendben, egymás sorjában megindulának tanyáikról a megyeház felé, s midőn annak kapui megnyitattak, helyzetükhöz illő méltósággal vonultak be a tágas udvarra, s körülfogták a főispáni tribünt, anélkül, hogy ebben valaki által akadályozva lennének.

Kőcserepy embereibe pedig még hat órakor sem lehetett lelket verni. Hasztalan volt biztatás, kiabálás, a mulató tömeg-

gel nem bírt senki, a vezetők rekedtté ordították magokat a nagy buzgóságban, s még utóljára csak azzal bírták őket kimozdítani tanyáikról, hogy az ivóedényeket mind összetörték, amikor azután néhány fanatikus bacchánson kívül, aki kalapkarimából is megissza a bort, a többi ráadta a fejét, hogy meginduljon a vármegyeház felé. De ez is oly zavarral ment véghez, minden lépten-nyomon megállottak az utcán, fel-emeltek valakit a vállukra magok közül, s annak beszédet kellett tartani, ami némelynek nehezebbre is esett; egy helyen eszökbé jutott, hogy a követjelölt uraknak fáklyászenét kellene adni, s nagy erőfeszítéssel sikerült a vezéreknél elhitetni velök, hogy korán reggel nem dívik a fáklyászene. Még felgyújtának a várost.

Ilyenformán túl volt hat órán az idő, midőn a legelső csapat Kőcserepy választói közül a megyeház udvarára nagy énekszóval bevonult, s elbámulva tapasztalá, hogy már akkor az udvar jobbik felét egész tömött rendben elfoglalva tartá az ellenpárt.

Kőcserepynél korán reggel volt még nyolc órakor, midőn a kortesvezérek megjelentek nála. A nagyságos úr diadala előérzetében kissé sokáig talált aludni. A derék pártkolomposok boldogoknak érezték magokat, ha egy dolmányt vagy egy mentét fölsegíthettek az öltözködő főúrra. Esküdtségek és szolgáltságok néznek ki azon mente és dolmány ujjjaiból.

Minden jól megy, legkisebb aggodalomra sem lehet ok, a pozíciók megvíthatatlanok, a hadsereg a legjobb borszesztől van lelkesülve, az ellenség száma kevés. Ki merne valaha egy hadvezérnek ellenkezőt mondani? Ki merné őt arra figyelmeztetni, hogy hátha megveretik?

A szolgálatkész kolomposok egészen bizonyossá tevék a tanácsos urat, hogy diadala minden kétségen kívül van, s ő előre biztosítá őket hálás lekötelezettségéről.

A tanácsos úr számára a főispán a megyeházban rendeltetett szállást, s annak hátulsó szobáin keresztül jól lehet

már hallani a légbolygató „éljent”, mely Kőcserepy és Korondy nevei után riadozott. Szentirmay emberei nem kiabáltak; a hivatalos állványon még akkor senki sem volt jelen néhány kíváncsi patvaristánál egyéb, aki keresztülment rajta, s annak a kedvéért biz ők nemigen erőttették meg hangműszereiket, hanem engedték az ellenpártnak ezt a mulatságot, kiknél kész volt az éljenzés, mihelyt valaki egy ablakon kidugta a fejét.

Kőcserepy tehát egész gyönyörrel hallható szobáiba saját nevének kizárólagos hangzását, s ragyogó arcával kérdező nejtől, kihez órákkal díszített harcias köntösében belépett: „Hallja-e ezt az égzengést odakünn?”

A tanácsosnő kezét nyújtva harcba induló bajnokának, igazi filozófi felfogással monda:

— A népszerűség sohasem szerencse; az az érdek méltó jutalma.

Eveline őszinte bámulója volt férje érdemeinek, s magában tökéletesen meg volt afelől győződve, hogy a haza és az emberiség eléggé soha le nem róható hálával tartozik Kőcserepy úrnak.

A tanácsos megcsókolá Eveline homlokát, megölelte leányát, s elvárta mind a kettőtől, hogy őt nézni fogják ablakaikból.

Vilma arca olyan hideg volt, mint a hó, a diadalmas csók alatt, az ő szívét nem hatotta meg semmi gondolatja a családi örömeinek; titkon szívében, midőn atyjára s anyjára nézett, s látta őket büszke, elbízott reménnyel egymást biztatni, az a keserű gondolat támadt: „Hátha megszégyenülnének?”

A tanácsosnő figyelemmel vizsgálta gyermeke halavány arcát, mely e diadalban sem bírt kipirulni, s magában ezt következteté: „Ez a gyermek valakit szeret”. Nagy gyanúja volt, hogy ez a valaki Emánuel barátunk lesz.

Ez éppen illenék hozzá. Emánuel a legszeretreméltóbb fiatalember minden ismerősök között, tanulmányait fényesen

végezte, családja gazdag és nagy befolyású, Vilma örömet látja őt, örömet hallgatja, mint beszél előtte apró rágalmakat a család gyűlöltje, Kárpáthy Zoltán felől, s ha kifogyott belőlök, még ő biztatja rá: „Nem tud több rosszat felőle?”

Azt a filozófus nem is gyanítja, hogy Emánuel barátunkat kora kicsapongásai azzá tevék, amit a biblia „festett koporsónak” nevez, s hogy Vilma senkit a világon úgy nem gyűlöl, úgy nem utál, mint őt, s amidőn biztatja, hogy rágalmazza előtte Zoltánt, ugyanakkor gyönyörrel gondol a rágalmazottra, s édes eszmének találja őt szerető szívébe eltakarhatni. Mentül jobban szidják, mentül jobban üldözik, annál erősebben öleli ő magához annak eszményképét, mintha azt hinné, hogy az ő édes hivatása elleneitől megvédeni őt.

A tanácsos úr magával voná hízelgő kíséretét. Ő maga is kíváncsi volt a harcmezőt, seregeik föllállítását megtekinteni; evégett egy hátulsó terem ablakán kegyeskedett tekinteni.

Ez a pillantás nagyon elrontotta belső jókedvét.

Egyetlen tekintettel keresztülláthatá, hogy kolomposai vagy magokat, vagy őt csalták meg, amidőn a diadalt minden kétségen kívülnek állíták. Sőt inkább nagyon is világosan látható, hogy az ő párthíveinek tömege kevesebb, mint Szentirmayé; más szemei ugyan csalódhatnak, a tarka tollasok tömegei a tágas udvar minden terén szétoszolva, százakra menő lobogóikkal kétannyit látszanak mutatni, mint Szentirmay tömött rendben álló falanxa; de Kőcserepy egy tekintetre meg bírja becsülni a két sereg számértékét, néhány százal aligha többen nincsenek ellenfelei. És azonfelül a legkedvezőbb állást ők foglalták el. Itt csak ésszel lehet segíteni.

A kolomposok észrevették a nagyságos úr örök mosolyán keresztül a kellemetlen benyomást, s igyekeztek elsimítani azon új reményt adó biztatással, hogy a kokánfalvi nemesség még nem érkezett meg, miután az a városon kívül tanyázott, s ha az berukkol, bőségesen túlnyomja az ellenfél létszámát.

Kőcserepy mindamellettt úgy kezdé érezni, mintha sokkal sebesebben vernének azok az órák ott a keblén; vagy talán a szíve volt az, midőn kolomposait visszabocsátá híveihez, s maga a főispán látogatására ment.

Valami futó gondolat háborította meg lelkét, hogy ezek az emberek pusztá szóval több eredményt bírtak kivívni, mint ő pazarlással; hogy többet érnek azok pusztá kézzel, mint ő minden kincseivel együtt. Óh, mennyivel jobban gyűlölné őket, ha az a gondolat megérnék szívében, miszerint azok magasan — magasan állanak öfölte.

A megye előkelő rendei már ott voltak a főispán udvarlásán, mind a két párt fő-fő vezetői, kik kölcsönösen iparkodtak egymásnak alkalmatlanok lenni, s mind a ketten a főispánnak.

Amint Kőcserepy úr sorba mosolygá ismerőit, Korondy fülébe súgta halkan:

— A kokánfalvi nemességért jó volna előreküldeni, mert az ellenpárt rögtön szavazatot fog követelni.

Kőcserepyt ez a tudósítás nagyon megrettenté. Szavazás alkalmával a kapuk bezáratnak, s minden szavazó egyenkint bocsátatik ki a megyeudvarról az őrálló huszárok kis ajtaján keresztül. Ennélfogva természetesen, aki már a szavazás kezdetekor a zárt kapukon kívül rekedt, az többé nem jöhet be.

Rögtön felszólítá a tanácsos Emánuel, hogy üljön lóra, s nyargaljon lóhalálában a „Térjkineki” csárdához, beszéljen Bogozyval, hogy rakja szekerekre embereit, úgy ahogy vannak, és siessenek megjelenni a színhelyen, különben az ígért diurnumot vesztik.

Emánuel sietve fogadott szót, s veszedelmes buzgalommal vágatott végig a városon, nemkülönben, mint aki egy ostromlott vár sorsát viszi magával, a felmentő seregért iramodván.

Azalatt a főispán és alispán és a tanácsos összesúgtak; a legjavasolhatóbb terv az volt, hogy a választás megnyitását

mindenféle ürügy alatt el kell diplomatizálni addig, míg a várt segédsereg megérkezik.

Évgett a főispánnak hirtelen fontos levelet kellett kapnia valahonnan, azt hirtelen keresztülválaszni, bocsánatot kérni, hogy kénytelen egy pillanatra elhagyni a rendeket s szobáiba vonulni. Azalatt a jegyzőknek nagy sietséggel kelle futkosniok a termeken keresztül, mintha rettenetes, elmúlhatatlan dolgokkal bíztak volna meg a főispán úr által, ki koronként megjelenik ajtajában, s bocsánatot kér a zúgó rendektől, hogy csak még egy pillanatig kénytelen távol maradni.

E diplomatikus jegyzékváltások ideje alatt a künn levő választó közönség türelmetlen kezdett lenni; már tíz óra is elmúlt, ami falusi emberek előtt csak két óra járásnyira van az ebéd idejétől, amiből hihetőleg vacsora lesz, ha a méltóságos urak még sokáig késnek. A nemesség eleinte csak zúgni, később hangosan kiabálni kezdett, mind a két párt elkezdte jelöltjeit *éltetni*, amiből oly gonosz lárma támadt, hogy a gyűlésterem ablakai remegtek bele.

Végre Tarnaváry, ki mindenütt tuskéken látszott ülni, felugrott, nekigyürkőzött, s jobbra-balra taszigálva a főispán ajtajában álló hajdúkat, beront hozzá erőszakosan.

Kőcserepy és Korondy ott álltak az ablakban, türelmetlen várakozással; egy csomó fiatalember ott ácsorgott a főispán körül, iszonyú dologtalanság kifejezésével arcaikon; maga a főispán pedig pamlagán ült, s valami hosszúkásan összehajtott papirosból látszott olvasni nagy figyelmesen. Akkor kapta fel azt, midőn Tarnaváry belépett a szobába.

— Méltóságos uram — szólt egyet csavarintva izzadt üstökén Tarnaváry —, megbocsásson, hogy így berontok, de kénytelen vagyok méltóságodat figyelmeztetni, hogy az idő telik, s az egybegyűlt nemesség odakinn türelmetlen kezd lenni.

A főispán vállat vonított, s tovább is figyelmesen nézett abba az összehajtott papirosba.

Tarnaváry föltette magában, hogy most igen higgadt kedéllyel fog szólni.

— Kérem méltóságodat, vegye tekintetbe, minő rossz származhatik abból, ha méltóságod még sokáig késlekedik. Az egybegyűlt nemesség odakünn hajnal óta készen várakozik, egy része ugyan jól felpálinkázva, de a *nagyobb rész* étlen-szomjan. Az emberek zúgnak, zajongnak, máris kezdenek egymással feleselni, ha méltóságod meg nem jelenik előttük, én nem tudom, mi fog történni. A leggyalázatosabb verekedés üt ki közöttük, mely szégyent hoz mindnyájunkra.

A főispán úr erre sem felelt semmit, szép nyugodtan olvasván abból a fontos okiratból, melyet kezében tartott; hanem helyette nagyságos Kőcserepy úr mutatta némajátékkal, hogy őméltósága nagyon el van foglalva most.

— Dolga van őméltóságának? — kérdé Tarnaváry.

— Fontos, sürgetős, mulaszthatlan! — sűgá Kőcserepy lassan, nehogy megzavarja őt fontos elmélkedéseiben.

De annál hangosabban beszélt Tarnaváry.

— Semmi sem fontosabb a jelen ügynél! Semmi sem elébb való kötelesség ennél, és én komolyan figyelmeztetem méltóságodat szent kötelességére.

Valami szerencsétlen titkárja a főispánnak arra a gondolatra talált jönni, hogy valahonnan a kuckóból előszóljon:

— Bátorokodom emlékeztetni uraságodat, hogy itt a főispán úr szobáiban vagyunk.

Tarnaváry felöklelte a megszólamlót tekintetével.

— Tessék visszaülni az úrnak oda, ahonnan felkelt! Ez nem a főispán háza, ez a megye háza! S a főispán csak olyan szolgája az országnak, mint az úr a főispánnak.

A főispán megint csak olvasott, s a vállát vonogatta.

Tarnaváry föltette magában, hogy olyan szelíd lesz, mint a bárány.

— Méltóságos uram. Én elismerem méltóságod hazafiúi érdemeit . . .

A főispán egy új lapot fordított olvasmányában, s oda sem hallgatott.

E megvető közönyösség oly dühbe hozta egyszerre a bárány Tarnaváryt, hogy sem látott, sem hallott többé; az erőszakosan elnyomott vér mind a fejének rohant; egy perc alatt, mielőtt valaki csak sejtette volna, kikapta a főispán kezéből azt az írást, s úgy vágta a földhöz, hogy minden levele szétrepült.

— Ah, ez erőszak! *Violencia! Crimen laesae! Actus majoris potentiae!* — kiáltának a szobában levők, s ugrottak a földhöz csapott iratokat felkapkodni.

Késő volt már; Tarnaváry megleste, hogy mik voltak azok. A fontos, sürgető okirat nem volt egyéb egy csomó képes *Charivarindl*, mely éppen akkor érkezett a postán, s melyben nagy gyönyörűségét szokta találni a főispán úr *üres óráiban*.

Tarnavárynak sikerült egy számot megragadhatni belőle.

— Ah! Tehát ezek azon sürgető *dépêche*-ek! Ez azon fontos ügy! Ez azon elhalaszthatatlan olvasmány, mely miatt az összes nemességnek várakozni kell, mely a közügyeket háttérbe szorítja. Jó napot, uraim! Jó napot! Ez ugyan derék dolog.

Utolsó szavait már a gyűlésteremben mondá el Tarnaváry, mint valami elfoglalt zászlót rázva kezében az elrabolt *Charivarit*.

— Ime, tekintetes karok és rendek, itt van a mindennél fontosabb diplomáciai jegyzék, amitől országok sorsa függ, amiért úgy kellett szaladni a megye jegyzőinek, majd nyakukat törték. Ez ám ama sürgető staféta, amit lóhalálában hoztak a főispán úrnak. Tessék! Olvassák önök is, hogy szólhassanak hozzá. Tessék uraim, a fontos *dépêche*-ek!

Míg a gyűlésteremben levő előkelők egy része szörnyűködött, más kacagott a bárány Tarnaváry dühös ragadományán, azalatt odakünn a köznemesség békétlenkedése a

végző fokot érte el. A tarka tollasok belefáradtak már a kiabálásba, a vezetők a csillapításba, s a Szentirmay-párt emberei egyhangúlag kezdék sürgetni a szavazatot.

Bizonyosnak lehetete tartani, hogy szavazat útján ők fognak győzni. Az egyszerű felkiáltással választás ezúttal a Kőcserepy-pártnak szinte nem használt, mert ellenfeleik álltak az erkélyhez közelebb.

E rossz helyzet régóta bosszantá az érdemes atyfiakat, s több ízben megkísérlék már egyes csapatokkal amazok közé nyomulhatni, de itt oly szigorú rend uralkodott, hogy a zárt tömegben sehol sem lehetett keresztülhatolni, s mindannyiszor kényszerítve voltak visszahúzódni a túlsó oldalra.

Az alkalom végre a leggonoszabb tanácsadó; a megyeház udvarának egyik szögletében nagy rakás téglá volt felhalmozva, jövődöbéli építkezés végett; egy ideig csak arra használták a téglahalmazokat a tisztelt választók, hogy felálltak azokra, s onnan lármáztak; később azonban, midőn az ellenpárt a szavazást kezdé sürgetni, mulatságosnak találták amazokat olyanformán bírni más gondolatokra, hogy egynehányat azon téglák közül az előttük állókra hajigáltak.

Ez igen jó gondolat volt. Amazok oly sűrű tömegbe vették magokat, hogy minden elhajított kőnek emberére kellett találni közöttük.

A rossz példánál semmi sem gyümölcsözőbb; az ingerelt, mámoros sereg egyszerre rohant az alkalomnak, s mintha ez így volna legjobban, elkezdé ostromolni téglabombáival az ellenfél választóit. Ebből pokolbeli lárma támadt; a Szentirmay-párt emberei nem akarták magokat engedni, s ki botot, ki csákányt ragadva, elkezdék visszaverni támadóikat, egypár zászlót már el is vettek tőlök, s azoknak a nyeleit odaverék a zászlótartók hátaihoz, amiből ott a szűk, megszorult helyen a leggonoszabb öldöklés támadt volna, ha hirtelen maga Szentirmay és Kárpáthy meg nem jelennek párthíveik között; amidőn Zoltán a választók vállaira emelkedve, a mérges zsi-

vajon keresztülható szózattal hívá fel választóit, hogy rögtön hagyják el a megyeház udvarát, és protestáljanak ez alkotmánytörő erőszak ellen.

Józan választói igen helyesnek találták e felszólítást, s azonnal kezdtek a főkapun keresztül kifelé nyomulni.

Az ellenfél azáltal még vérszemet kapott, s a távozóknak rohant egész dühvel; vége volt a rend, a fegyelem utolsó színének is; „Üsd, vágd!” hangzott minden oldalról, a bősziült ittas sereg úzte az előle menekvőket, kiknek hátul maradozói csak úgy bírtak a világos agyonveréstől megszabadulni, hogy elhagjálták megismertető tollaikat, s üldözőik közé vegyülve, ők is kiáltozák: „Üsd, vágd!” míg amazok mind ki voltak az utcára terelve. — Ekkor valaki elkiáltja magát:

„Ki kell őket verni a városból!”

A merész gondolat rögtön pártolásra talál.

— Ki velök a városból! Hazáig kell őket verni!

Amazok sem veszik tréfára a dolgot, hanem látva, hogy ez már csakugyan nem multság, futnak, ki merre lát; ellenfeleik mindenütt nyomukban, egész a város végeig, s hogy a szavuknak álljanak, még az országútra is ki! Ők hazakergetik ellenfeleiket.

Egy csapat a legittasabb vérengzők közül ezalatt felrohant a lépcsőkön a furkósbotokkal, s az ajtóban álló hajdúkat földre verve, elfoglalá az előtermet, felugrált a székekre, asztalokra, s onnan ordíta torkaszakadtából: „Le a mágnásokkal!”

Néhányan a gyűlésterem ajtajának estek, s azt zárva találván, nekiveték vállaikat, hogy befeszítsék.

Az ajtó egyszerre felnyílt, s a dühödtt vakmerők előtt állt Tarnaváry.

— Megálljatok! — ordíta rájuk mennydörgő szóval, hogy azok ijedten hallgattak el egyszerre.

— Nem tudjátok-e, hogy ez a hely szent? Ez a hely az ország terme! Ki innen, istentelenek! Takarodjatok ki rögtön,

vagy aki e küszöbre merészli tenni lábát, azt én ezzel a kardommal hasítom ketté!

Az ugyan problematikus dolog volt, hogy vajon az a kard kihúzható állapotban van-e. De a fenyegetés oly határozott modorban volt téve, hogy a kortes urak jónak látták azt komolynak venni, s szépen leszálltak a zöld asztalról, s anélkül, hogy újabb ostromot kísértenének meg a gyűlésterem ellen, szép csendesén kimentek az előteremből, csak az ajtóban állt még meg valami korifeus, s rekedt hangon onnan kezdett el dikciózni holmit; de azt is úgy túlkiabálta Tarnaváry, hogy maga sem hallotta, mit beszél. Csak elment azután ő is, amerre a többi.

Tarnaváry dühtől reszketve fordult vissza a gyűlésterembe.

Éppen akkor lépett ki a főispán szobájából a nála volt urakkal, kik az egész botrányjelenet alatt nem is mutatták magokat. Most jött elő, s a főispán oly diplomacice mosolygott, mintha nem történt volna semmi.

— Méltóságos uram! — ordított rá Tarnaváry. — Én protestálok ez alkotmányszegés ellen, s óvást teszek minden lehető eredmény ellen, melyet nyers erőszak szült.

— Protestálunk! — kiálták minden oldalról Szentirmay pártfelei, amit a méltóságos elnök úr éppen annyiba vett, mintha Bécsben az olasz operában hallaná, mint kiáltanak bravót a jól kivitt ensemble-nek. Szép csendesén kilépett az erkélyre, s ott a számára rendelt helyet elfoglalá.

Az egész udvaron alig volt egyéb ember, mint néhány maraudeur Kőcserepy táborából, holmi vén fogatlan kortesek, akik féltették irháikat, s néhány okosabb honorácior, aki nem tartotta rangjához illőnek az utcákon végig verekedni.

— Méltóságos uram — szolt Szentirmay a legcsendesebb vérrel a főispánhoz —, hiszi-e méltóságod, hogy mai napon végre lehet hajtani ez alkotmányos lépést?

Az elnök Szentirmay irányában legalább volt annyi tekintettel, hogy kérdését feleletre méltatá.

— Praesentes concludunt. (A jelenlevők határoznak.)

Rudolf egy szarkasztikus tekintetet vetett az udvaron lézengő néhány választóra, s visszahúzta magát. A vele tartók mindnyájan elhatározzák, hogy együtt el fogják hagyni a megyeházát.

E pillanatban jött Bogozy a maga kokánfalvi híveivel. Mintegy háromszázan lehetnek mindössze; a hátulsó kapun vonultak be az udvarra, s mindaz, ami az első kapun túl történt, tudomásukon kívül esett.

Szép rendben történt bejövételök; elől lóháton Emánuel barátunk, ki e pillanatban a legfontosabb embernek képzelhette magát, s büszkén köszöntetett fel kardjával az ablakokból alátekintgető hölgyekre, különösen a szép Vilmára; milyen diadalt hozott ő most magával.

Utána Bogozy jön, hosszú tenyérmű szalagja hátáig lobog kalapjáról, kezében rézbuzogányos botot visel, a sallangos dohánzsacska szíja mellé dugva.

A többi atyfiak is mind sallangos, kackiás vitézek, egyik kezében a rézcákány, másikban a kotyogós kulacs; gyönyörűség rájuk nézni!

Üdvözlik is őket mindenünnen, erkélyekből, ablakokból; a hölgyek kendőiket lobogtatják feléjük, Kőcserepy kalpagjával köszönt rájuk. Milyen pompás, derék fiúk! A főispán rögtön kiíratja nagy betűkkel a fekete táblára e végzetes szót: „Vox!”

A menet szép toborzó lépésben járul a főispáni erkély elé, ott Bogozy felállítja őket katonás rendbe, s mikor sorban állnak, egyet int nagy menkű botjával, s megriad egyszerre háromszáz torokból:

„Éljen Szentirmay és Kárpáthy!”

Mi volt ez? Hogyan volt ez? Álom-e ez? A nyelvek beszélnek-e rosszul? Vagy a fülek nem hallanak jól? Az erkélyen állók elsápadnak, elszörnyednek, a főispán felugrik helyéről, mintha alatta süttötték volna el a bombát, s két kezével int, hogy hallgassanak el, ami által még rettenetesebbé teszi a veszedelmes éljenordítást.

Bogozy felemeli buzogányos botját, és egyszerre elhallgat az egész tömeg, egy intésére.

Odamutat botja bunkójával a fekete táblára: „Vox!” s azzal egyet int a kapuk felé:

— Be kell zárni a kapukat!

— Nem szabad! Nem szabad! Nem kell megengedni! — kiáltoznak alá az erkélyről, mire Bogozy stentorhangon felordít:

— Praesentes determinant! (A jelenlevők határoznak!)

E szóra lehetetlen Tarnavárynak megállani, hogy hangosan fel ne kacagjon a teremben.

— Méltóztatott kimondani! — szól, odalépve az elnök széke mellé s egyik kezével annak támláját ragadva meg, másikkal az előtte álló papírra mutat, hova az alispán untából tollpróbaképpen tízszer, tizenkétszer leírta ezt a mondást: „Praesentes concludunt.”

— Ne engedjétek a kapukat bezárni! — kiálta az őrt álló megyehajdúknak Korondy, az alispán.

Egypár sujtásos vitéz szót akart fogadni, amivel azt nyerte, hogy kilökték a kapun, s azután bezárták annak mindkét szárnyát, elébb megkérdezve, hogy akar-e még valaki *kimenni*. A felszólításnak rögtön engedett is néhány jámborabb fél, aki félt ott maradni a küzdtéren.

Csak Emánuel ficánkolt még ott egymagában. Bízott nagyon bársonydolmányában, prémes mentéjében, azt hitte, ahhoz nem mernek nyúlni, s lovát hánykódtatva, váltig iparkodott beszédet tartani az áruló tömeghez, de sohasem vitte tovább a megszólításnál: „Barátim, kedves barátim!” Senki sem hallgatott rá. Olyan szép tarka szalag volt kalpagjára tűzve, maga a tanácsosné kötötte azt csokorba, s azt mondá neki, midőn mentésen, kardosan meglátta: „Az én hősöm!” Ezt a hős nevet meg kell érdemelni! A szép hölgyek mind óréá néznek. Egyedül ő mentheti még meg a Kőcserepy-ügyet. Kirántá kardját, s a kapuhoz nyargalva, elkezdte kiáltozni:

— Nyissátok ki a kaput! Aki hozzám mer nyúlni, halál fia!

Elcinte nem hallgattak reá, később azután könyörült rajta Bogozy.

— Adjátok ki az úrfit a kapun, ha úgy kérezkedik!

Egy pillanat alatt lekapták lováról az én hősőmet, elvették a kardját, hattyúprémes mentéjét letépték nyakából, s kivetették a kapu tetején át, mint egy macskát. Senki sem kérdezősködött utána többet.

Ezalatt, hogy a szertartás megkezdéseig ne teljék hiába az idő, az érdemes választók seregéből koronként előállt egy-egy hangosabb hazafi, s fokoskíséret mellett épületes verseket mondott a gyülekezet felvidítására.

Legelőbb egy görbedt nyakú, ősz bajuszú kortes emelte fel szavát, minden sor után diadalmasan tekintve végig minden jelen levő emberen.

Kőcserepy gavallér.
Van zsebében sok tallér,
Nem kell nekünk inggallér,
Lehetsz Pesten ácspallér!

Az öreg megtörülte utána a száját, s a tömeg iszonyatos éljent kiáltott az ostoba versre.

Hetyke korteslegény ugrott ki utána, s dacosan csóválgatta nyakát, míg a verset mondta.

Kőcserepy és Korondy!
Minket tovább ne bolondíj!
Ha megittuk a borodat
Mégis megüljük torodat.

A kokánfalviak híres költők ebben a zsánerban.

Jött utána a harmadik; ez már valaminei nótáriusféle ember volt:

Szentürmay, Kárpáthy,
Hazánk igaz baráti.
Korondy, Kőcserepy,
Honunkat nem szereti.

Valaki oda hátul mindjárt rögtönzött reá:

Kőcserepy uram csak olyan tanácsos,
Akitől még soha nem kértek tanácsot!

Képzелhetni, hogy ezt a felvonást már nem nézték az ablakokból, a tanácsosnő elájult, a főispánné rosszul lett; milyen szegycen, milyen bosszúság!

— Ily részeg, ittas csapattal alkotmányos ügyeket kezelni nem lehet — monda Kőcserepy odafenn elhalaványult ajakkal.

Óh, a kedves, délceg, szeretetreméltó fiúk! Az elébb pompás, derék fiúk, most már részeg, ittas csapat. Pedig bizonyára azóta egy csepp bort sem ittak. Azelőtt sem itták Szentirmay borát; ha részegek, nem ő itatta le. Az irigység sem mondhatja, hogy Szentirmay vesztegette meg őket, Kőcserepy borát itták. Háladatlan hitszegők! Ez a név illik rájuk legjobban. Öt forintot kaptak fejünkint, s mégsem adták el a lelkeiket.

Az urak odafenn végtelen zavarban voltak. A tarka tollas tábor mind künn szaladgált az utcán, Szentirmay vert táborát kergetve ki a városból, s mire hírt vettek a veszedelemről, a kapuk be voltak zárva; a fekete táblán kiírva a szavazat visszavonhatlanul. Mit lehet itt még tenni?

— A kokánfalviak érdemes vezére jöjjön fel egy szóra a terembe! — hangzott alá az erkélyről.

A nemes urak, gonoszat sejtve, nem akarták engedni, hogy Bogozy felmenjen.

— Hátha tüzes sárkánnyal volna tele mind az egész ház, vajh nem mennék-e fel? — monda büszke önbizalommal a szittyá vezér, s távolléte alatt alhadnagyaira bízva a fővezérséget, megindult ad audiendum verbum, maga előtt bocsátva hosszú bunkós botját.

Kőcserepy eléje futott, még az ajtóban elfogta.

— Mit cselekedett ön, szerencsétlen ember! — támadt rá fogcsikorgatva.

— Ha tudni kívánja nagyságod, megmondom, hogy mit cselekedtem; nagyságod és cinkostársa, Maszlaczky, az én tíz körmömet használták fel Kárpáthy Zoltán megrontására, mert ha én le nem írom neki azt az átkozott pert, nagyságod most nem ül Kárpátfalván; azért én most helyrehozom, amit vétettem azon derék hazafi ellen, akit az Úristen éltesen sokáig. Ezt cselekedtem, nagyságos uram.

— Ön gyalázatosan, undokul megcsalt engem; ön egy . . . egy . . .

— Mérsékelje magát, méltóságos uram! Tessék meggondolni, hogy én Kokánfalváról jövök, s kokánfalvi nemesembert még a pap se leckézzon meg a templomon kívül.

Azzal rá sem nézett többet, hanem ment egyenesen a főispánhoz. Illendően meghajtotta magát előtte, ahogy tudta, s szépen megállt ott, két keze a botja végén. A Kőcserepy-párt emberei úgy körülállták, hogy Tarnaváry minden törekvése mellett sem férhetett hozzá.

Az elnök sokat beszélt az előtte álló vad szittyához, de részint oly halkán beszélt, részint oly rossz akcentussal, kissé hebegve is, hogy aki nem volt szokva hozzá, ki nem találhatta, melyik idiómáját gyakorolja az indogermán szólásnak.

Bogozy csak hallgatta türelemmel; végtül végig várta az egész beszédet, helyel-közzel igen megelégedve látszott vele lenni, általában legkevesebb kételkedést, ellenvetést avagy tiszteletlen felindulást sem engedett arckifejezései közé vegyülni az egész beszéd alatt, mely kedvéért tartatott, hanem áhítattal állt ott az utolsó szóig, amidőn az elnök úr őméltósága ismét mentéjébe takargatta magát, azon hittel, hogy ezt az embert most az igaz útra térítette.

Bogozy ekkor a legnagyobb kegyelettel és deferenciával tevő töredelmes hangon ezt a végre tartogatott alázatos vallomást:

— Méltóságos uram, egy szót sem érttem ezen gyönyörű beszédből, mivel nagyothallok.

Nem ismerem azt a géniust, aki ebben a pillanatban megőrizte Bogozyt attól, hogy Kőcserepyék rögtön nyakon nem ragadták, és le nem vetették az erkélyről nyakra-főre. Annyi bizonyos, hogy egyszerre öten-hatan kezdtek el hozzá beszélni, s ez a beszéd aligha volt valami magyarázat. Bogozy úgy tett, mintha semmit sem értene, pedig olyan közel jártak az orrához ököllel, mint egy paraszthajszál.

Túldörgé valamennyi beszédét Tamaváry harsány szava:

— Ne hallgasson senkire Bogozy! Ezek az urak csak időt akarnak nyerni. Az ő embereik megtámadták a mieinket, s gyilkos verekedéssel kiűzték őket az utcára; a nagyságos urak engedték megtörténni a verekedést, s most meg akarják azt újítani, ki akarják nyitvatni a kapukat, hogy bősztült hadaikat önökre bocsássák.

Bogozy e szóra felcsatolta eggyel magasabbra rezes fringiját, s mutatá tenyérrel, hogy mármost ő is beszélni akar.

— Megértem a szép szót, méltóságos uram. Tehát az a szándék, hogy kinyitván a kapukat, birokra eresszenek bennünket a künn dörömböző ellencsapatokkal. Már hiszen ismerik méltóságos és tekintetes uraim a kokánfalvi nemesség híres krónikáját, aki nem ismeri, annak ím elmondom. Amióta Árpád e helyen megszállott, Kokánfalva nemes legényei mindig híres-neves verekedők voltak. Ők pogány vallásuk gyakorlása miatt még II. András király alatt is bevették egy-némely úr fejét, s ők magok hadat izentek egész Bihar vármegyének, mely határaik fölött igazságtalanul ítélte. IV. Béla király alatt csak Kokánfalva mocsárai közé nem jött be a tatár, s ha bement, ott maradt. Dózsa paraszthadát ezernyi ezerrel verte meg Dobzse László alatt egymaga e helység, s mióta Mohács alatt siralmasan elesett nemzetünk, hány különböző úr foglalta el már ezt a vidéket, de nem fizetett Kokánfalva egynek is harácsot soha, egy harapás kenyeret sem, sem pedig uraskodni oda még be nem jött senki apja fia, akit ki nem vertek; még csak szolgabíró sem járt a tájékon, mióta ember él.

Az utolsó győri inszurrekciónál hátát vetette a többi nemesség a francia seregnek, a kokánfalviak ott is szembeálltak, s megfokosozták a nehéz vasasokat, úgy mentek azok panaszzra Napóleon császárjokhoz, mondván: „Nem tudjuk, mi az a görbe, de nagyon rossz!” Azok a görbék, íme most is kézben vannak, azok a kezek most is oly izmosak, mint ősapáinké, és semmivel sem kisebb bennünk a tudomány fejek beverésére, mint volt nyolcszáz esztendő leforgása alatt. Azért, ha azt kívánják a méltóságos és tekintetes urak, hogy most szavazatot adjunk rendes úton-módon, mi megtesszük azt is rendben, becsülettel; de ha jobban tetszik ökökre bocsátani a határozatot, mi annak is állunk, kinyitjuk a kaput, s fogadom a Jeremiás keserűségeire, hogy úgy elkergetjük innen a tarka tollasokat, mintha soha itt sem lettek volna.

Ez a szép szónoklat mind lehallatszott az udvarra; a kokánfalviak ősi dicsőségük emlegetésére irtóztató ordításhoz kezdtek, amelyből annyi volt leginkább kivehető, hogy bizonyára kedvök volna egy új hősi tettel megszapорítani apáik hírnevét.

A pártok mindegyike végtelen zavarban volt. Szentirmay odafutott a főispánhoz.

— Méltóságos uram, az emberiség nevében könyörgök, vessen véget e természetellen tusának, napolja el a választást, oszlassa el a választókat, különben a legirtóztatosabb dolgok fognak ma itt történni.

— Történjék, ami akar! — kiáltott közbe dacosan Tarnaváry. — Akik verekedve elhagyták az udvart, azok nem jöhetnek vissza többé! Méltóságod azt mondta, a jelenlevők határoznak; íme tessék a jelenlevők határozatát meghallgatni!

Odalenn egyhangúlag kiálták:

„Éljen Szentirmay, Kárpáthy!”

Egy hang sem éltette Kőcserepyt.

— Méltóztatik hallani a jelenlevők kiáltását? — szól Tarnaváry erőszakos hévvel ostromolva a főispánt.

A főispán hidegvérrel mutatott a fekete táblán kiírt szóra: „Vox!”

— Mi szükség itt szavazatra bocsátani a dolgot, midőn senki sem szól az ellenfél mellett?

A főispán ismét csak a táblára mutatott.

— Méltóságos uram — szólt Rudolf egészen magánkívül —, az lehetetlen, hogy méltóságod most szavazatot nyisson, hiszen amint ezek az emberek *egyenkint* kibocsáttatnak az utcára, a felbőszült ellenfél rögtön agyonveri őket.

A főispán vállat vonított rá, s hideg nyugalommal nevezte ki a szavazatszedő bizottmány tagjait.

Künn az utcákon már hallható volt a künnrekedt fél vad ordítóása, mely az üldözésből visszatérve a kapukat zárva találta, s a menekültek által értesítve lőn a kokánfalviak árulása felől, kik most egyedül bitorolják a választási tért.

— Be kell taszítani szekerekkel a kapukat — ordíták odakünn, s rögtön hallható volt, mint rohannak nehéz társzekerekkel a zárt kapuknak, fejszékkel döngetve annak hevedereit, s kövekkel hajigálva a megyeház ablakaira, honnan minden nézősereg ijedve eltisztult.

— Tessék szavazatra menni! — inte a főispán.

— Tessék szavazni! — mondák utána Kőcserepy és hívei, gonosz kárörömmel fordulva Bogozyhoz, kit Rudolf és Zoltán meg akartak gátolni e merényletben, készebbnek nyilatkozva a lemondásra, mint ily jelenet előidézését megengedni.

— Önöket mind meggyilkolják odakünn! — szólt Zoltán átölelve Bogozyt, s remegve miatta és társai miatt.

Ez nem volt azon ok, mellyel Bogozyt meg lehetett győzni.

— Csak tessék azt reánk bízni! — szólt hetykén, s ő maga indult meg legelébb a szavazat asztalához, mely lenn a nyílt folyosón volt felállítva.

Ez asztal előtt kellett mindenkinek szavazatát adni s azután kimenni a megyeház kis ajtaján, melyet kívülről egyre döngettek fejszével és ólmos bottal.

Bogozy odalenn összesűgott embereivel, s kiválasztva azt az ötvenet, akik legelőbb járuljanak a szavazáshoz, a kis ajtónál szépen bevárta őket, míg mind elvégzik a szavazást, s akkor megnyálazva tenyerét, markába szorítá buzogányát, s kinyitatta az ajtót.

— Üssétek agyon! — ez volt a legelső kiáltás, mely minden oldalról fogadta, amint kilépett.

— De ki üt hát agyon? — kérdezé Bogozy, megforgatva maga körül buzogányát, s kirohant ötven emberével a sokaság közé, jobbra-balra ütve, s véres fejeket osztva mindenfelé.

— Ti jöttök a kokánfalvi nemesség ellen? — ordíta a maroknyi csapat, mint a sárkány dülva ellenfelei közt. — Ti akartok mivelünk kikötni? Nektek kell háború? Nesze háború! Nesze vitézség.

A kokánfalviak percről percre többen jöttek elő a megyeházából, a verekedés egyre dühösebb lett, az emberek a földre gázolták egymást, letépték ruháit, bevették orrát, fejét, lehasogatták füleit, leharapdálták egymás képét, kitepték üstökét, egy-egy ember felugrott a többiek fejére, onnan csépelte az alatta levőket, míg őt is le nem tiporták; nem hallgatott már odabenn senki a szavazásra, a főispán s hivatalnokok felugrottak az erkélyről, bezárkóztak szobáikba, a még hátra volt kokánfalvi atyafiság kinyitá az utcai kaput, s egyszerre kirohant a csataterre. Ez a roham dönté el a diadalt; a Kőcserepy-párt emberei megsokallták az ütleget, s látva, hogy egy új tömeg jön ellenük, hirtelen visszafordultak, odahagyták a megyeházat, s azon az úton, melyen néhány óra előtt ők kergették el Szentirmay négyezer emberét, most ők magok futottak el a kokánfalvi atyafiak elől, kik megűzték őket a város végeig, elszedték zászlóikat, fegyvereiket, s úgy

tértek vissza a megyeházához, nagy diadalmasan végig énekelve az utcán:

Kinyílt a piros rózsza,
Szentirmay szakajts róla.
Még pirosabb a mi vérünk,
Azért ontjuk, kiért élünk!

A Kőcserepy-családnál valaki nagy beteg lehet; cselédek, írkok szaladgálnak orvosok után, a szállás aítai be vannak zárva idegenek előtt, az ablakredőnyök lecsukvák. Mégis keresztülhallatszük:

„Kinyílt a piros rózsza!”

XIX. JELLEM EK

Kőcserepynék rossz éjszakája volt. Annyi veszteség mellett Eveline betegsége volt rá nézve a legsúlyosabb csapás. Férje meggyaláztatásán elájult a túlérzékeny delnő, s egész éjjel a legnagyobb kínok közt fetrengett; s ha néhány percre egészen magához tért, lankadtan susogá: „Minő gyalázat! Minő gyalázat!” és azután ismét elkezdett sírni, vonaglani, hogy ajkán a kín tajtéka habzott.

Milyen éjszaka ez!

Odakünn az utcákon egész éjjel hangzott a víg zene, a nemzeti induló, a fáklyák fénye bevilágítá az utcákat. Bizonyosan a nap diadalmas vezéreinek adnak fáklyászenét.

Mégis legalább egy vigasztalása volt a megbukott pártfőnököknek: az, hogy ha ő gyalázatosan vesztett, de ellenfele is gyalázatosan győzött. A szégyen közös. A diadallal ők sem fognak dicsekedhetni senki előtt. Az eredmény által ők is le vannak rántva azok sorába, kik személyeiket kiemelték, de letaposták az elvet.

Nem marad neki az a vigasztalása sem.

A fáklyászene hősei nem találták sem Rudolfot, sem Zoltánt szállásaikon; mindkettő egész éjjel távol maradt, csak másnap reggel jelent meg Zoltán egyedül a meggyűlésen, amidőn a főispán kimondá a tegnapi nap eredményét. A jelenlevők szavazata Szentirmayt és Kárpáthyt választá meg követekül.

Mindkét név hangos éljent kapott. Csupán a kokánfalvi választók voltak jelen a teremben. A karzatok gyéren voltak látogatva, a hölgyek mind elmaradtak onnan.

Pedig kár volt nekik ez órában Zoltánt nem láthatni.

Halaványan, mint aki az egész éjt átvirraszta, kelt fel az ifjú az öt követi székében megerősítő éljenzések után.

Mindenki azt várta, hogy e megtisztelést meg fogja köszönni.

— Sokkal szentebbek előttem hazám törvényei — szól az ifjú, nagy sötét szemeit a gyülekezeten végighordva —, hogysen azokat még ügyfeleimnek is meg engedném szegni. Ami tegnap e szent helyen történt, az örökké megsiratandó emlék marad élelőttem, és annak eredményét, midőn reánk nézve kedvező az, éppolyan kevésbé ismerem el jogosnak, törvényesnek, mintha az ellenkező esett volna meg, s alkotmányos jogaink durva megszegése ellen, amint óvást tettem ellenfeleimnél, éppúgy óvást teszek saját pártom ellen, s a választást semmisnek tekintem. Én oly helyet, hol alkotmányunk fenntartására kellene örködnöm, el nem foglalhatok azon az úton, melyen engem ez alkotmány megszegése vezetett, s a kényszer és erőszak, mely alulról jó, éppúgy ellenére talál bennem, mint az ellenkező. Én igazságot keresek, nem diadalt. Azért e választás ellen mind magam, mind jelöltársam nevében ünnepélyesen tiltakozom, a küldetést el nem fogadom, s új, jogszerű és törvényesen megtartott választást kívánok.

E szavak mindenkit megleptek. Az ellenzék itt-amott zúg utána, mintha bosszankodnék, de mégis olyan jólesett nekik ez a beszéd, hogy kedvök lett volna az ifjút szíveik mélységébe takarni; ami pedig Kőcserepy híveit illeti, bizonyosan mondhatjuk, hogy Zoltán e váratlan lemondással legalább egyharmadát azoknak maga részére hódította úgy, hogy midőn néhány perc múlva megzendült az általános éljenkiáltás rá, azt — a jobb oldalon kezdték.

Maga a főispán is megrendítve érzé magát. Lehetetlen volt neki meg nem vallania maga előtt, hogy kettő közül ez az igaz ember.

Egész tisztelettel inte Kárpáthy felé, s valódi meghatott hangon monda a gyülekezetnek:

— A nemes báró lemondását nagyra becsülöm, és elfogadom. Az újabb választásra a jövő hét ugyanezen napját tűzöm ki, s férfiúi szavamra mondom, hogy amelyik párt a legcsekélyebb vesztegetéshez folyamodik, annak jelöltjei nem fognak kandidációba jönni! Ígérem és megtartom.

A főispán úr ezúttal őszinte és általános éljent kapott. Azt iparkodott is megérdemelni.

Szentirmay még a választás éjjelén sietett fel a kormányhoz a választás eredményét megsemmisíttetni. A következő hét alatt nagy felügyelet volt rá, hogy minden vesztegetésnek eleje vétessék.

A kijelölt napra a nemesség újra egybeihívattott. Bölcs megfontolással, józanon, cselekvényök nemzeti fontosságától áthatva jelentek meg mindkét oldalon.

A szavazás mély csendben, egész kegyelettel ment végbe, legkisebb botrány, legkisebb undorító tény sem történt. A választók háromnegyede Szentirmay- és Kárpáthyra szavazott. Tehát csak egy negyedrészt maradt Kőcserepynek.

Tehát meg kellett győződnie afelől, hogy nem szeretet, nem becsülés vonta hozzá az embereket, hanem csak mámor. Midőn kijózanultak, megvetették.

Óh, mint kellett neki gyűlölnie ez embereket, kikről kénytelen volt elismerni, hogy jobbak, mint ő, mert hiszen azok, akik kezét szorítottak vele, még ők is elpártoltak tőle.

Hát még ha arra gondolt volna, aki szívéhez legközelebb áll, s akinek a szíve mégis tőle legtávolabb van és leggyűlöltebb ellenségeihez közel: tulajdon leánya . . .

A második választás letörlé az első gyalázatát; nem az intézmény volt kárhozatos, hanem azok, akik visszaéltek

vele; nem a nép volt a rossz; óh, a nép mindig jó, hanem rosszak voltak azok, akik konkolyt hánytak közé, s valahányszor hasonló esetek jöttek elő alkotmányos életünk történetében, annak sohasem a pártviszály volt az oka, mert a nép mindig meg tudott férti magával, hanem a vezetők lelketlen önzése, hiú nagyravágás, személyes ellenszenv; ami bűn volt, mindig a nagyok bűne volt, de nem a nemzeté, nem az intézvényé.

XX. A NŐ VÉDELME

Aki a múlt évtizedek küzdelmeit együtt át nem fáradta, aki maga is részt nem vett azon általános izgatottságban, szenvedélyekben, melyek akkor az idők urai voltak, az előtt valami egzotikus tárgy fog lenni amaz elkeseredésről fogalom, mely egy bukott pártvezér szívét eltölthette.

Szép olvasónéim közül igen sokan még nevelőintézeikben voltak akkor, vagy még dajkáik meséit hallgatták, amidőn azon nemzeti galvanizmus felvillanyozta az egész országot, amire már csak *mi vének* emlékezünk. Legyen szabad saját fogalmat alkotnom a vénségről: aki e század *negyvenes* éveit mint férfi érte meg, vén az az *ötvenesekben*; legalább énnekem úgy tetszik, mintha nemcsak e század volna ötvennégy esztendő, hanem én magam is.

Még akkor milyen fiatalok voltunk! . . .

Kőcserepy tanácsos palotája siralomház. Mindenki kerüli; legjobb barátai sem találják korszerű vállalatnak hozzá járogatni. Azelőtt mindennap két-három levelet kapott az ország minden vidékeiből, nagyhírű férfiaktól, kik benne pártjuk támaszát ismerték. Magas kilátásokkal volt kecsegtetve, miknek elnyerése a fényes sikertől függött. És most mindennek vége; senki sem gondol rá többet, elfeledték, nem beszélnek róla, nem keresik, nem hívogatják, elvannak nála nélkül. A konferenciára küldött indítványait visszaküldték — hátirat nél-

kül . . . Semmit sem válaszoltak rá . . . De mégis: néhány betű volt rájuk írva veres iraccsal:

S. C.

a. r. t.

Talán csak a lajstromozó betűk azok, de ő ezt olvassa belőlök: „Scart”.

Scart! Minő gúny, minő megvetés! Scartba tették, mint az egyedül maradt makk hetest!

Nem mehet sehova falujából, attól félve, hogy mindenütt gúnyral fogadják; nem mer senkihez levelet írni, attól tartva, hogy olvasatlan utasítják vissza; nem viheti családját schova, mert nem fogják őket meglátni; nem kereshet magának a közéletben, hivatalában szórakozást, mert nem fognak semmit reája bízni.

Minő szomorú alak: egy nagyravágyó pártfőnök, aki megbuktatta pártját.

Valahol egy távol levő megyében rokonai éltek, szegény közsorsú emberek, akik a bukás után elváltottatták neveiket *Vályogosyra*. Még azok is megtagadták.

S bár találna otthon, házi körében vigasztalást. De ott érzi még legjobban elhagyatottságát. Mindenki olyan szomorú körülé. Nincs, akivel egy vidám szót beszéljen. Egy búskomoly nő jár a pompás szobákon keresztül, végtől végig valamennyin, s ismét vissza. Nem beteg már, de még rosszabbul van, mintha beteg volna; egész nap nem hallani szavát, csak szemlesütve jár fel s alá, mint aki mélyen, az őrülésig gondolkozik valami rögeszmén, s csak olykor sóhajt fel nehezen, nem törődve vele, van-e valaki, aki hallja vagy nincs: „Minő szegény, minő gyalázat!”

Jönnek naponként a fővárosi hírlapok, a nő mohón ragadja azokat; le van írva bennök hosszasan, körülményesen, megtoldva, felcírázva férjének bukása. Egyszer gonoszul sajnálkoznak rajta, másszor megvetőleg szólnak felőle, és utána mindjárt következnek Kárpáthy ünnepelt diadalai a megnyílt

országgyűlésen. Hogy dicsérik, hogy hódolnak neki! És ők ülnek itthon, Kárpátfalván . . .

Minő szégyen, minő gyalázat!

A tanácsos gyakran rajtakapja nejét a hírlapok olvasásán, s dühösen tépi azokat össze, s vágja a kandallóba, és megtiltja azokat házába bevinni. De mi haszna tépi össze? Ezer meg ezer példányban olvassák a hírlapokat az egész országban. Még az inasok is órála beszélnek. Példabeszédképpen marad fel a neve. Amarról pedig éneket készítenek, még az arató leányok is azt danolják a tarlókon:

*„Rózsabimbó, borostyán,
Füzért köt a magyar lyán” — stb.**

Ilyenkor, ha közel lehetne hozzá, és egy kés volna kezében! . . .

— Ne búsulj, ne légy szomorú — szólt egyszer, midőn nejéhez belépett —, eljön neki is az ő napja.

Vilma ott ült az ablakban, és jól tudá, hogy akiről szó van, az Zoltán.

A férj bizalmasan beszélt neje előtt; leányától is miért titkolózott volna? Közös ellenségükről volt szó.

Miért titkolta volna el, hogy szíve örül, keserűen örül, mert amaz éretlen gyermek, ki az ő fejére mert hágni, bűnhődése elé megy, irtózatos bűnhődése elé.

Itt mégis lassabban kellett beszélni. Ezt mégis suttogva kellett elmondani.

— Van most Pozsonyban egy híres bajvívó, egy hatalmas spadassin, ugyanazon Dabroni, kivel Tarnavárynak volt esete. E Dabroni nekünk jó barátunk; most írt levelet, ő is meg van gyalázva az ellenpárt által, miként mi; ő is dühös, elkeseredett. Pozsonyban mindennap találkozik az úrfival, módjában van vele beszédbe elegyedhetni, beleköthet. Van-e az úrfinak valami

* Ismeretes országgyűlési dal azon évekből.

különös érzékeny oldala, melynek érintésénél elfelejtkezik magáról, s elhagyja magát ragadtatni indulatától? Ezt kérdezi Dabroni. Óh, van, van; erősen érzékeny oldala van. Meg fogjuk azt ismertetni vele. A szemtelen kölyök! Bűnhődni fog. Véresen fog bűnhődni! Ne búsulj. Nem fogja azt mondhatni senki, hogy Kőcserepyt büntetlen meggyalázta.

S még ezután sokáig suttogtak e tárgyról, borzalmas, félelmetes dolgokat, miket jó ember kigondolni is félne. Nem gondolnak rá, hogy valaki hallgatja őket, hiszen ami nekik úgy fáj, fájni kell a vérükből vett vérnek is arra.

Nézzétek: milyen sápadt az a leány!

Az apa felkel és hozzá megy, megsimogatja szép fejét: „Milyen halavány vagy, édes szép gyermekem!”

Hiszen igazán, önzéstelenül csak egyedül őt szereti.

A gyermek nem tehet róla, hogy olyan halovány. Hiszen azt megtiltotta magának, hogy remegjen, hiszen megállta, hogy fel nem sikoltott, midőn Zoltánról beszéltek, mintha az a hegyes kard, amiről szó volt, az ő szívébe dőfött volna.

— Eredj gyermekem a szabadba — mondják neki apja, anyja —, eredj ki lovagolni kissé, a friss lég meggyógyít.

A leány megfogadja a szót, felnyergelteti paripáját, felveszi lovagköntösét. Milyen szép, milyen délceg benne! Az ablakból is utána néznek mind a ketten.

Hisz csak ez az egy igaz érzésök van. Ez az egy igaz érzés, mit a vadállat éppen úgy nem tud magától megtagadni, mint a tanácsos úr, kinek egyéb dolga is van.

A délceg amazont csak egy groom kíséri, egy parányi törpe lovász; az emberek köszönnek neki végig a falun: „De kár, hogy nem más leánya.”

Amint az utolsó házakat elhagyták, megcsapkodta lovát Vilma, s a paripa vágatva rohant vele végig az országúton.

Milyen sebesen nyargal, a szél lobogtatja fátyolát, hosszú lovagköntösét, mégsem pírítja ki orcáját.

A kísérő lovász alig bír vele érni, a kisasszony nem fárad

el. Már messze elhagyták Kárpátfalvát, a tornyait is alig látni, s a kisasszony hátra sem tekint.

A határból is kiértek, már kezdődik az a széles erdő, mely Kárpátfalvát elválasztja Szentirmától. Régi erdő, nagy tölgyfákkal, télen farkasok is laknak benne; a környékbeli uraságok nagy hajtóvadászatok tartanak ottan.

Itt megállítja lovát a kisasszony, s odaintve lovászát, leemelkedik nyergéből; a kantárt odaveti neki.

— Jártasd a lovakat itt alá s fel; várj itt reám, mindjárt visszaszajvók! Elmegyek az erdőbe ibolyákat szedni.

„Ibolyákat szedni! — gondolja magában a lovász. — Rég elmúlt már az ibolyák ideje, tüske van ott és haraszt.” — S aggódva tekint úrnője után, ki egyedül, senkitől sem kísérve tűnik el előle az erdőben.

Egy gyalogút vezetett az erdőn keresztül; Vilma úgy gondolá, hogy annak a szomszéd falunál kell végződnie, s amint a fák elfedték a lovász szemei előtt, elkezdett sietni rajta.

A hosszú öltöny, melynek uszályát kezében kellett tartania, gátolta a sietésben, a lovaglás miatt még egészen el volt fulladva. Különben is oly gyöngye, oly erőtlén volt. De az iszonyat erőt adott gyöngye idegeinek. Őt kell megmentenie! Csak erre gondolt, s nem volt szabad fáradtnak, alélnak lennie, nem volt szabad félnie közelgő éjszakától, erdők sötétjétől, ismeretlen állatoktól; minden, minden más félelem elenyészett azon egy előtt, hogy őt meg akarják ölni.

Óh, bizonyára meg fogják ölni, ha azon irtózatossággal összehozhatják. Zoltán oly büszke, oly heves; egy szó elég neki, hogy a bizonyos halál elé kiálljon, s amaz ember előtt egy annyitól szeretett ifjút megölni annyi, mint játék. Meg fogja őt ölni minden irgalom nélkül.

Óh, hogy kellett sietnie. Az út oly hosszú, talán el is tévedt rajta; de nem; harangszó hangzik felé, szívét könnyebbnek érzi rá: az estharangszó. Még egy keveset kell csak sietnie, csak még odáig tartson ereje; az erdő tisztulni kezd már, a

ritkáson keresztül meglátszanak a házak. Szentirmát látni a bokrok közül.

Odább már nem mer menni. Egy kis porleány hajtja haza a mezőről libáit, azt odahíja magához.

A gyermek engedelmesen járul a szép úrnő elé.

— Ismered-e a grófkisasszonyt? — kérdi tőle Vilma szelíden.

— A Katinka kisasszonyt? Hogyne ismerném, ki ne ismerné azt?

— Elvinnél hozzá egy levelet tőlem?

— Akárhányat.

Vilma hirtelen leült a földre, s egy levágott fatörzsön tárcájából kitépett lapra írónnal e sorokat jegyezte fel:

„Zoltán ellen irtózatot van készülőben; meg akarják őt öletni. Egy Dabroni nevű híres vívó van ellene uszítva; ha sikerül őt vele összeveszíteni, Zoltánt megöli. Siessetek őt megmenteni! Adjátok tudtára, hogy kerülje azt az embert, ahol csak meglátja. Hozzátok el onnan; álljatok az ő és a gyilkos fegyverei közé, gátoljátok meg minden úton e találkozást; tegyetek akármit, hogy őt megmentsetek!”

Vilma reszkető kézzel hajtá össze a levelet.

— Vidd ezt Katinka kisasszonynak rögtön, ha ő nincs otthon, add a grófnénak; ha mind távol vannak, mondd, hogy küldjék utánuk, mert ez sürgetős, nagyon sürgetős levél!

A kis porleány részvétellel nézett az úrhölgy fáradt arcára.

— A kisasszony oly bágyadt, jöjjön be a mi házunkhoz; nem messze van, pihenjen meg.

— Köszönöm, sietnem kell vissza.

Eszébe jutott, hogy valami jutalmat kellene adni a kisasszonynak a fáradságért, akkor vette észre, hogy tárcáját otthon feledé. Hirtelen leszakítá kebléről smaragdos mellkapcsát, s odaadá neki.

— Fogd ezt jutalmul, és siess! Hozzám ne jöjj többet vissza, mert én már nem leszek itten.

A kis pórleány csodálkozva tekintett az ajándékra, amivel úgysem tudott volna mit csinálni, s látva, hogy az ismeretlen kisasszony ismét visszafordul az erdőbe, ő is a helység felé tért, s nem bírt magának semmit megmagyarázni abból, amit látott, amit hallott. Rögtön sietve ment a kastélyba, felkereste a kisasszonyt a kastély kertjében.

Azt a szép rózsarcú kisasszonyt, aki úgy mosolygott mindig, vagy akarta vagy sem.

S hogy elcsodálkozott aztán, midőn látta, hogy amíg a levelet olvassa a szép piros arcú kisasszony, az ő arca is olyan halavány lesz, mint azé a másiké volt . . .

— Édesanyám! — kiálta Katinka, visszafordulva utána jövő anyjához, s mire a levelet oda akarta neki nyújtani, már akkor leesett a földre, a sértő bokrok közé, a nedves kavicsra, élettelen, mozdulatlan.

A pórleány elfutott onnan, mint aki nagy kárt tett valahol, még a smaragdos ékszer is elhajította magától, s midőn anyja házához visszatért, ki nem lehetett belőle venni, mitől ijedt meg oly nagyon.

Egy óra múlva, késő este egy fedett hintó vágatott ki a kastély udvarából négy tüzes paripával, melynek égő lámpásai késő éjszakai utazásra mutattak.

Egészen sötét volt már az erdőben, midőn Vilma visszafelé vette útját.

Miután célját elérte, miután a segélykiáltást hírül adhatá, azon erő, mely addig fenntartá, elhagyta egészen. A magány félelme elfoglalta lelkét, elzsibbasztá idegeit; érzé, mily segélytelen, mily védtelen állapotban jár itt e rengetegben, egyesegyedül, amire ezelőtt nem gondolt. Az út is bizonytalanabb kezdett előtte lenni, mintha nem ezen jött volna. Semerre sem látott már világosságot, mindenfelé csak az egyforma végzetlen erdő. Kiáltnia akart, de a félelem visszafojtotta szavát; egész teste roskadozott, az öltöny is nehéz volt rajta, úgy vonta valami lefelé, olyan szívesen kínálkoztak a nagy, mohos fa-

törzsökök, hogy engedje rájuk omlani lankadt virágtermetét, hajtsa rájuk forró, szédülő homlokát. Mintha a fák is azt susognák neki, hogy ne menjen már odább . . .

Az országúton hagyott lovász nyugtalanul várta vissza kisasszonyát, már az alkonyat is leszállt, s ő még mindig nem jött elő. Kiáltozni kezdett utána. Senki sem jött elő szavára. Éjszaka is lett, s a kisasszony mégsem került elő.

Kárpátfalván azalatt nagy ijedség volt a háznál. Hová lett az egyetlen lány? Éjszaka már! Lóra hirtelen minden cseléd! Fáklyákat gyújtsatok, kérdezzétek fűtől-fától, keressétek mindenfelé!

Maga a nagyságos úr is fáklyával, levon nyargal kétségbeesetten, amerre mondják, hogy leánya eltávozott.

Az útfélen ott találják a lovászt a két paripával.

— Hol van leányom? — kérdi reszkető ajakkal a tanácsos.

— Elment régen az erdőbe virágot szedni, s nem jött vissza.

— Keressétek őt! Keressétek! — kiált a megrémült apa, s nem gondolva vele, hogy idegen úr birtoka, amelyet embe-
reivel felkutat, keresztül-kasul száguldja az erdőt, leánya nevét kiáltozva.

Késő éjjel van már, midőn egy szolga megtalálja a kisasszonyt. Ott fekszik egy fa tövében, a zöld mohára nyugtatva fejét — némán, mozdulatlanul, halaványan.

XXI. A SPADASSIN

„Ha ti bírjátok jól nyelvvel, én bírom jól karddal. Én emelek szót ellenetek a zöld asztal mellett, engemet kikacagnak; de álljatok velem szembe a zöld mezőn, és akkor titeket, fogadom, megsíratnak. Ti csak lármázni tudtok addig, amíg valaki tőletek megijed, de háttal mentek kifelé, ha egyszer valaki jól szemcitekbe néz. Hősök vagytok mindnyájan szájjal, de elsápadtok egy kivont kard előtt. Ti finom élceket szórtok ellenem, én nyílt gorombaságokat adok értök vissza. Száz meg száz ember bömből ellenem: Le vele! én szétnézek, és akire ránéztem, elhallgat. Úgy haragusznak rám, ha lehetne, elvesztenének egy kanál vízben; pedig tudhatják hol lakom, nem tagadom el szállásomat; mindenki számára otthon vagyok, s minden nyelven megértem a hozzám intézett szót. Pedig engemet nem mártott az édesanyám sarkam hegyéig a Léthébe, hogy sérthetetlen legyek, én nem születtem burokban, hogy ne fogjon a fegyver, sem amulettot nem hordok a nyakamban, mely a golyótól megőriz. És mégis úgy állok közöttetek, mint az oszlop. Magam kezdem szégyellni magamat, hogy az összes magyar nemességben nem akad egy férfi, akinek bátorsága volna szavaiért helyt is állni.”

Ilyen és még ilyenebb beszédek lehetett hallani minden nap a pozsoni nyilvános helyeken, hol az akkori politikai élet hírhedett férfiai szoktak összegyűlni, amaz általunk már bevezetett és Tarnaváry által kivezetett egyéniség szájából,

kit mi kármin és ultramarin arcáról s Dabroni névről ismerünk.

Jól tudta mindenki, hogy kivel van dolga! Egy rabiátus renommista, kit keresztül-kasul kergettek már egész Európában lovagias vértettei miatt, s ki most azért ül itt, hogy mint a veszett állat a düh vak ösztönétől vezetve, másokat összemarjon.

A szabadelvű párt első megjelenésénél visszautasította, s a konzervatívok nem tartják szerencsének, hogy hozzájuk szegődött, mert többet árt elveiknek, mint használ; veszekedő hevessége miatt nem lehet miatta tanácskozni, kénytelenek konferenciáikkal elbújni előle; semmire rá nem vehető, semmi tekintélyt nem tisztel, az ülésekben minden kérdést túlhajt, s emiatt a legkellemetlenebb szövetséges, aminőt csak képzelni lehet.

Nyilvános hetvenkedéseit jól tudja mindenki, s iparkodik őt, amennyire lehet, kerülni. Az embernek nagy előnye van e tekintetben mindenki felett. Aki egész életében egyebet sem tett, mint örökké magánviadalokban gyakorolta magát, aki saját életével annyit sem törődik, mint egy elvetett szivarcsutakkal, akit semmi emberi érzéshöz hasonló nem háborgatott soha, aki büszkeségét helyezi abban, hogy saját magát sem becsüli többre egy kósza vadállatnál, melyet ha valahol az erdőben lelőnek, senkinek sem szükség rajta sajnálkozni; az ilyen emberrel senki sem állítja örömet magát szembe, hanem inkább kikerülik, hadd menjen másfelé, s okosságnak tartják nem állni útjába.

E kihívó magaviselet azonban annál tűrhetlenebbé kezdett válni, minél hevesebbek, minél ingerültebbek lettek az országház termecibeni viták. A fiatalság dühöngött, forrongott; egy alkalommal Dabroni a beszédjére zajgó karzatot tömegestül gyávának nevezte; a megsértettek összecsoportosultak járatos kávéházukban, dikciókat, határozatokat tartottak a meggyalázó ellen, s midőn a legjobban fel voltak a kölcsönös hevülés által

tűzelve, akkor lépett be a kávéházba Dabroni, s gúnyosan mosolyogva foglalt helyet egy asztal mellett, mintha azt kérdené a nemes ifjúságtól: „Zavarom önöket talán?”

Ezt a szégyent nem lehetett túrni tovább. Egyike a legismertebb ifjú szónokoknak felhevült arccal lépett hozzá, s felszólítá a dühöncöt, hogy hagyja el azt a termet szépszerével, mert itt senkinek sem tetszik az ábrázata.

Dabroni hideg, kárörvendő önbizalommal kelt föl, s kérte a felszólítót, hogy legyen szíves őt szállása és honléte adataival megismertetni.

Az ifjú szónok odaveté eléje látogatójegyét, melyet Dabroni büszke mosolygással dugott keblébe, s azzal meghajtá magát és eltávozott.

A felszólító ifjú hevesen kérkedett még azután társai előtt, hogy mint fogja ő megtanítani becsületre ezt a mangeur des petits enfans-t, ezt a kisgyermek-nyeldesőt, ezt a hetvenkedő Bramarbast! Úgy meg fogja őt vagdalni, hogy maga sem ismer többé magára.

Két napig azután egyébről sem beszéltek, mint a bekövetkezendő párbajról, mely Dabroni és a fiatal ellenzéki szónok között ez s ez napon korán reggel véghez menend; úgy beszéltek arról előre, mint valami nagy operai előadásról, melyet az érdekeltek mentül inkább köztudomásra akarnak juttatni.

A fiatal ellenzéki szónoknak jámbor, öreg anyja volt, ki meghallva egyetlen gyermekének e vakmerő vállalatát, nem késett rögtön hozzá rohanni, s addig sírt, addig könyörgött előtte, míg az ifjú egészen meglágyult anyja könnyeitől; az ő kétségbeesett arca mellett elfeledé társai túlzott várakozásait, az ő jajszavától nem hallható ellenfeleinek és minden ismerősének gúnyahotáját.

„Elmegyünk innen fiam — monda a jó aggnő, átkarolva egyetlen gyermekét —, oda, ahova hír sem jön a világból, ott fogunk elfeledve élni, ahol senki sem beszél rólad, egyedül én, akinek te mindene vagy.”

Az ifjú ingadozott, elveszté önkaratát, s végre beleegyezett, hogy anyjával még azon éjszakán elhagyja Pozsonyt, melynek reggelén meg kellett volna vónia Dabronival.

Az ifjú szónokról nem is lehetett többé hallani semmit. Valószínű, hogy igen boldog ember lett belőle, s fogott rajta a szerető anya áldása.

De Pozsonyban lett gúnykacaj, midőn a határozott órában segédei nála nélkül jelentek meg a küzdőterén, szégyenpironsággal tudatva, hogy társuk véletlenül eltávozott.

Mily hahota támadt belőle.

„Íme ilyenek a ti bajnokaitok! Ilyenek vagytok ti mind! Vitéztektek nyelvvél, szóval, s csak olyan vitézek vagytok, mint amilyen hazafiak!”

Ez örökös gúnyt kellett minduntalan hallaniok a leg-határozottabb jellemű férfiaknak; a tömeg előtt mindig ezzel lőnek megalázva, legszilárdabb álláspontjaikon mindig e vád tette őket megalázottakká úgy, hogy végre nem volt más szabadulás e kínzó ingerkedések közül, mint a legbátrabbaknak előlépni a jók java közül, s vagy leverni ezt a dühödt embert, vagy megmutatni neki, hogy nem félnek általa megöletni.

Hisz ő is éppen csak ezt akarta.

Az akkori politikai világ első kedvencei között emlegeté az ifjú Kárpáthyt, kiben a honfrierények példányát bámulta ifjú és öreg, kit pártfelei szerettek, ellenei becsülének, a nők imádtak. Olyan lélek, aminő alak; szív és arc egyaránt nemes. Mindenki azt mondja: „Nagy jövődője van . . .”

Milyen gyönyörűség volna ezt a szép, ezt az imádozt gyermekeket, aki oly boldog, mint nemes, és oly okos, mint szép, akinek olyan nagy jövődőt ígérnek — egy ostoba karddal ledőfni! Lelőni onnan, mikor legjobban bámulják! . . .

Sehol sem találkozhatni vele, mert ő nem keresi a léha társaságokat, csak választottjaival jó össze. De van nyilvános élete: a zöld asztalnál mégis rá lehet találni. Jön alkalom, midőn egy fontos kérdés megvitatásánál elhagyják az alsó tábla

főnemesi tagjai székeiket, hogy a felső táblánál foglaljanak helyet. Ide Dabroninak is bejárása van. Születése által neki is jutott egy szék az ország legfelső törvényhozóinak zöld asztalánál. Itt nem kérdik tőle: van-e esze, hivatása, szilárd jelleme? Még azt sem kérdik: tud-e magyarul? Elég, hogy címere van.

Ez éppen szép alkalom most; a karzatokon a legdíszesebb nép. Mindkét párt hősei remekelnek eszes, lelkesítő szónoklatokban; a hallgatók éljenzése szaporítja a hatást.

A véletlen úgy hozta, hogy Szentirmay után Zoltán íratra fel magát a szónokok közé. Dabroni sietett az elnökhöz, utánok iratni nevét.

Azt sem tudta jóformán, mi lesz a megvitatandó tárgy, azt pedig éppen nem, hogy a megelőző két férfi mit fog beszélni; de hogy ő mit felelend nekik, arra már előre készen volt, fel is jegyezte előre magának egy széles papírra, s az egész ülés folyama alatt újra meg újra átolvasta azt, hogy minden szót aszerint mondjon.

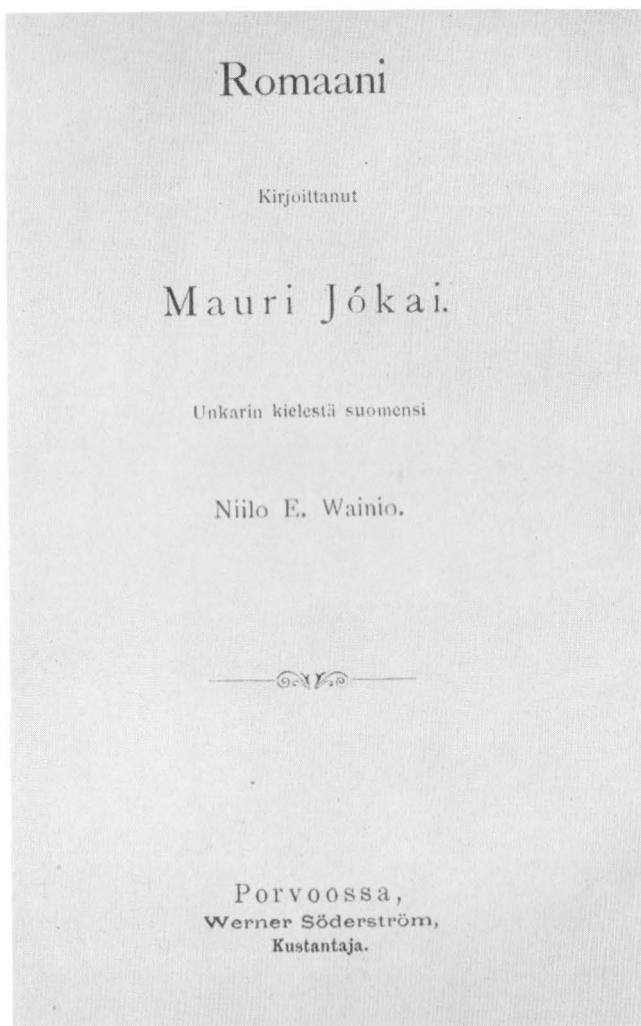
Midőn Zoltán helyét visszafoglalá, midőn az éljenzés lecsillapult, felállt a bajvívó, s gúnyos arcát Zoltánra szegezve, hozzá intézte szavait.

— Minő különös az, hogy az előttem szólt két úr szavai rendesen úgy összhangzanak egymással, mintha különösen megegyeztek volna benne. Én nem kutatom, mi gyöngéd összeköttetés csatolja egymáshoz a két urat a magánéletben, de bárki előtt is méltán feltűnhetik azon fiú ragaszkodás, mellyel Kárpáthy úr eszmejárása a nemes grófét követi . . .

Mit beszélt, mit nem beszélt még aztán Dabroni, azt hallani sem lehetett többé a rá támadt zajtól, csak azt látta minden ember, mint halványul el Zoltán, mint kel föl helyéből oly fehéren, mint egy halott, s szóttalanul, visszatörüléstalan, elhagyja a termet rögtön.

A tanácsterem reszketett a karzatok dühös tombolásától.

Ekkor *Miklós* báró felállt és nem várva be, míg csendesség lesz, az egész zaj fölött uralkodó szóval dörgé:

A regény finn nyelvű kiadásának címlapja (1879.)

Jelenet az 1838-as pesti árvízből

Az 1838-as pesti árvíz után

— Én felszólítom a rendeket és a hallgatókat, hogy a szónok iránti megvetésöket szavazzák meg egy néma hallgatásban.

Egyszerre olyan csöndesség lett, mint a sírban. Ez meg volt szavazva.

Dabroni arca pedig a siker dicsőségétől ragyogott, mint akinek a polgárkoszorút sikerült elnyerni.

Szentirmay semmi hatást sem mutatott arcán; ő tökéletesen tudott indulatain uralkodni.

Jól tudá, hogy Zoltán miért távozott el; előre sejtette azt. Meg kellett előznie az ifjút. Meggátolni őt abban, amit teendő volt, helytelen és kivihetlen eszme lett volna, de megelőzni lehetséges.

Két ifjú mágnás ült Rudolf mellett, azoknak halkán, egykedvűleg odasúgá:

— Legyetek szívesek ülés után velem jönni!

Szívesen ígérkezett mind a kettő.

Amint az ülésnek vége lett, Rudolf rögtön kocsijára ült két meghívott társával együtt, s hajtattott Dabroni szállására.

Az még akkor nem volt otthon.

Rudolf és barátai helyet foglaltak szobájában, s rá vártak, míg megjön.

Nemsokára hallatszott, amint füttyölve jött fel a lépcsőkön, s feltett kalappal lépett be termébe.

Némely embernek tetszik az, hogy odahaza úgy érezheti magát, mintha kocsmában volna.

Rudolf sietett vele elvégezni dolgát.

— Önnek szándéka volt engem megsérteni — szólt hozzá egész nyugalommal.

— Úgy hiszem — viszonya a brávó —, hogy nem önt volt szándékomban megsérteni, hanem más valakit.

— Tudom. Nálamnál gyöngébb embert.

— Úgy tetszik, mintha ön féltené őt.

— Az meglehet. Úgy hiszem, hogy én megelőztem őt.
— Nem tagadom. Ámbár bizonyosan tudom, hogy ő is fel fog keresni.

— Az kétségtelen. Hanem már én egyszer megelőztem. Mikor van önnek üres ideje?

— Akár holnap.

— Előbb nem?

— Délután nem divat ily ügyeket elintézni.

— Tehát ön nem találkozhatik reggelnél előbb velem?

— Becsületemre mondom, senkivel sem.

— Melyik önnél a legkorábbi óra?

— Hat, reggel. Előbb nem öltözöm.

— Jó. A többit lesz ön szíves elintézni segítéseimmel.

Rudolf azzal eltávozott, a többit társaira bízva, kik a találkozás helyét és a fegyvernemet egymás között elvégezik.

Alig távoztak el, midőn két új látogató jelent meg Dabroninál.

Zoltán küldöttei voltak.

Egy kis találkozásra hívták meg a dunai ligetbe, másnap hat órára.

— Lehetetlen korábban szolgálnom önöket nyolc óránál — felelt Dabroni —, el vagyok foglalva becsületbeli dologgal. Ha azt végeztem, legfeljebb nyolc órákor parancsolatjokra állok.

Megegyeztek a nyolcórás határidőben.

Tehát mind a kettőt egymás után!

A spadassin örült, táncolt jókedvében; egymás után mind a kettő, két lövésre két madarat.

Újra csengettek szobája ajtaján.

— Tán még egy harmadik is jó?

Miklós báró nyitott be hozzá.

— Fráter! — kezdé, nem is üdvözölve Dabronit a báró. — Azt tudod jól, hogy te egy alávaló fickó vagy, s én csak azt bánom nagyon, hogy még eddig ki nem vertelek innen. Ma aztán betelt a mértéked, és én azt mondom, hogy ne tovább!

— Te meg vagy bolondulva saját bámulatodban, s azt hiszed, hogy az emberek félnék tőled, azért, hogy utálnak. Ezt a hitedet egy kissé meg kell már ingatni. Ha teneked tetszik a gyilkos szerepe, énnekem meg tetszik a bakóé, s ha te az ésszel vívott tanácskozmányokba mindig a kardodat veted, illő, hogy akadjon valaki, ki egyszer már azt a hátadhoz verje. Reménylem, hogy ahova hívlak, ott leszesz.

— Avec plaisir — sietett mondani a spadassin; neki az gyönyörűség volt.

— Korán hajnalban.

— Csak ezt nem tehetem. Hat órákor találkám van és nyolckor ismét.

Miklós haragosan dobbantott lábával.

— Ördög vigyen el! Nem tart az olyan soká. Hat és nyolc között még két óra idő van, hétkor vagy eljössz, vagy itt várlak a kapudban, s erővel viszlek el magammal.

— Oly sürgetős?

— Igen, oly sürgetős. Mert ha hosszú időt adok, meg találja tudni a főlovászmester, s megakadályozza a találkozást. Nekem sietés kell.

— Kitől tudná meg? — szólt Dabroni. — Nekem nincs öreg anyám . . .

Ez gúnyos célzás volt a párbaj elől megszőktetett fiatal-emberre.

Miklós báró igen drasztikus feleletet adott rá:

— Fráter, te szeretsz kifogásokat tenni, midőn találkozókra hívnak, ha ezt tudom, korbácsot hozok magammal és tanúkat.

— Elég! — kiálta fel böszülten Dabroni. — Hét órákor jelen vagyok. Küldheted tanúidat mindjárt!

El ne késd az időt! — szólt a báró hátat fordítva neki, s markába tört az ajtó kilincse, midőn azt kinyitotta.

Dabroni pedig ugrált és fütyölt örömeiben, és sipkáját hajigálta fölfelé, és felragadva a szegletből egy vitért, úgy

megvívott vele egymagában, mintha minden döféssel egy-egy köztiszteletre méltó bajnokát a közvéleménynek szúrná szívében keresztül.

Rudolf az utcán találkozott még Zoltánnal.

Amint egymást megpillanták, elébb úgy tetszett, mintha megdöbbenek volna, azután pedig jókedvvel siettek egymást üdvözölni.

Milyen jókedvű, milyen kedélyes iparkodott lenni mind a kettő. Karon fogták egymást, s végigsétáltak Pozsony utcáin, le és fel a Duna-parton; mennyi tréfás beszélni valójuk volt ezalatt! Apróságok, útbacsó csekélységek mennyire érdekelték őket; lehetett felőlük beszédet kezdeni, hosszú, közönyös beszédet.

Ebéd ideje is volt már, valóban észre lehetett venni; az órák ötre jártak délután; milyen tréfás dolog az, hogy ezt ők nem vették észre a nagy beszélgetés közben.

Rudolf meghívta Zoltánt, hogy ebédeljen ma őnála. Ő elfogadta szívesen, úgyis oly régen ebédeltek együtt.

Ismét karöltve, vidáman visszatértek Rudolf szállására; felsiettek a lépcsőkön, oly gyorsan, mintha fogadásból tennék: „Ki hamarább odaér?”

Zoltán elébb nyitotta ki az ajtót, de mégis Rudolfot akará előrebecsátani. Rudolf ellenkezett, hogy ő itthon van; Zoltán azt állítá, hogy ő is itthon van, amiből nagy nevetség lett.

Amint így kacagva belépnek, egyszerre megdöbben mind a kettő.

Az előszobában hölgyi felsőruhák voltak lerakva, minőket utazók szoktak levetni.

— Ki van itt? — kérdé Rudolf elősiető cselédjétől.

— A nagyságos grófné és a kisasszony.

— Nőm és leányom.

Hogy elsápadt egyszerre mind a két férfi!

Mint akit valami nagy bűnös tetten kapnak. Egy percig nem tudtak mit szólani.

Rudolf hamarább magához tért.

— No, az ugyan különös, hogy mi így meg vagyunk lepetve — szólt tréfás mosollyal —, ahelyett, hogy örülnénk, úgy nézünk, mint akik megijedtek.

Azzal megragadá Zoltán kezét, s vidám arccal vitte őt magával szobáiba.

A legelső ajtónyitásnál mind a két hölgy nyakában volt Rudolfnak.

Sírt mind a kettő, szóltanul, keservesen.

— Mi bajotok? — kérde Rudolf csodálkozva. — Mi történt veletek? Miért jöttetek így hamar utánunk? Mi csak egy hónap múlva vártunk. Azt hittétek ugye, hogy meg fogtok bennünket lepni valami tiltott kalandon, valami hűtlenségi csínyen? De hát örömtökből sírtok-e így?

— Nem, nem — szólt Flóra —, nézd ezt a levelet!

És azzal átadá Rudolfnak a titkos tudósítást Kőcserepy leányától.

Rudolf végigolvasá azt, és elmosolyodott rajta.

— Hát ennek köszönhetjük, hogy így jókor látunk benne-tek? Óh, mi kedves bohók vagytok ti. Nesze Zoltán, olvasd! Zoltán is elolvasta az iratot, és ő is nevetett rajta.

Katinka úgy intette őt, félig sírva, félig haragosan, hogy minek nevet, mikor ők már három nap óta kétségbe vannak esve emiatt.

Igazán kétségbeesve? Óh, azért a gyöngéd vallomásért százszor össze kell csókolni azt a gyöngéd, remegő kezecskét, azt a testvéri kezecskét.

— Tehát te remegtél miattam? Te féltettél engem? Nem szeretnéd, ha elvesznék?

Erre a szóra ismét újra kellett kezdeni a sírást.

A két férfi kénytelen volt még jobban nevetni.

— Ezek a bohók azt képzelik, hogy itt Pozsonyban csak úgy lövöldözik le az embereket, mint a madarat — monda Rudolf kötekedve, s összeölelgeté kedves szép nejét.

Katinka ellenben elfordult Zoltántól, s úgy haragudott rá, hogy olyan könnyen tudja venni a dolgot.

— De hát kedves kicsikém, azt képezed-e, hogy engem minden bohó embernek módjában van, hírem, tudtom nélkül megölni? De abba még én is beleszólnék. Nem láttál-e még soha lőni, vívni? Hát félek én valakitől? És éppen egy ilyen szájhóستól, amilyennel a te titkos tudósítód összehoz. Egy ilyen ügyetlen ember, akit mindenünnen kidobnak, elvernek, s aki csak dicsekedni tud, s legfeljebb olyan emberekkel köt ki, mint Tarnaváry bátyánk, akikről tudja, hogy nem értenek a kardhoz.

Rudolf is segített ez eszmét bővíteni.

— Az igaz, hogy gyönyörű hidalgóval rémítettek meg benneteket.

— Valódi Don Quijote de la Mancha.

— Egy gyermekijesztő Bramarbas, akinek a gyávasága példabeszéd.

— Ez pompás tréfa volt akárkitől.

— Hihetőleg valami szenvedő lovag műve lehet — szólt Rudolf, tréfásan karolva át szép neje karcsú derekát, s édes csókot nyomva annak szép piros arcára —, valami szenvedő lovagé, akinek az imádottja nagyon sokat kacsingathatott ránk a színházban vagy a termekben, s aki azáltal hitt bennünket imádottja előtt népszerűtlenné tenni, hogy titeket ide-rendelt.

A két hölgy végre maga is mulatságosnak találta ez esetet, hogy el hagyta magát csábítani a férfiak jókedvétől, s abban egyeztek meg kölcsönösen, hogy akár mint történt, nagyon jól ütött ki, hogy ők hamarabb eljöttek egy hónappal a várt időnél, mármint nem is maradnak el Rudolftól egy napra sem többé.

— De már *holnapig* mégis el kell maradnotok — szólt Rudolf jókedvűen —, mert itt az sincs, ahova letelepedjete. Előbb rendbe kell hozatnom szállástokat, tehát reggelig csak

vándoroljatok át Szenczyékhez, ők úgyis nagyon egyedül vannak; majd holnap azután hozzám költözhetnek.

Ez igen természetes volt. Hiszen ez oly rövid idő.

A pitvarnok azonban jelenté, hogy fel van hordva az ebéd. Rudolfnak ki kellett menteni magát. Biz azt nem az ő szakácsa főzte, csak a kaszinóból szokta hozatni, hanem ami tán az ételek választékosságából elmaradt, azt kipótolá a viszontlátás édes öröme, egy-egy gyöngéd kézszorítás, egy tekintet több élvet ad az istenek minden olympi lakomáinál. Estig az asztalnál ült a kis család, vígan tréfálózva, enyelegve. Zoltán ma kifogyhatlan volt az elménckedésben.

— Hogy féltettünk titeket — szólt Flóra gyöngéden odasimulva férje átélt karjához —, mikor távol voltunk tőletek; az ember olyankor a legnagyobb veszélyt is elhiszi azokról, akiket szeret.

Szegény asszony! És amidőn a *legnagyobb* veszélyben voltak azok, kiket szeret, oly nyugodtan, oly aggodalomtalan hajtá le fejét az egyik keblére, s nézett mosolyogva a másikra.

Azok poharat koccintottak szereteteik egészségére. Éljenek azok sokáig, és legyenek boldogok!

Soká nem lehetett fennmaradni; a hölgyek fáradtak voltak a sietős út miatt, nyugalomra volt szükségök. Zoltán magára vállalta, hogy őket elkísérje Szenczyékig.

— Holnap reggel hét órakor jöjj szállásomra — szólt Rudolf Zoltánhoz —, valami dolgunk lesz együtt.

— Hét órakor? — monda Zoltán meggondolkozva. — Eljöhettek.

— Ah, ti oly korán keltek fel? — kérde Flóra.

— Megszoktuk falusi életünkben — tréfálózék Rudolf, és nejét és gyermekét megcsókolva, megszorítá Zoltán kezét is, és amidőn ilyen vígan enyelegve kezét szorítottak, az egyik gondolta magában: „Jó barát, holnap megbosszullak!” a másik pedig gondolá: „Kedves gyermek, holnap meg-előzlek!”

Zoltán kétfelől karjára fűzé a két hölgyet, s készakarva kerülőt tett velök, hogy mentül tovább együtt lehessenek; milyen boldog lehetett!

Hallható, érezhető, mennyire szerettetik; nem volt előtte titok, sőt hit és való, hogy egy drága szívet bír, mely gazdag szerelemben és hűségben, s azt tőle senki el nem rabolhatja ez életben.

Ez életben!

Még Szenczyékhez is fel kellett mennie velök, még ott is végig kellett hallgatnia, mennyire féltve, mennyire szeretve van; midőn elbúcsúzott onnan, a legkedvesebb mosolygás a világon kísérte ki, s a legédesebb hang kérte, hogy holnap reggel tíz órakor jöjjön el értök, őket Rudolffhoz vezetendő.

Holnap reggel tíz órakor! Elhozza-e ezt az órát az ő számára a holnap?

— — — — —
Hetet ütött pontban az óra, midőn Zoltán Szentirmay ajtaján csöngetett.

Hallotta ő a hat órát is ütni és az ötöt is és éjfél után minden órát. Még a nyolcat is meg fogja hallani.

A pitvarnok nyitotta ki az ajtót, s kérte Zoltánt, hogy csendesen lépjen, mert a gróffal *szerencsétlenség* történt.

Zoltán a földet érzé emelkedni lábai alatt.

— Mi történt? — kérdezé reszketve.

— A gróf korán reggel kikocsikázott, nem vette észre, hogy zekéje oldalzsebében egy töltött pisztoly volt, s amint a lovak megbokrosodtak, ő kiugrott, a pisztoly véletlenül a kerékhez csapódva elsült, s a gróftot megsebesítette.

— Vesélyesen?

— Talán nem.

Zoltán értette a többit. Rudolf megelőzte őt a párbajban, és meglövetett; egy pillanat múlva ott térdelt ágya előtt.

A szobában nem volt Rudolfon kívül más, mint az orvos.

A véres öltönyök oda voltak levetve a pamlagra.

A gróf arca most is ugyanazon nyugalmas kifejezéssel bírt, mely mindig sajátja volt. Halk, de töretlen hangon kérte orvosát, hogy engedje egy pillanatra Zoltánnal maradni.

— Kedves Zoltán — szólt a sebesült az előtte térdelő ifjúhoz —, én veszélyesen meg vagyok sebesülve, még fél óráig öntudatomnál vagyok, azután beáll a láz, és másik félóra múlva nem élek. Hogy miért történt ez? Azt te jól tudod, de sohasem fogod senkinek mondani. Véletlen szerencsétlenség ölt meg, ezt mondd családodnak. Ezzel a halállal tartozom neked, tartozom azoknak, kik téged szeretnek ezen a világon és a másikon. Aki engem megölt, most emiatt kénytelen elhagyni ezt az országot, s te többet fel nem találod őt. Amott asztalomon van egy hozzád címezett boríték, azt vedd magadhoz, és majd ha nyugodt óráidban leszesz, bontsd fel és olvasd el; két levél van abban, az egyiket én írtam, a másikat édesanyád, mindketten halálunk órája előtt, annak előérzetében; mindkettő halállal hitelesített. E két irat meg fogja veled tudatni, hogy nincs okod pirulni, midőn emlékeinkre gondolsz, e két irat megnyugtatja lelkedet, ha volna annak még gyanúja a halottak iránt.

A tóduló vér meggátolá Rudolfot a további beszédben, pedig csak lassan, suttogva szólt. Zoltán az orvost akará szólítani, hanem Rudolf kezével intett neki, hogy maradjon. Minek volna pazarlani az időt?

Perc múlva ismét beszélhetett.

— Egy kérésem van hozzád. Hogy e *szörnyű mesének* vége szakadjon, hogy meg legyen az cáfolva örökre a világ előtt, *vedd nőül lednyomat*. Ez el fogja hallgattatni az átkozott vádat . . .

Az ifjú úgy zokogott, hogy nem tudott egy szót is felelni.

— Ígérd meg nekem, hogy szeretni fogod őt!

A néma kézszorítás felelé az igent.

— Ígérd meg, hogy semmire sem gondolsz egyébre, mint hogy őt boldogítani fogod.

A még erősebben szorító kéz azt látszott mondani: „Igen; hanem elébb bosszút állok érted!”

— Ez ígérettel tartozol az én becsületemnek és az ő szerető szívének.

A haldokló szívét jobban nyomta a halál kezénél az a gondolat, hogy Zoltán is találkozni fog amaz iszonyú emberrel, hogy fel fogja őt futtában is keresni, vagy rá talál várni az, s vakmerően megjelenik a kitűzött órán még egy áldozatra. Azért követelte ez ígéretet oly nagyon.

— Most küldj el családomért! Te maradj mellettem!

Néhány perc múlva ott voltak a haldokló ágya előtt mind a hárman.

Rudolf már nem tudott szólni, csak mosolyogni tudott még reájok.

Flóra nem hihető, nem volt képes a gondolatot befogadni, hogy Rudolf meghaljon; még tegnap oly kedves, oly vidám, és ma halott. Ez lehetetlen. Ily irtózat nem történhetik meg a világban. Nem is tudott sírni, egy könnycsepp nem jött ki szeméből. Tréfa ez, álom ez, hazugság e látvány? Érzékei csalják.

Rudolf odaszorítja halvány ajkaihoz a kedves nő kezét. Ah, ne tréfálj, szökjél fel ágyadból, neved, kacagj, mondd, hogy enyelegtél velök, hogy meg akartad őket kínnani, hisz az lehetetlen, hogy te meghalj. Ne tagadd meg az Istent! . . .

Hanem a két gyermek úgy zokog.

Hát ők hiszik, hogy ő meg fog halni? Rudolf odavonja magához kezeiket, s egymásba teszi azokat, úgy szorítja össze mind a kettőt.

A másik kezével Flórát szorítja kebléhez, s olyan édesen, olyan mosolygva tekint rá.

Ezek a szép mosolygó szemek úgy megtörnek, úgy elhomályosulnak lassankint, ez a deli arc úgy elsápad, elfehérül, és a nő azt képzei, hogy az ő szemei homályosulnak el, az ő arca lesz halavány.

Egyszerre lecsúszik mind a két gyöngéden szorító kéz, s erőtlenül esik le a párnára. „Anyám! anyám!” — sikolt kétségbeesetten a leány, Flórát átkarolva; az pedig hidegen, aléltan rogyik le keblére, nem a könny, hanem a nehéz gyötrellem hideg verítéke csorog alá arcán.

Zoltán csengetésére megjelennek a cselédek, jön az orvos is. A két hölgyet el kell távolítani innen. Rudolfnak nincs többé szava hozzájuk. Rudolf arca nem mosolyg többé senkire.

Milyen rövid a halál útja . . .

Az óra háromnegyedet üt nyolcra. Zoltán halkán kérdi az orvostól:

— A golyót kivették-e a sebből?

— Itt van az — szól az orvos —, a mellén bement, és kijött a hátán.

Zoltán elveszi a golyót, és zsebébe rejti. Ugyanazt ^amagát fogja visszaküldeni a gyilkosnak.

Az idő már közel, sietni kell; még egyszer megcsókolja Rudolf hideg arcát, s anélkül, hogy kedvesét megölelné, sietve elhagyja a házat.

Hátha az üdvösség maga várna reá, nem hagyná-e azt el, hogy felkeresse azt az embert, aki Rudolfot megölte!

Alant bérkocsija vár reá.

— Sietve hajt! Tíz perc alatt a ligetben legyünk!

— — — — —
Kőcserepy leánya beteg; nehéz lázbeteg.

Napok óta nincs senkinek nyugta a háznál; egyik orvos a másikat váltja fel. Senki sem találja el valóban, mi a kór oka. Egyik forrólázhoz sejt, másik ifjúkori vérforgásnak tulajdonítja a kiismerhetlen bajt, harmadik himlőt gyanít. Beszélnek-e valaha az orvos előtt arról, hogy a lélek is fáj?

A beteg nem tűrhet senkit maga előtt, egyedül a vak leánykát.

Néha olyan okosan beszél, máskor meg összezavar mindent. Egyszer az üres szobában is embereket lát, akik nincse-

nek jelen; másszor a jelenlevőket sem látja, s a puszta erdőről beszél, melyben eltévedt.

Egy reggelen odaszólitja vak ápolónéját.

— Add ide ruháimat, felöltözöm!

Liza nem meri azt magától tenni, hanem elküldi az ott levő cselédet, hogy kérje meg a nagyságos asszonytól, szabad-e az.

Eveline rögtön siet oda. Már akkor Vilma öltözködik; felveszi ruháit, cipőcskéit felhúzza. Egész teste reszket, mint a nyárfalevél.

— Hová akarsz menni? — kérdi tőle Eveline. — Az orvos megtiltotta, hogy fölkelj. Mit akarsz?

A leány arca vadul elpirul, sötéten ránéz anyjára, és öltözködik tovább.

Eveline szigorúbb akar lenni; keményebb hangon kérdezi:

— Miért öltözöl?

A leány egészen elváltozott hangon felel:

— Mert meg akarom őt menteni.

— Mit megmenteni?

— Megmenteni őt, hogy meg ne öljék.

— Kit meg ne öljenek? — kérdi Eveline elcsodálkozva.

— Kit? Kit? — szólt a beteg kigyulladt arccal. — Mintha nem tudnátok? Hiszen ti akarjátok őt megöletni. Ti! Ti!

És rámutatott anyjára reszkető kezével.

— Gyermekem, Vilma! — kiálta ijedten Eveline, s odafutott hozzá.

— Ne nyúlj hozzám! Ne nyúlj hozzám! Ti meg akarjátok őt öletni. De én nem engedem, nem engedem meg.

— Miről beszél, gyermekem, én leányom? Kedves gyermekem, térj magadhoz!

— Miért akarjátok eltagadni; hát nem hallom talán a kardcsattogást? Hát nem hallom, hogy verekszenek az erdőben, hogy csattognak a kardjaik. Óh, Zoltán, Zoltán, megálljatok! Én jövök. Odarohanok közéjük, kardvasaik közé. Engem

öljete meg! Óh, Zoltán, ne vívj! Tedd le azt a kardot! Megöl az az ember!

A lázbeteg e szavaknál átkarolá előtte térdelő anyját, és érezhető az a forró, égető csókokról, mikkel a beteg leány hagymáza rohamában keblét, arcát, ajkait elhalmozá, mennyire szereti az — nem anyját, hanem azt, akit ők üldöznek.

Ah, ezt nem mondta meg soha a filozófia!

A leány erőltlenül rogy össze, ágyába fektetik ismét; egészen magánkívül van már, összevissza beszél, de minden szavának az a vége: „Megölik őt, és megölnék engem! Óh, Zoltán, óh, kedves Zoltán!”

A tanácsosné ott áll az ágy fejénél, és reszketve szól férjéhez, ki oly sápadt, mint ő:

— Nézd, nézd, és hallgasd, mit beszél! . . .

Hat óraker vívott Rudolf a spadassinnal, nyolckor következett Zoltán.

A hét óra közbeesett. Ez volt Miklós báró találkája.

A spadassin nem futott el Rudolf megölése után; gondolá, még ráér két óráig maradni; elvégezni dolgát Miklóssal és Zoltánnal, s azután veheti nyakába a világot.

Miklóssal kardban egyeztek meg; egy nagy táncterem üres helyisége volt a viadaltér.

Hét óraker együtt voltak a vívók és segédek. Az ajtók bezárattak; a segédek tudósíták a feleket, hogy a szükséges előkészületek rendbe vannak hozva.

Azok kezdtek szótlanul vetkőzni.

Milyen pompás izmok, mily szilárd termet mind a kettő. Dabroni meztelen karján minden izom külön élni és mozogni látszik; a kéz csuklója szabadon mozog, anélkül, hogy a könyök megmozdulna, s egy feszülésre minden izom kidomborodik, csak éppen az tágul ki, amelynek a csapást kell intézni; — Miklós báró herkulesi termetében kevesebb az arány. A természet nagyon is gazdagon akart nála kiállítani mindent; széles vállalai

egy egész világ emelésére látszanak szánva, és kinyújtott karjánál eszünkbe jut a történet, midőn pusztá ököllel küzdött félóránig a dühödtt vadkannal. Egy ütés érjen meg ettől az ököltől, és ha vasból vagy is öntve, megtértél alkotódhoz!

Midőn a vívók szembeállítottak, akkor előhózzák a kardokat. Egyiknek sem voltak azok kezében addig. Jó két acélkard, három ujjnyi széles, lappal fedett vas keresztpajzzsal, minő a vívókardokon szokott lenni. Bizonyosak lehetnek benne, hogy el nem törik az semmi csapásra. És azt jó tekintetbe venni, midőn két oly vívó áll szemközt, kik nem szoktak karcolásra játszani egymással.

Miklós már ekkor tudta, hogy Rudolf meglövetett. Láthatni egész arcán, hogy most is erre gondol. „Miért nem előzhettem őt meg?” — gondolja magában.

— Siessünk, siessünk, uraim! — sürgeté Dabroni a rendes formaságokkal elfoglalt segédek. — Énreám még egy harmadik is vár.

— Az Istenre mondom — szól Miklós oroszlanai morduláshoz hasonlatos hangon —, ez a harmadik hiába fog reád várni!

— Gondolja méltóságod? — szól gúnyos mosollyal Dabroni.

— Azt meglátod.

— Akar még méltóságod valamit látni? — kérdi tőle a spadassin csúfondáros gyöngédséggel.

— Semmit elébb, mint a te véredet! — kiálta Miklós, kezébe ragadva az odanyújtott kardot, s olyat dobbant lábával, hogy az épület megrendül belé.

Mind a két vívó állásba teszi magát; a kinyújtott kardok összeérnek, amint köszörült éleikkel végigcsúsznak egymáson, olyan bántó hangot ad ez, hogy az ember szíve borzad bele.

Egy hosszú percig halotti csend van a teremben; a segédek félrevonultak. A két kard egymáson fekszik. A két vívó szemei egymást keresik, a düh szikráival Miklós szemei, a gúny kígyóigézetével Dabronié.

Miklós kezdi meg a harcot.

Egy merev csapással hirtelen leüti ellene fegyverét, s mint a villám csap egyszerre hozzá, neki a fejének.

Ha a spadassin védte volna magát elkésett kardjával e rettentő csapás ellen, kardostul, fejestül úgy hasította volna az kétté, hogy az ítéletnap sem csinált volna belőle egyet. De ehelyett hirtelen hátraugrott, egész testét hanyatt vetette, kardját is visszakapta, s engedte az ádáz csapást maga előtt elsüvölni; a kard hegye nem járt messzebb teste előtt egy hüvelyknél.

A másik pillanatban már ismét helyén volt. Legkisebb zavar, megdöbbenés nem látszott arcán. Még inkább ragyogtak szemci, mint a gyakorlott játékosé, ki ellenfelét furfangosan meg tudta csalni.

A támadottból most ő vált támadóvá; a testét előrehajtva, egészen alácsúszott ellenfele kardjának, s cselvágásaival kényszeríté azt sokkal közelebről védeni magát s ezáltal őt rövidebb távolságra bocsátani.

Miklós segédei a hideg verítéket érzék arcaikon.

Látni lehet, hogy Dabroni sokkal gyorsabb vívó, mint Miklós, ki ellenfele mesterfogásait roppant ereje és lélekjelenléte dacára is nem mindig elég sikerrel bírja megghiúsítani.

Már egy lépést kénytelen volt visszafelé tenni. Ellenfelét ez még merészebbé teszi. Ő is egy lépést tesz előre.

— Ne féljen méltóságod, én követem!

Még gúnyolódni is ráér gyakorlottsági fensőbbisége érzetében.

Miklós haragosan vág hozzá e gúnyra. Dabroni felfogja kardjával a nehéz csapást, s végigeresztve azt kardja élén, a keresztpajzs lapján engedi elveszni annak mérgét, s azzal vissza egy *alvdágást* intéz a báróra, egyikét azon gonosz csapásoknak, miknek sebe gyógyíthatatlan; s amint a báró hirtelen annak védelmére fedetlenül hagyja bal oldalát, egy oldalcsapással odavág nyakához.

Haj! Az éles kard behatott!

A két segéd iszonyodva takarja el arcát. A báró nyakából egyszerűen vastagon ömlik alá a vér, elborítva egész mellét.

A következő pillanatban egy irtóztató ordítást hallani; Miklós a düh vak elszántságával rohant ellenfelére. Egy kardvillanás látszott, egy csattanás hangzott és azután — ott feküdt a földön a spadassin, szórtlanul és sápadtan.

A segédek odafutottak feleikhez.

— Nincs semmi baj! — dörgé Miklós, kezével befogva sebtét. — Egy kis érvágás az egész. De ez nem fog vívni többet!

Amazok elszörnyedtek. Az irtóztató csapás keresztülvágta a kardmarkolat védő pajzsát és keresztül a markolatot a kézzel együtt; a spadassinnak nem maradt, csak a csonka karja.

— Istené legyen a dicsőség! — hörgé Miklós, s nyugodtan segítette meztelen melléről letörölgetni a vért, míg az orvos azt a roppant mély sebet nyakán összevarrta . . .

. . . Ah, hogy futottunk (mint gyermekek) néhány hét múlva utána, midőn legelőször kijött az utcára, fekete ragasztvánnyal fedve gyógyuló sebtét, hogy mutogattuk őt egymásnak, s hogy szerettük volna megcsókolni azt a drága sebhelyet és azt a kezét, a mely azt visszaadta!

Pontban nyolcat ütött az óra, midőn Zoltán a ligetbe megérkezett. Segédei már vártak rá.

Fél kilencig semmi hír sem jött ellenfeléről. Akkor érkeztek meg annak segédei.

Odamentek Zoltánhoz, s kimentették ügyfelüket elmara-dásaért, aki vele sem ezúttal, sem soha többé meg nem fog vívhatni, miután egy megelőző párbajban *jobb kezét elvesztette*.

Zoltán valami hideg borzadályt érte végigvonulni lelkén. Nem Rudolf elszállt szelleme volt-e az, ki őt láthatlan alakban védve környezé, és most elszáll tőle, hogy messze, messze, ott a magasban számot adjon azoknak, kiknek megfogadta: mint viselé gondját egyetlen gyermeköknek? . . .

XXII. A KEMÉNY SZÍVEK

A kárpátfalvi kastélyban napról napra nagyobb a gyász.

Nagyon beteg a kisasszony, mindig-mindig rosszabbul lesz, talán sohasem is gyógyul meg.

Minden éjjel új meg új rémlátásokkal képzeleg; álmodik kinyitott szemmel, és beszél fennhangon azokhoz, akikkel álmodik.

Atyja, anyja felváltva ülnek ágya előtt; ha az egyik éjjel, a másik nappal virraszt mellette, s azután elmondják egymásnak, miről beszélt, mit álmodott, s hosszan-hosszan eltöprenkednek fölötte.

— Ki lakik itt a mellettem való szobákban? — kérdezé egy reggelen a beteg, fehér ujjával megkocogtatva az ágya melletti elszőnyegezett falat. — Ki zongorázott itt az éjjel, a másik teremben? Itt mellettem jobbra!

A tanácsos gyöngéden végigsimogatja gyermeke lázas homlokát.

— Üres szobák azok, jó leánykám; nem lakik ottan senki. Az a folyosó is el van rekesztve, ami oda vezet.

— Nem, nem. Én mindent jól hallok — bizonyítja a beteg —, néha egyet pattanik a zongora húrja, s olyan soká eldöng magában. Éjszaka mindig járnak-kelnek odabenn, csoszognak, tipegnek, lábujjhegyen járnak; a ruháik suhogását hallom.

— Nincs ott senki, nincs ott semmi, édes gyermekem.

— Óh, van. Itt egy ajtó van az ágyam lábánál; tudom, hogy ott van, csakhogy a szőnyeg elrejtí. A múlt éjszaka éppen éjfélkor megnyílt az az ajtó ágyam mellett, s kijött rajta az a fehér asszony, aki itt mellettem lakik; milyen halavány volt és milyen szomorú! Egy ideig ott állt az ágyam lábánál, és nézett rám csöndesen, aztán közelebb jött, s ide ült az ágyam szélére, szépen mellém.

— Nem lehet az, kedves leányom, én ültem itt ágyad szélén egész éjjel és senki más.

— Óh, dehogy ültél itt. Én híttalak téged is, meg Lizát és a szobaleányt is. Egyitek sem volt itt, csak az a fehér asszony. Itt ült egész éjjel az ágyam szélén, s le nem vette rólam a szemeit. Gondolta magában: „Te is nemsokára ott fogsz lakni, ahol én lakom.”

Köcserepy még azon órában átszállíttatá betegét az épület tulsó szárnyába, távol a befalazott szobáktól.

Pedig hát — én Ystenem — mi volt ott? Egy puszta berakott fal: kő és mész, semmi más. És azon belül? Üres tér, puszta levegő, amelyről tudja minden okos ember, hogy az nem egyéb, mint oxigén, hidrogén és karbonikum; az oxigén támasztja a rozsdát a zongora húrjain, attól pattogtak le azok; és az a kép ottan rámájában nem egyéb, mint vászon és apróra tört festék, nem szállhat az le onnan.

Ez világos dolog minden okos ember előtt, és mégis a legokosabb emberek egyike nem merte beteg leányát azon szobák közelében hagyni, ahol Kárpáthy Zoltán édesanyja utolsó óráit leküzdé.

Vilma nehéz, hagymázos forróbetegségben volt. Minden ideges embernek nem is jó volt vele érintkezni. Az orvosok magok tanácslák Köcserepynek, hogy különösen Eveline-t tartsa távol, mert a betegség ragályos. Ezt a betegnek nem volt szabad észrevenni. És még más valamit sem volt szabad neki megtudni, amit gondosan titkoltak előle.

Pedig a betegnek mindig azon jár az esze, hogy valamit kitudhasson, megálmodják, kitaláljon, amit előle rejtegetnek.

— Hol van Liza, az én Lizám? — kérde többször. — Nem láttam már régen.

— Itt volt, gyermekem — szólt nyugtatóan a tanácsos —, de te aludtál akkor, nem láthattad. Majd visszajön nemsokára.

— Majd, majd — szólt a beteg elcsillapulva —, ha eljön, ébresszenek fel.

Mikor legsúlyosabb volt betegsége, akkor mindig Zoltánról álmodozott; ha óróra kezdett el beszélni, az reszketés volt az egész háznál, mert akkor hideg gyöngyök izzadtak homlokán, akkor arca kipirosodott, mint a láng, akkor őrtülés volt nézni azt a fájdalmat, ami vonásaira nehezült és hallani azt a hangot, mely sikoltásaiból a zárt ajtókon keresztülhatott.

Az atyának átölelve kellett őt tartani és úgy takargatni vonagló gyöngye testét, mert ki akart szökni ágyából, s odavetni magát az égő szemei előtt látott alakok közé, kik alig két-három lépésnyire tőle éles kardokkal vívnak halálos tusát. Óh, mint sikoltott, hogy takarta el arcát. Most éppen a szívébe dőfték: piros vére csordul.

És ezt a tanácsosnak végig kelle nézni, végighallgatni, érezni mindazt.

Egy napon Kőcserepy levelet kapott Pozsonyból. Reszketett a kezé, midőn felbontotta. Abban tudósíták, hogy Dabroni egy kardcsapással örökre ártalmatlanná van téve.

— Hála neked, mindenható Isten! — rebegé a keményszívű férfi, hogy nem történt meg az, amit ő oly bizton elrendezett. Közbetevé igazságos Isten embertörő karját, hogy meg ne történhessék az. Óh, milyen jólesett! Ez még reményt ad. Ez többet fog érni a gyógytudomány minden írcinél.

Futott a levéllel betegéhez.

— Nézd, kedvesem! Kárpáthy Zoltán él. Aki meg akarta őt ölni, annak az egész kezét levágták. Nem fogja őt bánthatni soha. Nézd, olvasd!

A beteg hitetlenül rázta fejét.

— Nem hiszem, ezt csak úgy gondolták ki, hogy engem elámítsanak. Engemet mindig bolonddá akarnak tenni; minek az? Tán azt nem tudom, hogy Liza hol van, az én vak leánykám? Azt mondják, hogy itt járt, mikor én aludtam. Óh, tudom én, hogy ő hol jár. Tán nem tudok én mindent? Tudom én, hogy Liza meghalt. Tán nem hallottam én, hogy kopácsoltak a múlt éjjel idefenn az emeletben; tán nem tudom, hogy az ő koporsóját szegezték be akkor? Kivitték a kerti lakba, ott énekelték el; tán nem hallottam én azt? Szegény kis leánykám, még arra sem lehettem ott, hogy a koszorút én tegyem fel a fejére, a halotti koszorút; még meg sem csókolhattam utoljára. Énelőttem azt hazudják, hogy él

A tanácsos meg volt fagyva, és szólni nem tudott. Hogy olyan átható képzeleterejök van a betegeknek, ami nekik egy pusztá hangról elmondja, amik történtek.

— Minek titkolnak el énelőlem mindent? A múltkor a postásíp szólt a házunk előtt, a cselédek átvették a levelet az udvaron, s mondogatták nagy halkán: „Fekete pecsét.” Egy óra múlva bejött anyám. Ki voltak sírva a szemei, de nem akarta észrevetetni velem. „Kitől kaptál levelet?” — kérdeztem tőle. — „Ilvayéktól” — felelte. — „Csókoltnak téged.” — „Hogy van Matild?” — „Nagyon jól — mondta anyám —, e napokban ment férjhez.” — Igen, férjhez ment a sírba. Tudom, hogy az volt írva a levélbe. Minek titkolják azt előttem? Mindenki meghal, aki engem szeretett — minden — minden

A gyermek eltakarta szemeit, és sírt volna, ha tud.

Az a keményszívű ember ott a beteg leány ágya előtt úgy érezte, mintha az a nehéz, kemény szív morzsáról morzsára őrlődne ott belül és hullana ezer darabra, s mindenik darabja olyan nehéz volna, mint egy nagy, súlyos kő

— Hát mi nem szeretünk-e téged?—kérdezé leányától az apa, akinek úgy fáj ez a gondolat. — Hát mi nem szeretünk-e téged?

A gyermek végighúzta homlokán reszkető kezét.

— Óh, óh! Nem úgy kellett volna engemet szeretni, nem úgy...

— Nem úgy? Miért mondogt az, gyermekem?

Vilma sokáig gondolkodott, azután egyszer érthetetlen mozdulatot tett kezével szemei előtt, halkan susogva:

— Hiszen már úgysis vége van mindennek.

A tanácsos fájdalomtól leroskadva ölelé át egyetlen, láb-beteg gyermekét.

— Mi nem szeretünk tégedet? Óh hogy mondhatod azt, hogy mi nem szeretünk téged!

A leányka csendesen megfogta atyja kezét és odavivé szívéhez.

— Érzed-e, hogy mi van itten? Szív. De azt nem tudod ugye, hogy ez miért dobog olyan fennhangon. Óh, azt senki sem tudja, sem ti, sem az orvosok. Csak hárman tudták még, és azok is mind meghaltak. Mindig kérdeztétek tőlem, miért vagyok oly szomorú, és azzal akartatok felvidítani, hogy őt szidjátok előttem. Elmondtatok róla minden rosszat, gyaláztatok, gyűlöltétek, és mégis azt kérdeztétek, miért vagyok olyan halavány? Elkezdtétek őt üldözni, kihajtottátok atyai házából, s idehoztatok engem, hogy szívjam azt a levegőt, amit ő megátkozott; őt koldussá tettétek, elvettétek minde-nét, hogy engem pompában temessetek el. Úgy fájt, úgy fájt az nekem, és ti nem tudtátok azt soha. Nem volt elég, hogy elvettétek jószágait, utoljára elvettétek még életét is. Leölték őt hidegvérrel, irgalom nélkül — minden irgalom nélkül. Átverték a szívét, az ő szívét! Azt a kedves szívet, azt a kedves, édes szívet! . . .

A szegény leányka összekulcsolta e szóknál kezeit halvány ajkai előtt, s oly fájdalommal emelé szemeit ég felé, oly túlvilági fájdalommal, hogy egy ördögnek megesett volna rajt a szíve.

— Leányom, kedves jó leányom! — rebege az apa, és

nem tudott neki többet mondani. Hisz a lázbeteg tudja, hogy mit beszél, de nem azt, hogy mások mit beszélnek hozzá.

— Látod, látod! Milyen szépen megélhettünk volna másképp — szólt a beteg leány. — Mi otthon és ő itten. Hisz ő nem bántott titeket soha, nem volt szüksége őt üldözni. Mi laktunk volna a magunk házában és ő is a magáéban, és sohasem szólunk volna egymásról senkinek. Mi haszna vettedek el tőle mindent? Házát, birtokát, még a jó napvilágot is? Mármost lakhattok *egyedül* ebben a nagy házban, egyedül ebben a nagy világban. Hát mit ér az mármost tinektek?

Ily őszintén csak a láz beszélhet, ilyen nyílttá csak az teszi a szívet, aki minden szíveket lezár, s míg lezárná, kibocsátja azoknak titkait, s míg elhallgattatna, beszédessé teszen.

A tanácsos úrnak egy nagy gondolatja támadt ez órában. Ezt a gondolatot nem űzte el szívéből. Ezt menedékének tartá. Egészen más gondolat volt az, mint aminőkkel eddig szívét elterhelé, egészen ellentéte azoknak.

— Légy nyugodt, kedves gyermekem — szólt, odahajolva leányához. — Akiről beszéltél, annak semmi baja sincsen. Erről én téged meg foglak győzni. Ígérd meg, hogy nyugodt fogsz lenni addig, hogy nem gyötrőd magadat. Hogy meggyógyulsz... énnekem... az én örömemre.

A beteg felsóhajtott, s midőn atyja eltávozott tőle, halkán susogá magában:

— Nem lehet az; nem lehet az úgy. Majd megtudom én azt nemsokára.

Köcserepy sietni akart azon eszmével, melyet magában forralt. Az orvossal találkozott a teremben, odahívta őt magához tanácskozni. Elmondá előtte őszintén, nyíltan, mit tapasztalt, mit tudott meg, és mit akar most tenni.

Az orvos tökéletesen helyeselte szándékát. Ha valami, még ez segíthet a beteg állapotján.

Köcserepy azt is elmondta neki, hogyan és mi módon akarja e szándékát létesíteni. Az orvos elbámult rajta.

Az apa tört hangon rebegé:

— A világot magát odaadnám érte.

Erről tudósítani kelle Eveline-t is. A tanácsosnő a legiszonyúbb kínokat állta ki ezen napok alatt. Ha eszébe jutott valami, úgy sírt, hogy minden szobán keresztülhangzott; napok óta szemeit sem hunyta le soha, s ha leánya mellett nem volt, minden órában küldött izenetért: „Hogy van?”

Az volt a különös, hogy még ma éppen nem tudakozódott felőle.

Kőcserepy az orvos kíséretében ment nejét felkeresni. Az ajtóban megállt kissé hallgatózni, semmi neszt sem hallott.

Elébb benyitott csendesen, széttekintve, ha nem zavarja-e meg. A nagyságos asszony ott ült íróasztala előtt, és nagy figyelmesen írt kitért naplójába.

Arca halaványabb volt a szokottnál, de tökéletes nyugodt és csillapult.

Férje megszólítá, mire föltekintett, s inte nekik, hogy üljenek le; ő írt tovább.

— Kedvesem — szólítá meg a tanácsos, miután sokáig vártak reá —, valami sürgetőst írsz?

Eveline e szóra letcvé tollát, s könyökét az asztalra téve, állát hüvelykujjára nyugtatá, s amint ki nagyon el van telve megkapott eszméjétől, elkezdé:

— Arról írok, hogy milyen különös az, miszerint az emberben két egészen különböző lény dolgozik: az ész és a szív; s aszerint, amint az egyik vagy másik lesz túlnyomóvá, változik át az ember jelleme, sorsa, élete, úgy, hogy mondhatni: „Mindenki két különböző embert foglal magában, az egyik az ész, a másik a szív embere. A szív és az ész két különböző ember . . .”

A két férfi megdöbbenve bámult egymásra. Eveline szemeiben és homloka kifejezésén volt valami, amit nem jó volt sokáig nézni.

— Kedvesem — szólt Kőcserepy —, én Vilmárról akarok veled beszélni.

— Úgy? — szólt a tanácsosné nagy kedvetlenül. — Majd mindjárt. Előbb ezt a fejezetet be kell végezni. Mert a szív és az ész két különböző ember.

Azzal vevé ismét tollát, és naplójába mélyedve írt tovább.

Az orvos és a férj felkelhetett tőle, el is mehetett onnan, beszélhettek, amit akartak.

— Irgalmas Isten — suttogá a férj, megfogva az orvos kezét, midőn lassan eltávoztak a szobából —, ez a nő még megtalál tébolyodni!

— Talán *már nem* — mondá az orvos.

XXIII. C S E N D E S E N

A tanácsos szobájába tért, s leült levelet írni.

Volt egy nagy, fekete bőrbe kötött naplója, melybe levelezéseit szokta feljegyezni, az eredetiket mindig magánál tartva; abban voltak összegyűjtve legtitkosabb iratai, a könyv táblájára fényes betűkkel volt sajtolva a sor:

„E könyv holtom után elégetendő.”

A legutolsó levél, melyet írt, Dabronihoz szólt.

Végtől-végig olvasá azt, és újra és ismét elolvasá. Ezzel a bűnhődéssel tartozott magának. Nagyobb, nehezebb vezeklés volt az neki, mintha télben, fagyban, mezítláb kellett volna bűnbocsánatért mennie ellenségei sírjaihoz; minden sor egy kegyetlen szemrehányás volt abból, egy saját fejére visszasett kő.

Ő maga kínozza ez eszközeivel a gyűlöletnek saját édes gyermekét. Minden törszúrás, melyet gyűlölete tárgyának szánt, elébb az ő szívéen ment keresztül; minden balsors, amit másnak készített, az ő lelkét sújtotta jobban.

Hogy olyan titoktartók a gyermekek! Miért nem őszinték szülőik iránt? Miért nem hiszik el, hogy azok őket igen szeretik?

Ha kérdezték a szomorú leánytól, miért olyan sápadt, miért oly méla, hogy nem felelt reá? És senki sem bírta azt kitalálni.

Most már az is világos volt a tanácsos előtt, hogyan tévedt el Vilma a szentirmai csalitban. A féltett kedves életét megmenteni indult el ő, azon gyöngé, töredékeny testtel,

midőn ők idehaza az iszonyú bosszútervet koholták, talán éppen akkor, midőn ő ama levelet írta Dabronihoz, elbízott, elkeseredett lélekkel — írt a kétségbeesett leány vad erdő szélében, reves fatörzsre hajolva mentő óvást titkon imádoott ifja rokonaihoz, reszkető kézzel, reszkető szívvel.

Ezt előbb kellett volna tudni!

A nagy, hatalmas férfi vevé kezébe a tollat, hogy írjon. Odakezdte a levelet mindjárt a másik levél alá:

—

„Kárpáthy Zoltán úrnak.

Uram!

Amit soha nem hallott tőlem senki, azt ön ím írásban olvashatja tőlem: *megbántam, amit cselekvém*. Jól tudom, hogy önnek joga van örülni, amidőn én sírok, de sokkal jobban ismerem önnek szívét, mint hogy önnek ez örömétől rettegjek. Egyetlen gyermekem halálos beteg, s képzeldésének az a kísértő réme, hogy ön meggyilkoltatott. Hála a Mindenhatónak, ez nem történt meg; ön él, és egy szavával, egy megjelenésével megmentheti szeretett lányomat, aki Istentől egyedüli örömem. Én ismerem az áldozatot, amelyet ön hozand, amidőn e küszöböt átlépi, de hiszem, reményilem, hogy ön mégsem fogja azt megtagadni az emberek legszerencsétlenebbikétől

Köcserepytől.”

Milyen nehéz, milyen keserű bűnhődés!

Hová lettek a büszkeség, a világszereplés bálványai, amidőn ezen levelet írta? Hová lett az öntelt, elbízott hiúság, mely eddigi életét vezette? Mennyi lemondás e néhány sorban, mennyi önmegalázás!

A levelet ismét leírta a tanácsos, s tisztartóját hívatva, rábízta, hogy vigye el azt Szentirmára.

Zoltán és Szentirmayék a gyászos nap után rögtön eljöttek Pozsonyból, Rudolf bebalzsamozott hulláját magokkal hozva Szentirmára.

A nemes hazafi szerencsétlen végzetének híre az egész vidékre gyászosan hatott, s midőn Kőcserepy meghallotta azt, szíve nagyot dobbant, mintha őt vádolná abban.

Ez nem jó munka volt, ennek nem kellett volna így történni.

Amint a levelet elküldé, ismét beteg leányához sietett a tanácsos.

A lyánka egészen magánál volt; a hagymázos lázroham után az elbágyadás tiszta percei következtek.

Az apa odaült betege ágyához.

— Hol fáj, én édesem, én kedvesem?

— Itt és itt — szólt a lyánka, szívére és homlokára téve kezeit. — Tudtam én, hogy az megöl engem!

— Miről beszélsz, kis leánykám, édes szívem?

— Tudod te jól, atyám, hogy mi az. Nagy fájás az. Ha Liza élne, megmondaná, mert ő tudta azt. Mondtam neki mindjárt, ahogy ebbe a házba bejöttünk. Mikor idefenn a sok vendég kacagott, vigadott, mi akkor odalenn a platánfák alatt sírtunk, mert tudtuk jól, hogy ezen a helyen meg fogunk mi halni. Óh, ha arra vigyázott volna valaki!

— Mire kellett volna vigyáznunk? — kérde a tanácsos, oly közel hajolva beteg gyermekéhez, hogy annak legkisebb suttogását meghallhassa.

— Ha arra vigyáztatok volna, midőn ebédeltünk, hány-szor nevetett rajta más ember: ni, ez a két leány legízesebb falatját tányérján felejtí! Ilyenkor azt mondják, hogy távol levő rokona éhezik. Mi kezet szorítánk Lizával, és mi értettük, hogy mit tesz az. Mikor eljártunk a templomba imádkozni, tréfáltak velünk: „Mit lehet ebbe a falusi templomba járni? Miért imádkozhatik két ilyen gyermek?” Mi tudtuk, hogy miért. Minden virágomnak, minden ruhámnak volt valami neve, valami jelentése: nem tudta azt más, csak Liza. Nem is fogja azt megtudni senki. Halottak estéjén meggyújtottunk három viaszgyertyát, az egyik vagyok én, a másik vagy te

Liza, a harmadik ő . . . Leghamarább leégett az övé, azután a tiéd, kis leánykám, azután az enyim . . . De egyik sem soká maradt a másik után . . . Mit csinálnak a gyermekek? . . . Játsszanak magokban játékot . . . De azt a játékot érteni kell . . . érteni kell, mert anélkül nem ér semmit.

Látszott, hogy mihelyt Zoltán eszméjére tér vissza a beteg, rögtön előjönnek a veszélyes kór jelenségei is. Kétségtelen volt, hogy rá gondolni és meghalni — egy dolog.

A tanácsos nyugtalanul nézte óráját. Kiszámította százszor is, hány perc alatt érhet Szentirmára a tisztartó, hány alatt jöhet vissza ismét. De a véletlen lehetőségei kínozzák. Hátha nem találja ott Zoltánt? Hátha az megveti kérelmét, és nem jön el?

Az orvos ismét új gyógyszert rendelt; a tegnapi félretétété, mint elvetette a tegnapelőttit és az azelőttit is. Egyik sem tudott használni, mint nem javítand a mai sem. A tudomány hatalmának itt vége van.

— Uram segíts, uram gyógyítsd meg leányomat! — rimánkodék a tanácsos, kétségbeesetten szorítva meg a távozó orvos kezét.

— Én csak a természet szolgája vagyok — felelt a tudományok embere —, itt Istennel kell küzdenünk.

A tanácsos álmatlan aggodalommal járt egyik szobából a másikba. Már bealkonyodott, s a közelgő éjszakával a beteg kórjelenségei is súlyosabban kezdtek mutatkozni. Szentirmáról még semmi válasz sem jött.

Odakünn fergeteges, zivataros idő kezdett beállani; az egyszerre elfeketülő éjszakát csak a távoli villámok deríték fel olykor, miknek mordulása mindinkább közelgett, a sík rónán végigüvöltő szél csikorogva forgatta az új szélvitorlákat a háztetőkön, mikén a Kőcserepy-címer pompázott, egyszer nagy csörömpölve dobott le közölök egyet.

Milyen gonosz éjszaka! Ki mozdulna ki ilyenkor csendes kandallója mellől, hogy útra keljen?

A beteg oly szánalmasan nyögött, lihegett... Óh, és senki sem tud segíteni rajta.

Megint nagyot villámlott odakinn. Az ég olyan sokáig eldörög utána.

De mégis... mintha ez már nem az ézengés volna. Ez kocsizörej.

Hintó hajtattott be a kastély udvarára. Ez valóban megkülönböztethető. Hintógördülés. Pedig a tisztartó könnyű szekéren ment el. Tehát valaki jött. Idegen.

De ki?

A tanácsos sietett az érkező elé.

Amint a folyosón végigment, hallá, hogy a lépcsőkön felfelé jön valaki, s a kísérő pitvarnoktól felőle tudakozódik.

De ez nem férfi hangja volt, hanem nőé. Úgy tetszik előtte, mintha ezt a kedves, csengő, gyermeteg hangot ismerné már valahonnan; de nem tudott rá egész tisztán emlékezni.

A folyosó szögleténél szemben találkozott vele. Egy szép, sugár leányka volt az, egész gyászruhában.

Köcserepy megdöbbsent előtte. Ez Szentirmay leánya. Azon Szentirmayé, kinek oly gyászos halála volt. Ez a fekete öltözet nem őt vádolni jön-e ide ez órában; ez a szomorú gyermek nem azért jött-e most, hogy őneki megmondja:

„Egyért egyet, apáért leányt!”

Óh nem. A galamb fájdalomának nincsen mérge. A szomorú leányka nyájasan, szelíden siet a háziúr elé, s gyöngye kezét nyújtva neki, részvevő, bánatos hangon tudakozódik Vilma felől.

Hallotta a tisztartótól, hogy *barátnéja* beteg. A levél nem találta Zoltánt Szentirmán, Marionhoz kellett elkísérnie anyját Kőhalomra. A tisztartó utánament sürgető s levelével. Ő pedig rögtön sietett át Kárpátfalvára, a jó Vilmát meglátogatni, akivel úgy szerették egymást, s akit oly régen nem látott. Tán ha őt meglátja, örülni fog.

Kőcserepy oly forrón szorítá a kezében felejtett kis kezét . . . Ártatlan, boldog gyermek, kinek még fogalma sincs a rosszról, a rúttról, a gyűlöletesről!

Ezalatt a beteg szobájához értek, Kőcserepy előbb nyitott be óvatosan.

„Csendesen, csendesen!” — suttogá a beteg, fehér ujját felemelve. Arca szokatlan égő pirosságán látszott, hogy ismét rossz éjszakája következik.

Katinka odalépett ágyához, és kezébe fogta társnéja kezét.

Valami vidám mosoly deríté fel egy percre a leányka arcát, amely azután ismét eltűnt onnan.

— Te is őt gyászolod ugye? — kérdé barátnéja fekete öltönyére mutatva.

Katinka tudta már a tisztartó által Vilma rögeszméjét: azt hívé, hogy ő is Zoltánt gyászolja.

— Én atyámat gyászolom — felelt Katinka, és nem állhatá meg, hogy ennél a szónál könnyei meg ne eredjenek. El kellett takarnia arcát.

A beteg leány közelebb vonta magához barátnéját, s félelmesen szétekintve kérdé tőle:

— Őt is megölték?

— Óh, nem — felelt Katinka, e percben inkább barátnéjára, mint saját bánatára gondolva —, véletlenül halt meg.

— Úgy? Véletlenül? — suttogá a beteg. — Gondolod te, hogy véletlenül halnak meg az emberek? Óh, én ezt jobban tudom. Sokkal jobban tudom.

És szemével atyjára nézett merően, sokáig, hogy a nyugodt, bölcs férfiú a vért érzé zsibbadni ereiben, és nem állhatá ki e kísérteti tekintet néma szemrehányását.

— Csendesen, csendesen kedvesem — suttogá Katinka, a lázas beteg fejét kezébe emelve.

Milyen gyöngéden, mily édesdeden tud bánni a beteggel. Mintha tulajdon testvére volna!

A tanácsos úgy elnézi, majd a szíve szakad meg bele.

Katinka tudja már, mi fáj oly nagyon Vilmának, s suttog fölébe megnyugtató szókat.

— Ne félj, Zoltán itthon van Szentirmán. Valaki megírta, hogy veszélyben van, és mi érte mentünk.

A beteg szemei úgy ragyognak e szóra. „Valaki! — gondolja magában. — Az a valaki én voltam. De azt te ne tudd meg soha!”

Azután ismét elkomorodik arca, szemei tétova járnak szét a szobában, a régi hagymázos víziók ismét visszatérnek.

— Még nem bántották őt — suttog halkán vissza —, de majd bántani fogják. Hallod, hogy köszörülük a kardot? Én már hallom. Ott voltam, mikor beszéltek róla, hogy megöljék. Eredj, eredj oda, ne hagyd őt elmenni. Beszélj az atyámmal; csak egy szót szólj neki, és semmi sem fog megtörténni; szólj vele Katinkám, kedves jó Katinkám, siess!

A tanácsos ott áll az ágy fejénél, és hideg borzadály jár végig testén, amidőn ezeket hallja.

A beteg miket fog még beszélni!

Reszkető kézzel fogja meg az ifjú barát nő kezét.

— Hagyjuk nyugodni a beteget, kedves grófnő; kegyed is fáradt, térjen szobájába, amit elkészítettek számára azóta. Ne csókolja meg most, ne hajoljon reá; jöjjön velem, látogassa meg nőmet, majd holnap reggel meglátogatjuk ismét Vilmát.

— Eredj, eredj! — suttoga a beteg is. — Beszélj atyámmal, beszélj anyámmal érte. Ne időzz sokáig!

Kőcserepy gyöngéd erőtetéssel vonta el Katinkát leánya ágyától. Attól félt-e, hogy a beteg leány láza közepett valami irtóztató titkot fog előtte kimondani, vagy attól rettegett, hogy azon férfi leánya, ki most őmiatta nyugszik a föld alatt, míg az ő lázbeteg gyermekét ápolja, annak kórragályát szívhatja rokon idegzetű testébe? Vész és romlás lehelete járt ökörtüle, jól érezé. Jó volt abból mindenkit eltávolítani.

Sietett Katinkát átvezetni Eveline-hez.

A tanácsosné most is íróasztalánál ült, és naplóját írta.

Köcserepy mondá neki, hogy Szentirmay Katinka kisaszony van itt, ki Vilmát látogatni jött el.

E szóra felkelt a tanácsosné, s Katinka elé járulva, megölelé, és megcsókolá homlokát. Miután leültette maga mellé, s hideg sötét szemével végignézve rajta, elkezdé:

— Halloom, hogy édesatyja, a gróf elutazott.

— Meghalt — igazítá ki Katinka, kit a megszólítás kellemtelen idegenül érintett.

— Egy dolog az, kedvesem — biztosítá Eveline hideg, méltóságos hangon. — A halál csak elutazás. Aki innen elköltözik, átmegy egy másik csillagzatba; onnan ismét egy másikba és onnan egy harmadikba, és így megy végig minden csillagzaton, és ez az örökkévalóság.

Katinka nem sok vigasztalót talált ebben a fölvilágosításban, amit Eveline azután még érthetőbbé kívánt előtte tenni.

— Így például meghal az apa, másutt: például az Uranusban vagy a Mezarthimban, ugyanakkor újraszületik; utána meghalnak gyermekei, egyenkint azok is követik atyjokat, s az Uranusban vagy Mezarthimban ismét reátalálnak, és ez az igazak jutalma.

Katinka nem felelt e bölcs szavakra semmit; a tanácsosné elmélázott sokáig, egyszerre fölkelte helyéből, s nyugtalanul lépett nehányat a szobában, azután megállt a szoba közepén.

— Igen, de hátha a gyermek hal meg előbb, azután a szülők? — kérdezé magától nyugtalanul. — Mi történik akkor? Mi lesz abból?

És aztán elkezdett alá s fel sétálni heves léptekkel, fejét tenyerébe hajtva.

Köcserepy kezét nyújtá Katinkának.

— Gyerünk innen — súgá halkán, nagyot sóhajtv. — Menjünk tova!

Az árva leány úgy reszketett, mint a falevél.

Milyen borzasztó éjszaka ez!

Ott kinn tombol a zivatar, a szél csavargatja a fákat, mik nyögve, zúgva hajladoznak haragos rohanása alatt; a zápor úgy vágja az ablakokat, mintha köveccsel hajigálnák, az orkán olyanokat taszít rajtok néha, mint az ágyúördülés; azok a csikorgó, csörömpölő szélvitorlák forognak erre-arra, mint-ha nem tudnák már, hogy merre kerüljék ki a vihar haragját.

Milyen rút, átkozott éjszaka ez odakünn!

De iszonyúbb, vérfagyasztóbb éj van a kastélyon belül. Senki sem aluszik. Gyertyákkal, lámpákkal futkosnak egyik szobából a másikba, a gyertya kialszik olykor a sietők kezében a nagy szélrohamtól, mintha minden ajtónyitásnál egy gúnyos, mérges szellem leskelődne, aki a lángot elfújni törekszik, s késlelteti a sietőket munkájokban.

Óh, bizonyára Kőcserepy tanácsos örömebb volna ez órában künn a zivatáros ég alatt, s hallgatná egy pusztai árokpart mellé húzódva a lakatlan rónán a villámok dörgő csattogását, a szél üvöltését, mint hogy ott üljön a csendes, langy szobában, mely biztos szőnyegekkel, meleg kárpitokkal van elzárva a viharok még csak hangjától is, s hallgassa ott azt a halk nyögést és azon örvényező szavakat, mik egy halálfehér beteg ajkáról ellebegnek.

Amíg lázas látmányai tartottak, kín volt nézni a beteg küzdelmeit. A felhevült agy rettentő képzelme az arc minden vonásaiban kifejezé magát, s e nyugodt, szelíd angyaltekintetet egy elkárhozott torz arculatává alakítá. Ott mentek végbe szemei előtt a legiszonyatosb, a legundokabb gyilkosságok, megnevezte az embereket, akik azt elkövetik, látta arcaikat vonásról vonásra; minden mozdulatot, minden döfést; hogy védi magát az áldozat, hogy rogy össze, hogy foly minden sebéből a vér; hogy kiált segítség után.

Mennyivel jobb volna ehelyett a zivatart hallgatni!

Éjfél tájon elcsendesül a kór, s tisztább percek álltak be nála.

Megismer mindenkit, atyját odahívja magához, s kéri, hogy nyissa ki íróasztalkája fiókját.

— Találsz ott az imakönyvem alatt egy összehajtott levelet, öt fekete peccséttel.

Kőcserepy meglelte azt a mondott helyen, és odavitte hozzá.

Vilma elvette tőle az iratot, és két kezébe fogá.

— Ez az én végrendeletem . . .

— Végrendeleted! — sóhajt fel fájdalmas meglepetéssel a tanácsos.

— Ne félj — szólt a mindentfélreértő beteg —, csak arról rendelkeztem, ami az enyim! Ruháimat, amiknek úgysem vennétek ti hasznát, hímzéseimet, hagytam az én kis lyánkámnak, aki nincsen többé, aki már azóta vár reám valahol. — Más végrendeletet kell tennem. — Mert ez már nem ér semmit. — Osszátok ki ruháimat a szegény leánykák között, akik olyan jók voltak, hogy mindig köszöntek, ha velök találkoztam. — A kis ezüstperselyemben a megtakarított pénz van, névnap és ünnepélyek alkalmával kaptam azt mind, s félre-raktam mind az én kis leánykám számára, hogy neki hagyassak valamit. Arra sincs szüksége többé. Kerestessétek fel Szentirmán azt a kis parasztleányt, akinek egyszer egy idegen hölgy levelet adott az erdőben Szentirmay Katinka számára; adjátok neki ezt a pénzt; viselje magát jól és legyen boldog . . .

Itt néhány percig elhallgatott a halvány beteg; a csendes szobában nem hallatszott más nesz, csak annak a parányi féregnek a kopogása, mely úgy el tudja magát rejteni az ágyak deszkái közé, s midőn megszólal, azt mondják, hogy ez a *halálóra*. Ott van ő a nagyurak hálószobáiban is, mint a szegényekben, s *tizenegyet* szokott ütni egymás után.

— Emlékedben tartod-e atyám, amiket beszélék? — kérdezé a beteg. — El ne felejts azokból semmit is, mert én azt mind igen komolyan mondom, s kívánom, hogy úgy tör-ténjék.

A tanácsos megcsókolá kedves betege halvány kezét, s úgy fájt neki, hogy az őt nem tudja szeretni.

— Azután — szólt a beteg, ismét erőhöz térve —, itt a bal kezemen egy fekete gyűrű, saját hajamból van az készítve; legyen ez a gyűrű Szentirmay Katinkáé. Viselje ő azt. És ha férjhez megy, adja ezt a gyűrűt annak, akit szeret: hűséges lesz hozzá az a sírig! . . .

— Óh, én kedves gyermekem! — zokogott a tanácsos, égő arcát betege fehér köntösébe rejtve.

A gyermek rátekinte, s keserű, hideg bánattal mondta:

— Teneked pedig és édesanyámnak hagyom drága ékszereimet, hagyom ezt a pompás kastélyt, ezeket a gazdag jószágokat, kincset, birtokot, gyönyörű kerteket mind, mind az egész szép világot! Milyen gazdagok lesztek utánam! Minden, minden rátok marad . . .

Óh, ez volt az út a megőrüléshez!

A tanácsos úgy várta volna még, hogy szóljon valamit hozzá, egy engesztelő, egy vigasztaló szót . . . A gyermek elhallgatott, és elfordult a fal felé, alig hallhatón susogva:

— Csendesen . . . csendesen . . . csendesen . . .

Kőcserepy felkelt ágya mellől, s éjnek éjszakáján felment irodájába, a szemközt találkozó cselédeknek halkán súgva:

— Csendesen, csendesen.

Azok lábujjhegyen jártak a folyosókon végig. Még a zivatar is érteni látszott a csillapító szót, mintha neki lett volna az mondva, s elhallgatott, ellankadott — csendesen — csendesen . . .

Odafenn az írószobában dolgozott egyedül a tanácsos.

Szemei előtt amaz öt fekete pecsétetes levél volt letéve az asztalra, mindig arra nézett, úgy írt tovább; mintha eszméjét mindig ugyanazon tárgyhöz vezetné vissza, s onnan indulna ki újra.

Néha könnyebbült sóhajjal tekintte fel a magasba; mintha azon betűk, amiket leírt, súlyos, nehéz adósság mázsái volnának, amiket lelkéről lerázott.

Arcáról végképpen eltűnt ama megszokott mosolygás; egészen más volt tekintete, ily komolyan, ily megtörve.

Éjjél után egyet ütöttek az órák a kastélyban, a folyosón élénkebb léptek hangjai hallatszottak. A kapus csengett; az ajtók nyúlós csikorgással nyíltak fel. Kőcserepy nem hallotta sem az óraütést, sem a csengettyút, sem a további neszt. Lelke egészen másfelé járt.

Azt sem vette észre, hogy valaki benyitja írószobája ajtaját, s csendes léptekkel, miknek zaját elfogja a padlatolat szőnyege, íróasztala elé járul; csak akkor rezzent fel, midőn az érkező, lámpája világkörébe érve, vele szemtől szemben megállt.

Ez ő . . .

Egészen átázva, összecsapzott hajfürtökkel, felhevült arccal állt a tanácsos előtt Kárpáthy Zoltán.

Az alig bírt szemeinek hinni, annyira megfoghatlan volt előtte, hogy ez ifjú, ki neki annyi keserűséggel tartozik, ily viharos éjszakán megjelenjen halálos ellensége hívására, azon ősi kastélyában, melyből őt csúfosan kijátszották — hogy vigasztalást hozzon abba ellenségei fájdalomának.

Szólni sem tudott hozzá sokáig. Az ifjú maga lépett hozzá közelebb, és monda:

— Ön hívott engem, és én eljöttem, uram.

— Ilyen zivatarban? — rebegé Kőcserepy.

Zoltán mondhatta volna erre, hogy ha Rudolf halálának emléke távol nem tartott tőled, ez a zivatar nem gátol akkor. De nem szólt semmit. Ezen búálázta arcot látva, lehetetlen volt neki szemrehányást tennie, lehetetlen volt őt meg nem szánnia.

És az nem válik soha ifjú szívének szégyenére, és jellemén nem ejt semmi csorbát, hogy amidőn ez igazán, mélyen szenvedő embert ott látta maga előtt, néhány nap alatt megöszült hajjal, megvényt, szomorú ráncokkal jelölt arccal, kisírt szemekkel, elfeledé, hogy mennyit vétett őellene, s kezét nyújtá elé . . .

Milyen boldoggá tette őt azáltal!

Hogy szorítá meg azt a megbocsátó kezet a bánatos apa, s hogy szorítá azután szívéhez!

— Ön nemes... ön igen nemes... — ennyit bírt rebegni.

Az ifjú felöltönye csuronvíz volt. Kőcserepy észrevette azt, s készteté, hogy tegye kényelembe magát, odavezette a kandallóhoz, segíté levetni kabátját, leülteté a tűz mellé.

— Mint otthon. Mintha otthon volna ön — mondogatá neki, s rövid gondolkozás után kimondá: — „Hisz ön úgysis *ithon* van már.”

Zoltán csodálkozva tekintett a tanácsosra.

Az íróasztalához sietett, s azon iratot, melyet éppen most szerkesztett, odavivé az ifjúhoz, átadva neki, hogy olvassa el.

Zoltán a legelső soroknál megilletődve hajtá azt össze.

Törvényes cesszió volt az, melyben Kőcserepy a Kárpáthy Abellinótól nyert engedélyt a kárpátfalvi és madarasi uradalmak iránt visszaruházza Kárpáthy Zoltánra.

— Mit akar ön ezzel, tanácsos úr? — kérdé Zoltán egészen megzavarva.

— Csak az igazságot. Ön törvényes birtokosa e javaknak, más mindenki csak bitorló. Ezt nekem szemembe mondá az én tulajdon leányom. Én visszaadom önnek jószágait, és magam elmegyek innen. Elég gazdag maradok még akkor is. Csak leányom maradjon élve; nem cserélek senki gazdagságával. Ő nekem mindenem. Csak most érzem azt, midőn közel állok elvesztéséhez. De nem fogom őt elveszteni. Hazamegyünk szép budai lakunkba, ahol ő olyan boldog volt, ott ismét boldog fog lenni; nem törődöm én többet sem a világ zajával, sem a gazdagsággal; ő lesz az én kincsem, örömem, boldogságom. Nem lesz olyan boldog ember több, mint én. Hiszen már ez is azt mutatja, hogy ő megszabadul, miszerint ön eljött ilyen zivatarban. Az ön belátása meg fogja fordítani betegségét.

Zoltán oly igazán szívéből szánta ezt az embert, akit néhány nap szenvedése olyan éretté tett, ki önfelelt izgatottsággal engedi magát egyetlen valódi indulatja által elragadtatni, s gyermeteg lelkesültséggel csügg fájdalmas *illúzióin*.

Tehát valóban csak *csalódások* volnának azok?

Igazán rá volna mérve azon büntetés a sorstól, hogy elveszítse azt az egyetlen kincset, amihez érzéssel ragaszkodott, s tán ez ártatlan gyermek szenvedéseinek nem tudja más orvoslását a végzet, mint hogy őt oly hazákba hívja, ahol ismeretlen eszme a fájdalom? . . .

Óh, ki tudna erre megfelelni? Hiszen hányan halnak meg ifjan és szeretve, viruló szépséggel arcaikon, boldog reményekkel szíveikben, s ha kérdi valaki: „Miért? . . .” „*Szerette őket Isten, mert ifjan haltak el*” . . . azt válaszoljuk rá.

— Jerünk hozzá . . . — monda a tanácsos, az ifjú karjába öltve kezét; Zoltán felölté megszáradt kabátját, s kételkedve kérdezi:

— Nem zavarjuk-e ez órában?

A tanácsos egy percig gondolkozott; azután azt mondá Zoltánnak, hogy elébb le fog menni, hírt hozandó betege felől; addig legyen olyan jó, hogy várjon itt reá.

Kőcserepy eltávozásával Zoltán egyedül maradt a teremben.

Ugyanazon terem volt az, melyben huszonegy év előtt az öreg Kárpáthy János végrendeletét mondolá az egybegyűlt férfiak előtt, amelyen annyit sírtak valamennyien.

Az éjszaka csendes volt körülé, és a méla hallgatásban végigvonultak e kastély falaihoz kötött emlékei egész életének: elkezdve a nem ismert időközön, a csecsemő évnapijain, a születése órájában reá mosolygó szemek megtört halálsugárán, végig a gyermekörömek öntudatlan boldogságán, melynek édességét csak akkor tudjuk eléggé ismerni, midőn a távolból tekintünk vissza rája, a nélkülözéseken, az újrakezdett élet mindennapos küzdelmein, a keserű elváláson, s az üldöző titok

kétségbeejtő ködalakjain, és ismét vissza a nem ismert, a soha nem látott alakokig, kikről csak képzelete beszélt olykor lelke előtt . . . És most íme, ismét itt van e kastély falai között, melynek küszöbe megátkozott kő gyanánt feküdt eddig útjába. Ide jutott vissza, csodálatos úton, szeszélyes játéka által a sorsnak.

Az egész igazán úgy tűnik föl előtte, mint egy álom, mint egy csodálatos, tüneményes álom.

— Jó reggelt, Zoltán!

E különös, éber álomból egy édes, ismerős hang ébreszti fel egyszerre.

Megrezzenve tekint fel. Katinka állt háta mögött.

Éppen reá gondolt most is. Lám az erős képzelet élő alakot teremt, a leányka valóban ott áll előtte, s őt nyájasan köszönti.

— Hogy jössz te ide? — kérdi Zoltán, ki Kőhalomról egyenesen jött Kárpátfalvára, Szentirmát nem is érintve, s így Katinka idejöttéről mit sem tudott.

— Meghallottam, hogy Vilma beteg, eljöttem őt meglátogatni. Ugye nem tettem semmi rosszat? Ezt anyám is megengedte volna.

Zoltán megszorítá a jó leányka kezét. „Nem tettél-e vele rosszat? Hogy ápolni, megmenteni siettél annak gyermekét, aki neked még többet vétett, mint énnekem?”

— S hogy vagy ébren ilyen késő órában?

— Megtudtam a tisztartótól, ki érted ment, hogy ide hívnak, s én tudtam bizonyosan, hogy te eljössz. Egész éjjel vártam reád. Most tudtam csak meg a cselédektől, hogy megérkeztél. Mindjárt siettem hozzád. Látod, amint elindultam Szentirmáról, már akkor közelgett a zivatar. Sejtettem, hogy az téged útban talál, és nem fog visszatartóztatni, hogy átázva érkezel meg. Azért öltönyöket hoztam számodra; itt vannak e kis bőröndben. Öltözzél át! Látod, megbetegedhetnél e nedves ruhákban. Isten veled!

Azzal elfutott a kis kedves leányka, ki háziasszonyi gondosságában el nem felejté, hogy akit féltünk, annak nemcsak arcképét kell magunkkal hordoznunk, hanem egészségére is gondot kell viselnünk.

Zoltán érzelemtőlten tekintte utána.

Csupa szeretet! Csupa tiszta színarany szeretet!

Ennek a hosszú éjszakának nem akart vége lenni. Zűr-zavar, zajos futkosás, ajtók csattogása s csitító suttogások, láb-ujjhegyen járás minden szobában, folyosón.

Valami babonás vén dajka keresve keresi viselt kalendáriomában, micsoda nap lehet ma, szentséges atyám; nem ez-e Kárpáthy Jánosné halálának éjszakája, ki ott benn kocogtat szellemujjaival a befalazott ajtókon keresztül, s számot kér azokról, kiket valaha szeretett. Mit keresed jámbor lélek a napokat? Más évjárás, más időszámlálás van ott, ahová a halottak megtérnek. Egymásra következik a hiba és a vezeklés, s nem vár az aratással az időkre.

Zoltán régen készen volt már átöltözésével, midőn Katinka visszajött érte. Éppen a betegtől jött. A jó leányka arca egészen fel volt dűlva, és szemei zavartak.

— Nagyon rosszul kell lennie — sűgá Zoltánnak —, irtózatos, ahogy háborog. — Hallgatni is rettenetes, amiket beszél. Mindig tégedet lát megölve, és egy halavány asszonyról ábrándozik, aki ebben a kastélyban meghalt, s meggyilkolt fiának hulláját viszi karjai közt. Nincs hova fektesse . . . Óh, az iszonyatos!

Zoltán sietett Katinkával a beteg szobája felé. A leányka tudatá vele, miszerint Kőcserepy az orvossal együtt legtöbb jót remélnék abból, ha a lázbeteg őt meglátandja, s meggyőződik róla, hogy él. „Hiszen ne féljen tőle” — tevé utána, kedves bátorító nyomással szorítva meg Zoltán remegő kezét.

Óh, más oka volt annak remegni . . .

Még a szőnyegajtón keresztül is hallható volt a beteg fájdalmas sírása, nyögése. Itt szembe jött Zoltánnal az orvos, s tudatá vele, hogy a kórállapot éppen most van a válságpontján: az az élet és halál elválasztó pillanatja. Talán az ő arca ismét az innesső partra hívhatja vissza a már két világ határán tétovázó lelket.

A beteg szobáját csak egy halvány tejüvegű lámpa világítja; a háttér, honnan az ajtó nyílt, egészen sötét volt.

Ebből a ködös homályból támadtak elő a beteg kínos látványai, a fehér, a véres alakok, a sápadt arcok, a ködtermetek, a merev szemű kísértetek, az ismeretlen csoportok, a koporsóból előszálló rémek.

Senkire sem ismert; akárki jött ott be az ajtón, azt valakinek elnevezte, akitől fél, s irtózott minden jelenlevőtől.

A tanácsos reszketve ült ágya mellett egy alacsony zsámolyon, s fehér, reszketeg kezét tartá kezeiben.

Ekkor ismét nyílt az ajtó, s a háttér sötétéből lassan előlépett Zoltán.

A beteg egyszerre felemelé fejét vánkosairól, ajkai nyitva maradtak, szótlánul rebegve, szemének ragyogása leírhatlan gyönyört fejezett ki, karjait reszketve terjeszté ki, arcai rózsákkal mosolyogtak; néhány percig így volt hang, mozdulat, lélegzetvétel nélkül, azután visszahanyatlott fehér párnáira, arcáról elmúlt a lázas pirosság, csak az édes mosolygás maradt rajta.

Néhányszor végighúzta kezét homlokán, nagyokat lélegzett, s pillanatok múlva csendes, nyugodt tekintettel nézett szét a szobában, mint aki terhes álomból ébredt fel.

Zoltán odalépett hozzá közel:

— Hogy érzi magát kegyed? — kérdé tőle gyöngéd susogással.

— Igen jól . . . — viszonzá a beteg, s odanyújtá kezét Zoltánnak. — Köszönöm, hogy meglátogattott ön.

Ezentúl mindinkább magához kezdte térni. Mindenki-
re ismerősen tekintett; megfogta atyja kezét, s odavonta őt
magához.

— Kedves atyám — súgá fülébe —, hogy jön ide Kár-
páthy?

— Mint e kastély ura, mint e jószágok birtokosa.

Vilma mindkét karjával átölelé e szókra atyja nyakát, és
megcsókolá annak orcáját.

— Látod, ez igen jól van. Ez nagyon helyesen van.

És a nagy, hatalmas úrnak ez az ölelés, ez a csók és ezek
a szók jobban estek, mint ami az egész világon azokon kívül
létezik.

— Így akartad te, és én így tettem. Ő vissza fog ide
költözni, mi pedig elmegyünk innen haza, budai kéjlakunkba,
ahol úgy szeretted mindig, ahol olyan boldog voltál, és ott
ismét boldogok leszünk sokáig, sokáig.

— Köszönöm, jó atyám. Köszönöm, kedves jó atyám.
Énrtem tetted ezt. Óh, ha tudnád, milyen boldoggá tettél
vele! Hogy szeretlek! Hogy örülök, amiért szerethetek!
Nem kell azt hinnem, hogy igazságtalan vagy. Azzal a boldog
gondolattal, hogy te jó, igaz vagy, atyám, fogok meghalni.
No ne sírj hát, hiszen oly édes, oly édes az . . .

De a tanácsosnak lehetetlen volt ezen szónál nem sírnia.

— Egy óra előtt nagyon rosszul voltam — szólt hozzá
a beteg vigasztaló hangon —, az rettenetesebb volt a kárhozat-
nál; félttem és irtóztam mindenkitől, tőled is. És most olyan
jól érzem magamat, úgy szeretlek, úgy örülök neked. Ne sírj
hát, hisz egy jó halál többet ér egy rossz életnél. Hol van
anyám?

A tanácsos felsóhajtott e szóra.

— Ő nagyon beteg.

— Nagyon beteg? — ismétlé Vilma. — Szegény anyám!
Mondd meg neki, hogy én őt nagyon szerettem.

— Ő is nagyon szeretett téged.

— Tudom. Csakhogy nem tudta azt úgy kimutatni. Hiszen mindenki szeretett engem. Most már mindent tudok. Olyan jó azt tudni, hogy engemet mindenki szeretett. Te is, kedves Katinkám, te is. Milyen jó voltál! Amint meghallottad, hogy én beteg vagyok, mindjárt jöttél hozzám ápolni, vigasztalni. De én is megemlékeztem rólad. Ugye, kedves atyám? Megmondtam, hogy ha meghalok, ezt a fekete gyűrűt, mely saját hajamból készült, adják teneked, legyen ez a te jegygyűrűd, viselje majd, akit szeretsz, és hű fog az lenni, amíg csak él, hozzád.

Nem nézett e szóknál Zoltánra, és az sem öreá, de azért úgy értették egymást.

A tanácsos gyöngéd aggalommal szól gyermekéhez:

— Pihenj egy kevésé, kedves leánykám, aludjál!

— Majd később, még most nem — rebegé ez, szétzilált hajfűrteit arcából félresimítva. — Hiszen már reggel is van. Úgy szeretném látni a hajnalt, a szép hajnalt, amint az ablakomon besüt. Fordítsátok arra fekvésemet.

Katinka felkarolta beteg barátnőjét, az atya odaigazítá vánkosait; arcával az ablak felé fordulhatott, mely már akkor világosodni kezdett.

Odakünn az éji zivatar után vidám mosolygó hajnal keletkezett, a mély égen pirosuló felhőcskék úszdogáltak; a hajnali harangszó csengett a vidék fölött, tündéri vigasztaló szókban.

A beteg keble nyugtalanul kezdte hullámozni . . . Mégis, mégis olyan szép ez az élet! . . .

Valami nyomta még szívét . . . Idáig rejtegette azt . . . Hová vigye tovább még? . . .

Szemci Zoltánt keresték, odafordult hozzá, és arcán két hajnal pírja derengett: a nap hajnaláé és a szívé.

— Ugye ön nem haragszik énrám? — szól hozzá engesztelő, reszketeg hangon, s kezét nyújtá felé.

— Óh nem, óh, nem — sietett mondani Zoltán, megfogva az élje nyújtott kezecskét. — Sohasem.

— Ön megbocsát nekem azért, amit szenvedett.

— Kegyed nem véthetett nekem soha.

— Ön megbocsát atyámnak — suttogá a beteg alig hallhatóan.

— Szívemből.

— Köszönöm, köszönöm. Még egyet kérek öntől. Ugye ad ön nekem egy kis helyet, egy kis helyet itt a közelben; tudja, ott a fenyőfák alatt, amik mindig zöldek, amiket ön megtartott magának, midőn mindenét átadta, ott egy kis helyet énnekem.

Az ifjú szíve elszorult e szókra, nem tudott egy szót felelni rájuk.

Katinka is odaborult a beteg ölébe, az apa szép fejét tartá kezei közt; körös-körül volt véve szerető szívektől.

— Ugye majd Katinkám — suttogá a beteg —, sokszor meglátogattok ottan engem; virágot is ültettek oda, s ha rám emlékeztek, nem csúfoltok ki azért — hogy olyan sokat szenvedtem? . . .

— Óh, ne mondja azt, kedves Vilma! — esenge Zoltán, magához ölelve a beteg leánykát. — Kegyed meg fog gyógyulni, és sokáig fog élni még boldogan.

És amidőn ezt mondá neki, mindig erősebben szorítá őt keblére, mindig jobban átölelé karjaival omlatag természet, ajkai csaknem a leányka arcát érinték.

És a beteg leány, amint ott feküdt az ifjú karjai közt, szép tiszta szemeit felemelé hozzá, két hófehér kezét összetevé lankadó keblén, s felsóhajtja:

— Óh, én most vagyok legboldogabb — legboldogabb.

És egy szerető, egy üdvözült mosollyal bezárta szép szemeit . . .

. . . Légy boldog, kedves gyermek . . . a te boldogságotat többé nem zavarja semmi.

Künn a hajnalharang utolsó kondulásai rezeznek szét a tájon.

Ti, kik ott álltok körül, boruljatok le, és imádkozzatok csendesen . . . csendesen . . .

Csendesen!

A nap most lövelli legelső sugárait az ébredő tájra, ott künn a toronyőr kiáltása hangzik a magasból:

„Hajnal van, szép piros hajnal!” . . .

Halott van, szép fehér halott! . . .

XXIV. FÉNY ÉS ÁRNY

Milyen különös dolog az!

Mikor az egyik oldalon lemegy a hold, akkor a másik oldalon feljön a nap. Az egyik félig elsüllyedve, a másik félig felmerülve. Talán éppen egymás szemébe néznek?

Milyen különös az!

Meghalt a szép, kedves lányka, s mennyi változást hagyott itthon halálával.

A *halál* még nem oly szomorú, mint amilyen szomorú a *temetés*. Erre a nagy mondásra egy kedves barátom tanított meg, aki azt temette el, kit legjobban szeretett.

A halál még szép, nyugalmas, vigasztaló — hanem a temetés a szomorú, a gyászos, a kétségbejítő.

Az a folytonos temetés!

Először eltemetik a halottat, rátapossák a földet kezeikkel, lábaikkal, mintha meg akarnának győződni felőle, hogy csakugyan meghalt, és el van jól temetve.

Azután hazajönnek; eltakarítják a szobákból a megholt öltözeteit, nem nézheti azokat sírás nélkül, aki oly nagyon szerette. Elteszik, eltemetik lassanként, ami reá emlékeztetne.

Délben egy hely üresen marad az asztalnál; egy nagy, megmérhetetlen üresség! Csak egy kis tányérka helye a fehér abroszon, és mégis nagyobb pusztaság a föld minden sivatagainál!

Este egy szobában nem gyújtanak világot. Egy ágyat nem bontanak fel többé, egy nevet nem mondanak ki hívólag soha, soha. Aki említi is, csak sóhajt magában, s mindannyiszor temetkezni látszik; temetgeti bántó emlékeit.

Eveline jár alá s fel a kastélyban, kezében egy szépen bekötött könyvet hord.

— Ez Blair Hugó esztétikai munkája, ezt kell olvasni Vilmának, ez éppen neki való mű.

És jár vele szobáról szobára, egyik emeletből a másikba, a kastélyból ki a kertbe és a kertből ismét vissza.

— De hol lehet? Merre mehetett? — mondogatja magában halkán. — Az imént itt volt; már nincsen itt. Hol keressem most?

Kérdezősködni nem mer utána senkitől, mert attól fél, hogy valaki azt találja neki felelni, hogy „Meghalt.”

Néha azután mégis eszébe jut, hogy hátha csakugyan meghalt! És akkor rohan szobájába, ágyára veti magát, és sír! Sír keservesen, hogy az egész házban szertehangzik.

Azután csak ismét felveszi a könyvet, s megindul szobáról szobára szomorú keresésével, benyit minden ajtón, szétnéz, és magában susogja: „Már itt sincsen.”

És így megy ez a temetés első nap, második nap, harmadik nap. Negyednap társzekerek jelennek meg a kastély udvarán, felraknak rájuk bútorokat, házi eszközöket. A cseléd-ség egy része útra kel velök. Sok ismerős arccal ismét kevesebb lesz, sok szoba üresen marad.

Ötödnap ismét folytatják a temetkezést. Eveline-t a nagy, fedett hintóba ültetik.

— Különös — mondja ő —, hogy Vilma jobb szeret atyjával utazni, mint énvelem.

A fedett hintó is kigördül az udvarról, a hátralevő bútorokat mind szekerekre szállítják, az utolsó cseléd szava is elmúlik a hangos folyosókról, csak egy üres hintó áll még útra készen a kijárási előtt.

Az egész nagy, pusztá kastélyban egyes-egyedül van a tanácsos.

Nincs többé onnan mit eltemetnie.

Ott jár a Kárpáthyak családi könyvtárában, e nagy, idegen képekkel, idegen okiratokkal tele teremben, melyben semmi nyoma sincs még az ő otlletének.

Ki ismerne rá a hatalmas, büszke úrra ez órában?

Ez arról, mely örökké mosolygott, jó barátra és ellenségre egyaránt, hogy letörölt egy mindenkinél hatalmasabb úr minden hazug édességet, minden csalárd ragyogványt.

Szomorúan, alácsüggesztett fővel áll meg néha jártában, s elbámul maga elé. Mit bámulhat olyan nagyon azon az előtt heverő tollon? Majd felveszi, kezében forgatja, de másutt jár addig gondolatja! S tán később is, ha tollat veendő kezébe, ez a gondolat fog eszébe jutni, ez az elűzhetlen, ez az eltemethetlen gondolat.

Majdan léptek hangzanak a folyosón, mikre a tanácsos magához tér, az ajtóhoz siet, hogy kinyissa azt az érkezők előtt.

Ismerősök jönnek.

Tarnaváry, Kovács és Varga Péter, a volt jószágigazgató.

Szomorúan üdvözlik a tanácsost, és ő sem mosolyog eléjük, mint szokta egyébkor.

„Foglaljanak helyet!”

Ünnepélyes tényre hívta őket ide Kócserepy.

A Kárpáthy-birtok engedélyének visszabocsátása végett annak valódi urára.

Megígérte azt haldokló gyermekének. Merne-e valaha rá gondolni, ha ez ígéretet nem teljesítené?

A nagy komoly férfiak leültek a terem asztala körül, olyan messze egymástól a hosszú asztal mellett, mintha minde-nik távol szeretne maradni.

A törvényes munka annak rende szerint be lőn fejezve köztük, a tanácsos saját kezű iratában átadá a lemondást.

Midőn a tanúk részéről is alá volt az írva, akkor látszott arcán valami halvány mosolygás; éppen nem hasonló azon hajdanihoz, mellyel a világ előtt szokta magát álarcozni; ez olyan mosoly volt, mely nem tud magáról semmit, csak azt tudja, hogy látja az, akit senki sem lát.

Ez a sóhajtás azt látszik lehelni:

„Ugye meg vagy elégülve velem? Mármost térj mennyországodba haza . . .”

Az eddigi szavak mind igen hivatalos hangon és formában voltak mondva; az ilyen percekben úgy őrzi minden ember arcát, hogy azon valami kifejezést ne áruljon el.

Azután még egyszer összeolvasták az okiratokat, aláírták s előttemezték, pecséteiket reá nyomták, anélkül, hogy valaki valami mondanivalót találna, amit a másikhöz intézzen.

A tanácsos felkelt, azon ismeretlen mosolytalan arccal, melynek szomorúsága éppoly változatlan volt most, mint hajdan a mozdulatlan nyájasság. Meghajtá magát az urak előtt, kik hívására megjelentek, felölté készen álló útikabátját, vette fővegét, s távozni készült. Folyvást egyetlen fölösleges szó nélkül.

Tarnaváry sem szólt hozzá mind ez ideig, s iparkodott nem nézni rá; félt, hogy kemény villogó szemei sérteni találják a bánatos férfit.

Hanem az ajtónál találkozniok kellett, s ott nem állhatá meg Tarnaváry, hogy ellenségének, ki a sors legsúlyosabb csapása után úgy megadta magát, őszintén, férfiasan kezét ne nyújtsa.

Kőcserepynek jólesett az. Talán várta is. Megszorítá Tarnaváry kezét, és azon pillanatban mind a két férfi arca ellágyult, elérzékenyült.

A hétszemélynök éles, nyilazó szemeiben is látszott valami hívatlan vendég, valami ismeretlen, csillogó nedű.

A tanácsosnak, úgy látszott, volt még valami mondani-valója, s most idejét és alkalmát látta azt elmondhatni. Ez a tartós kézszorítás bátorítá őt arra.

— Midőn az ifjú Kárpáthy lemondott uradalmairól — szólt oly tört hangon, melyről alig lehet megismerni, hogy ez az övé —, akkor ő egy bezárt szobát tarta fenn magának e kastélyban és egy bekerített folt földet a fenyvesek alatt, ahová más senkinek ne legyen szabad lépni. Most én távozom innen, most az én emlékeim maradnak itt. Legyen szabad nekem is egyet kérnem e kastély leendő uraitól. Egy kis szobácska itt, egy darabka föld odakünn énrám nézve is kedves emlék. Ahol leányom meghalt, ahol ő el van temetve, ne legyen azon két helyet látogatni joga másnak, csupán nekem és még egy embernek. Hogy ki az, ezt tudni fogja az ifjú Kárpáthy, és elég, hogy ő tudja. Isten legyen önökkel! Mondják meg Kárpáthynak, hogy én őszintén, szívemből kívánom neki, hogy legyen boldog.

Azzal felnyitá az ajtót a tanácsos, vissza sem nézve többé, oly hirtelen eltávozott a folyosón, hogy midőn az őt kísérni óhajtok a lépcső aljára értek, ő már kocsiájában ült.

Onnan még egyszer üdvözölte őket; azután a hintó kigördült az udvarról; a három férfi kiment utána egész a kapuig, elkísérték szemeikkel a hosszú utcán végig, míg csak a távol jegenyestány végén be nem kanyarodott . . . A távozó egyetlenegyszer sem nézett vissza.

Amint az utolsó házakon túl az országút a fenyvesek felé tér le, ott megállítá kocsiját, maga leszállt, bement a temetőbe, felkeresett egy szép virágos sírhalmot, mely ezüstös ráccsal volt körülkerítve. Még most csak egy egyszerű fehér kő jelöli a helyet, a pompás fehér márvány síremlék még nem készülhetett el; ott azon kő előtt leborult, összecsókolá, megölelgeté azt . . .

Van-e olyan hideg, olyan nehéz, olyan kemény kő több, mint a sírkő? . . .

Egy virágot leszakított a sírről. Különös, hogy fűnek, fának, virágnak van élete, csak őneki nincs! — Ezt a rózsát ő maga ültette, alig három hete fejtett ki rajta a legelső bimbó. Napról napra leste, számította, mikor fog kinyílni.

Ime a rózsza kinyílt, és ő már halva van.

A letört virágot tárcájába rejté.

„Isten hozzád, Isten hozzád.”

A sír ott maradt virágozni, hervadozni . . . A tanácsos utazott tovább . . . csendesesen . . . szomorún . . . egyedül . . .

Míg Kárpátfalva egyik felén egy bús, bánatos férfi távozik el, egyedül, senkitől nem kísérve, senkitől vissza nem óhajtva és soha vissza nem kívánkozva, a másik oldalon azalatt zöld ágakból, színes lobogókból diadalíveket készítenek, az utakat egyenetlik, a házak falait meszelik mindenütt, mint valami közelgő sátoros ünnep előtt.

A régi, a kedves birtokos fog visszatérni.

Tárjátok ki a kapukat, tárjátok ki a szíveket, hogy jöhessen és mehessen, ahova neki tetszik.

Tartsátok akkorra örömeiteket, lakomáitokat, keresztelővel, lakodalommal várni kell reája, mintha mindenkinek vendége, komja, násznagya lenne, akire vártok.

A gyermekek tanulják az ő dalait, a leánykák öltözzenek fel ékesen azon napra.

Az öregek előre beszélnek róla, a könny is kiesik szemökből, hogyha mondják:

— Visszajön a régi gazda! Aki úgy szeretett mindnyájunkat, aki velünk kezét szorított.

A délceg legények tisztogatják lovaikat, fényesítik szerzásaikat, kalapjaik mellé bokrétákat tűznek. A határig eléje fognak menni a kedves jövevénynek, kit számukra visszahozott Isten!

Lám, megmondták ezt ők még akkor, midőn elvált tőlök!

Minden rossz esztendő, a *nemszeretem* napok, miket a bitorló új gazda alatt eltöltöttek, csak arra tanítá meg őket jobban, milyen boldogok voltak ők az eltávozott, a megsíratott gazda alatt.

A falu böicsei is jobb napjaikat látták közeledni; még most is ott hevert helységök ládájában a megígért örökváltság díja, még csak kamatra sem adák, mert csak azt hitték, hogy hiszen ha meg nem jó Zoltán a zsenge kenyérre, majd csak megjő az új borra avagy pedig karácsonyi disznótorra; — jókor lesz, ha húsvéti páskabarányra érkezik is; — akármikor jön, csak eljön, végre is neki kell megnyerni a perét, mert az az igazság Isten előtt, s az Isten nem késik soká.

És íme úgy is következett az; mint a villám terjedt el a hír, hogy Kárpáthy Zoltán visszafoglalja ősei uradalmát, s visszahozza falvaiba a régi aranyidőket.

A család régi, hű tisztviselői, a hajdani jó cselédek, kiket a másik úr meghatalmazottja szétriasztott, összeszedték annyi vármegyéből újra, s ott voltak napjára a kárpátfalvi kastélyban. A száműzött bútorok, a falakról elvándorolt képek, miket a volt jószágigazgató tartogatott magánál, visszazállítottak, elfoglalták régi helyeiket; a családi címer újra kitűzetett elfoglalt helyére, a palota homlokára és a kapuk fölé. Minden visszaváltozott úgy, amiként volt évek előtt, hogy midőn Zoltán visszajön, mindenét helyén találja; még azt a szeretetet is, amit a szívekben hagyott.

Szentirmán is múlni kellett a gyásznak.

Rudolf végrendeletében az volt írva, hogy Zoltán az ő halála után hat héttel nőül vegye Katinkát, kivel oly régen szeretik egymást, őt ne gyászolják tovább.

Azt egyedül Zoltán tudta, hogy e végrendeletet Rudolf még halálos sebe előtt írta, és hogy azt a sebet miért s miként kapta, és hogy házasságukat miért sietteté.

Nemcsak szerelmi, hanem becsületbeli tartozás is volt az.

E nemes férfi nevének tisztán kellett állania a világ előtt; e házasság az utolsó kételyt is elhallgattatá.

A fájdalom lassan-lassan elveszté éleit, helyet adva boldogabb reményeknek, és az igazaknak azon jutalmuk van, hogy nekik még fájdalmaikban is van valami édes. Gyönyör

nekik a visszaemlékezés, bárha keserű is, s őket a bezárt sír nem fenyegeti rémeivel, megbánással, lélekfurdalással.

Szentirmay végső órájának titka egyedül Zoltán előtt volt ismeretes; csak ő sirathatta őt keserű szánalommal szívében, de annál édesebb szeretettel; a többi megnyugodott abban, hogy ezután ő leend családjoknak feje.

Flóra vigasztalá magát azzal, hogy hiszen elég sokáig volt boldog, s ezentúl gyermekeiben leend az. Óh, az igaz jellemek nem iparkodnak terhére esni Istennek és embereknek panaszaiikkal a megváltozhatatlanok fölött, hanem köszönettel fogadnak jót és rosszat, ami onnan felülről jön.

Zoltán kezéhez véve ősei örökét, jobb ismerőit összehívata házassága kitűzött napjára. Minden zaj és külpompa nélkül kellett annak megtörténni. Ki akart volna lármás vigalmat ülni, hat héttel Szentirmay tora után?

Ugyanazon napra halasztá jobbágyainak örökváltását is.

A szertartás egész egyszerűséggel ment végbe. Zoltán megtiltott minden ünnepélyt, minden ragyogványt; úgyis, mi a világ minden ragyogványa olyan két búbajos szem ragyogása mellett, aminő az oltár előtt szűzen, szemérmesen reá tekint.

De ha minden fényt és ragyogványt megtiltott is, azt csak mégsem tilthatta meg, hogy minden vidékből tengernyi nép özönöljék a templomba, s akik ott vannak körülé, mindenkinek szemeiben ragyogjon valami, s minden szív és lélek ki legyen világítva az ő örömében.

Ünnep volt e nap minden háznál, s ez órától kezdve ezernyi nép számítá élete boldogabb szakát.

Fényesebb pompával még senki sem ülte meg menyegzőjét, és több igaz áldás senkire sem szállott esküvője napján.

Ne hallgatott volna-e meg annyi igaz óhajtást Isten?

Ne örültek volna-e azok, akik onnan a magasból lenéznek, midőn a boldog ifjú kebléhez ölelé régen-régen szeretett kedvesét, akiért annyit szenvedett, annyit áldozott, akit elvesztett

és visszavívott, akihez hű volt örökké, és aki által boldog fog lenni halálig? . . .

. . . — Hol van Vilma? — kérdi Kőcserepy neje megérkező férjét, kit egyedül lát leszállni hintajából. A tanácsos sóhajtva karolja át nejét, és nem tud neki mit felelni.

Íme a fény és az árny . . .

XXV. RÉGI JÓ BARÁTOK

Mikor az ember hosszas ideig távol van valami helytől, ahol ismerősei laknak, s egyszer ismét véletlenül visszakerül oda, nem első dolgának találja-e sorba kérdezősködni hajdani ismerősei felől, megtudni kiből mi lett, kivel mi történt; s olyan jólesik azután, ha azt mondják, hogy a jók, a becsületesek most is élnek, boldogulnak, jól folynak sorsaik, a rosszak, a ravaszok pedig megbuktak, elpusztultak, gyalázatba estek.

Az ember szereti azt mondani ilyenkor: „Szegény emberek”, pedig nem igaz, nem sajnálja őket, csak alakoskodik; belül azt érzi, hogy „Úgy kell nekik, megmondtam előre, hogy ez lesz a végük”, s meg van elégedve a sorssal, és titkon hálát ad Istennek, hogy őt megőrizte bajtól, gyalázattól, s engedte előrehaladni, becsületesnek maradni.

Amidőn kárpátfalvai ismerőseinket elhagyjuk, s visszatérünk Pestre, éppen akkor legújabb újdonságul fogjuk hallani kedves Maszlaczký úr kudarcát.

Csak egyszer történt meg rajta, de már százféle változatban tudják azt előadni.

A tény körülbelül annyi, hogy kedves Maszlaczký úr egy-kékre játszott a felperessel mint alperesi ügyvéd, s miután meg hagyta magát vesztegetni a felperes által, hogy a pert kliense számára elveszítse, akkor ismét a felperest is rászedte; az nem restelt lármát ütni ellene, és saját magát is bajba keverni, hogy őrajta bosszút álljon. Ebből azután igen csúnya

lárma lett, Maszlaczky úrra száz meg százféle undokság sült ki; szerencséje volt, hogy vele együtt igen sokan belekeveredtek a kérdéses csávába, s így ő valami hangosabb bűnhődés nélkül úszott ki belőle.

De mégis ottveszté, ami rá nézve drágább volt jó hírnél és névnel: ügyvédi oklevelét.

Szilenciumot kapott örök időkre. Többé soha semmiféle pert nem szabad folytatnia.

Azt hitte ugyan, hogy ezen a bajon könnyen segíthet. Akad fiatal okleveles ügyvédre, aki nevét odaadja neki, hogy annak jelszava alatt ügyködjék. Nem talált senkit. Nem volt olyan szerencsétlen ember a két fővárosban, aki eladta volna magát, hogy háta legyen egy olyan embernek, akit mindenfelől ütnek.

Még Bogozyt is előkereste; fényes ígéreteket tett neki, ha ajánlatát elfogadja.

A jeles fiatalember alázatosan köszönte a megtiszteltetést, de nem fogadhatta azt el, mert sokkal nyugodalmasabb kilátásai vannak; az ifjú Kárpáthyhoz folyamodott valami ispánságért, aki ugyan haragszik rá a követválasztás óta, s nem tudja neki megbocsátani, hogy a kedvéért ellenfeleit főbe verte; ha ez elutasítja, akkor megpróbálja még *előbb* Kőcserepy úrhoz folyamodni íródiákságért, majd azután gondolkozik róla, ha elfogadja-e Maszlaczky úr ajánlatát vagy sem.

Maszlaczky úrra nézve megszűnt a világ „kedves barátom uram” lenni.

Ismerősei, ha az utcán találkoztak vele, kikerülték; régi, messziről mosolygó ábrázatok úgy néztek reá, úgy kapták félre a szemeket róla, mintha sohasem látták volna; hajdani pártfogóit ha meg akarta látogatni, egyet sem talált otthon. Talán ki volt már adva az arcképe minden kapusnak, hogy ha ilyen és ilyen ember talál jönni, senki sincs a számára odahaza.

Boldogabb napjaiban gyakran találkozott az utcán egy nyomorult rongyos emberrel, ki embertől vissza nem emlé-

kezhető idők óta járt ugyanazon rongyos atillában, télen éppen úgy, mint nyáron, s lábán egyebet nem lehet látni soha félregázolt sarkú csizmánál, de igen a lábait a csizma hiányosságain keresztül.

Ez valami silentiarius ügyvéd, akit régen-régen valami csempészetért hallgatásban marasztaltak el, s aki azóta csak úgy tengett-lengett a fővárosban, emberek irgalmából. Néha meg-megszánta valaki, s adott neki vagy egy kötélre valót, amit az még inkább beivott, mint hogy felakassza magát.

Maszlaczky úr emlékezett ez alakra élte fényesb szakából, gyakran találkozott vele az utcán; milyen alázatosan szokott köszönni mindig; csaknem a földig eresztette le a kalapját előtte, pedig annak is alig volt már karimája, és hogy szokott ő olyankor félrenézni, mintha nem látná a nyomorút, mintha nem hallaná azt a hangosan elmondott: „Servus humillimus, domine spectabilis, bonum mane praecor!”

Midőn senki sem akart többé Maszlaczky úrra ismerni, amidőn keresztülmehetett a város legnépesebb utcáján, anélkül, hogy valakivel találkozzék, aki a kalapját megemelintse előtte, egyszer összetalálkozik a silentiussal.

A rongyos, szurtos alak messziről nyájasan nyújtá eléje kezét, s ha nem is vette le ezúttal kalapját oly mélyen, mint hajdan, de annál ismerősebb és örvendetesebb hangon kiálta eléje:

— Servus humillimus, domine spectabilis; quomodo dignetur valere? Hogy mint méltóztatik szolgálni az egészségének?

S azzal megfogá mosdáshoz nem szoktatott tenyereivel Maszlaczky úr kezét, és megszorongatá azt barátságosan.

Maszlaczky elszörnyedt; csak akkor tűnt fel előtte, milyen mélyen kellett buknia!

Ellökte útjából azt az egyetlen embert, aki kezét szorított vele, és futott haza, fel a negyedik emeletbe, s nagy kedve volt akkor meg onnan a negyedik emeletből kiugrani az ablakon.

Ez az eset megszőktette Pestről.

Összeszedé, ahol pénzei voltak, s gondolkozék rajta, hogy hova vonuljon el, ahol szépen összehúzódba, takarékoszággal és uzsorával tisztességesen élhessen holtig.

Az mégis bántotta nagyon, hogy így be hagyta vágni pályáját; annyi küszködés után ily csúful lejártni magát. Olyan kedve lett volna még valakin megbosszulni magát, valakinek a vállán kiemelkedni szigorú helyzetéből. Minden ember magasabban állt nálánál.

Mégis úgy tetszék neki, mintha akadna még egy emberre, akit megrémíthet.

Kárpáthy Abellinótól talált irományai között holmi hánytvetett szerződéseket, avult kötelezvényeket, miket az hihetőleg gondatlan volt tőle visszakérni, vagy amiket tán sürgethetett, de azon választ nyerte, hogy biz azok eltévedtek, meglehet, hogy erről ellenokmányokat, térítményeket is kapott Maszlaczký úrtól, s igen valószínű, hogy azokat régen felhasználta parókája fodrozásához. Itt még szerencsét lehet kísérteni.

Könnyű volt a Kárpáthy-család bankárjától, aki rendes apanázsát utána küldözé, megtudni, hogy Abellino jelenleg Graefenbergben van; ott készített magából egészen új embert.

Azon időben kezdett leginkább Priesznicz neve és a hidegvíz-gyógyrendszer hírré kapni nálunk. Abellino is elvívé Prieszniczhez roncolt tagjait, adjon neki helyettök másokat.

Maszlaczký úr elszántan utána indult.

Gondolta magában, ha annak a huszonnégyezer pengőnek, melyet ő szerzett a bárónak, csak felét el lehetne tőle disputálni, az nem megvetendő halászat lenne.

Az ő sérelme világos; egy nagy perben tizenkét esztendeig fáradott, arra költött, és annyi szép és nagy sikerű munkáért mégsem kapott semmit. Igaz ugyan, hogy az ő saját balgasága, miszerint a számára biztosított összegről önkényt lemondott Kőcserepy részére, hogy leánya kezét megnyerje, és hogy attól úgy el hagyta magát riasztatni. És mármost ott nincs is mit

keresni; a leány is meghalt, a jószág is vissza van adva Kárpáthynek; élők, holtak, igazság és hazudság, jog és család, olyan cifrán össze vannak keveredve, hogy aki ebbe a tömkelegbe bele meri magát mártani, soha ebben az emberi életben abból többet ki nem kerül. Itt nincs más orvoslát, mint Abellinót támadni meg; majd az talán megijed, s ott hagyja a bőre egyik felét, csak hogy a másikban ne háborgassák.

Ez üdvös gondolatok közt látta meg Maszlaczký úr Graefenberg csergedező patakjait és susogó fenyőfáit, s elgondolá magában, hogy ha e sok szép patak mind-mind tinta volna, s ezeknek a fenyőfáknak minden tülevele egy-egy író toll volna, mégsem volna elég, hogy azt a pert teleírja, ami most, az ő fejében összevissza van gubancolva.

Megérkezve a fürdőintézetbe, rögtön tudakozódott a nagyságos báró után. Nem tagadták előtte, hogy itt van.

Mikor lehetne vele találkozni?

Akármikor. Graefenbergben nem csinálnak a kúrából titkot, folyvást lehet a betegekkel találkozni.

⊙davezették Maszlaczký urat a kérdezetthez.

Künn a szabadban négy ölnyi magasságról omlik alá egy embervastagságú zuhatag, az alatt állt valami nagyon kevés öltönnyel ellátott emberi alak.

Maslaczký úr azt hitte, hogy meg kell annak ott halni rögtön.

Erre az arcra sehogy sem emlékezett. Ilyen kopasz fővel és piros pofával ő még nem látott embert, akit ismerjen.

Mondák neki, hogy az őnagysága, a báró.

Nem merte elhinni, amíg az ki nem jött a zuhany alól, s meglátva Maszlaczký urat, azon vizesen át nem nyalábolta.

— Szervusz, kedves barátom uram!

A lucskos alak azzal futott végig a harmatos fűben mezít-láb, inte Maszlaczkýnak, hogy csak menjen utána, ki még ez ideig sálját sem merte levetni nyakáról, hogy a reggeli légtől torokgyíkot ne kapjon.

Bámulva kullogott a futó báró után. Mire azon szobába ért, ahol őt eltűnni látta, már akkor a nemes báró nyakig ült egy kád jéghideg vízben, s oly lubickolást vitt véghez, hogy Maszlaczkya a szoba legszélső szegletébe sem volt előle tökéletesen biztos.

Ilyen állapotban alig lehet peres dolgokról beszélni.

Elvárta, míg a nyugodtabb részei következnak be a kúrának.

Nemsokára két izmos fogdmeg állt be, azok kiugratták a bárót a vízből, s fogtak egy csomó vizes pokrócot, azzal körületekergették, bepólyázták, mint egy mézeskalács kisdedet, s lefektették szépen, hogy izzadjon.

— No most nem szaladhat el! — gondoló Maszlaczkya úr. — Különb is, ha az a cél, hogy izzadjon, hát segítsünk egy kicsinyt rajta.

— Legkedvesebb méltóságos úr, méltóztatik-e még emlékezni azon kellemetes időkre, a midőn a Kárpáthy contra Kárpáthy per alkalmatosságával annyi kedves pillanatot töltöttünk el együtt?

— Hagyja el, kedves Maszlaczkya, hagyja el — replikázott Abellino onnan a sok pokróc közül. — Infámis idők voltak azok, az a semmiházi sarlatán, az a doktor Mauz milyen iszonyatos kínzást vitt rajtam véghez. Miért is nem lőtte akkor főbe, kedves Maszlaczkym, akkor mindjárt, ahogy összevesztetek. Tíz esztendő elrabolt az életemből; nem tized, de húszat, a legszebb időmet. — Az a sok só, amit akkor megettettem velem, mind most izzad ki rajtam. Óh, ez a Priesznicz valóságos Isten áldása, ha jó fátumom ide nem hoz, régen a föld alatt vagyok, régen.

— Az ugyan nagy kár volna — sietett nyilatkozni Maszlaczkya úr, magában gondolván: „Az kellene még csak, hogy te is meghalj, mielőtt illendően eret vághatnék rajtad!”

— Óh, kedves Maszlaczkym, én egészen más ember vagyok most, olyan tál aludttejeket megeszem reggelire

négy-öt font fekete kenyérral, amelyennek a láttára kilelt volna máskor a hideg; minden csontom helyreáll, új vérem támad, a hideg víz keresztül-kasul mossa egész belsőmet, még a bőröm is elváltozik, mint a kígyóé tavaszkor; milyen élet van itt, milyen élet! No majd meglássa; korán reggel felkelünk, mosdunk, fürdünk, nyargalunk a jó friss esőben, mert itt minden nap van eső, mezítláb szaladgálunk, nem képzelem ön, milyen gyönyörűség mezítláb járni a hideg, harmatos fűben, a jó tocsogó sárban. Majd meglássa ön, ha csak egy hónapig lesz is itt, mennyire átváltozva érezni magát; ez a Priesznicz úgy kimossa, úgy kiszapulja önt, hogy maga sem ismer magára.

Maszlaczky úr gondolta magában, hogy szeretné látni azt a Prieszniczet, aki a szilenciumot le tudná mosni róla.

Abellino nagyon szeretett beszélni erről a tárgyról.

— Majd meglássa ön, kedves Maszlaczkym, az első két hét nemigen kellemetes, amíg az ember hozzászokik- a zuhanyhoz, hanem azután . . .

— De instálom alássan — vágott közbe türelmetlenül Maszlaczky —, én koránsem azért jöttem ide, hogy itt mosdjam és fürödjem, s igyam a vizet napszámban . . .

— Dehát miért? Itt nem szabad más kúrával élnie, Priesznicz azt meg nem engedi. Priesznicznek csak egy gyógyszer van, és az a hideg víz.

— Köszönöm alássan. Én nem vagyok beteg, semmi bajom sincs; azaz, hogy tulajdonképpen igenis nagy bajom van, hanem azon nem segít sem a hidropátia, sem az allopátia, sem a homöopátia, sem az izopátia etc. graeca, mert az egészen egzotikus valami baj.

— Halljuk, halljuk — kérde Abellino kíváncsian, aki még csak távolról sem remélte azt, hogy Maszlaczky úr őt választandja orvosának.

— Méltóztatik tudni, hogy Kőcserepy tanácsos engemet milyen rúttul rászedett.

— Hogyne tudnám. A leánya kezét ígérte önnek, s azután ráfogta, hogy a nejebe szerelmes, s megugraszotta onnan. Ez zseniális ötlet volt tőle. Már hiába, kedves Maszlaczkym, én magát szeretem, de azt meg kell ismernem, hogy Kőcserepy ezúttal igen elmés volt.

Maszlaczkynak kedve lett volna Abellinónak nekiesni, s amint ott a pokróc között nem mozdíthatta sem kezét, sem lábát, jól meggyomrozni.

Ennél azonban sokkal okosabb tromfot is tudott.

— Persze, persze; jó elmesség volt Kőcserepynek az én követeléseimet kivetni a nyakából, s azokat mind méltóságodra háritani vissza.

Abellinót elhagyta a kacagás. Kezdett jobban figyelmezni Maszlaczkyra.

— Mit háritott ő énrám vissza? — kérdé nagy szemeket meresztve.

Maszlaczkya úrnak volt egy irtóztató nagy kabátzsebje, abban egy szokatlan terjedelmű sárga bőrtárca; azt most elővette, kibontotta, holmi avas papirost előkutatott belőle, s azt kiterjesztve hajtásaiból, odatartá a pokrócba takargatott férfi elé.

— Tetszik ezt látni. Ez méltóságod írása, melyben nekem ötszázezer forintot kötelez a Kárpáthy Zoltán elleni perben tett fáradozásaimért.

Abellino kezdett izzadni.

— Azt méltóztatik tudni, hogy én követelésemről lemondottam volna azon esetben, ha Kőcserepy úr föltételeimet teljesíté. Miután azonban ez meg nem történhetett, én kénytelen vagyok elébbi követeléseimet ismét igénybe venni.

— De ki fogja önnek azt kifizetni? — kérdé Abellino, s nagyon kíváncsi volt a feleletet hallani rá.

— Kőcserepy úr aligha, mert ő a jószágot vissza is engedte Kárpáthy Zoltánnak; az még kevésbé, mert neki semmi köze hozzám.

— Talán bizony én? — kérde megrémülve Abellino.

Maszlaczky úr igen jónak találta mosolyogni azon, hogy Abellino ilyen ügyesen meg tudja fejteni a rébuszokat.

— Valóban, igenis.

Abellino úgy meg volt rettenve, hogy egy szóval sem bírta magát védelmezni.

Maszlaczky úr közelebb lépett hozzá.

— Azt tetszik gondolni talán, hogy én magamat ki engedem játszani? Talán azt mondja méltóságod, hogy én erről a követelésemről lemondtam? Van erről valami írás? Nincs egy betű sem. A szó nem bizonyít. Verba volant, scripta manent, a szó repül, a sor marad. Van méltóságodnak csak egy sora tőlem, hogy én követelésemről ezért vagy azért lemondok? Avagy talán azzal hiszi méltóságod magát védelmezhetni, hogy az a jószág kezére nem került soha? Hja, de tehetek-e én arról, hogy méltóságod cessziót adott róla Kőcserepynek, hogy huszonnégyezer rongyos forintért elpredálta egész úri birtokát? Tanácsoltam én ezt méltóságodnak? Nem méltóságod erőszakolta-e rám a cessziót, nem erőnek erejével küldött-e Kőcserepyhez?

Abellino münderre egy szót sem tudott válaszolni. Előbb a kezeit iparkodott kiszabadítani a pokróc közül, majd a nyelvvel keresett valami megfelelő igét, de nem bírt kibontakozni sem így, sem amúgy; Maszlaczky úr ott ült a lelkén, a nyelvén, a tüdején, mint a boszorkányos macska a mesében, melyet az álmodó nem bír magáról elhajtani.

Végre kétségbeesett ordításban tört ki:

— Héj! Segítség! Gyilkosok! Rablók! Meggyilkolnak! Segítsetek! Szabadítsatok meg!

A nagy riadalra összeröfönt a fürdői cselédség, a szomszédok, ki félig, ki sehogy sem öltözötten, egy-egy pokróccal a nyakukban, víztől csepegve, borzasan, lucskosan rohantak Abellino szobájába, ki kézzel-lábbal kapálózott pokrócai közepe, s egyre gyilkost és tüzet kiabált.

Maszlaczky úr ijedten húzta magát egy szögletbe, s égre-földre esküdött a szobában tolongók előtt, hogy ő egy ujjal sem bántotta a nemes bárót; kiforgatta előttük zsebjeit, hogy ám nézzék, hogy őnála sem pisztoly, sem penicilus, sem semmi egyéb öldöklő eszköz nincsen. A méltóságos úr minden bizonnyal megőrült, talán a vér a fejébe ment a hideg víztől, s attól egyszerre megzavarodott.

Alig bontották ki Abellinót a pokrócok közül, amidőn ez nekirohant Maszlaczkynak, s ha el nem csípiq idejekorán, az sül ki, hogy ő akarja azt megölni, nem az ötet. Csak arra kérte visszatartoztatóit, hogy engedjék meg neki, hogy a nyakát kitekerhesse annak az embernek.

Azt persze nem engedték neki, hanem ahelyett eltávolíták Maszlaczky urat, Abellinót pedig a zuhany alá vitték, s addig húzták a fejére a vizet, amíg azt nem mondta, hogy nem haragszik.

Abellino azonban tüstént felmondta a kúrát Priesznicznek.

— Vagy én nem maradok itt, vagy azt az embert ker-
gessék el innen.

A fürdőtulajdonos leleményes ember volt. Amint meg-
értette eleitől végig a két úr közötti viszátkodás okát, rögtön
sietett Maszlaczky úr szállására, s ott igen udvariasan bocsánatot
kért tőle ezen rendkívüli eset miatt, ami közte és a báró között
történt. Azt nem kell olyan érzékenyen venni. A báró úr
nem rosszaságból cselekedett úgy.

És itt bizalmasan megsúgá neki, hogy a báró úr igen
jeles, derék ember ugyan, és minden tekintetben nagyon
okos és értelmes, hanem néha-néha valamely monomániában
szenved, az a saájtszerű rögeszméje van: hogy őneki nincsen
lelke, és hogy azt tőle bizonyosan ellopta valaki. Ez az ötlet
igen mulatságos bohóság egyébkor, hanem néha-néha oda
fajul, hogy eszébe jutván, miszerint neki magának lelke nin-
csen, a hozzá legközelebb állóét kívánja elvenni; s biz ilyenkor
nem tanácsos holmi vékony testalkatú embernek jutni melléje,

mert hasonló lélekállapotban az emberek rendkívüli idegerővel bírnak, s egy kézszorítással képesek valakit megfojtani.

Egy óráig sem maradt tovább Maszlaczky úr Graefenbergben.

A másvilágon ám cseréljen vele lelket, akinek tetszik, de ezen az innensőn ugyan bizony senki se áhítozzék utána.

Soha e perctől fogva nem látta Abellino többé Maszlaczky urat.

Hanem azért csalatkozott, ha azt hivé, hogy megszabadult tőle. Ha személyesen nem tehetette tiszteletét, jöttek a levelei, amikben három tömött lapon keresztül kért, könyörgött, fenyegetőzött; biztatta, hogy megidéztesse, becsukhatja, egzekváltatja; ingerelte, hogy béküljön ki, bősztette barátságos egyezségek ajánlatával, a kétségbeesés örvényébe hajtá hí szolgálatainak felemlegetésével.

Abellino bújt, futott előle egyik városból a másikba; Maszlaczky úr levelei mindenütt reá találtak, s olyan ravaszul voltak álarcolva, hogy Abellino mindig felbontá azokat. A címet ismeretlen kéztől, néha franciául vagy németül volt írva. Mikor már azt hitte, hogy egyszer-egyszer jól elrejté magát valahol, megint csak kapja a veszedelmes leveleket, s ismét fut odább, mint a hajtott róka.

Végre kiköltözött az országból; ekkor már nem találhattott rá Maszlaczky úr olyan könnyen levél útján, tehát elővette hírlapokban.

Abellino majd itt, majd amott bukkant egy őt illető szerelmes nyilatkozatra valami külföldi lap hátulján.

„Báró K. B. úr felszólíttatik Maszlaczky Gábor által, hogy ki nem fizetett ügyvédi díját térítse meg, különben az egész nevét ki fogja tenni.”

Vagy pedig:

„Báró Kárpáthy Béla úr, kinek tartózkodási helye nem tudatik, vagy maga, vagy meghatalmazottja jelenjen meg ez s ez napon Maszlaczky Gábornál fontos ügyek elintézése végett.”

Azután:

„Báró Kárpáthy Bélával igen nevezetes közlendői vannak Maszlaczký Gábornak.”

S több ilyenféle.

Abellino dühösebb volt egy vért szagolt kannibálnál; nem tudott magán segíteni ez ember ellenében. Hiszen ha feleselni kezd vele, pörbe keveri, ha párbajra hívja, pört indít ellene, ha megdöngeti, pört akaszt nyakába, és abból sohasem lehet kikeveredni, soha kiszabadulni, soha végét szakítani.

Végre is Zoltán sokallta meg a dolgot, s felszólíttatá Maszlaczkýt, hogy szabja valami árat annak a lemondásnak, miszerint nem hozza többet összekötetésbe a Kárpáthy nevet a saját becses nevével, s békét hagy Abellinónak és Kőcserepynek és a többi jámbor embereknek.

Maszlaczký először százezrekről beszélt, hanem azután leszállt ötezer forintra. Ez mindenféle sportulákkal és költségekkel együtt megint felment hatezer forintra; ezt azután kifizetteté neki Zoltán Kovács által, átvevén tőle Abellino otffeledt iratait, s tudtára adtván, hogy mármost aztán úgy elhallgasson ám ezzel a bajával, hogy szavát se hallják, mert ha még egyszer valahol valami úton-módon előhossa ezt a tárgyat, Zoltán nem fog sokallni öt forintot egy korbácsért és kétszázat azért a gyönyörűségért, hogy azzal Maszlaczký úron *hatalmaskodást* kövessen el a magyar jus privatum criminale értelmében.

Ez a drasztikus szer használt. Azóta nem tudnak Maszlaczký úrról mások, mint azok, akiknek pénzt kölcsönözget irtóztató uzsorára. Azoknak pedig úgy kell, minék mennek hozzá. Egy-kettő megszökik néha a felvett pénzzel, minden pszichológia dacára; a többin visszavásárolja azt az érdemes úr.

Más ember vesztését veszteségnek hívják, az övé mindig *rajtavesztés*, s az ilyenekre mindig azt szokták mondani az emberek:

„Nagyon sajnálom, de ugyan örülök rajta.”

XXVI. A LÁTNIK ÉS A VILÁGTALAN

Múlnak az évek. Isten tudja hány esztendő, hány század, hány ezred múlt el azóta!

Amíg a pálmafa törzsöke kőszénné válik a föld gyomrában, amíg egyik helyen elhagyja a tenger régi partjait, s másutt új medret mos magának, amíg egy nagy világvárost népeivel együtt elfed, eltakar a por és a moha, amíg egy-egy állatfaj úgy kihal, hogy későn előkerülő csontjait a múzeumokba viszik bámultatni, amíg megváltozik az éghajlat, hogy a datolyapálma helyén fenyő teremhet, hisz ahhoz ezer meg ezer esztendő kell! — — — — —

A régi homályos múlt ködéből talán kitűnik még két félig elmosódott alak, kikre néha vissza-visszaemlékezünk.

Az egyik ott ül a dunai lánchíd oszlopán, nagy szellemének ez örök emlékéen. Lábai előtt terül két zajos város, lábai alatt folyik égszint játszó folyam.

És ő oly szomorún, oly mélán néz alá, mintha látná mindazt, amit más nem láthat, és semmit abból, amit mások látnak.

Oh, e sasszemekre nézve nincs többé világa a napnak, a sarkaiból kiforgatott lélek visszásan vet minden sugárt a szív sötétjébe, egy összedúlt világ van ott belől, amit a természet keze kétségbeestében összerontott.

Mennyi sötétség ül e sűrű, fekete szemöldök alatt! Elég

volna napfogyatkozásnak. Milyen halaványság e dúlt arculation! Elég volna halálnak.

Olyan búsan, olyan merően mit tudhat nézni semmi tárgyát nem ismerő szemével? Ha kérdenék, mit mondana? Ha mondana, ki értené? Ki értené, s ki tudná elviselni lelkén?

— — — — —

Messze, távol Graefenberg hűs hegyei között roskatag férfi támaszkodik a levágott fenyőtörzsre, erőt vesztett vonásain a kelő nap fénye ragyog, sugárait nem látja ő, csak melegét érzi annak.

Miért néz mégis áhítattal kelet felé? Tán kedvesebb is van rá nézve ott a kelő napnál?

Óh, mint fájhat nem láthatni azt, amiről örökké gondolkozik! Körös-körül az egész világ be van zárva előtte. Szemeinek nincs világa többé.

Egy összetört remekmű!

Egy élő halott, aki hallja, mint szegezik le koporsóját, és amit kiáltott, amit jelentett, az csak képzelet volt, nem látta, nem hallotta senki. Megtaposták a földet fölötte; azt mondták, hogy meg van halva, és senki sem kérdezte többé: „Vajon talán ez a szegény halott ott a sír fenekén nem érez-e? És nem fáj-e neki valami? . . .”

. . . Ez volt a vége hazánk két legnagyobb fiának: *Széchenyi István- és Wesselényi Miklósnak*, kiknek még csak a nagy szellemek szokott díját sem adta meg a nagy világ: „a dicsőítést a nemlét után.”

Legyenek e szerény sorok azon emlékkő morzsaí, melyet számukra elfeledtek emelni.

A nagy szellem nem azért nagy, hogy jutalmat várjon vagy az életben, vagy a halálban, vagy a túlvilágon, hanem azért nagy, mert nem tud kicsiny lenni.

Ti pedig, Kárpáthy Abellinók, Berzy Tivadarok és a többi, és a többi — szeretetreméltó képmásai könnyűvérű barátainknak, haladjatok tovább is mulatságosabb pályáitokon,

okulva mások szomorú végzetén, s ne hallgassatok a poéták unalmas prédikációira, akik úgyis csak azért korholják mások viseletét, mert ők nem tehetnek hasonlón.

— — — — —

Utolsó szavunkat végezzük Zoltánnal.

Mióta ő megtért ősei lakába, azóta a kárpátfalvi kastélynak nincsenek rémei, de van örömhanga reggeltől napestig. Ő kivívta magának a sorstól, hogy neki néhány évet előlegezzen a mennyországból, mert *a boldogságot nem elég megérdemelni, azt alkotni is kell tudni.*

Késői években egy hírlapi hirdetményben olvasá Zoltán, hogy egy hirtelen elhunyt különc főúr budai villáját fogják nyilvánosan árvereztetni.

Valóban elszomorodott rajta.

Az egész család úgy elpusztult, egymás után, egyik a másikat követve. Pedig bizonyára senki sem átkozta meg őket.

Zoltán rögtön elrendelé ügyvédénél, hogy azon villát minden benne levő tárggyal együtt vásárolja meg számára; ne jusson semmi idegen kézre abból, ami valaha Vilmáé volt, azon leányé, aki oly nagyon szeretett, és olyan sokat szenvedett.

Olcso áron lett elpredálva minden, ahogy szokott költséges bohóságokkal történni, miket csak elmúlt tulajdonosuk becsült.

Később maga meglátogatta a helyet Zoltán. Szép neje karján lépett az elhagyott kertbe, hol évek előtt legelőször találkozott Vilmával, s hol úgy féltette kicsikéjét. Most mindarra visszaemlékezett.

A teremekben mindenütt az elhunyt leány képe. A meghalt tanácsos mindenütt maga előtt akarta őt látni.

Künn a kertben el volt hagyva minden, míveletlen elparlagult szőlő és kert; az utak benőve fűvel. A két fiatal szerető ott áll egymást átölelve; olyan szomorú mind a kettő — és mégis olyan boldogok! . . .

V É G S Z Ó

Nem irigylek valamit jobban, mint azon regényíró boldogságot, ki bevégeztet művével meg van elégedve.

Hasonló gyönyörűségben nem tudom magamat részesíteni, s őszintén meg kell vallanom, hogy a kivitelben mindig hátramaradok saját eszményemtől.

Különösen jelen regényemnél érzem azt a sajátságos helyzetet, amit a mezőtúri csapláros érezhet, mikor megkérdik tőle a vendégei, hogy a feltett zavaros tartalmú palackok közül melyikben van a bor, melyikben a víz.

Egy alapeszme keresztülvitelével kívántam megküzdeni: *„Nemes irányú nevelés mint adhat oly lelki öndllóságot gazdag ifjúnak, hogy ha véletlenül egyszerre mindenét elvesztené, mégis fenntarthassa magát azon magason, melyen azelőtt állt?”*

„Hogy akinél ész, jellem és jó szív szövetkezett, arra nézve nincsen bukás az életben, mert ha egy pályáról elűzetett, másikon siethet feltett célja felé.”

„Hogy a leggazdagabbnál is többet ér az, amit belül, mint amit kívül bír.”

„Hogy egyik erény a másiknak szülője : aki jó honfi, az jó emberbarát is ; aki a közügyekben igazságos, az magánügyeiben is az.”

Ez eszmék körül képzeltem alakítani az egész regényt.

Nem tartottam akadálynak azt, hogy regényhősöm első bemutatásánál még alig több mint gyermek, tizenhárom éves.

Érzelme, vágya, jelleme legifjabb korában van mindenkinek, sokkal ragyogóbb még és sokkal tisztább, mint később; tizenhárom éves korában bármelyikünknel *élet-ér* volt a költészet, *szlúz gondolat* a szerelem, *önfeldlózás* a honfiéretzet; sokkal több volt a *hlúség*, sokkal több a *részvét*, az idők csak eszesebbé tettek bennünket, csak a tudást szaporíták, nem az érzést, s ha volna valakinek kedve visszagondolni azokra az első sóhajtások éveire, milyen elvesztett *egy világot* látna azokban a legtisztább, a legeszményibb gyönyörrel tele.

„*Hagyd pirulni arcodat* — mondá a görög bölcse az ifjúnak —, *ne szégyelld ezt a színt.*”

A pirulni tudás évei a legköltőibb évek.

Ama per, mely regényhősöm jellemének próbatüzét képezi, nem tartozik a legszokottabbak közé, éppen azért tán alapjára nézve valószínűtlennek látszhatik. Magam is aggodalommal választottam azt közvetítőül, míg meg nem győződtem felőle, hogy hasonló tartalmú perek nem tartoznak törvénykezési ritkaságaink közé; napjaikban ugyan, mint az általános társadalmi szokások és erkölcsi fogalmak alóli kivételek, kevés tartalékkal bírnak a közéletben, s közsorsú, szegényebb családok történetében hallatlanok, de nagy, terjedelmes örökségeknél, majorátusi ügyek bonyodalmainál hasonló kivételek előfordulnak, s napjainkban is *két ily alapon* indított per forog a törvényszékek előtt.

Jelen esetben éppen nem igénylek a kérdésből jogi értekezést formálni; ez, mint a szíves olvasó tudni fogja, csupán Zoltán életének kritériuma.

A *pesti drvsz* jeleneteinél kissé tovább időztem, mint ezt a felvett tárgy egysége kívánta volna, de meg kellett bocsátani magamnak, s remélem, hogy olvasóim is megbocsátják, ha e nagyszerű jelenetnek, melyben ránk nézve annyi tanúság van, kissé nagyobb tért szenteltem. Amik ott fel vannak hozva, mind históriai emlékek, s alig van közelebb múltunkban szebb és vigasztalóbb pont, mint az, hogy országunk fővárosa

miképp lett semmivé, és semmiből miképp emelkedett ki újra, miképp lett szebb, nagyobb és virulóbb, mint volt azelőtt.

E nagy, honérdekű esemény ha nem képezi is alkatrésztét regényhősöm élettörténetének, de egy nagyobb mérvű képet állít mellé, mely ahhoz oly sokban hasonlatos: *A mindent elvesztés és a mindent újra szerzés* eszméi itt és amott.

Ha ezen eszméket nem voltam képes eléggé tisztára kifejteni, az az én hibám és az én szerencsétlenségem.

A regényhős mellett egy női alak női ki magát vezérlő jellemmé: *Vilma alakja*. Úgy hiszem az olvasó is ehhez érez a többiek mellett legtöbb rokonszenvet, miként magam, és mégis ez tűnik el, ez áldoztatik fel a regény végezetén. Hol itt a *költői igazságtétel*?

A költői igazságtétel valóban szép dolog, és nem is nehéz munka, mihelyt a költő felteszi magában, hogy teremtsem egy mindenképpen rossz embert, s azt azután a jók és igazak megvizsgálására megáldozza. Ámde az életben nincsenek általánosságok, nincsenek tetőtől talpig gonosz emberek, akiknek balsorsa örömríadást gerjessen, s én még nem láttam temetést, ahol valaki ne siratta volna a halottat; ami arra mutat, hogy valami jó van mégis minden emberben, s olyan ember nincs a földön, akit senki se szeressen. A sorsszeszély bizarr kivételeit nem értem ez általános szabály alá.

Ily felfogással a költői igazság helyébe a *költői szükségesség* lép. A legkedvesebb alakok szenvednek és meghalnak, nem azért, mert megérdemelték, nem is a sors, nem is a költő *szeszélyéből*, hanem az eszme kényszerűségéből, mely őket eszközeiül választá. A *Megváltó* élete és halála legvilágosabb és legnagyobbszerű magyarázata e mondásnak.

Mi volt az, amit Zoltán Vilma iránt érzett? *Szerelem volt-e az?* — — — Szeretsz valakit forrón, híven, igazán és szeretettel viszont. Nem ismersz mást, csak a szerelem boldogságát. Akkor egy véletlen pillanat összehoz egy más szerető

szívvel, ki régóta hallgat és emésztődik eltitkolt, nem sejtett fájdalomával. — Mit felelhetsz e kérdésre? Megveted-e, elutasítod-e hidegen, mert te boldog vagy már, akkor nemtelenül, szívtelenül cselekedtél. Vagy reményt adsz neki, szívedben helyet nyitsz számára? Akkor hűtelen vagy. És mégis kénytelen vagy reá gondolni; tudod, hogy szeret, hogy téged szeretve hal meg, és kénytelen vagy érezni iránta, midőn legboldogabb vagy is. Ha tudod a *nevét ez* érzésnek, közöld velem, mert én nem tudom azt. — A szerelem érzése az, a szerelem vonzalma nélkül.

Ily esetben lehet-e költői igaztalanság a halál? A halált különben sem tartom megbosszulási eszköznek. Ez avult eszme, amit már a büntető törvények is kezdenek elégtelennek találni. És azt is jól tudom, hogy a szenvedő iránt mindig részvét marad a szívben, s a leggonoszabb ember is, ha a regény végezetén kiszenvedett, kivégeztetett, rokonszenvet hagy az olvasó emlékében. Ezt a rokonszenvet én inkább biztosítom a kedvesebb alakok számára.

Azért nem volt bátorságom egynek is az életéhez nyúlni azon alakok közül, akik a szerencsétlenség elvét képviselték. Az számukra a részvétet biztosítaná.

A legtöbbet az apró, mellékes alakok közül végül meg sem említettem. Szeretem elhagyni a regény bevégezése után azt a semmi érdekű toldalékot, melyben röviden elmondatik, hogy hát a mellékszemélyekkel hogyan, mi történt tovább, krónikai rendben, költői eszme és lélektani okulás nélkül, csupán mendemonda és kíváncsiság kielégítése végett, mint a hajdani jó vígjátékokban történt, ahol midőn végezetül a báró elvette a gróf-kisasszonyt, a tisztartónak meg el kellett venni a társalkodónét, s hátra levén még az inas és szobaleány: azok is összeházasodtak.

A mellékszemélyzet csak staffage-nak való, s pontos kirajzolásuk által a kínai tájképeket utánozzuk, ahol a távol levő hegyszintoly eleven színnel van festve, mint a rajta levő

ház s az előtte álló mandarin, aki éppen most lépett ki abból a házból.

Végül a tisztelt olvasóközönség megnyugtatására ünnepélyesen megígérem, hogy a Kárpáthy-család geneológiáját tovább folytatni nem törekszem, s Zoltán boldog házasságából nem következik ismét egy új regény, mely májustól decemberig kísértsen az igen tisztelt Pesti Napló tárcájában, melynek érdemdús szerkesztője iránt, azon példás baráti türelmeért, hogy regényem hosszas menetelét szelíd rezignációval végigvárta, és engemet soha azon fenyegetéssel nem ijesztgetett, hogy ha nem sietek, embereimet rövideden összeházassítja — őszinte köszönetemet kifejezni el nem mulaszthatom.

Pesten, 1854. december 23-án.

teljes tisztelettel

JÓKAI MÓR

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

AkadÉrt.	Akadémiai Értesítő
BpSz	Budapesti Szemle
EPhK	Egyetemes Philológiai Közöny
ErdMúz.	Erdélyi Múzeum
HhM	Jókai Mór Hátrahagyott Művei 1–10. k. Bp. 1912.
I. OK	A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
Jókai-jubileum	A Jókai-jubileum és Nemzeti díszkiadás története. Bp. 1898.
MBiblSzele	Magyar Bibliofil Szemle
MH	Magyar Hirlap
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán összes művei kritikai kiadása
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1–100. k. 1894–98. — Kárpáthy Zoltán: 6. k. 1894. 492 l.
PH	Pesti Hírlap
PN	Pesti Napló
TtudKözl.	Természettudományi Közöny
VU	Vasárnapi Ujság

A regények és novelláskötetek lapszámait — ha külön nem jelezzük — az NK-ból idézzük.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

(A JKK szövege sajtó alá rendezésének általános elveit l. a *Kárpáthy Zoltán* első kötete szövegváltozatainak bevezetésében.)

Lap: Sor:

- 5 Az 1854-es kiadásban ezzel a fejezettel kezdődik a III. kötet.
- 4 csendes külseje a (NK: csendes külseje *van* a)
- 7 *szekundánus* (NK: *secundáns*)
- 23 legfényesebb épületek (1854: legfényesebb épületek — sh. —)
üresen, laktalan állanak. (NK: üresen *lakatlan* állanak.)
- 24 viszhangos folyosókon (PN; 1854: viszhangos folyosókon)
- 6 2 *Az aranypajzsos* (PN; 1854; NK: *az arany paizsos*)
és *ablaka* (NK: és *redőnye*)
- 6 labdázó (1854; NK: lapdázó)
- 7 labdával, s ha egyszer (PN; 1854: lapdával, s ha egyszer
NK: lapdával *az ablakokat*, s ha egyszer)
- jármű végigmotoszkál a (PN; 1854: jármű végigmotozókál a)
- 11 parókás kocsis (1854: parókás kocsis — sh. —)
- 12 *salugáderos* hintóban (NK: *salugáderos* hintóban)
- 16 *aranypaszomántos* huszárokba (NK: *arany paszomános*
huszárokba)
- 20 *atillás ifjúság* (PN: *atíllás ifjúság*)
- 21 *csárdást* (NK: *csárdást*)
- 22 *nemigen* azért (NK: *nem annyira* azért)
- 31 *városi színházban* (1854: *hárosi színházban* — sh. —)
- 32 *rendeztek hangversenyt* (1854: *rendeztek vangversenyt*
— sh. —)
- 33 gróf O***né (NK: gróf A***né)
- 7 : 3 grófnő fellépte (NK: grófné föllépte)
- 27 grófnét velők együtt. (NK: grófnőt velük együtt.)
sor után következő rész címe a PN-ben tévesen: *A z é l e t*
m a r t y r j a.
- 8 1 és mulatságosabb (NK: és *legmulatságosabb*)
3, 12 : 9 Vajon (PN; 1854; NK: Vajjon)

Lap: Sor:

- 8 : 5 volna már rá, hogy (NK: volna arra, hogy már)
23 felvette a szemüveget és (NK: felvette a látcsövet és)
27 szemtül szemben velök (NK: szemtül szemközt velök)
- 9 : 1 szeme fejéreg (NK: szeme fehéreg)
8, 11 : 5, 20 *lyánka* (NK: *lányka*)
12 és agg hajadon (NK: és az agg hajadon)
13, 13 : 29 *lyánkát* (NK: *lánykát*)
- 10 : 1 Egyik közölök (NK: Egyik közülök)
3 a páholyi közönség egy (NK: a páholy-közönség egy)
9 fárasztják magokat (NK: fárasztják magukat)
12 alá a lépcsőzeten (PN; 1854: alá lépcsőzeten — sh. —)
13 Kőcserepyné leányával (NK: Kőcserepy leányával)
14 is oly halovány. (NK: is oly halavány.)
15 melyet a világért (NK: a melyet a világért)
20 egész illedelemmel megemelinti (NK: egész illemmel megemelinti)
22 fogadja köszönését (NK: fogadja köszöntését)
24 ő sem ismeri (NK: ő nem ismeri)
- 11 : 14 ő kicsije! (NK: ő kicsikéje!)
- 30 volna emberi (NK: volt emberi)
- 12 : 21 Zoltánt megismerheték, (NK: Zoltánt megismerhették,)
25 ők sem ismerheték. (NK: ők sem ismerhették.)
30 nem restelli nyilatkozatait (PN; 1854: nem resteli nyilatkozatait)
33 társaságban, s elfeledkezett (NK: társaságban és elfeledkezett)
- 13 : 26 gyöngéd kezecske (NK: gyöngye kezecske)
32 is az az (NK: is az)
- 14 : 13 *beh* hamar tudna (NK: *de* hamar tudna)
29 hallgatta édes szavait (NK: hallgatva édes szavait)
33 nyújtva át neki, melyet (NK: nyújtva át, melyet)
- 15 : 11 *földre verve* érezte (NK: érezte)
12 *reszket* (NK: reszket)
13 az éjszakai hangtól. (PN; 1854: az éjszakai hangtól. — sh. —)
15 elővett a *tengeri* láz (NK: elővett a *hajón a* láz)
- 16 : 3 *kürtözete* (NK: *körözete*)
5 elállt percig (NK: elállt percekig)
11 *küszködésén* (PN; 1854: *küzködésén*)
- 17 : 3 nagyon fölfogható (NK: nagyon felfogható)
5 bírt a becsületes (1854: bírt a becsületes — sh. —)
7 *ifjak közül, kik* (NK: *ifjak, kik*)

Lap: Sor:

- 17 : 9 tőle magokkal, de (NK: tőle magukkal, de)
18 : 22 közömbösséget (PN: 1854: közömbösséget)
24 neki annál (NK: neki)
jobban erősítette. (NK: jobban erősítette.)
rosszabbul (PN; 1854: rosszabbul)
25 füle hegyéig (NK: füle hegyéig)
r/va nem fakadt. (NK: s/rva nem fakadt.)
29 bosszankodással akarva (NK: bosszankodással akarva)
19 : 13 per kötőlékét (NK: per kötélekét)
15 kedves Zoltán! (NK: kedves Zoltán!)
átkos (NK: átkos)
20 : 6 szemei mondhatlan (NK: szemei kimondhatlan)
11 A szemem könnyezik (NK: A szemem könnyezik)
12, 31 : 8 könnyezve, (NK: könnyezve,)
14 minden soráiban, mert (NK: minden sorában, mert)
22 azután (NK: ezután)
23 gyönyörrel van tárva (NK: gyönyörrel van tárva)
29 érzésem, szívem (NK: érzésem, szívem)
21 : 2 tőle kérdeni, (NK: tőle kérdezni:)
22 ne higgye ez a (PN; 1854; NK: ne higgye ez a)
23 : 3 akadt exmisszióm, *accidentáliám*, de (NK: akadt exmisszióm, de)
25 kis utánajárás is (NK: kis utánajárás is)
24 8 éjszaka fennmaradok (NK: éjszaka fennmaradok)
24 apródonként kikéregetné (NK: apródonként kikéregetné)
25 2 keverte *vala* magát (NK: keverte vele magát)
6 *elcsaklizta* (NK: elcsaklizta)
kutyébereknek (NK: kutyébereknek)
7 szinte műszó (NK: szintén műszó)
14 foldoztatta (foltoztatta)
21 vizonza készen (NK: vizonzá készen)
26 : 8 tele ténatartót (NK: tele tintatartót)
27 : 3 gyönyörúsége lett (NK: gyönyörűség lett)
5 szerteszéjjel, hogy (PN; 1854; NK: szerteszéjlyel, hogy)
6 repült volna *belőle*; de (NK: repült volna; de)
17 e bosszús dörmögésekhez (PN; 1854: bosszús dörmögésekhez)
24 magában füttyölni (NK: magában füttyölni)
28 : 8 csak azt restelltem (PN; 1854; NK: csak azt resteltem)
17 pénz jön be, azt (NK: pénz bejön, azt)
21 működéseiről teljes (NK: működéséről teljes)
29 : 7 tekintélyét fenntartsa, (PN; 1854; NK: tekintélyét fen-
tartsa)

Lap: Sor:

- 29 : 8 úrfiakat együl-egyig (NK: úrfiakat egytül-egyig)
földhez verte (NK: földhöz verte)
11 feleslegesnek tartották (NK: fölöslegesnek tartották)
15 hasonlítson ahhoz (PN; 1854: hasonlítson ahhoz NK: hason-
lítson ahhoz)
19 mellett feddhetetlen (NK: mellett feddhetlen)
25 semmi rosszat nem (PN; 1854: semmi rosszat nem)
32 irattárában vannak eltemetve. (NK: irattárában el vannak
temetve.)
34 akire rábízta (NK: a kire bízta)
30 : 6 ez világ (NK: ez a világ)
13 szokatlan sápadást, (PN; 1854; NK: szokatlan sáppadást,)
31 : 5 másik (NK: másik)
6 másíknak (NK: másíknak)
9, 36 : 2 könnyek (PN; 1854; NK: könnyek)
10 kellett őtőle megválni. (NK: kellett ő tőle megválnia?)
13 riasztá fel ábrándozásiból. (NK: riasztá fel ábrándozásaiból.)
23 Bogozy úr (PN: Bogozy nr — sh. —)
32 : 15 sohasem tudta, mi (NK: sohasem tudja, mi)
23 egyre azt az összekötött (NK: egyre az összekötött)
24 ajánlani magát (NK: magát ajánlani)
34 midőn egyenként felleplezed (NK: midőn egyenkint föl-
leplezed)
33 : 11 tele (NK : telve)
16 lehelete dögvész, (PN; 1854; NK: lehellete dögvész,)
23 vigyorgással néznek (1854: vigyorgáss l néznek — sh. —)
26 Jőjenek (NK: Jőjjenek)
33 fiatal gyermek vagy, (NK: fiatal ember vagy,)
a pert elolvasod (NK: a pört elolvasod)
34 öreg, öreg ember (NK: öreg ember)
34 : 17 esztendő reád nézve. (NK: esztendő rád nézve.)
19 teste reszkegett minden (NK: teste reszkegett minden)
24 iszonyú s azon megölő (NK: iszonyú, azon megölő)
35 : 12 sem hallott azelőtt, (NK: sem hallott ezelőtt,)
13 amiről fogalma nem (NK: a miről még fogalma nem)
14 elfojtották lélegzetét. (PN; 1854; NK: elfojtották lélekeze-
tét.)
15 Hiába küzdött (PN; 1854: Hijjába küzdött)
17 beundokított arcaikat (NK: beundokított orczáikat)
19 lehetetükkel (PN; 1854: lehelletükkel)
24 ott a bezárt szobákban (NK: ott a lezárt szobákban)

Lap: Sor:

- 35 : 26 az is oly nyájas (NK: az is olyan nyájas)
27 s élő (NK: és élő)
30 amikből csak annyi (NK: a miből csak annyi)
- 36 : 15 védhetik magokat (NK: védhetik magukat)
16 *hármán* (NK: *hármán*)
17 él még közölkök (NK: él még közölkök)
19 mosni *atyjának*, anyjának (PN: mosni anyjának)
26 aludtak fekhelyökön. (PN: aludtak fekhelyeiken.)
- 37 : 6 Óh, milyen jól (NK: Ah, milyen jól)
9 zománcát lehelték (PN; 1854: zománczát lehelték)
21, 40 : 27 könny (PN; 1854; NK: köny)
22 *Ah, milyen jó volt azt olvasni*, milyen jó volt fölötte sírni!
(NK: Oh milyen jó volt fölötte sírni.)
27 *e* védlevél (NK: *a* védlevél)
30 „A nem jött (NK: ez nem jött)
34 névről említett sem (PN; 1854: névről említett sem)
- 38 : 6 hogy néhány pillanatra (NK: hogy néhány pillanatra)
29 soha nem szabad (NK: soha sem szabad)
- 39 : 7 vagy hazudság, (NK: vagy hazugság,)
19 Fölkelt, felöltözött (PN: Felkelt, felöltözött)
24 ébredtek (NK: felébredtek)
27, 42 : 8, 13 monda Zoltán (PN: monda Zoltán)
32 kimagyarázhatlan hangnyomattal (NK: kimagyarázhatatlan hangnyomattal)
- 40 : 2 volna uroknak: (PN: volna uruknak:)
27 kellene még ahhoz! (NK: kellene még ahhoz!)
- 41 : 9 az legkevésbé sem (NK: az legkevésbé sem)
11 *a* tegnap (NK: tegnap)
14 járt alá s fel (NK: járt alá és fel)
15 elősteremben (NK: előszobában)
18 Mosolyognia kellett (NK: Mosolyogni kellett)
- 42 : 16 hova tegyem. (NK: hová tegyem?)
27 viszonzá Kovács (NK: viszonzá Kovács)
- 43 : 12 megismerhesse végzetteljes perét (NK: megismerhesse végzet-
teljes perét)
23 letörlé könnyeit (PN; 1854; NK: letörlé könyeit)
reszkető lélegzettel (PN; 1854; NK: reszkető lélegzettel)
27 *e* könnyekkel tartoztam (PN; 1854; NK: könnyekkel tar-
toztam)
28 könnyeket hullatott, (PN; 1854; NK: könnyeket hullatott,)
- 44 : 5 még kevésbé lesz (NK: még kevésbé lesz)

Lap: Sor:

- 44 : 8 ön engemet nem ért. (NK: ön engem nem ért.)
12 áldozatokkal (NK: áldozatokkal)
19 velök, belégyezem (NK: velök, beleegyezem)
azoktól, akiket (NK: azoktól, kiket)
30 mint hasznavehetlen (NK: mint hasznavehetetlen)
34 rosszul felfogott (PN; 1854; NK: rosszul felfogott)
45 : 14 téjjel-mézzel folyó (NK: tejjel-mézzel folyó)
46 : 17 játéku volt. (1854: játéku volt. — sh. —)
28 aki *nem is tudta, hogy n.it cselekszik, aki* azt hitte (NK: aki azt hitte)
33 hanem én hát (NK: hanem hát)
47 : 1 kettőnk közől (NK: kettőnk közül)
11 megóvja az, hogy (NK: megoldja az, hogy)
15 én is hozzá. (NK: én hozzá.)
21 kedvező ürügyöt adna, (NK: kedvező ürügyet adna,)
28, 29 rosszabb (PN; 1854: rosszabb)
33 ellenfelei vagynak. (NK: ellenfelei vannak.)
48 : 13 könnyben úszó (PN; 1854: könnyben uszó NK: könnyben úszó)
32 engem mindenüve (NK: engem mindenüvé)
49 : 5 minden áron, minden áron. Oly (NK: minden áron. Oly)
8 igen rossz ember (PN; 1854: igen rossz ember)
15 ne evődjék a gondolattal, (NK: ne évődjék e gondolattal,)
16 most feküdjék le, (PN; 1854: most fekügyék le)
19 le fog fekünni. (NK: le fog feküdni.)
28 monda elmentében (NK: monda elmentében)
50 : 9 s küszködik azzal (PN; 1854; NK: s küzködik azzal)
51 : 9 engedélyért, hogy a (1854: engedélyér, hogy a — sh. —)
10 Könnyű volt (1854: Könnyűt volt — sh. —)
11 tartalmát megismeré, (NK: tartalmát megismerné,)
17 párbajt víni. (NK: párbajt vívni.)
21 támadott viszálykodások (NK: támadott viszálykodások)
23 józanul gondolkozó (NK: józanul gondolkozó — sh. —)
NK: józanul gondolkodó)
24 csináljon (NK: csináljon)
25 begyógyítsa (PN; 1854: b e g y ó g y i t s a NK: begyógyítsa)
52 2 jó újságokat (NK: újságokat)
6 úrral újjáalkottassam. (1854: urral újá alkottassam.)
11 Ne komplementozzanak (NK: Ne komplementirozzanak)
én (NK: én)
12 egy beteg ember (NK: egy beteg ember)

Lap: Sor:

- 52 : 23 milyen idegzetes (NK: milyen ideges)
ember vagyok. A (PN: vagyok. A)
- 53 : 12 engemet (NK: engem)
25 aggodalmával nem (PN; 1854: aggodalmával — sh. —)
26 kedvtöltéseit feltalálhatja, (1854: kedvtöltéseit feltalálhatja
— sh. —)
32 Ha az igaz (PN: Ha az *csakugyan* igaz,)
33 kiviszem a diétán, (1854: kiviszem *diatán* NK: kiviszem
diotán,)
- 54 : 1 *mondhatnékja volt* (NK: *mondhatnékja* volt)
10 szemöldei elől (NK: szemöldei elül)
16 és hogy néhány (NK: s hogy néhány)
20 volnának. Rosszabbat nem (PN; 1854: volnának. Rosszabbat
nem)
- 55 : 3 nagy bosszúságára (PN; 1854: nagy bosszúságára)
22 az uradalmak közül, (NK: az uradalmak közül)
24 a lélegzete elállt (PN; 1854; NK: a lélekezete elállt)
29 pere végzetéhez (NK: pere végzetéhez)
- 56 : 6 másik tanulsággal (PN; 1854: másik tanusággal)
7 *hűségének* (NK: *hűségének*)
15 mellett lévén az (NK: mellett lévén az)
17 vesztette el ez ügyet, (NK: vesztette el *az* ügyet,)
22 vajon többnek (PN; 1854; NK: vajon többnek)
- 57 : 14 *nemesemberhez* (NK: *nemes emberhez*)
24 már a keztyűit is (PN; 1854; NK: már a keztyűit is)
27 ahova hívják (NK: a hová hívják)
32 Kár volt addig is (NK: Kár volt eddig is)
- 58 : 3 jó keresztény, aki (NK: jó keresztény, a ki)
16 egyszer *avval* ütött. (NK: egyszer *arczul* ütött)
20 tenyereibe *sülyeszté*, (PN; 1854: tenyereibe *sülyeszté*
NK: tenyereibe *sülyeszté*,)
21 vigasztalanul lógatva (PN; 1854: vigasztalanul *lógatva*)
27 ügyvédre, *kinek* gúnyos (NK: ügyvédre, gúnyos)
28 tehetlenség ömlengéseinek (NK: tehetlenség ömlengéseinek)
30 lassanként *kigombolta* (NK: lassankint *kigombolta*)
- 59 : 2 nagyságos kedvéért (NK: nagyságos kedvéért)
11 volna ez ég (NK: volna *az* ég)
19 Csendes *otthon*, bájos (NK: Csendes, otthonos, bájos)
22 legkedvencebb eszméi, (PN; 1854: legkedvencebb eszméi
— sh. —)
29 kiálta fel Kovács, (NK: kiáltá fel Kovács,)

Lap: Sor:

- 60 : 8 ezáltal crimen majoris (NK: ezáltal *actus majoris*)
61 3 annyi visszás befolyás (NK: annyi visszás befolyás)
15 monda Maszlaczkéhoz (NK: monda Maszlaczkéhoz)
18 fekünnék ott előtte (NK: feküdnék ott előtte)
26 Ne jöjjön hozzám (PN; 1854: Ne jöjjon hozzám)
62 : 10 valami rosszra gondolna. (PN; 1854: valami rosszra gondolna.)
33 urat, ki (NK: urat, a ki)
elől hagyta őt (NK: elől hagyta őt)
63 : 12 állnának (NK: állmának)
13 bevilágítanak utána. (NK: levilágítanak utána.)
fáraszszák magokat, s (NK: fáraszszák magukat, s)
14 mert léleketet venni, (PN; 1854; NK: mert léleketet venni,)
15 törvények őtalma alatt (NK: törvények *otalma* alatt)
22 szomjazott bosszú (PN; 1854: szomjazott boszu NK: szom-
jazott bossú)
25 hogy sehol, *sehol* az ég (NK: hogy sehol az ég)
28 elhajított, reves, (NK: elhajított, *redves,*)
64 : 1 Egy hétnél több (NK: E hétnél több)
23 könnyes szemekkel (PN; 1854; NK: könnyes szemekkel)
65 : 12 boldogtása foganszott, arra, (NK: boldogtása *fogamzott,*)
arra,)
15 nélkül szenvedü öröklött (PN: nélkül szenved öröklött)
23 fog *lesüllyedni* ismét (NK: fog *süllyedni* ismét)
26 a közjólét életszínét, (PN; 1854; NK: a közjólét életszínét.)
30 keresztül szíja ki (NK: keresztül *szíjja* ki)
31 el or, tolvaj és (NK: el *orv*, tolvaj és)
32 ápolásához, ha akarna (NK: ápolásához, *még* ha akarna)
66 : 6 Nehány hónap (NK: Néhány hónap)
8 diadala leende a haladó (NK: diadala leend a haladó)
8, 73 : 4, 75 : 17 rossz (PN; 1854: rossz)
9 ellenzők szemében. (NK: ellenző szemében.)
19 kiitta *azt* (NK: kiitta)
22 beszélni; *bejárta a pusztá termeket, a pusztá temetőt,* beszélt
(NK: beszélni, beszélt)
67 : 18 szükölködéstől s a (NK: szükölködéstől és a)
24 kárpáti hegyláncnál (PN; 1854: karpáti hegyláncnál
NK: kárpáti hegyláncnál)
31 kell építeni (NK: kell építeni)
68 : 4 urodalomhoz tartoznak, (NK: uradalomhoz tartoznak,)
11 urodalom a jó (NK: uradalom a jó)
24 egy karszékben, (NK: egy karszékbe,)

Lap: Sor:

- 68 : 30 fertelmes eszmék, (NK: förtelmes eszmék,)
69 : 10 véve az égő percsomóról, (NK: véve a lángoló percsomóról,) mely apródonként (NK: mely apródonkint) foszlánnyá égett. (PN: foszlánynya ógett. — sh. —)
14 foszlánya felrepült (NK: foszlánya fölrepült)
16 úgy üvöltött a szűk (NK: úgy üvöltözött a szűk)
19 hajladozott összeguzsorodva (NK: hajladozott összezsugorodva)
24 ragyogó arccal fordult (PN; 1854: ragyogó arccal fordult NK: ragyogó arczczal fordult)
30 nagyon örülni fognának, (NK: nagyon fognának örülni,)
70 : 13 másodszor szinte az (NK: másodszor szintén az)
71 : 16 éppen akkor jött (NK: ép akkor jött)
18 egész út hossza el (NK: egész út el)
21 hangos éljenkiáltással (NK: hangos éljenkiáltásokkal)
72 : 6 Midőn (NK: Mikor)
10 jött el velök (NK: jött velök)
73 cím Rossz diadal (PN; 1854: R o s z d i a d a l)
6 szürke porköpönyeg (NK: szürke porköpenyeg)
19 volt (NK: volt)
25 tornácai elé, meghagyva (NK: tornácza alá, meghagyva)
74 : 11 ő járatosabb némely (NK: ő jártasabb némely)
17 sokkal rosszabb kedvében (PN; 1854: sokkal rosszabb kedvében)
21 nadrágos s régi (NK: nadrágos, régi)
29 sem volt kipéderve. (NK: sem volt kipödörve.)
75 : 11 így illik (NK: illik)
28 változtaták át. (NK: változtatták át.)
76 : 27 s újjával oda mutatva (NK: s oda mutatva)
77 : 1 — Vajon nem szoktak-e (PN; 1854; NK: — Vajon nem szoktak-e)
11 elborította a könny. (PN; 1854: elborította a köny. NK: elborította a könny.)
12 könnyes szemeivel (PN; 1854; NK: könnyes szemeivel)
13 s azután elfordult (NK: aztán elfordult)
21 úrnak fel is tűnt (NK: úrnak is feltűnt)
27 — Ugyé? (NK: — Ugy-e?)
78 : 5 e felfedezés nagyon (NK: e fölfedezés nagyon)
8 nála (NK: nála)
13 ünnepélyes beiktatásnál (PN; 1854; NK: ünnepélyes beiktatásnál)

Lap: Sor:

- 78 : 15 a kulcsokat, s mulassa (NK: a kulcsot s mulassa)
18 mind összehasonlított a magáéval; (NK: mind összehasonlított a magáéval:)
20 ha rosszul jártak (PN; 1854: ha rosszul jártak)
28 Zoltán ifjú angolosan (NK: Zoltán urfi angolosan)
- 80 : 2 mért nem (NK: miért nem)
- 81 : 16 Ha azt az én (NK: Ha ezt az én)
18 több úri (NK: többi úri)
bámulták, magasztalák, (NK: bámulták, magasztalták,)
22 rájuk ijesztgett jól (NK: rájuk ijesztgett jól)
26 van önnek (NK: van ennek)
- 82 : 19 nőnek Platót és Arisztotelest, (NK: Platot és Aristotelést,)
24 és ő (NK: s ő)
- 83 : 6 amily mélyen (1854: s mélyen)
14 Rosszabbnak érezte (1854: Roszabbnak érezte)
17 uradalmába beiktatták, (PN; 1854; NK: uradalmába beigtatták,)
25 a tanácsnő maga (NK: a tanácsosné maga)
33 földbe elsüllyedni. (PN; 1854: földbe elsüllyedni. NK: földbe elsüllyedni.)
- 84 : 9 és családjaért, melyet (NK: és családjáért, melyet)
15 két szép leányka (NK: két szép lányka)
21 sétáló lánykák piciz (NK: sétáló lánykák piczi)
26 Mindketten két (PN: Mind a ketten két)
28 sokkal halványabb. (NK: sokkal halaványabb.)
30 Halkan beszélgetnek (NK: Halkan beszélgetnek)
33 fogsz, mélyen, mélyen. (NK: fogsz mélyen, nagyon mélyen.)
- 86 : 4 telve volt az. (NK: tele volt.)
29 szülőire (NK.: szülőire)
- 87 : 22 Higgyed, hogy szomorú (PN: Higyjed, hogy szomorú
1854: Higyed, hogy szomorú NK: Higyjed, hogy szomorú)
31 éljent (NK: éljent)
- 88 : 1, 94 : 26 rossz (PN; 1854. rossz)
4 A NK-ban a választójel a 2. sor után van.
5 olyan rosszul (PN; 1854: olyan rosszul)
9 azt elveszteni? (NK: azt elveszteni?)
- 89 : 34 már a víz (NK: már víz)
- 90 : 3 befőzött (NK: befőzött)
7 a szakácsnéhoz nyilván (NK: a szakácsnéhoz nyilván)
23 A tanácsosnő szobájába (NK: A tanácsosné szobájába)
28 azon öntudásból (NK: azon tudásból)

Lap: Sor:

- 90 : 32 apellálok csupán (NK: appelálok csupán)
91 : 29 levelet. — *Énnekem?* (NK: levelet.)
92 : 5 táplálékot adni. (NK: táplálékot adnod.)
10 között egyáltalában nem (NK: között egyáltalában nem)
12 a világ főnállása (PN; 1854: a világ főnállása)
15 A tanácsosnő szerette (NK: A tanácsosné szerette)
32 s néhány olcsó (NK: s néhány olcsó)
93 : 5 elméje felsőbbbségével (NK: elméje felsőbbbségével)
32 kötelességeit, s *egyenkint elbúcsúzva* s még (NK: kötelességeit s még)
94 : 14 hogy vajon mi oka (PN; 1854: hogy valljon mi oka NK: hogy vajjon mi oka)
28 benne a lélegzet; (PN; 1854; NK: benne a lélekezet;)
95 : 1 leveleit, amiket (PN: levelét, a miket)
7 előbb ki kell (NK: előbb ki kell)
19, 21 vállat vontott (NK: vállat vont)
29 hanem *én* inkább (NK: hanem inkább)
30 ijeszt és bosszant (PN; 1854: ijeszt és bosszant)
96 : 13 *hű* (NK : hű)
14 *erényes* (NK: erényes)
97 : 1 félrecsavargatásban. (NK: félrecsavargatásaiban.)
30 biztonsággal monda: (NK: biztonsággal monda;)
34 *golyóval* (NK: golyóval)
98 : 18 sajnált volna (NK: sajnálta volna)
20 magát biztonságban, (NK: magát biztonságban,)
25 *nagy számár* (NK: számár)
99 : 22 sor után van az 1854-es kiadásban a választójel
24 után következő rész a PN-ben XX. *Jó veszteség* fejezetcímmel jelent meg.
27 alusztok annak (NK: alusztok-e annak)
28 többet reményletek, mint (NK: többet reményletek-e, mint)
100 : 16 társ? *Sajnálja, vigasztalja őt valaki?* Nem (NK: társ? nem)
18 de *oly* csúfosan (NK: de csúfosan)
beszélnek furcsa (NK: beszélnek-e furcsa)
101 : 9 eredetiségök zamatja (NK: eredetiségük zamatja)
33 annál többet *dé*; (NK: annál többet *ad*);
102 : 4 *Nyolc órát fordíts álomra, nyolcat munkára, nyolcat mulatságra* (NK: Nyolcz órát fordíts álomra, nyolczat munkára, nyolczat mulatságra.)
22 mint az oltárképek (NK: mint az oltárkép)
28 hogy *jó* szellemeitől (NK: hogy szellemeitől)

Lap: Sor:

- 102 : 32 két könnyecsepp (PN; 1854; NK: két könnyecsepp)
103 : 3 gyöngéden szemeit. (NK: gyöngéden szemét.)
8 felszökve visszafordul, (NK: felszökve visszafordult,)
őket (NK: őket)
9 karjain felnövekedett, (NK: karjain felnövekedett)
21 átölelé azt oly (NK: átöleli azt oly)
104 : 5 azt megosztom veled, (1854: azt megosztod velem, — sh. —)
14 sor után az 1854-es kiadásban nincs választójel
sor utáni rész a PN-ben XXI. E g y k ö v e t v á l a s z t á s
h a j d a n fejezetcímen jelent meg
15 *négy* (NK: négy)
17 Gyakran *néhány év*, néhány (NK: Gyakran néhány)
22 volna magoknak, (NK: volna maguknak,)
arról, hogy miképpen. (NK: hogy miképen?)
28 státuscshnyokat követtek (NK: státuscshnyeket követtek)
105 : 4 *tartogató* (NK: tartogató)
9 legerősebb pajzsa, (PN; 1854; NK: legerősebb paizsa,)
27 tán magok sem (NK: tán maguk sem)
106 : 8 Nem hiába én (PN; 1854: nem hijába, én)
17 országos jelszót a (NK: országos jelzót a)
22 üt az emberre. (NK: üt az ember?)
30 azután helyt adott (NK: azután helyet adott)
107 : 2 a megye fővárosában, (NK: a megyefővárosban,)
3 kik magokkal ragadják (NK: kik magukkal ragadják)
9 *torna* (*turnier*) kimenetelét (NK: torna kimenetelét)
26 bele a vitatkozásokba; (NK: bele a vitatkozásba;)
33 hogy kalpagját (NK: hogy a kalpagját)
108 : 2 megyszín bársonymentében, (PN; 1854: megyszín bársony
mentében)
11 dzsindzsulya prém (NK: dzsindzsula prém)
16 meg beszéd közben, (NK: meg a beszéd közben,)
17 mint például: (NK: mint például:)
24 pitykékkal, hosszúra (NK: pitykékkal s hosszúra)
28 rég leszedette volna (NK: rég leszedte volna)
109 : 3 *kapcát* (NK: kapcát)
4 *ablakon keresztül!* (NK: ablakon keresztül)
8 szép halaványpiros (NK: szép halványpiros)
9 szakáll (PN; 1854; NK: szakál)
11 hogy gyulladnak ki (1854; NK: hogy gyuladnak ki)
12 egyszerre arcai, tekintete (NK: egyszerre arczái, tekintete)
27 keveselni látszik (PN; 1854; NK: keveselni látszik)

Lap: Sor:

- 109 : 28 minden viaszolás (NK: minden viaszolás)
30 kecskeszakáll, mely (NK: kecskeszakál, mely)
31 szoktak magoknak (NK: szoktak maguknak)
34 haj és szakáll (NK: haj és szakál)
- 110 : 24 valamelyik padig, (PN; 1854: valamelyik pedig, — sh. —)
25 kilép a főispán, (PN; 1854: kilép az alispán.)
- 111 : 20 gyémánt szolliterjaival (NK: gyémánt solitairjeivel)
34 éljenzése, végzett (NK: éljenzése, a végzett)
- 112 : 11 elejétől végig, mely (NK: elejétől végéig, mely)
18 megvesztegetlen bíró (NK: megvesztegethellen bíró)
28 újra felelevenítse (1854: újra felevenítse — sh. —)
- 113 : 2 fekünnék keblén, (NK: feküdnék keblén.)
12 önzés, a rosszakarat (PN; 1854: önzés, a rosz akarat)
és pártviszálykodás nagy (NK: és a pártviszálykodás nagy)
32 elragadják öt magokkal (NK: elragadják öt magukkal)
- 114 : 1 elhajított kesztyűt, (PN; 1854: elhajított kesztyűt NK: elhajított kesztyűt,
22 hol náluknál (PN; 1854: hogy náluknál)
24 magok esztől (NK: maguk esztől)
- 115 : 16 fekete frakkban azzal (NK: fekete kvekkerben azzal)
32 különös, rosszul eső (PN; 1854: különös rosszul eső)
33 bosszantó akcentus, (PN; 1854: bosszantó accentus,)
- 116 : 3 mintha restelné azt (1854; NK: mintha restelné azt)
7 szabad beleszólni (NK: szabad beleszólami)
8 Bölcsesség (PN; 1854; NK: Bölcsesség)
30 amint szemközt állt (1854: a mint szemközt állt — sh. —)
- 117 : 3 másodszor (NK: másodszor)
7 rángatta mentéjénél fogva (1854: rángatta kabátjánál fogva)
18 ahhoz semmi (PN; 1854; NK: ahhoz semmi)
31 hangon monda neki: (NK: hangon mondta neki:)
32 Dabroni Manó, (NK: Dabroni Manó,)
- 118 : 8 elkezdtek az ajtókon kifelé (NK: elkezdtek aztán kifelé)
12 volt az embert (NK: volt azt az embert)
21 az embert magoknak. (NK: az embert maguknak.)
26 sápadt arcával (NK: sáppadt arczával)
- 119 : 26 valódi cabanos. (PN; 1854: valódi cabanas. — sh. —)
27 monda Tarnaváry. (NK: mond Tarnaváry.)
28 azt emlegeti meg. (NK: azt megemlegeti.)
- 120 : 18 vonják magokra (NK: vonják magukra)
22 ki szinte hosszú (NK: ki szintén hosszú)
32 fontos arcával előlépett (NK: fontos orczával előlépett)

Lap: Sor

- 121 8 előtt, *mint az élet, mint a vér*, mint (NK: előtt, mint)
20 tartozom. *Két* (1854: tartozom. *Hét* — sh. —)
- 122 : 6 *hogy de hát ne* (PN; 1854: *hogy tehát ne* — sh. —)
10 *s ott* egy csomó (NK: *azt* egy csomó)
31 csak *félfrakja* hátrahagyásával (PN; 1854: csak *félfrakja*
hátrahagyásával NK: csak *félfrakk* hátrahagyásával)
33 *közöl, s végighasított*a (NK: *közöl, a ki végig* hasított)
- 123 5 *kinyitá* előttük az (NK: *kinyitá* előttük az)
23 *monda rá egy* (NK: *mondá rá egy*)
29 *összevissza kötözék egy* (NK: *össze-vissza kötözték egy*)
- 124 : 29, 128 : 21 *magok* (NK: *maguk*)
- 125 : 30 *atyafiak közöl* (NK: *atyafiak közül*)
- 126 : 8 *Magok a főfő* (NK: *Maguk a főfő*)
9 *sallangos parasztszekéren*, (NK: *sallangos fogatú* parasztszekéren,)
12 *meghordoztatják magokat* (NK: *meghordoztatják magukat*)
16 *ne unják magokat*, (NK: *ne unják magukat*,)
33 *szolgabíráknak, esküdteknek, s több* (NK: *szolgabíráknak, s több*)
- 127 : 17 *boldognak érzéné magát*, (NK: *boldognak érezné magát*,)
18 *bizalma egy sugrával*. (NK: *bizalma egy sugarával*.)
31 *magához most* ezt a (NK: *magához ezt a*)
- 128 : 7 *esküdt minősége* (PN; 1854: *esküüt minősége*)
10 *nagy, hatágú pörge* (NK: *nagy hatású pörge*)
27 *egy ilyen körmönfont* (NK: *egy ily körmönfont*)
29 *bizonyosan megcselekszik, az* (NK: *bizonyosan megcselekszi, az*)
- 129 : 4 *Néhány nappal* (NK: *Nehány nappal*)
14, 137 : 3 *rossz* (PN; NK: *rosz*)
15, 132 : 1, 22, 139 : 22, 28, 141 : 16 *magokat* (NK: *magukat*)
16 *Kőcserepy hallatára*, (PN; 1854: *Kőcserepy hallatára*,)
17 *és közbekiabálás miatt* (NK: *és közbekiáltás miatt*)
18, 140 : 1 *vajon* (PN; 1854; NK: *vajjon*)
22 *„fűzfán fűtülő”* (NK: *„fűzfán fűtülő”*)
„jégen kopogó” (NK: *„jégen kopogó”*)
„kifordított subájú” (PN; 1854: *kifordított subájú*
NK: *kifordított subájú*)
31 *teremei* (NK: *termeci*)
- 130 : 3 *megelőző estvén már* (NK: *megelőző estén már*)
10 *kardos ifjak nyargaltak* (NK: *kardos ifjak nyargalnak*)
16 *emelt iccés üveggel* (PN; 1854; NK: *emelt itczés üveggel*)

Lap: Sor:

- 130 : 22 „Éljen!” — ezer (NK: Éljen! — ezer)
28 közbeveték magokat, és (1854: közbe v ték magokat és
— sh. — NK: közbe veték magukat)
31 lopózzék juhaim közé (NK: lopózzék juhaim közé)
- 131 : 6 nagyhatú férfiak (PN: nagyhatu férfiak 1854: nagyhasu
férfiak — sh. — (NK: nagyhatású férfiak)
10 hogy minjárt a legelső (PN; 1854: hogy mingyárt a legelső)
- 132 : 1 vezetők rekedté (NK: vezetők rekedté)
15 választói közül (NK: választói közül)
23 Esküdségek és (PN; 1854: Eskütségek és)
- 133 : 5 nemigen erőttették meg (NK: nem igen erőltették)
10 s ragyogó arcával (NK: s ragyogó orczával)
13, 28 tanácsosnő (NK: tanácsosné)
14 felfogással monda: (NK: felfogással monda:)
- 134 : 13 elleneitől megvédeni őt. (NK: elleneitől megvédeni őt.)
19 kolompasai vagy magokat (NK: kolompasai vagy magukat)
27 sereg számértékét (1854: sereg számértékét — sh. —)
28 többen nincsenek (1854: többen nincsenek — sh. —)
- 136 : 4 keresztülolvadni, bocsánatot (NK: keresztülolvadnia, bocsá-
natot)
5 rendeket s szobáiba (NK: rendeket és szobáiba)
8 ki koronként megjelenik (NK: ki koronként megjelenik)
17 éltetni, (NK: éltetni,)
19 tüskéken látszott (NK: tüskében látszott)
33 vállat vontott, s tovább (NK: vállat vont, s tovább)
- 137 : 6 nagyobb rész (NK: nagyobb rész)
26 a megszólamlót tekintetével. (NK: a megszólamlottat tekin-
tetével.)
- 138 : 14 képes Charivárinál, (NK: képes Charivárinál,)
16 üres óráiban (NK: üres óráiban)
19 elhalaszthatatlan olvasmány (NK: elhalaszthatlan olvas-
mány)
32 levő előkelők (NK: lévő előkelők)
- 139 : 1 végső fokot érte (NK: végső fokát érte)
6 szinte nem használt, (NK: szintén nem használt)
8, 24 rossz (PN; 1854: rossz)
8 bosszantá az érdemes (PN; 1854: bosszantá az érdemes)
19 hogy egynehányat azon (NK: hogy egynehányat azon)
- 140 : 22, 156 : 6, 161 : 2, 167 : 19 közül (NK: közül)
25 ordita torkaszakadtából: (NK: orditá torkaszakadtából:)
33 — Nem tudjátok-e, (PN; 1854: — Nem tudjátok-e, — sh. —)

Lap: Sor:

- 141 1 merészli tenni (NK: merészeli tenni)
 én ezzel a kardommal (NK: én ezennel a kardommal)
 8 az ajtóban állt (NK: az ajtón állt)
 14 főispán szobájából. (NK: főispán a szobájából.)
 26 mint néhány (NK: mint néhány)
- 142 : 10 elől lóháton (NK: elül lóháton)
 14 szalagja hátáig (NK: szalagja hátig)
 16 dohányzsacskó szija (NK: dohányzacskó szija)
 21 a hölgyek kendőiket (NK: a hölgyek kendőjüket)
 26 nagy menkű botjával (NK: nagy ménkű botjával)
 30 145 : 5 rosszul (PN; 1854: rosszul)
 31 állók elsápadnak, (NK: állók elsáppadnak,)
- 143 14 alispán untából (NK: alispán untával)
 22 kimenni (NK: kimenni)
 26 ahhoz nem mernek (PN; 1854: ahoz nem mernek)
 34 elkezde kiáltozni: (NK: elkezdé kiáltozni:)
- 144 : 5 ha úgy kérezkedik! (NK: ha úgy kéredzkedik!)
- 11 koronként előállt (NK: koronkint előállt)
- 20 Lehetsz Pesten (PN: L hetsz Pesten — sh. — NK: Lehet Pesten)
- 23 Hetyke korteslegény (PN; 1854: Hegyke kortes legény)
26 ne bolondíj! (PN: ne bolondij 1854; NK: ne bolondíj;)
- 145 1 mindjárt rögtönzött (PN: mingyárt rögtönzött)
 3 soha nem kértek (NK: soha sem kértek)
 6 milyen bosszúság! (PN; 1854: milyen bosszúság.)
 14 Háladatlan hitszegők! (NK: Háládatlan hitszegők!)
- 15 adták el a lelkeiket. (NK: adták el lelkeiket.)
- 146 : 19, 148 : 5, 152 : 1, 155 : 1 rossz (PN; 1854: roszt)
27 amidőn az elnök (NK: midőn az elnök)
- 147 : 24 még II. András (PN; 1854; NK: még második András)
 magok (NK: maguk)
 26 IV. Béla király (PN; 1854; NK: Negyedik Béla király)
- 148 : 5 görbe, (NK: görbe,)
 görbék, (NK: görbék,)
 íme most is kézben (NK: most is kézben)
- 9 a méltóságos és tekintetes urak (NK: a méltóságos urak)
- 30 Odalenn egyhangúlag (PN; 1854: Odalen egyhangulag)
- 149 : 8 egyenkint (NK: egyenkint)
- 10 vontott rá (NK: vont rá)
- 19 a zárt kapuknak (NK: a zárt kapunak)
- 32 szólt hetykén (PN: 1854; NK: szólt hegykén)

- Lap: Sor,
- 150 : 3 fejszével és ólmos (NK: fejszével s ólmos)
 7 kinyitatta az ajtót. (NK: kinyitad az ajtót.)
 15 ordítta a maroknyi (NK: ordítá a maroknyi)
 29 megsokallták az ütleget, (PN; 1854; NK: megsokalták az ütleget,)
 33 atyafiak elől, kik (NK: atyafiak előtt, kik)
- 152 cím A fejezet száma a PN-ben XXII.
 4 fetrengett; s ha (NK: fetrengett; ha)
- 153 5 éjt átvirraszta (NK: éjt átvirasztá)
 7 hogy e megtisztelést (NK: hogy e megtiszteltetést)
 18 semmisnek tekintem. (PN; 1854: semminek tekintem
 — sh. —)
 alkotmányunk fenntartására (NK: alkotmányunk fentartá-
 sára)
 20 melyen engem (NK: melyre engem)
 engem ez alkotmány (NK: engem az alkotmány)
 28 mintha bosszankodnék, de (PN; 1854: mintha bosszankod-
 nék, de)
 mégis olyan jólesett (NK: mégis jól esett)
- 154 : 2 nem vallania maga (NK: nem vallani maga)
 kettő közül ez (NK: kettő közül ez)
 5 hangon monda a (NK: hangon mondta a)
 7 választásra (NK: választást)
 8 hogy amelyik párt a legcsekélyebb vesztegetéshez folyamodik,
 annak jelöltjei nem fognak kandidációba jönni! Ígérem (NK:
 hogy legkisebb szabálytalanságot sem fogok eltérni! Ígérem)
- 155 : 8 nem az intézményé. (NK: nem az intézményé.)
- 156 cím E fejezettel kezdődik az 1854-es kiadásban a IV. kötet
 9 mi vének (NK: mi vének)
 10 negyvenes (NK: negyvenes)
 11 ötvenesekben; (NK: ötvenesekben;)
 18 benne pártjuk támaszát (NK: benne pártjok támaszát)
- 157 : 2 írva veres iraccsal; (NK: írva vörös iraccsal.)
 6 „Scart”. (NK: „Scart”).
 10 nem mer senkihez (NK: nem akar senkihez)
 19 Vályogosyra. (NK: Vályogosyra.)
 24 még rosszabbul van (1854: még rosszabbul van)
 30 Jönnek naponként (NK: Jönnek naponként)
- 158 : 11 „Rózsabimbó, borostyán, Füzért köt a magyar lán” (NK:
 „Rózsabimbó, Borostyán, Füzért köt a magyar lány”)
 29 most írt levelet, (NK: most ír levelet,)

Lap: Sor:

- 159 : 7 e tárgyról, borzalmas, (NK: e tárgyról, borzalmasos),
10 vérnek is *arra*. (NK: vérnek is.)
11 milyen sápadt az (NK: milyen sáppadt az)
15 olyan halovány. (NK: olyan halavány.)
160 : 19 miatt még egészen (NK: miatt egészen)
el volt fulladva. (PN; 1854: el volt fuladva.)
23 félnie közelgő (NK: félnie a közelgő)
161 : 4 odahíja magához. (NK: oda hívja magához)
33 jőjj többet (PN ; 1854 : jőj többet)
162 : 5 felkereste a kisasszonyt (NK: fölkereste a kisasszonyt)
26 addig fenntartá, (PN; 1854; NK: addig fentartá,)
163 : 8 nagy ijedtség volt (NK: nagy ijedtség volt)
Hová lett az (NK: Hova lett az)
164 cím A fejezet száma a PN-ben: XXIV.
6 jól szemétekbe néz. (NK: jól szemetekbe néz.)
7 de elsápadtok egy (NK: de elsáppadtok egy)
15 hogy sérthetetlen legyek, én sem születtem burokban, hogy ne fogjon (NK: hogy ne fogjon)
16 sem amulettet nem (PN; 1854: sem amuletot nem NK: sem amulettet nem)
18 szégyellni magamat, hogy (NK: szégyelni magam, hogy)
20 szavaiért helyt is állni." (NK: szavaiért helyt is állani.)"
22 a pozsonyi nyilvános (NK: a pozsonyi nyilvános)
165 : 28 annál tűrhetlenebbé kezdett (NK: annál tűrhetlenebbé kezdett)
30 termeiben viták. (NK: termeiben a viták.)
166 : 27 anyja könnyeitől; (PN; 1854: anyja könnyeitől;)
31 monda a jó aggnő (NK: monda a jó aggnő)
167 3 meg kellett volna vónia (NK: meg kellett vónia)
18 ingerkedések közül, mint (NK: ingerkedések elől, mint)
168 : 10 sietett az elnökhöz, (NK: sietett az elnökhöz,)
22 úgy összhangzanak (PN; 1854: ugy összhangzanak)
33 Miklós (NK: Miklós)
169 : 2 megvetésöket (NK: megvetésöket)
4 olyan csöndesség lett, (NK: olyan csendesség lett,)
17 ígérkezett mind a kettő. (NK: ígérkezett mindkettő.)
25 s feltett kalappal (NK: s föltett kalappal)
27 mintha kocsmában (NK: mintha kocsmában)
31 viszonya a brávó (NK: viszonzá a báró)
171 : 21 nincs öreg anyám . . . (1854: nincs öreg atyám)
33 és füttyölt örömeiben, (NK: és füttyült örömeiben,)

Lap: Sor:

- 172 : 32 Hogy elsápadt (NK: Hogy elsáppadt)
173 : 21 Zoltán is elolvasá (NK: Zoltán is olvasá)
174 : 2 venni a dolgot. (PN: vonni a dolgot. — sh. —)
12 segített ez eszmét (NK: segített az eszmét)
15 Don Quijote de la Mancha (PN; 1854; NK: don Quixote de la Mancha)
26 találta ez esetet, (NK: találta az esetet,)
32 holnapig (NK: holnapig)
175 : 8 a viszontlátás édes (NK: a viszontlátás édes)
16 legnagyobb (NK: legnagyobb)
19 poharat koccintottak (PN; 1854; NK: poharat koccintottak)
21 lehetett fennmaradni (1854; NK: lehetett fennmaradni)
29 Rudolf, és nejét (NK: Rudolf nejét)
32 holnap megboszullak! (PN; 1854: holnap megboszullak!
NK: holnap megboszullak!)
- 176 : 4 mennyire szerettetik; (NK: mennyire szeretik;)
6 tőle senki el (NK: tőle el)
7 ez életben. (NK: senki ez életben.)
8 Ez életben. (NK: Ez életben.)
11 midőn elbúcsúzott onnan, (PN; 1954: midőn elbúcsúzott onnan)
21 szerencsétlenség (NK: szerencsétlenség)
- 177 : 13 hozzád címzett boríték, (NK: hozzád címezett boríték,)
17 E két irat (NK: A két irat)
26 szörnyű mesének (NK: szörnyű mesének)
28 vedd nőül leányomat. (NK: vedd nőül leányomat.)
30 zokogott, hogy nem (PN: zokogott, úgy nem)
- 178 : 2 elébb bosszút állok (PN: elébb bosszút állok 1854: elébb bosszút állok NK: előbb bosszút állok)
9 ez ígéretet oly (NK: ez ígéretét oly)
13 tudott még rájok. (NK: tudott még rájok.)
18 egy könnycsepp nem (1854; NK: egy könnycsepp nem)
22 kacagj, mondd, hogy (PN; 1854: kaczagj, monddá, hogy)
32 úgy elsápad, (NK: úgy elsáppad,)
34 lesz halavány. (NK: lesz halovány.)
- 179 : 4 nem a könny, (PN; 1854; NK: nem a köny)
a nehéz gyöttelelem (NK: a nehéz gyöttelelem)
8 nem mosolyg többé (NK: nem mosolyog többé)
- 180 : 22 a beteg kigyuladt (PN; NK: a beteg kigyuladt)
- 181 : 13 ki oly sápadt, (NK: ki oly sáppadt,)
23 volt a viadaltér (NK: volt a diadaltér)

Lap: Sor:

- 181 : 24 a vívók és segédek. (NK: a vívók és a segédek.)
- 182 : 7 keresztpajzzsal, minő (PN; 1854; NK: keresztpaizszsal, minő)
19 a harmadik hiába fog (PN; 1854: a harmadik hijába fog)
25 kiálta Miklós, (NK: kiáltá Miklós.)
- 183 : 2 ellene fegyverét, (NK: ellenfele fegyverét,)
7 testét hanyatt vetette, (PN; 1854: testét hanyat vetette,)
30 a keresztpajzs lapján (PN; 1854; NK: a keresztpaizs lapján)
31 *alvágást* (NK: alvágást)
- 184 : 10 De ez (PN: De e z)
12 védő pajzsát (PN; 1854; NK: védő paizsát)
30 őt láthatlan alakban (NK: őt láthatatlan alakban)
- 185 cím A fejezet száma a PN-ben XXV.
3 rosszabbul lesz, talán (PN; 1854: rosszabbul lesz, talán)
6 beszél fennhangon azokhoz, (PN; 1854; NK: beszél fennhangon azokhoz,)
21 egyet pattanik a zongora (NK: egyet pattan a zongora)
- 186 : 31 orvosok magok (NK: orvosok maguk)
- 187 : 2 előle rejtegetnek. (NK: előre rejtegetnek. — sh. —)
11 gyöngyök izzadtak (PN; 1854: gyöngyök irzadtak — sh. —)
- 188 : 3 Engemet mindig (NK: Engem mindig)
14 titkolnak el előlélem (NK: titkolnak én előlélem)
20 akarta észreveteni (NK: akarta észrevétetni)
25 volt írva a levélbe. (NK: volt írva a levélben.)
- 189 : 5 egyszer érthetlen (NK: egyszer érthetetlen)
15 olyan fennhangon. (PN; 1854; NK: olyan fennhangon.)
19 minden rosszat (PN; 1854: minden rosztat)
32 volna rajt a szíve. (NK: volna rajta a szíve.)
- 190 : 6 ő is a magáéban. (NK: ő itt a magáéban.)
7 vettetek el tőle mindent. (NK: vettetek el minden?)
9 *egyedül* (NK: egyedül)
16 mint aminőkkel eddig (NK: mint a minőknek eddig)
- 191 : 3 tudóstani kelle (NK: tudóstani kellene)
tanácsosnő a legiszonyúbb (NK: tanácsosné a legiszonyúbb)
10 nejét felkeresni. (NK: nejét fölkeresni)
- 192 : 7 férj felkelhetett tőle, (NK: férj fölkelhetett tőle,)
10 nő még meg talál (NK: nő meg talál)
12 már nem (NK: már nem)
- 193 cím A fejezet száma a PN-ben és az 1854-es kiadásban: XXVI.
2 melybe levelezéseit (NK: melyben levelezéseit)
3 szokta feljegyezni, (NK: szokta följegyezni,)
5 a sor (NK: e sor)

Lap: Sor:

- 193 : 6 „E könyv holtom után elégetendő.” (NK: „E könyv holtom után elégetendő.”)
11 ellenségei sírjaihoz; (1854: ellensége sírjaihoz; — sh. — NK: ellensége sírjához;)
20 olyan sápadt, (NK: olyan sápadt,)
- 194 : 1 iszonyú bosszútervet (PN; 1854: NK: iszonyú bosszútervet)
8 mindjárt a másik (PN; 1854: mingyárt a másik)
12 megbántam, amit cselekvém. (NK: megbántam a mit cselekvém.)
18 szeretett lányomat, (NK: szeretett leányomat)
25 Hová (NK: Hova)
30 ismét leírta (NK: letisztázta)
33 magokkal hozva (NK: magukkal hozva)
- 195 : 8 A lányka egészen (NK: A lányka egészen)
12 szólt a lányka (NK: szólt a leányka)
16 neki mindjárt, (PN; 1854: neki mingyárt,)
17 ahogy ebbe (NK: hogy ebbe)
25 ni, ez a két (PN; 1854: mi ez a két — sh. —)
- 196 : 4 magokban játékot (NK: magukban játékot)
11 lehetőségei kínozzák. (NK: lehetőségei kínozták.)
27 kezdett beállni; (NK: kezdett beállni;)
32 közlök egyet. (NK: közlök egyet.)
- 197 : 3 villámlott odakinn. (NK: villámlott odakünn.)
ég olyan sokáig (NK: ég oly sokáig)
6 Ez kocsizörej (PN; 1854: Éz kocsizörej — sh. —)
22 jön-e ide ez (PN; 1854: jön e, de ez — sh. —)
29 barátnéja (NK: barátnéja)
- 198 : 2 sincs a rosszról, (PN; 1854: sincs a rosszról,)
6 ujját felemelve. (NK: ujját fölemelve.)
8 rossz (PN; 1854: rossz)
18 szónál könnyei meg (PN; 1854: szónál könnyei meg NK: szónál könnyei meg)
- 199 : 19 beszélni! (1854: bezélni — sh. —)
26 sottoga a beteg. (NK: sottogá a beteg.)
28 gyöngéd erőtetéssel (NK: gyöngéd erőltetéssel)
33 romlás lehelete járt (PN; 1854: NK: romlás lehellete járt)
- 200 : 6 E szóra felkelt (NK: E szókra fölkelte)
7 Miután leültette (NK: Aztán leültette)
15 onnan egy harmadikba, (PN; 1854: onnan egy harmadik — sh. —)
25 lépett néhányat (NK: lépett néhányat)
26 hal meg elébb, (NK: hal meg előbb,)

- Lap: Sor:
- 201 : 4 mintha köveccsel (PN; 1854: mintha kövécscsel)
8 éjszaka ez (PN: éjszaka az)
odakünn! (PN: odakünn!)
- 16 künn a zivataros (NK: künn a zivataros)
33 elcsendesül (NK: elcsendesült)
- 202 : 11 szólt a mindent (NK: szól a mindent)
12 Ruháimat, amiknek (NK: Ruháimat, a minék)
13 én kis *lyánkámnak*, aki (NK: én kis *leánykámnak*, a ki)
14 aki *nincsen többé*, aki már azóta (NK: a ki már azóta)
29 *halálóra*. (NK: halálóra.)
30 *tizenegyet* (NK: tizenegyet)
- 203 : 7 hozzá az a sírig! (NK: hozzá a sírig!)
- 19 hallhatón (NK: hallhatóan)
- 22 halkan *súgva*: (NK: halkan *susogva*:)
- 34 amiket lelkéről (1854: a miet lelkéről — sh. — NK: a mit lelkéről)
- 204 : 6 sem a csengettyűt, (PN; 1854: sem a csengettyűt, NK: sem a csengettyűt,)
9 elfogja a padlatolat szőnyege (1854: elfogja a padlatolt szőnyege — sh. — NK: elfogja a padlózat szőnyege)
27 szemrehányást tennie, (NK: szemrehányást tenni,)
31 néhány nap alatt (NK: néhány nap alatt)
33 *s kezét nyújtá elé* (PN; 1854: *s kezét nyújtá elé* NK: *s kezét nyújtá elé*)
- 205 : 8 *segté levetni kabátját* (PN: *leseglté vetni kabátját*)
11 *itthon* (NK: itthon)
32 megszabadul, *miszerint* ön (NK: megszabadul, *hogy* ön)
33 Az ön belátása (NK: Az ön látása)
- 206 : 2 néhány nap szenvedése (NK: néhány nap szenvedése)
4 *illúzióin*. (PN; 1854: *illúzióin*. NK: *illúzióin*.)
5 *csalódások* (NK: csalódások)
9 oly házakba hívja, (PN: oly házakba hívja,)
13 „*Szerette őket Isten, mert ifjan haltak el*” (NK: „*Szerette őket Isten, mert ifjan haltak el*”)
16 kétkedve kérdezi: (NK: kétkedve kérdezi:)
- 207 : 3 van *e* kastély falai (NK: van *a* kastély falai)
4 eddig útjába. (NK: eddig útjában.)
12 Katinka állt háta (NK: Katinka áll háta)
16 jössz (PN; 1854; NK: jössz)
29 *Mindjárt siettem* (PN: *Mingyárt siettem*)
- 208 : 7 lenni (1854: lenne — sh. —)

Lap: Sor:

- 208 : 12 ott benn kocogtat (PN; 1854: ott ben koczogtat)
15 ahová a halottak (NK: a hova a halottak)
- 209 : 5 az az élet (NK: ez az élet)
20 felemelé fejét (NK: főlemelé fejét)
21 leírhatlan gyönyört (NK: leírhatatlan gyönyört)
23 percig így volt (NK: perczig volt így)
24 lélegzetvétel nélkül, (PN; 1854: lélekezet-vétel nélkül NK:
lélekeztvétel nélkül,)
- 27 Néhányszor végighúzta (PN: Néhányszor végighúzta)
nagyokat lélegzett, (PN; 1854; NK: nagyokat lélekezett)
- 211 : 5 mindjárt jöttél (PN; 1854: mingyárt jöttél)
13 szól (NK: szólt)
15 leánykám, aludjál! (PN; 1854: leánykám, alugyál!)
33 haragszik énrám? — (NK: haragszik én réám? —)
- 212 : 9 ad ön nekem (NK: ad ön nekem)
10 alatt, amik mindig (NK: alatt, a melyek mindig)
22 a beteg leánykát. (1854: a beteg leánykát. — sh. —)
28 felemelé hozzá, (NK: főlemelé hozzá,)
- 213 : 6 lövelli legelső (NK: löveli legelső)
- 214 cím A fejezet száma a PN-ben XXVII, az 1854-es kiadásban:
XXX.
3 félig elsüllyedve, (PN; 1854: félig elsüllyedve NK: félig
elsüllyedve,
félig felmerülve. (NK.: félig fölmerülve.)
6 kedves lányka (NK: kedves leányka)
8 halál (NK: halál)
9 temetés. (NK: temetés.)
19 eltemetik lassanként, (NK: eltemetik lassanként,)
- 215 : 16 hátha csakugyan (PN; 1854: hátha csakugyan — sh. —)
19, 216 : 13 felveszi (NK: fölveszi)
33 elmúlik a hangos folyosókról, (NK: elmúlik a folyosókról,)
- 216 : 7 büszke úrra ez (NK: büszke arczra ez)
15 ez az elűzhetlen, (NK: ez az elűzhetetlen,)
16 eltemethetlen gondolat. (NK: eltemethetetlen gondolat.)
20 Ismerősök jönnek. (NK: Ismerősök jönnek.)
- 217 : 1 alá volt az írva, (NK: alá volt írva,)
7 mennyországodba haza (NK: menyországodba haza)
15 A tanácsos felkelt, (NK: A tanácsos fölkelte)
18 vette fővegét, (NK: fölvette fővegét)
- 218 : 2 lehet megismerni, (NK: lehetett megismerni,)
25 felkeresett egy szép (NK: fölkeresett egy szép)

Lap: Sor:

- 219 : 5 szomorún . . . egyedül (NK: szomorúan . . . egyedül)
17 komja, násznagya (NK: komája, násznagya)
20 a könny is kiesik (PN; 1854; NK: a köny is kiesik)
26 jövevénynek, kit (NK: jövevénynek, a kit)
28 megmondták ezt ők (1854: megmondták ez ők — sh. —)
30 Minden rossz (PN; 1854: Minden rossz)
nemszeretem (NK: nem-szeretem)
- 220 : 4 nem jó (NK: nem jön)
12 A család régi, (PN: A cseléd régi)
13 úr meghatalmazottja (1854: úr meghatalmazottja — sh. —)
29 A fejezet száma e folytatásnál a PN-ben: XXVIII.
- 221 : 12 kezéhez véve (NK: kezéhez vevé)
32 Ne örültek (NK: Nem örültek)
- 223 cím A PN-ben a fejezet száma XXIX. az 1854-es kiadásban:
XXXI.
14 kárpátfalvai ismerőseinket (NK: kárpátfalvi ismerőseinket)
20 ügyvéd, s miután (NK: ügyvéd és miután)
23 nem restelt lármát (PN; 1854; NK: nem restelt lármát)
24 bosszút álljon. (PN; 1854; NK: bosszút álljon.)
Ebből azután (NK: Ebből aztán)
- 224 : 22 még elébb (NK: még elébb)
28 ábrázatok úgy néztek rá, úgy kapták (NK: ábrázatok úgy kapták)
34 rongyos emberrel, (1854: orngyos emberrel — sh. —)
- 225 : 8 valaki, s adott (NK: valaki, adott)
- 226 : 1 az eset megszőktette (NK: az este megszőktette)
6 küszködés (NK: küzdés)
7 megbosszulni magát, (PN; 1854 NK: megbosszulni magát,
16 tértímenyeket is kapott (NK: tértímenyeket is kapott)
18 lehet kísérteni. (NK: lehet kísérteni.)
29 tizenkét esztendeig (1854: tizenké- esztendeig — sh. —)
32 önkényt lemondott (NK: önként lemondott)
- 227 : 2 igazság és hazugság, (NK: igazság és hazugság,)
9 csergedező patakjait (NK: csörgedező patakjait)
21 embervastagságú (NK: emberkar-vastagságú)
- 228 : 2 ahol őt (NK: a hol)
15 kicsinyt (NK: kicsit)
17 azon kellemes időkre, (NK: azon kellemes időkre,)
21 pokróc közül. (NK: pokrócz közül.)
24 akkor mindjárt, (PN; 1854: akkor mingyárt,)
26 megettettem velem, (NK: megéttettem velem,)

Lap: Sor:

- 229 : 17 hozzászokik (NK: hozzá *nem* szokik)
20 koránsem azért (NK: korántsem azért)
26 hogy tulajdonképpen (NK: hogy tulajdonkép)
- 230 : 3 Már hiába, (PN; 1854: Már hijába)
8 sem (NK: se)
15 ő énram vissza? (NK: ő rám vissza?)
27 föltételeimet teljesíté. (NK: föltételeimet teljesíti.)
33 az még kevésbé, (NK: az még kevésbbé,)
- 231 : 12 repül, e sor (PN: repül, a sor)
21 egy szót sem (NK: szót sem)
- 232 : 8 pokrócok közül, (NK: pokróczok közül,)
- 233 : 14 egyezségek (PN; 1854: egyességek)
15 szolgálatainak felemlegetésével. (NK: szolgálatainak föl-
emlegetésével.)
18 voltak álarcolva, hogy (NK: voltak álarczozva; hogy)
24 elővette hírlapokban. (NK: elővette a hírlapokban.)
- 234 : 5 vért szagolt kanibálnál; (PN: vért-szagolt kanibálnál)
10 Zoltán sokalta meg (PN; 1854; NK: Zoltán sokalta meg)
13 a saját (NK: saját)
17 megint felment (NK: megint fölment)
19 aztán úgy (NK: azután úgy)
22 nem fog sokalni (PN; 1854; NK: nem fog sokalni)
24 hatalmaskodást (NK: hatalmaskodást)
32 rajtavesztés, (NK: rajtavesztés,)
- 235 cím A PN-ben a fejezet száma: XXX., az 1854-es kiadásban:
XXXII.
9 hisz ahhoz ezer (1854; NK: hisz ahoz ezer)
11 ködéből talán (NK: ködéből)
12 néha vissza-viszaemlékezünk. (NK: néha visszaemlékezünk.)
- 236 : 7 férfi (NK: ősz férfi)
14 többé. Egy összetört remekmű! Egy élő (NK: többé. Egy élő)
19 Vajon talán (1854; NK: vajjon talán)
22 Széchenyi István és Wesselényi Miklósnak, (NK: Széchenyi
István és Wesselényi Miklósnak,)
- 237 : 3 tehetnek hasonló. (NK: tehetnek hasonló.)
4 sor után a NK-ban a következő lapalji jegyzetet olvashatjuk:
„Még e regény írása idejében Széchenyi István és Wesselényi
Miklós életben voltak.”
- 28 teremekben (NK: termekben)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Lap: Sor:

- 5 : 1 Az 1839–40-es reformországgyűlésről van szó.
- 3 Jókai az Életképek c. divatlapjában is hírt ad arról, hogy az országgyűlés idején milyen élénk társasági élet zajlott Pozsonyban. (*Mi hír Budán?* 1847. nov. 28. 22. sz. 701.)
 A *Szomorú napokban* (116–18.) és az *Egy magyar nábobban* (JKK 1. k. 178.) viszonylag részletesen számol be Jókai pozsonyi emlékeiről, az országgyűlés ideje alatti pezsgő életről. Kertbeny Károlyhoz írt önéletrajzi levele (1870) is arról tanúskodik, hogy élénken éltek benne azok a hatások, amelyek Pozsonyban cseregyerekként érték. (Jókai Mór: *Életem regénye*. Egy elkallódott Jókai-önéletrajz. Miskolci Napló 1925. febr. 18. 39. sz. 5. Vö. HhM 5. k. 197. Nagy Sándor: *Jókai*. Brassó 1925. 27.)
- 5 A pozsonyi vár II. József uralkodása alatt indult pusztulásnak, amikor mint koronázó székhely és az országgyűlés színhely elvesztette jelentőségét. 1811-ben leégett. A Habsburg királyok ezután nem restaurálták, úgyhogy a XIX. század derekára már rommá vált. Körülötte állították fel a gettót. A „pozsonyi gettó a vár köré szorult, s . . . a vidéki városokban a zsidók csak vármegyei, nemesi telkeken telepedhettek le.” (Révész György: *A zsidó Jókai regényeiben*. Nyíregyháza 1940. 19–20.)
- 6 *királyhalom* — koronázási dombtér, melyen a megkoronázott magyar király kardjával a négy égtáj felé sújtott; 1873-ig állt fenn Pozsonyban
- 7 *szekundánus diák* — bukott diák
- 6 : 2 *Grassalkovich kastély* — 1760-ban épült, a régi Pozsony II. kerületében, a Nádor-városban
- 21 A pozsonyi diákéletről Jókai a *Mire megvénülünk* c. regényben is megemlékezik. Pozsony leírásában gyermekkori emlékeit idézi vissza, amikor cseregyerekként élt itt, s látta a diétára érkező s azon részt vevő országos nagyságokat. Erre vonat-

Lap: Sor:

kozó élményeiről számol be Kardoss Samu a *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. (Bp. 1905.) c. kötetben: „Nekem magamnak mondotta el koszorú költőnk, Jókai Mór 1903. január 23-án, hogy, a mikor Wesselényi Pozsonyba visszajött és először megjelent (ti. a Wurmbrandt-tal való híres párbajozása után) a dunaparti sétányon, az ifjuság tömegesen követte az egyszerű, fekete magyar ruhában sétáló Wesselényit és boldog volt, aki megcsókolhatta ruhája szegélyét.

Magam is, mondotta Jókai, ki ekkor mint 13 éves fiú Pozsonyban tanultam, közelébe furakodtam s ruhája szegélyét szintén megcsókoltam.” (I. k. 289.)

- 7 : 9 Hasonló módon humorizál Kakas Márton névvel aláírt tréfás színházi leveleiben Jókai az operai és színházi előadásokról. (pl. *Kakas Márton humoristicus levelei*. Pest 1871. 13–14. *Kakas Márton válogatott levelei a Vasárnapi Ujság szerkesztőségéhez*. Megj. *Életemből* 383–413.)
- 18 Schiller *Wilhelm Tell* c. színműve alapján Rossini komponált operát 1829-ben; itt ennek nyitányáról van szó.
- 19 *Eja mater* (Eia mater) — a *Stabat mater dolorosa* (Álla a keserves anya) kezdetű középkori egyházi himnusz 2. versszakának kezdete. Jókai másutt is említi (pl. *Óreg ember nem vén ember*. HhM 5. k. 151–52.). A himnuszt többen megzenésítették (Pergolese, Haydn, Rossini).
- 9 : 12 *Szenczy* — felvidéki nemesi család
- 13 : 19 *Napóleon idejében* — Napóleon 1804–1814 között, tehát 24–34 évvel ezelőtt volt Franciaország császára.
- 15 : 20 L. az I. k. 203 : 31 sorához készült jegyzetet.
- 16 : 17 *revokál* — visszahív, visszaidéz, megidéz
- 18 *intra dominium* — birtokon belül
- 19 *aviticitas* — ösiség
- 19 : 8 *osztály* — a végrendelet nélkül maradt ingó vagy ingatlan vagyonnak a szétosztása a vérrokonok között
osztályigazítás — az osztályban történt hiba orvoslása
- 20 : 16 A Kovács által leírt koravén fiatalember, ki megtanul „gyűlölni, irtózni, iszonyodni” a Hétköznapi világgyűlölő Bálnai Körmös Pistájára, a „tépett lélek”-re emlékeztet. (39–40. Vö. *Hétköznapi JKK* 414–15. 48 : 14.)
- 31 *indusok berke* — a kelet-indiai bővízű Indus folyó mentén elterülő növénydús terület
- 22 : 14 A múlt század elején József nádor ültette és rendeztette a Városligetet. Az *És mégis mozog a föld* c. regényben Tseresnyés

Lap: Sor:

- uram beszél így: „és láttam a ligetet, amikor ültették”.
(2. k. 148.)
Városliget utca — a mai Bródy Sándor utca a VIII. kerületben
- 22 : 27 *konfekt* — csemege
- 24 : 9 *rápidál* — magához vesz, elragad, másol
* 34 *purifikál* — itt: tisztáz
- 28 : 17 *expensa* — költség
- 29 : 14 *két konc* — 48 lap
- 31 : 24 *lapidár* — tömör, kőbe, márványba kívánkozó
- 32 : 1 *baziliszek* — halálos pillantású mondabeli szörnyeteg (Vö. *Egy magyar nábob*. I : 14. Holéczy: *A régiek basiliscusának lehető származásáról*. Tudományos Gyűjtemény 1833. XI. 62—81.)
- 15 *kuturgur* — itt: a besenyőhöz és a szittyához hasonló tréfás szóhasználat
- 35 : 19 *A Szomorú napokban* — a korabeli szóhasználatnak megfelelően — a kolerát nevezi Jókai mirigynek.
- 36 : 27 *pezsgő víz* — vsz. szénsavas tablettától
- 44 : 14 Itt visszacsengnek Csokonai Vitéz Mihály a *Tihanyi echóhoz* c. költeményének a balatoni félszigetre célzó sorai:
S e szigetnek egy szögében,
Mint egy Rousseau Ermenonvilleben
Ember és polgár leszek.
- 50 : 4 *Asmódi* (Asmedai) — a zsidó apokrif iratokban a gonosz szellemek királya, a talmud nem ismerte (Vö. *Asmondi operngukkere*. Megj. *Charivari*. Életképek 1848. júl. 16. 3. sz. 86—87. júl. 30. 5. sz. 151—52. *Asmondi levele Jókai Mórhoz*. Uo. 1848. aug. 6. 6. sz. 169—71.)
- 6 *iparlovag* — csavargó, szélhámos, ki főleg hiszékeny emberek rászédéséből élőködik
- 53 : 12 *Antinous* — szép, ókori, római ifjú, Hadrianus császár kegyence és útítársa; Jókai komolyan is és gúnyosan is szereti ehhez hasonlítani alakjait
- 34 *indigenátusi díj* — honosításért lefizetett illeték
- 55 : 15 Kovács személyében a 48-as radikális ifjúság egyik előfutára jelenik meg. (L. Sötér István: *Romantika és realizmus*. Bp. 1956. 397.)
- 57 : 2 *crimen stellionatus* — csalás büntette
- 60 : 8 *actus majoris potentiae* — erőszakos hatalmaskodás
- 62 : 9 *stilét* — hegyes tör, gyilkol

Lap: Sor:

- 62 : 9 *stíletes pálcá* — a múlt században divatos szuronyos pálcá; Jókai 1847-ben „törpálcának” nevezi (*Budapesti Napló*. Jelenkor 1847. máj. 30. 43. sz. 245.) Más helyütt azt olvashatjuk Jókaitól, hogy védőszerszám szerepét töltötte be a törpálcá. (*Budapesti Napló*. Jelenkor 1847. febr. 18. 14. sz. 81.) Petőfi is használt ilyen stíletes pálcát. A márc. 15-i eseményekről szóló beszámolójában olvashatjuk a következő sorokat: „Bulyovszky és Jókai proklamációt szerkesztettek, Vasvári és én föl s alá jártunk a szobában. Vasvári az én botomma hadonászott, nem tudva, hogy szurony van benne; egyszerre kiröpiült a szurony egyenesen Bécs felé, anélkül, hogy valamelyikünket megsértett volna.
— Jó jel! — kiáltánk föl egyhangulag.” (Petőfi Sándor: *Összes prózai művei és levelezése*. Bp. 1960. 406.)
- 22 *salvus conductus* — menedéklevél
- 63 : 28 Kéki Lajos (I. *Irodalom*) beszámol arról, hogy Mauz úrhoz hasonló tanulatlan és lelkiismeretlen orvost Nagy Ignác már a *Magyar titkok* (1844–45.) c. regényében kipellengérezte. Míg Mauz úr száraz zsemlét és sötétet a nyomorult Abellinóval, addig Nagy Ignác orvosa „tehenlevegőt” szívat ideges betegével.
- 64 : 16 Buday Dezső szerint Jókai romantikus hősei nagylelkűek egészen a lehetetlen önfeláldozásig. „Illavay és Lándory kincset keresnek. Közben van elég alkalmuk ahhoz is, hogy krisztusian elnézzenek az intrikák felett. Tatrangi Dávid és Adorján Manassé pláne szombatások és hivatalból gyakorolják a megbocsájtást. Timár Mihály is nagylelkű az ő veszedelmes vetélytársával, Krisztyánnal szemben. Kárpáthy Zoltánnak nem kell a vagyon, ha az édesanyja nevét egyetlen pletyka éri. Garanvölgyi Aladárnak sem kell a pénz a megmentőjétől. Ő még Corinna cousinejának is meg tud bocsájtani és oda dobja a vagyonát és eszik kenyeret pirított szalonnával a Tisza szabályozásánál. Lándorynak nem kell a biztosító társaságnak a pénze. Manassénak nem kell a felesége milliója, egy vallási formulán fennakadó érzékenység miatt.” Egyetlen gesztussal utasította el magától a kincset és a gazdagságot *A fekete gyémántokban* szereplő Berend Iván is. (*Jókai lelke*. Nyugat 1925. 5–6. sz. 331.)
- 68 : 1 Jókai is szeretett holmijairól, dolgairól leltárakat készíteni. Noteszeiben sok ilyen feljegyzés található.
- 70 : 12 *vitalitium* — életjáradék

Lap: Sor:

- 73 : mottó *Veteres migrate coloni!* — Vándoroljatok ki, régi telepesek!
(Idézet Vergilius IX. *Eclogájából*.)
- 74 : 4 *kaszatömléc* — kaszákkal kirakott kínzókamra, vesztőhely
- 77 : 25 A különböző címekről részletesen ír Jókai a *Milyen demokraták vagyunk mi?* c. „fürdői prédikációjában”.
- 78 : 6 A kékben járó kézművesek említésével a céhrendszer ideji jellegzetes ruhára utal Jókai. Egyik ujdondászi híradásában is szerepel, hogy kék és sárga kaputos emberek sétálnak Pestre Budáról. (*Budapesti Napló*. Jelenkor 1847. jan. 14. 4. sz. 23.)
- 25 *Grotius, Hugo* (1583–1645) — németalföldi államférfi, több államelméleti és szépirodalmi mű szerzője
- 79 : 6 *appetitorium* — étkezés előtti étvágygerjesztő, tömény szeszital
- 14 *Napoleon-pasziánsz* — a türelemjátékoknak egyik híres változata. Hegedüs Sándorné Jókai Jolán írja a *Jókai és Laborfalvi Róza* c. kötetében: „nagyamama nagyon szeretett Napoleon patience-ot vetni, Móric bátyám látta, hogy milyen rosszak már édesanyja kártyái, így meglepte velük.” (*Jókai és Laborfalvi Róza*. Bp. 1927. 20.) Ugyancsak Jókai Jolán művében olvashatjuk: „Móric bácsi... bement szobájába és vetette a Napoleon-patience kártyát (ha valami bántotta mindig kártyát vetett)”. (124.)
- Jókai Mór a *Solitudo* c. kis frásában emlékezik meg a pasziánszról: „Nappal még csak vannak zöld fák, ragyogó virágok, nevető szőlők; van haragos szél és van nyájas napvilág, de este a lámpafénynél és a zárt redőnyöknél nincs semmi — csak a pasziánsz! Két játszma összekevert kártya négy tizes sorban kirakva: hogy jön ki? Ezen végződik a nap”. (HhM 5. k. 338.)
- 17 *amice dilectissime* — legkedvesebb barátom
- 80 : 33 *proviant* — élelem, eleség
- 82 : 28 *argumentum a priori* — általános érvényű, értelmi érv
- 89 : 31 *pecco-tea* — kiváló minőségű kínai tea
- 90 : 10 A kínai teát nem szabad főzni, csak leforrázni a forrásban levő vízzel, szemben a valódi teát pótló ún. citromfűvel, amit belefőznek a vízbe. A citromfű egyébként több citromillatú fű neve, amelyeket régebben teafűként is felhasználtak.
- 21 *kikalligráfizott* — kidíszített, művészien írt
- 93 : 19 *periódus* — körmondat
- 94 : 29 *Klimius Miklós* — Nils Klims a múlt század eleji népszerű regény főhőse. 1873-ban jelent meg magyarul L. Holberg-

nak (1684—1754), a XVIII. század nagy dán írójának és történetírójának nagyszerű fantáziával megírt, kalandos, szatirikus regénye, a XVIII. század végének és XIX. század elejének kedvelt unaloműző csemegéje a következő címen: *Klimius Miklosnak föld alatt való utja mellyben a földnek ujj tudománya, és az ötödik birodalomnak historidja adatai elől.* (B. Abelinus könyves házban találtatott, és deákából magyar nyelvre fordítottat Györfi József veszprémi prókátor által. Posonban, nyomtatott, s találtatik Patzko Ferentz Ágostonnál. 1793.)

A hatalmas különleges napló első részében elmondja, hogy Klimius Miklós, a nagy eszű, állástalan filozófus szegényen tengeti életét, amikor Norvégiában olyan üregre lel, mely „ugy szokott lehelleni mint az ember”. Óvatosan igyekszik leereszkedni, kötele elszakad, s szörnyű sebességgel zuhanni kezd. „Körülbelül egy fertály óráig zuhanhatott lefelé, mikor világosabb lett, majd tiszta eget látott maga előtt. Először azt gondolta, hogy a földalatti levegő nyomása visszadobta a földre, az alvilág visszaokádta, de sem a napot, amelyet jól látott itt, sem az eget, sem a többi csillagokat nem ismerte meg, mert mindezek kisebbek voltak a földfelettekénél. Töprekedése közben aztán rájött, hogy a föld alatt való égbe esett és hogy igaz azoknak a véleménye, akik azt tartják, hogy a föld belül üres és üregében egy másik világ van, amely kisebb a mienknél, van benne ég is, amelyen nap és apróbb csillagok ékeskednek.

A fejlemények igazolták feltevésének helyességét. További zuhanásában egy bolygócsillag közelébe került, amely egyre nagyobb és nagyobb lett, míg végre a körülötte lévő sűrű, ködforma levegő-égen láthatta rajta a hegyeket, völgyeket és a tengereket. Ekkor egyszerre sajtóságos dolgot vett észre: már nem is lefelé esik, hanem kering a levegő-égen. Rémületében még az üstöke is az égnek mered, attól tartván, hogy planétává vagy valamelyik planétának a bolygó csillagává válik és az lesz a sorsa, hogy örökös szédelgással körülötte keringjen. De aztán észbe jut, hogy ez az átváltozás semmi veszteséget nem jelent számára, hiszen egy állás nélküli filozófus diák számára ez nem is olyan rossz életmegoldás, s nekibátorodott, megnyugodott, annál is inkább, mert abban a szép tiszta mennyei levegő-égen, amelyben úszkált, se meg nem éhezett, se meg nem szomjú-

Lap: Sor:

- hozott. Minthogy azonban a zsebében volt egy darab cipó, mégis elővette és beléharapott, azonban rögtön azt tapasztalta, hogy a földi eledel itt ízetlen, azért mint fölösleges terhet elhajtotta. Az eldobott cipó azonban a levegőégben fennakadt, és ami még nagyobb csoda, elkezdett körülötte keringeni, ami a fizikai törvény egész rendes eredménye volt. Büszkeség fogta el az állás nélküli filozófust: öregebb, tekintélyesebb csillagzat lett belőle, amelynek immár bolygója vagyon . . ." (Vö. Trócsányi Zoltán: *Régi világ, furcsa világ*. Emlékek, életképek, kuriózumok a magyar múltból. Bp. 1958. 376–82.) A Klimius Miklósról szóló művet Jókai a *Szép Mihhál* c. regényben is gyümölcsozteti. (L. Rédey Tivadar: *Jókai és a történelem*. Századok 1925. 122.)
- 94 : 34 II. Jakab — 1685–1688 között Nagy-Britannia és Skócia királya; 1646-ban a forradalmi angol parlament foglya volt; 1688-ban Orániai Vilmos hívei ejtették fogságba
- 95 : 31 *egy izromban* — egy ízben, egyszer, régen
- 98 : 16 *Tiszafüred* — régen egyetlen átkelőhely volt a Felső-Tiszán; itt állt Józsa Gyuri kastélya
- 101 : 18 Zsigmond Ferenc szerint 1848. márc. 15-e avatta Jókait politikussá; ettől fogva egyéniségében összeolvad a költő és politikus, úgy hogy néhány év múlva már sem többet, sem kevesebbet nem mond, mint azt, hogy: „a határvonalat a kettő között nem ismerem . . ." (*A szabadságharc hatása Jókai írói egyéniségére*. It 1918. 35. Vö. *Politikai divatok* 6. Kunfi Zsigmond: *Jókai*. Különlenyomat a Huszadik Századból. Bp. 1905. 12.) Muzsnai Ágnes (*Viktor Hugó hatása a magyar regényirodalomra*. Pécs 1930. 27.) szerint Jókai „legalább elméletben, teljesen azonos állásponton van Hugoval, vagyis az irodalmat ő is a politika szolgálatába állítja, illetőleg a kettőt nem tudja egymástól elválasztani". (Vö. Beöthy Zsolt: *Jókai Mórról*. Tanulók Lapja 1904. máj. 15. 7. sz. 103. Sőtér István: *Romantika és realizmus*. 385–86. Nagy Miklós: *A köszívű ember fiai*. ItK 1958. 239.)
- 104 : 32 Kubinszky — Trencsén megyéből származó nemesi család; egyik tagjáról 1848 előtt egy megye liberális pártját nevezték el. Galánthai gróf Esterházy Károlynak, az ókonzervatív párt vezérének volt a faddi tisztartója Pecsovics Ferenc, ki országra szóló vendégeskedéseket rendezett a választók számára. „E szíves házigazdáról nevezték el az egész pártot *pecsovics-pártnak*." Tolnai Vilmos szerint „A Kubinszky

Lap: Sor:

név csakúgy véletlenül ragadt a liberálisokra. Volt ugyanis egy *Kubinszky* (István?) nevű dunaföldvári timárlegény, kissé együgyű, feltűnően piros ábrázattal. A kormánypárti Paczolay György egyszer, amikor a liberális Huszár Pál, a ki esküdttársra volt, a faddi lakomákra célozva, azt vágta fejéhez: „No te — *Pecsovics!*” — Huszár Pálnak piros képe miatt evvel vágott vissza: „*Eredj innen te — Kubinszky!*” A két esküdt csúfolódásáról ragadt aztán a két név a két pártra.” (*Kortésnóták a Kubinszky–Pecsovics-világból*. ItK 1915. 471–72.)

Tóth Béla szerint gróf Festetich Rudolf tisztartójának a vezetőkéneve volt *Pecsovics*. (*A magyar anekdótakincs*. Bp. é. n. 2. k. 247–48. Vö. Salacz Gábor: *Perczel Mór emlékiratából*. *Vigilia* 1958. 4. sz. 205. Magyar Nyelv 1917. 89. *Politikai divatok. Tárgyi és nyelvi magyarázatok* JKK 567).

- 105 : 4 tartogató — konzervatív
9 malleus — kalapács, bunkósbót
20 hemiszférium — hemiszféra, félgömb, félteke
106 : 1 félvér, negyedvér magyar lord — olyan arisztokrata, akinek csak egyik szülője vagy egyik nagyszülője volt magyar
2 renommista — kérkedő, hetvenkedő, hencegő
107 : 23 vis motrix-ok — mozgató erők
26 Vö. Gaál János: *Az ólmosbotok* Megj.: Móricz Zsigmond: *Magvető*. Bp. 1932. Tolnai Vilmos: *Csátibot, árvatölgy, ólmosbot*. Magyar Nyelv 1933. 307.
108 : 10 dzsindzsulya — csincilla
109 : 2 glossza — itt: rosszmájú megjegyzés
34 hamburgi korom — silányabb minőségű fekete festékanyag
III : 25 1866-ban írta Jókai Mór *A sajtó és cenzúra Magyarországon* c. értekezésében, hogy a reformkorban „támadt a Pesti Hírlap.
A Pesti Hírlap . . . korszakot alkotott nemcsak a hazai sajtó, de az egész hazai közéletünk történetében. Ezen lap segített győzelemre oly magas eszméket, minőknek azelőtt még neveik sem voltak. Ez küzdött az örök váltság, a közteher viselése, az egyenlőség elve, az ősi intézmények reformja, sok új koreszme elfogadása mellett; s hogy minő sikerrel, azt bizonyítja előfizetőinek ötezernyi száma, s hogy minő ellenfelekkel szemben, azt bizonyítják mindazon nyomtatott lapok, mikben egy gróf Széchenyi István hasonló lángszellemmel, hasonló hazaszeretettel, de más iránnyal, más meggyőződéssel vívott meg a Pesti Hírlap eszméivel szemközt.” (HhM 4. k. 63–64.)

Lap: Sor:

- 113 : 3 A hármashalom és a kettős kereszt 1949 előtt a magyar címerben szerepelt.
- 18 *Kean* (1787–1833) — híres angol drámai színész, ki különösen Shakespeare-tragédiákban aratott nagy sikert
- Macready, William-Charles* (1793–1873) — hírneves angol tragikus színész, ki 17 éves korában tűnt fel a *Romeo* szerepében, s a Birmingham színházban Londonban aratta sikereit
- 29 Itt csupa olyan jellemvonással ruházta fel Jókai Kárpáthy Zoltánt, mely Kossuth Lajosra is illik.
- 114 : 10 *meeting* — nyilvános gyűlés, nagygyűlés
volksthing — népgyűlés
jenki kongressz — amerikai kongresszus, a törvényhozás két házának közös neve az USA-ban
- 11 *korultáj* — vsz. népgyűlés
- 12 *kaffer vigvang* — arab törzsi népnek a tanácskozó testülete
- 15 *Pitt* (1759–1806) — angol államférfi, a forradalmi Franciaország elleni koalíció egyik fő szervezője, az írországi szabadságküzdelem véres leverője és megtorlója
- Fox* (1749–1806) — angol ellenzéki politikus
- 16 *Necker* (1732–1804) — francia államférfi, három ízben (1776–1781; 1788–89; 1789–1790) XVI. Lajos pénzügyi tanácsosa volt
- 17 *Beccaria Cesare* (1735–1794) — olasz büntetőjogi író
- 29 Báró Berzy figurája bizonyos szempontból a Honderű szerkesztőjére, Petrichevich Horváth Lázárra emlékeztet, akit Jókai *A tengerszemű hölgy* c. regényében a Petőfiék táborával szembenálló konzervatív fiatalok vezéréként mutat be: „Volt egy látszólagos előnye fölöttünk: az, hogy a félvilágot beutazta s a magas köröknek és a külföldnek kiváló celebritásairól, mint jó pajtásokról beszélhetett. Otthon volt a mágnási kaszinóban, a turfot ismerte, a főúri családokban létrejövendő házasságokat előre jelezni tudta, s a divatról igen szakavatott ismertetéseket közölt. Aztán elegáns szállást tartott; matinéket adott s azokon az aristocrazia „aranyfiatalságát” érintkezésbe hozta a művészi körök ünnepeltjeivel.” (45.)
- 117 : 33 Dabroni Manó alakjával és a vele kapcsolatos párbajjal nagyon sokféle elem fonódik össze. Wesselényi életéből ismeretes, hogy 1836 áprilisában gróf Wurmbbrandt Ferenc, császári és királyi dragonyos ezredessel vívott veszélyes kardpárbajt Mezőtelegd határában, mivel Wurmbbrandt Nagy-

Lap: Sor:

váradon teljesített szolgálatot. Kardoss Samu Jókaitól nyert értesülései alapján állítja, hogy a *Kárpáthy Zoltán* c. regény ennek a híres párbajnak az emlékéét idézi. Jókai épp akkor volt pozsonyi diák, amikor a nagy reformpolitikus hazatért a párbajozás után. A párbajban a kard markolatja gátolta meg, hogy Wesselényi levágja ellenfele kezét. Wurmbrandt így is nyomorékká vált, kénytelen volt kilépni a hadseregből, s Wesselényi egyik uradalmában ajánlott fel neki állást. (Kardoss Samu i. m. i. k. 282–89.)

Általános taktikája volt a bécsi titkos rendőrségnek, hogy felbérelt emberekkel párbajoztatott.

- 119 : 27 *cabanos* – kubai szivarfajta
29 *sicarius* – orgyilkos
- 120 : 9 *bramarbas* – nevetséges szájhős, hencegő. (Vö. *Mi hir Budán?* Életképek 1847. aug. 22. 8. sz. 256.)
- 122 : 5 *bojnyik* – betyár, zsvány, útonálló, rabló
28 *point d'honneur* – becsületbeli ügy
29 *spádé* – tőrszerű egyenes kard
33 *nanking* – sárga színű ruhaanyag
mondhatlan – nadrág, inexpressible (l. *Politikai divatok* JKK 39 : 7, *Egy magyar nábob* JKK 1. k. 187.)
- 123 : 32 *várnagy* – várkapitány, a királyi városokra vagy a megye börtönreire felügyelő tisztviselő
- 124 : 21 Bocskoros választók a szegény nemesek voltak, akiket legkönnyebben szervezhettek meg a kortesvezérek.
Jókaira figyelemre méltó hatást gyakorolhatott a választási küzdelem megjelenítéskor Arany Jánosnak az *Elveszett alkotmány* c. munkája, de élénken emlékezetében élhetett Petőfi Sándor szabadszállási kudarca is.
- 128 : 7 *actuaris* – gyorsíró
9 *equiproz* – felszerel
- 130 : 12 *insurrectionalis mars* – a nemesi felkelőket gúnyoló induló; a „Retirálj, retirálj, Komáromig meg se állj!” kezdetű dal, melyet Jókai más helyütt is szívesen kifiguráz.
A Negyven év visszhangja c. önéletrajzában pl. a következőket írja: „Gyermekkorom emlékei visszahatolnak egész a napóleoni világharcok korszakáig: a magyar insurrectióig. Apám maga is ott verekedett Győr alatt a franciákkal, mint nemesi hadnagy . . .” Még hallotta a különleges háborús történeteket, adomákat, „a „Retirálj, Komáromig meg se állj!” gúnydalát”. (Jókai-jubileum 118–19.)

Lap: Sor:

- 130 : 14 *icce* — régi űrmérték, kb. háromnegyed liter
- 138 : 9 *crimen laesae (maiestatis)* — felségsértés büntette
- 14 *képes Charivari* — illusztrált satirikus lap. Jókai kedvelt rovata az Életképeknél. (Vö. *Egy magyar nábob* JKK *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* 28 : 6.)
- 18 *dépêche* — hivatalos irat
- 141 : 24 *ensemble* — itt: összejáték
- 27 *maradeur* — maródi, beteg, csapatától elmaradt katona, fosztogató, gazember
- 142 : 23 *vox* — itt: szavazat, szavazás
- 145 : 21 Tolnai Vilmos szerint a regényben megjelenített „választásnak eredetijét Kossuth Lajos Törvényhatósági Tudósításaiban kell keresnünk (1836. július 1-től 1837. május 7-ig, kiadása: Budapest, Légrády testvérek 1879). A kilencedik, 1836. október 22-én kelt levelében tudósít az abaúji választásról, melyhez egészében, de némely részletében is nagyon hasonlít a regényben leírt alkotmányos actus. Jókai mindenesetre maga is olvasta Kossuth Tudósításait, melyeknek kéziratai számtalan másolatban forogtak az országban, s ma is nem egy helyütt található. Az említett levélnek idevonatkozó része a következőképpen hangzik: „Abaúj Vármegyéből. A még Junius 20-án tartani kezdett tisztválasztásról későn tudósítván, még későbbben értesíthetem tisztelt levelezőimet: A Megye minden részeiből csoportosan tódult a Nemesség. Az első alispán (Komáromi István) megmaradása felől köz egyetértés volt, de a második alispáni szék felett kétfelé oszlott a vélemény. Egyik rész az eddigi alispánt Vitéz Jánost kívánta marasztalni, a másik ellenben G. Péchy Emanuelt elválasztani. Az első fél Kassára telepedett, a második a közel eső falukat választá éjjeli tanyának. Ezen egymástóli távollét bár a pártdüh mind a két félnél déli fokra hágott, minden zavart eltávolítani láttatt; de a számfítás ellenére épen innen eredtek a zavarok, mert mielőtt a faluban tanyázók beérkeznek, a Vitéz pártján lévők elfoglalták a Vármegyeház udvarát, termét s a kapu előtti tért, s a később érkezett másik pártot oda eresztetni nem akarták, a közelítőket közáporral két izben visszaverték, s a kik Péchyhez szításokról ismertettek, azokat rangra, öltözetre és személyes tulajdonokra mit sem tekintve, a városi sétát környező patakban jól meghömpölygették, ezen új nemű keresztvizzel akarván őket hitükből kifürösztteni. E meggyaláztatást nehezen szivelte az ellenfél, összcgyűjté

tehát szétoszlattott párthiveit, s a gyümölcsárus asszonyok sátorfáival felfegyverkezvén rémítő robajjal nyomult a Megyeház előtt levőkre, kik nem birván a rohanást viszatartóztatni, részint a Megye udvarába vonultak, részint a város végén levő tanyáikra igyekeztek menekedni, de a szaladóknak sarkokban voltak a megbátorodott rohanók, s kiket elől utól értek, ki valának téve dühöngésüknek. Ezen düh legfőbb pontra hágott, midőn Péchy párthivei a vármegye házát rohanták meg. A felszaggatott utcakövezet záporként omlott a házra, különösen a terem ablakaira s az elzárt nagy kapura, míg végre ez is engedvén az erőnek, néhány dorongosok a terem közepéig nyomultak, künn pedig súlyos sebeik miatt imitt amott sokan eszmélet nélkül heverték; — látván e zavarokat a Megye Fő Ispánja, ám-bár már ezelőtt a Főjegyző minden tisztviselőik nevében leköszönt s a Megye pecsétje s levéltári kulcs át is adatott, kijelenté, hogy a tisztválasztó székét nem folytathatja, s a tisztviselőket megerősítvén, a terem karzatáról saját lakába vonult. Ennek hallatára kevés idő múlva a két ellenfél közt is kitűzettek békejegyül a fehér kendők s megkészülvén az egység mindnyájan szétoszlottak.” (EPhK 1904. 271.)

Tolnai Vilmos később megváltoztatja ezt a véleményét. Bodnár Istvánnak 1905-ben megjelent cikke (*A „kubinszki” és „pecsovics”-világ Tolna megyében.* VU 1905. jan. 1. 1. sz. 6–7.; jan. 8. 2. sz. 22–23.; jan. 15. 3. sz. 36–39.; jan. 22. 4. sz. 54–55.; jan. 29. 5. sz. 67–68.; febr. 5. 6. sz. 87–88.) nyomán már úgy véli, hogy a 18. fejezetben leírt követválasztás nem az abauji, „hanem a nálánál sokkal hírhedettebb tolnai választás után készült; az események sorrendje, részletei s a szereplő személyek ezt kétségtelenné teszik.” (*Kortésnóták a kubinszky—pecsovics-világból.* ItK 1915. 472.)

A követválasztás egyik legkedvesebb témája Jókainak. (Zsigmond Ferenc: *Jókai.* Bp. 1924. 259.) A reformkori politikai küzdelmeket igen nagy hatással jeleníti meg *A kőszlvi ember fia* c. regényében. (1. k. 149–61.) Választási harcról emlékezik meg a *Ki a vivát?* c. versében is. (*Költemények* 1. k. 58.) a *Kis királyok* lapjain.

Országgyűlési képviselőválasztás *Az élet komédiásai* és a *Nincsen ördög* c. művében fordul elő. (Vö. Nagy Sándor i. m. 66.) A tisztújítás megjelenítéséhez Eötvös Józsefnek *A falu jegyzője* c. regénye is ösztönzésül szolgálhatott.

Lap: Sor:

E témát mintegy tíz évvel korábban már Jósika Miklós (*Ifjabb Békési Ferenc kalandjai*) és 1843-ban Nagy Ignác is feldolgozta. (*Tisztújítás*. Vö. Szinnyei Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*. I. k. Bp. 1939. 340.)

Az 1838–40. évi Tolna megyei választásokról részletesen olvashatunk Perczel Mór emlékirataiból. (*Vigilia* 1958. 4. sz. 205.)

145 : 29 *ad audiendum verbum* — a szó meghallgatására, a feljebbvaló elé idézés feddésére, megrovására

146 : 21 *idióma* — nyelvjárás

147 : 23 A kokánfalvi híres verekedők méltó párja *A kőszílvű ember fiaiban* szereplő Boksa Gergő. (Vö. Zsigmond Ferenc: *Jókai* 191.)

A Kurbán bég c. elbeszélésben jeleníti meg Jókai, hogy egy Boros nevű faluban „igen vállalkozó emberek” laktak a török hódítás idején, amikor az elfoglalt területek lakói némán túrték az igát. A borosiak — a kokánfalviakhoz hasonlóan — „híres verekedők, híres kiabálók”. (*Novellák* 101.)

32 *harács* — a megszálló törökök által kivetett adó

148 : 1 *győri inszurrekció* — az utolsó nemesi felkelés 1809-ben melynek során Napóleon hadserege elől a magyar nemesi sereg csúfosan megfutamodott (Vö. *Hétköznapiak* JKK 412. 22 : 6. *Népvilág* 68. *Politikai divatok* JKK. *Költemények* I. k. 56. HhM 4. k. 75–78. 261–64.)

12 *Jeremiás keservei* — Jeremiás siralmi: a biblia egy része, bús énekek gyűjteménye, melyben a Jeruzsálem pusztulása feletti gyász jut kifejezésre

149 : 19 *heveder* — itt: a kapu vízszintes keresztgerendái

151 : 3 A „Kinyíltott a piros rózsza” kezdetű népdalról megemlékezik Gulyás József. (*Jókai és a népdalok*. *Népelet* 1925. 134., 142.) A dal szövege megtalálható Kriza János gyűjteményében. (I. k. 281.)

Jókai népdalszeretetéét mutatja az Életképeknek a *Külföldi Társasélet* c. rovatában közzétett híradása. (*Életképek* 1848. jan. 9. 2. sz. 64. Vö. *Hétköznapiak* JKK 410. *És mégis mozog a föld* I. k. 121–22.)

156 : 6 Jókainak e fejtegetése a divatlapszerkesztőre vall.

13 Jókai ekkor 29 éves volt.

157 : 6 *scart* — kártyajátékokban a talon felvétele után letett lapok

158 : 13 Jókai egyik levelében találtuk a következő sorokat: „A régi,

Lap: Sor:

ugynevezett jó időben az a szokás divott, hogy a haza aryjai az országgyűlésekről, üdvös törvényeken kívül, még lelkesítő országgyűlési nótákat is vigyenek haza a küldőiknek. Abban az évben, a melyben én születtem, keletkezett egy országgyűlési dal, a melynek ez volt a kezdete: „rózsabimbó, borostyán”. Ennek a dalnak két sora így hangzott:

„Széchenyi homlokán Virul a borostyán”. Az egész dal Széchenyi politikájának megdicsőítése volt.” (OSzK Fol.Hung 2261. 115.)

- 158 : 27 *spadassin* — megfizetett párbajozó, bérgyilkos
- 164 : 14 A görög mitológia szerint Akhilleuszt mártotta ily módon anyja a Léthe vizébe, miért is csak a sarka volt sebezhető.
- 166 : 16 *mangeur des petits enfans* — kisgyermek evő
- 171 : 8 *avec plaisir* — szívesen, örömmel
- 174 : 13 *hidalgó* — alsóbb rendű spanyol nemes; köznemes
- 178 : 9 Szentirmay Rudolphhoz hasonlóan „Rendesen a sír szélén álló, beteg emberek lelke tud a jövőbe látni Jókai munkáiban; percnyi pontossággal megmondják előre, hogy meddig tart még életük”, mint Gutai Tadeus (*Elátkozott család*), Etelvár hercegné (*Az élet komédiásai*), Csanta uram (*A fekete gyémántok*) és Tatrangi Dávid (*A jövő század regénye*). (Zsigmond Ferenc: *Jókai* 296.)
- 183 : 6 Zsigmond Ferenc Wesselényi és Dabroni párbaját Toldi Miklós párviadalához hasonlítja. „Arany Toldi estéje (1854) éppen irodalmi újdonság volt akkor, mikor Jókai a Kárpáthy Z. végső kötetét írta; e regény olvasásakor akaratlanul földereng emlékünkből Arany költeményéből egy-egy hangulati akkord, vagy egy-egy tárgyi motívum. Az olasz Dabroni ép úgy sértegeti a magyar nemzet becsületét, mint Toldi estéje olasz; ép úgy megöl párviadalban egy derék, ártatlan hőst (Szentirmay), mint Arany olasz az egyik Gyulafi-testvért, de utána ép úgy csúfot vall egy nála is óriásibberővel és haraggal szemben. Jókai „Miklós'-a (Wesselényi) is, mint Arany Toldi Miklósa Györgyre, rárohan a sértegető, gaz Dabronira s Jókai alanyias elszörnyűködése (Kárpáthy Z. 439. l.) csaknem azonos szavakban tör ki, mint Aranyé (Toldi III. ének): Wesselényi csapása, Dabronit — ha ez hátra nem ugrik —, kardostul, fejestül úgy hasította volna ketté, hogy az ítéletnap sem csinált volna belőle egyet.” (*Jókai* 309–10.)

Lap: Sor:

Toldi II. énekében olvashatjuk a következő szakaszt:
S Györgyöt e csapással hűs verembe tennék
Isten kenyereből hol többet nem ennék
Hol, mint egy repedt csont, deszka közé kötve
Itéletnapig sem forradozna össze.

- 184 : 17 Jókai itt a gyermekkori élményeire céloz, amikor cseregyerekként küldték szülei „német szóra” Pozsonyba. (Vö. 267 : 1, 268 : 11)
- 188 : 18 *postasp* — a postások kürtje
- 192 : 15 A *Szomorú napokban* Hétfalussy lázbeteg unokája beszéli ki súlyos betegen titkos és szörnyű gondolatait: önkívületi állapotban — csak a beavatottak számára érthető szavakkal — vallja be, hogy testvérgyilkos. (JKK.)
- 194 : 4 *reves* — korhadt
- 197 : 31 *Kóhalom* — költött helységnév
- 200 : 21 *Mezarthim* — a szerelmesek csillaga
(Vö. *Szegény gazdagok* JKK 73. *Hétköznapiok* JKK 420. 95 : 16.)
- 201 : 2 A *Szomorú napok* c. regényben az öreg Hétfalussy menyének és unokájának halálakor tumbol az égiháború. (JKK.)
- 204 : 23 Kárpáthy Zoltán „természetes jószívűsége” és megbocsátása a „bosszúálló sorstól lesújtott Kőcserepynek”, valamint az a gesztusa, hogy kezét fog „szánalomra méltó ellenségével” — Baradlay Richárd magatartására és tetteire emlékezett. Richárd lelkiismerete parancsszavára hallgatva halálosan megsebesített ellenséggel bánik lovagiasan, s midőn az orvos közvetíti Palvicz Ottó kérését, ki a halálos ágyán beszélni szeretne győztes ellenfelével, nyomban megjelenik az osztrák katonatiszt ágyánál, hogy utolsó kívánságát meghallgassa és teljesítse. (*A kőszívű ember fiai* 2. k. 61. Zsigmond Ferenc: *Jókai* 311.)
- 210 : 17 Zsigmond Ferenc szerint Kőcserepy és lánya viszonyának rajzában Dickens *Dombey and Son* c. regényének hatása érződik. (ItK 1921. 51—52. Vö. Hankiss János: *Európa és a magyar irodalom*. Bp. 1939. 491. Szinyci Ferenc i. m. 347.)
- 212 : 9 E jelenet hasonlít *Az új földesúrban* szereplő Ankerschmidt Hermine halálához.
- 213 : 9 Kőcserepy Vilma utolsó óráiról szóló részletet a Vajdasági Kultúra idézi. (1925. febr. 28. 1. sz. 2.)
Vilma halála az *Egy magyar nábobban* szereplő Mayer Fannyéra

Lap: Sor:

- emlékeztet. (Zsigmond Ferenç: *Jókai uralomrajzítása irodalmunkban*. ItK 1921. 51.)
Vilmához hasonló beteg leányokat szerepeltet Jókai a *Lélek-idomárban* (Lándory huga), az *Egy az Istenben* (Adorján Anna), a *Szabadság a hó alatt* c. regényben (Betsaida és Zsófia). (Vö. Buday Dezső: *Jókai lelke*. Nyugat 1925. 5–6. sz. 334.)
„Vilma haldoklását... Jókai az ifjan, a boldogságot meg sem izelve elpusztuló leányokról szerezte, oly halhatatlan gyógyszerként, mint a német költő Hauptmann *Hannele* című drámáját.” (Várdai Béla: *Színházi esték*. Katholikus Szemle 1917. 3. sz. 253.)
- 215 : 7 Blair, Hugo (1718–1800) — skót teológus és esztétikus
220 : 24 *A kőszlű ember fiai* c. regényben Baradlay Kazimír is közvetlenül a halála előtt hagyja meg feleségének, hogy hat héttel a halála után menjen férjhez Rideghváry Bencéhez. (1. k. 9.)
- 223 : 7 *A Hétköznapokban* és *A kőszlű ember fiai*ban is felsorolja Jókai, hogy a regény cselekményének lezárása után mi történik a szereplőkkel.
- 224 : 12 *a két fővárosban* — Pesten és Budán
225 : 5 *silentarius* — eltiltott, hallgatásra ítélt
15 *Servus humillimus, domine spectabilis, bonum mane praecor!* — A legalázatosabb szolgája, tekintetes uram, jó reggelt kívánok!
25 *Quomodo dignetur valere?* — Hogyan méltóztatik lenni?
34 Vö. *Hétköznapok* JKK 431. 266 : 22.
- 226 : 21 Graefenberg — Priessnitz szülővárosa cseh Sziléziában (ma: Jeseník) (Vö. *Graefenberg és vizgyógy-intézete*. Tárca. Magyar Hírlap 1851. máj. 25. 468. sz. 2107.)
24 Priessnitz (*Priesznicz*) Vincenz (1799–1851) — osztrák paraszt, aki megfigyelte és alkalmazta a hidegvíz gyógyító hatását
- 227 : 10 Maszlaczký gondolatai a következő népies költői sorok emléke alapján készülhettek:
Tiszavíz, Dunavíz, ha mind tinta vóna,
Erdőn a falevél mind papiros vóna,
Mezőbe a fűszál, ha mind penna vóna,
Az égen a csillag íródiaák vóna:
Mégis én panaszim le nem írhatná a.
(*Magyar népköltési gyűjtemény*. 14. k. Nagyszalontai gyűjtés. Bp. 1924. 91.)

Lap: Sor:

Hasonló formában ír Jókai az 1848 nyarán lábra kelt rémhírekről:

„Az ütközet oda lenn komolyan foly; de mi semmi bizonyost nem tudunk részleteiről. Annyi hír jár felénk, hogy, mint a vers mondja:

Ha a Duna, Tisza mind tinta volna,
S hat vármegye mind diák volna,
Mégsem tudná azt megírnia:
Mit össze nem hazudnak a városba.

(Charivari. Életképek 1848. jún. 25. 818. Vö. Szekeres László: Jókai „Forradalom alatt írt műveinek” utóéletéről. ItK 1957. 423.)

- 20 négy öl — kb. 7,59 m
229 : I négy-öt font — kb. 2,24—2,80 kg
27 hidropátia — vízgyógyászat
28 izopátia — az a gyógyítási elv, mely szerint bizonyos betegségeknel hasonló megbetegedést okozó gyógyszereket kell alkalmazni
allopátia — a betegség természetével ellentétes hatású gyógyszerek alkalmazásán alapuló gyógymód
homöopátia — hasonszenvi gyógymód (l. Hétköznapi JKK 401., 430., 248 : 34.)
231 : II Verba volant, scripta manent — A szavak elrepülnek, az írás megmarad
234 : I6 sportula — illeték
24 jus privatum criminale — büntető magánjog
235 : IO E gondolatokat teljesíti ki Jókai A fekete gyémántok c. regényének nyitó fejezetében.
A Végszót — mely kötetben csak 1854-ben jelent meg, s melyről Szinnyi Ferenc tesz említést (i. m. 346.) — a PN 1854. dec. 24-én a következő lapalji megjegyzéssel közli:
„A nemesb irányu magyar regényirodalom érdekében hisszük és reméljük, hogy a tisztelt olvasó közönség szellemdus barátunkkal Jókay Mórral, e lapok hasábjain nem utolszor találkozott.

Szerk.”

★

A Tárgyi és nyelvi magyarázatok c. fejezet egyes adataiért — főleg a népi szavak értelmezéséért — köszönet illeti meg Domokos Samut, Fekete Lajost, Hegyi András, Katona Imrét, K. Kovács Lászlót és Süpek Ottót.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. A *Kárpáthy Zoltán* első kiadásának címlapja. (1854)
- II. Részlet a *Kárpáthy Zoltán*ból. (Megj. PN 1854. máj. 10. 112—1235. sz. 1.)
- III—IV. Részletek Jókai Károly bátyjához 1855. szept. 10-én írt leveléből. (A Petőfi Irodalmi Múzeumban.)
- V. A *Kárpáthy Zoltán* Hevesi Sándor-féle dramatizálásának címlapja. (1916) Az OSzK-ban.
- VI. A regény finn nyelvű kiadásának címlapja. (1879)
- VII—VIII. Jelenetek az 1838-as pesti árvízről. A Nemzeti Múzeumban.

NÉVMUTATÓ

A második kötet lapszámait dőlt szedéssel jelezzük.

- Abaffy Béla 393
 B. Abelinus 275
 Abonyi Lajos 305
 Ábrányi Kornél 310
 Achten, F. 289
 Ady Endre 342, 350
 Alapy Gyula 328, 333
 Albrecht főherceg 299
 Alexander Bernát 328
 Amonyi mérnök 406
 Anjou Hedvig 394
 Angyal Dávid 305
 Aradi Zsolt 304
 Arany János 295, 308, 309, 412,
 420, 422, 279, 283
 Asztalos Etelka 304, 333
 Asztalos István 304
- Baksay Sándor 311
 I. Bajazid szultán 418
 Balassa Antal 336
 Balázs Aladár 329
 Balla Károly 406
 Balzac, Honoré 397
 Bánhegyi Jób 334
 Bányai Elemér 323
 Bárdos László 343
 Barta János 301, 344, 347
 Beccaria Cesare 278
 Benedek Marcell 328, 336, 342
- Beöthy László 291
 Beöthy Zsolt 305, 315, 317, 320—
 24, 392, 276
 Beöthy Zsigmond 419
 Béranger, Jean Pierre 420, 421
 Bérczy Károly 390
 Berecz Károly 296
 Berényi Antal 390
 Bernfeld Magdolna 334
 Berta Ilona 321
 Berzenczey Gáspár 339, 340
 Blair, Hugo 285
 Bodnár István 281
 Bóka László 344
 Borbély István 329, 334
 Boros Ferenc 293
 Braun, Karl 310
 Brennus 397
 Breznay Imre 303, 318
 Bródy Sándor 293
 BudayDezső 330, 414, 418, 273, 285
 Bulyovszky Gyula 273
- Caligula 397
 Calvin, Jean 419
 Carl, Henriette 399
 Chalupka Rezső 289
 Cukrowski, Stanislav 289
 Clark, Adam 398
 Csahihen Károly 308

- Császár Elemér 305, 306, 324, 338
 Császár Ferenc 305
 Csengeri Antal 390
 Csérgő Tamás 333
 Csokonai Vitéz Mihály 272
 Csüry Bálint 329
 Czine Mihály 349
- Danielik József 307
 Daudet, Alphonse 310
 Deák Ferenc 303, 412
 Dékány Kálmán 388
 Deme László 347
 Demeter Tibor 289
 Déryné Széppataki Róza 388
 Dessewffy Aurél 414, 415
 Dessewffy Emil 415
 Dessewffy József 415
 Dezső Gyula 339
 Dickens, Charles 327, 337, 407, 284
 Divald Kornél 334
 Dolezsálek Antal 413
 Domokos Samu 286
 Dózsa Dani 298
 Dömötör Pál 315
- Eckstein Adolf 415
 Egressi Béni 390
 Egressy Sámuel 415
 Elek Oszkár 323
 Emich Gusztáv 287, 294, 296
 Emilia I. Szegfi Mórné Kánya
 Emilia
 Endrődi Sándor 317
 Eötvös Dénes 415
 Eötvös József 337, 341, 390, 405,
 415, 420, 281
 Erdélyi Pál 334
 Erdős Kálmán 334
 Ernyei István 310
- Erzsébet királyné 323
 Esterházy Károly 276
- Fábíán István 335
 Falk Miksa 305
 Farkas Gyula 335
 Farkas Klára 318
 Fáy András 303, 323—25, 327,
 334, 336, 388, 394, 396
 Fazekas Mihály 395
 Fehér Gábor 334
 Féja Géza 341
 Fekete Adél 315
 Fekete Lajos 286
 Ferenc József 323
 Ferenczy István 398
 Ferenczy Jakab 307
 Ferenczy Zoltán 289, 333
 Festetich Leo 300
 Festetich Rudolf 277
 Fox 278
 Földváry Gábor 388
 Franklin, John 400
 Frivaldszky 390
 Fülöp Zsigmond 333
 Füredi Mihály 390
 Füstkuti I. Landerer Lajos
- Gaál János 277
 Gaal Mózes 332
 Gál János 295, 332
 Gálos Rezső 339
 Garády (Fabó András) 299
 Garay János 388, 389, 391, 392
 Gasparich Kilit 409
 Gáspár Imre 310
 Gáspárné Dávid Margit 305
 Gaston, Boissier 317
 Geringer 305
 Gerő Ödön 323

- Glatz, Eduard 289
 Gonda Béla 406
 Grassalkovich Antal (1771–1841)
 388
 Greguss Ágost 300, 308
 Grotius, Hugo 274
 Gulyás József 330, 282
 Győrfi József 275
 György Lajos 338
 Gyulai Pál 295, 296, 309, 312,
 314–16
 Habsburg Hermina 418
 Habsburg József 396, 418, 271
 Hadrianus 272
 Hajdu Lukács 333
 Hajnik Károly 311, 413
 Halász Margit 317
 Haller Zsigmond 319, 394
 Hankiss János 336, 338, 420, 284
 Hatvani Lajos 352
 Havas István 333, 415
 Haydn, Franz Joseph 271
 Heckenast Gusztáv 287
 Hegedüs Géza 343, 344, 349
 ifj Hegedüs Sándor 388
 Hegedüsne Jókay Jolán 302, 305,
 419, 274
 Hegyessy Péter 305
 Hegyi András 286
 Helmeczy Mihály 409, 413
 Hentaller 313
 Hevesi Sándor 290–93, 349, 287
 Holberg, Ludwig 274
 Holéczy Mihály 272
 Hollósy Kornélia 390
 Horn Ede 317
 P. Horváth Lázár 278
 Hőke Lajos 405
 Hugo, Victor 334, 408, 420, 276
 Huszár Pál 277
 Illés Endre 343
 Incze Ernő 295, 332
 Jablonkay Gábor 417
 II. Jakab 276
 Jámbor Pál 309
 Jankovich Ferenc 342
 Jánossy Béla 315, 402
 Jassik Menyhért 404, 406, 417,
 418
 Jenevai László 307
 Jókainé Laborfalvi Róza 301–03,
 388, 413, 419, 274
 Jókay Józsefné Pulay Mária 304
 Jókay Károly 295, 298, 300
 Jolsvai 293
 Jósika Miklós 337, 414, 282
 Józsa Gyuri 301, 339, 276
 II. József 270
 József nádor I. Habsburg József
 Kajel István 330
 Kapossy Lucián 322
 Karácsonyi János 332
 Kardos Pál 328
 Kardoss Samu 303, 304, 412, 271,
 279
 Karinthy Frigyes 323
 Károlyi Gyula 319
 Kárpáti Aurél 345
 Katona Imre 286
 Katona Piroska 345
 Kean 278
 Kecskeméthy Aurél 305
 Kéki Lajos 323, 273
 Kelecsényi Gabriella 329
 Kemény Zsigmond 345, 347, 351,
 390
 Kerekes Ferenc 415
 Kerényi Frigyes 401

- Kertbeny Károly 270
 Király Pál 329
 Kisfaludy Károly 317, 334
 Kiss Arnold 339
 Kiss Kálmán 402
 Klimiusz Miklós 274—76
 Klebelsberg Kuno 333
 Komáromi István 280
 Komjáthy Jenő 322
 Kossuth Ferenc 315, 319
 Kossuth Lajos 331, 345, 346, 414,
 278, 280
 Kovács Dezső 315, 328
 Kovács Ferenc 415
 K. Kovács László 286
 Kovalovszky Miklós 301
 Kováts Antal 317
 Kozocsa Sándor 342
 Kőrös Endre 332
 Kőrösi Henrik 331, 333
 Kőrösi László 315
 Kőváry László 298
 Kristóf György 333, 334
 Kriza János 282
 Krücken, Oscar von 321
 Kubinszky István 277
 Kunfi Zsigmond 321, 276
 Kunoss Endre 405
- Laborfalvi Róza l. Jókainé
 Laborfalvi Róza
 Laczkó Géza 332
 Lakatos József 320
 Lakatos László 293
 XVI. Lajos 278
 Landerer Lajos 415
 László 390
 László Anna 290, 349
 László Ferencné 416
 Lászlóffy Waldemár 406
 Lendvay Márton 390
- Lendvayné Hivatal Anikó 388
 Lengyel Dénes 336, 345
 Lévy József 295
 II. Lipót 396
 Loisch János 331
 Lovászi Ferenc 344
 Lukács György 391
 Lukácsy Sándor (1835—1907)
 290
 Lukácsy Sándor 344
 Luther Márton 419
- Macready, William Charles 27
 Madarász Flóris 322
 II. Mahmud 413
 Mainville-né Fodor Josephine
 337
 Márkus János 290
 Maróthi János 311
 Marton János 330
 Mayerhoffer, G. N. 290
 Medvei Emma Margit 336, 403
 Megyeri Károly 388
 Mészáros Sándor 320
 Meszlény Lulu 313
 Mikszáth Kálmán 319, 322, 417
 Miklós Róbert 349
 Milkó Izidor 311
 Milotay István 293
 Minay Lajos 304, 333
 Miskolczy István 406
 Moesz Gusztáv 330, 387
 Molière, Jean-Baptiste Poquelin
 407
 Molnár Albert 314
 Molnár Géza 317
 Molnár István 388
 Móra Ferenc 328, 418
 Móricz Zsigmond 339, 341, 349,
 277
 Muzsnai Ágnes 334, 408, 276

- Nagy Ignác 337, 273, 282
 I. Nagy Lajos 394
 S. Nagy László 304
 Nagy Miklós 343, 345, 276
 Nagy Sándor 330, 335, 418, 270, 281
 Napoleon, Louis Bonaparte 393, 271, 282
 Necker, Jacques 278
 Négyesy László 330
 Nemes László 408
 Némethy Károly 404, 405–06, 408, 412, 413, 415, 417, 419
 Névy László 316
 Nisbet, Bain 343
 Nógrádi László 321
 Novák Dániel 404
 Novák Sándor 330
- Nyáry Pál 339–41, 389
 Nyilas Márta 412
- Okolicsányi Viktor 396
 Oláh Gábor 322, 418
 Orániai Vilmos 276
 Ország Antal 403
- Paczolay György 277
 Pais Dezső 395
 Pajor Gáspár 415
 Pajor Titusz 415
 Pakots György 304
 Pálffy (Pálfy) Albert 312
 Pallagi Imre 321
 Papp Illés 320
 Patzko Ferenc Ágoston 275
 Pauker Ödön 293
 Paulmeister, A. 289
 G. Péchy Emánuel 280, 281
- Péchy Ferenc 415
 Pecovics Ferenc 276, 277
 Perczel Mór 282
 Pergolese, Giovanni Battista 271
 Petőfi Sándor 305, 341, 342, 350, 392, 401, 421, 273, 278, 279
 Petrichevich Horváth Lázár l. P. Horváth Lázár
 Petrik Géza 317
 Pintér Jenő 335
 Pitaval, France Gayot de 397
 Pitt 278
 Podmaniczky Frigyes 393, 395, 411
 Podmaniczky János 415
 Pogonowszki, Jerzy 335
 Popovics, Gy. 289
 Prém József 316
 Priessnitz 285
 Prónay Albert 415
 Pukánszky Kádár Jolán 389
 Puskin, Alexander Szergejevics 414
 Putnoki Béla 328
- Ráday Gedeon 302, 415
 Rajka László 397
 Rákosi Jenő 331, 333
 Rédey Tivadar 388, 389, 396, 276
 Reich Károly 288
 Réthy 390
 Révai József 347
 Révay Mór János 333
 Révész György 339, 417, 270
 Rexa Rezső 388, 389, 391
 Rónay György 350
 Rossini, Gioacchino 271
 Rousseau, Jean-Jacques 272
 Rózsa Sándor 339

Salacz Gábor 277
Salgó Ernő 293
Scitovsky Béla 329
Schenk 388
Schiller, Friedrich 271
Schmidt Julián 309
Schöpflin Aladár 319
Schuschny Henrik 323
Schweitzer 387
Sealsfield, Charles 332
Seilern Crescentia I. Széchenyi
Istvánné
Sikabonyi Antal 304, 333
Siklóssy László 334
Šlaski, Jean 289
Solyom Ferenc 315
Solymossy Sándor 319, 330
Somogyi Sándor 351
Sőtér István 339, 342, 344, 346,
347, 272, 276
Speneder Andor 334
Sükei (Sükey) Károly 390
Süpek Ottó 286

Szabó László 294, 320, 332
Szalatnay Rezső 343
Szapáry Ferenc 415
Szapáry József 415
Szász Károly 296
Szász Zoltán 293
Szebényi Géza 345
Széchenyi István 310, 315, 316,
320, 325, 327, 331–33, 335–
37, 339, 342, 344–47, 351, 352,
398, 418, 421, 277, 283
Széchenyi Istvánné Seilern
Crescentia 318, 331
Szegfi Mórné Kánya Emilia 308
Székács József 404
Szekeres László 289, 350, 286
Szemere Bertalan 419

Szentpéteri Zsigmond 390
Szerb Antal 334
Szerdahelyi Kálmán 390
Szigeti József 390
Szigetvári Iván 324
Szigligeti Ede 390
Sziklay Ferenc 333
Sziklay János 311, 331
Szilágyi Ferenc 304, 412
Szilágyi M. Dózsa 328
Szilágyi Pál 408
Szilágyi Péter 347, 348
Szilágyi Sándor 390
Szilágyi Virgil 307
Szini Gyula 293, 295, 332
Szinyei Ferenc 296, 305, 306,
323, 334, 336, 394, 396, 397,
413, 414, 282, 284, 286
Szokoly Viktor 392
Szombati László 309
Szücs Jenő 288, 349
Szűcs Miklós 421
Szűts Miklós 315

Tabéry Géza 295, 332
Tábory Kornél 332
Takáts Sándor 299
Teleki Sámuel 415
Telepi György 409
Thuróczy Pál 391
Thury Zoltán 317
Tichy Kámán 333
Timur Lenk 418
Toldi Ferenc 310, 390
Tolnai Gábor 408
Tolnai Vilmos 320, 330, 401,
276, 277, 280
Tompai József 395
Tóth Béla 277
Tóth József 310
Tóth Kálmán 307

- Tóth Lőrinc 308
 Török János 281
 Török Pál 342
 Törzs Jenő 290, 291
 Trattner János 405
 Tretter György 407, 415
 Trócsányi Zoltán 276
 Tűrömfy 414
- Vahot Imre 307, 399, 410
 Vajda János 400
 Vajthó László 389
 Váli Mari 304, 403, 410
 Váلكay Imre 308
 Ványi Ferenc 334
 Váradai Antal 323, 388, 391, 392
 407, 409, 413
 Várdai Béla 293, 309, 285
 Vásárhelyi Pál 406
 Vas Gereben 296, 305, 306, 325—
 27, 395
 Vasvári Pál 273
 Velezdi Mihály 323
 Vergilius, Publius Maro 274
 Vészi Endre 344
 Vitéz János 280
 Voinovich Géza 342
- Vörösmarty Mihály 302, 303, 346,
 388, 389, 390, 413
- Wainio, Niilo F. 289
 Waldapfel József 392, 399, 411
 Wenckheim László 415
 Wenckheim Viktor 415
 Werner Gyula 334
 Wesselényi Miklós 302—05, 310,
 316, 331, 334, 335, 337, 344,
 346, 347, 349, 352, 412—15,
 417, 271, 278, 279, 283
 Wurmbrandt Ferenc 271, 278,
 279
- Zichy László 415
 Zilahy Károly 415
 Zlinszky Aladár 309
 Zolnay László 343
 Zoltán Vilmos 310
- Zsigmond Ferenc 297, 298, 305,
 323—26, 333, 338, 395, 402,
 404, 407, 408, 412, 422, 276,
 281—85

TARTALOM

XIV. A titok	5
XV. Egy férfiszó	41
XVI. Alku egy veszendő lélekre	50
XVII. A lemondás	64
XVIII. Rossz diadal	73
XIX. Jellemek	152
XX. A nő védelme	156
XXI. A spadassin	164
XXII. A kemény szívek	185
XXIII. Csendesen!	193
XXIV. Fény és árny	214
XXV. Régi jó barátok	223
XXVI. A látnok és a világtalan	235
Végszó .	. 283
Jegyzetek	
Rövidítések	244
Szövegváltozatok	245
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	270
A képmelléletekről	287
Névmutató	289

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős
ZRINSZKY LÁSZLÓNÉ

Műszaki szerkesztő
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötéstervező
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1963. I. 23.

Példányszám: 6.200

Terjedelem: 14,8 (A/5) ív + 4 old. melléklet

✱

63.56554 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

R 1997

MTA ITI
R 2006

R 1966

1975

R 1985

—11. Jan. 56.—2.

